

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Լիլիա Հակոբյան, Մանե Խաչատրյան

Մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում. տեսական հիմնահարցեր 3

Տաթևիկ Սիրադեղյան

Վարչական ակտի կատարման արդի հիմնախնդիրները 14

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Էրիկ Առաքելյան

Պայմանագիրը լուծելու և պայմանագրի լուծում պահանջելու հասկացությունների տարբերակման հիմնախնդիրը 29

Աշխեն Սողոմոնյան

Տնտեսական ընկերության լուծարման մասին որոշման իրավական բնույթը 45

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEEDINGS/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

Սերգեյ Մեղրյան, Տիգրան Մարկոսյան, Էլինա Գեղամյան

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառման հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում 57

Տաթևիկ Սարուխանյան

Հաշտարարության իրականացման պայմանները. հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը որպես հաշտարարության միջոցով վեճի կարգավորման հիմք 71

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Վարազդատի Սուքիասյան

Օրենքով պահպանվող գաղտնիքի հասկացությունը և էությունը.....85

Առնոլդ Վարդանյան

Իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների մասին շահագրգիռ անձանց ակտիվ ծանուցումը՝ որպես իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից օգտվելու նախապայման98

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

Ռոմելա Մանուկյան

Օտարերկրյա ռազմական բազաների տեղակայման միջազգային իրավական հիմքերը 114

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 120

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կայացված ընդդատության որոշումներ 151

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ԼԻԼԻԱ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

*Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ.*

*ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի իրավաբանական
վարչության պետ*

ՄԱՆԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբոնի հայցորդ*

LILIA HAKOBYAN

*Russian-Armenian University
Central Electoral Commission of the RA Phd in Law*

MANE KHACHATRYAN

Correspondence Degree Seeker of the Public Administration Academy of the RA

ЛИЛИЯ АКОПЯН

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры теории права и конституционного права
Института права и политики*

*Российско-Армянского (Славянского) университета, начальник юридического
управления Центральной избирательной комиссии РА*

MANE KHACHATRYAN

Соискатель Академии государственного управления РА

**ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ.
ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐ**

**JUDICIAL SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL
PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE REPUBLIC
OF ARMENIA: THEORETICAL ISSUES**

**ЮСТИЦИОННАЯ СИСТЕМА АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ
ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ**

Մարդու իրավունքների պաշտպանության ապահովումը հանդիսանում է պե-
տության գլխավոր պարտականություններից մեկը, այն պետք է գտնվի պետու-

թյան կառավարման տարբեր մարմինների ուշադրության ներքո: Մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում վարչական արդարադատության համակարգը, որի ներդրումն իրավական համակարգ իր հետ բերեց «վարչական արդարադատություն» եզրույթի վերաբերյալ բանավեճերի առաջացում, ինչը շարունակվում է շուրջ երկու դար: Տեսական գրականության մեջ նշված եզրույթի վերաբերյալ ներկայացված են մի շարք կարծիքներ և մեկնաբանություններ: Մասնավորապես.

Գերմանացի իրավաբան գիտնականների բնորոշմամբ՝ «Վարչական արդարադատությունը, այսինքն՝ վարչական մարմինների կողմից վարչական ակտի ձևով ընդունված որոշումները դատարանում բողոքարկելու և նրանց օրինականությունը ստուգել տալու ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց (քաղաքացիների, տնտեսական ձեռնարկությունների) հնարավորությունը և իրավունքը, տրամաբանական հետևանք է, որը բխում է իրավական պետության տեսանկյունից կարգավորված պետություն-քաղաքացի հարաբերությունից ընդհանրապես, և իրավական պետության տեսանկյունից ձևավորված վարչական վարույթից՝ մասնավորապես»¹:

Ֆրանսիացի գիտնական պրոֆ. Ժ. Վեդելը վարչական արդարադատությունը բնորոշում է հետևյալ կերպ. «Վարչական արդարադատությունը նեղ իմաստով նշանակում է որոշակի, ստույգ կարգի վեճերի համակցություն (օրինակ՝ սոցիալական ապահովության վեճերի քննումն իրականացվում է հատուկ իրավագործության դատարանների կողմից): Լայն իմաստով վարչական արդարադատությունը դատավորի և նրա իրավասությունների կազմակերպական ու ընթացակարգային նորմերի համակցությունն է»²: Գի Բրեբանի բնորոշմամբ՝ «Վարչական արդարադատությունը կոչված է համապատասխան «բանալիներ» գտնելու վարչական վեճերի լուծման ու չեզոքացման համար»³:

Վարչական իրավունքի ռուս գիտնականների՝ Ն. Խամենևայի, Մ. Զագրյացկովի, Յու. Ստարիլովի, Ն. Կորկունովի, Ն. Սալիշևայի, Ա. Զելենցովի, Դ. Չեչոտի և այլոց կողմից նույնպես առաջադրվել են «վարչական արդարադատություն» եզրույթի բնորոշումներ⁴:

Հայրենական վարչական արդարադատության տեսության հիմնադիրներից պրոֆ. Գ. Դանիելյանը նշում է, որ «...Ժամանակակից իրավագիտությունն ընդու-

¹ Տե՛ս *Լուիսթերհանդ Օ., Դյուրիգեր Ռ., Ռայմերս Վ.*, «Ուղեցույց Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունքի», Երևան, 2009 թ., էջ 20:

² Տե՛ս *Ведель Ж.*, «Административное право Франции», пер. с французского ДЮН Энтина Л., Москва, 1973 г., с. 59:

³ Տե՛ս *Брэбан Г.*, «Французское административное право», Пер. с фр./Под ред. С. Боботова, Москва, 1988 г., с. 36, տեքստը հասանելի է <http://studentam.net/կայքում> 16.07.20 թ.:

⁴ Առավել մանրամասն տե՛ս *Хаманева Н.*, «Защита прав граждан в сфере исполнительной власти», Москва, 1997 г., с. 115, *Загряцков М.*, «Административная юстиция и право жалобы», Москва, 1929 г., с. 9, տեքստը հասանելի է <http://www.twirpx.com/կայքում> 16.07.20 թ., *Стариков Ю.*, «Административная юстиция. Теория, история, перспективы», Москва, 2001 г., с. 26, տեքստը հասանելի է <http://studentam.net/կայքում> 16.07.20 թ., *Салищева Н.*, «Гражданин и административная юрисдикция в СССР», Москва, 1970 г., с. 129-130, *Зеленцов А.*, «Административная юстиция (Учебно-методическое пособие)», Москва, 2009 г., с. 19, *Чечот Д.*, «Административная юстиция (Теоретические проблемы)», Ленинград, 1973 г., с. 31:

նում է վարչական արդարադատության հասկացության բնորոշման հիմնականում երեք մոտեցում, այս հասկացությունն օգտագործվում է լայն իմաստով, նեղ իմաստով և հատուկ իմաստով և առաջադրում վարչական արդարադատություն հասկացության հետևյալ բնորոշումը. «վարչական արդարադատությունը քաղաքացու և հասարակական միավորումների իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտող՝ պետական կառավարման մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց օրենքին հակասող իրավական ակտերն ու գործողությունները (անգործությունը) բողոքարկելու դատավարական գործընթացն է»⁵, որն առավել քան բնորոշում է վարչական արդարադատությունը:

Ռ. Խանդանյանն անհրաժեշտ է համարել նշել, որ «... ռուսերենում օգտագործվում է թե՛ «юстиция» և թե՛ «правосудие», որը ևս նշանակում է արդարադատություն: Թերևս ռուսական այս վերջին տերմինը ճիշտ է թարգմանվել, սակայն հայերենում բովանդակային առումով այն չի հանդիսանում լատիներեն տերմինի համարժեքը: Հետևաբար, արդարադատություն տերմինը կարելի է օգտագործել ինչպես լայն առումով՝ որպես օրինականության ապահովման և մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանման եղանակ, որը կարող է իրականացվել թե՛ վարչական, մինչդեռ տեղական եղանակով, թե՛ դատավարական, այդ թվում նաև հատուկ վարչական դատավարական եղանակով, այնպես էլ նեղ առումով, որպես դատարանների կողմից, դատավարական եղանակով օրինականության վերահսկման և մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանման եղանակ»⁶:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ սույն հոդվածի շրջանակում ելակետային ընդունելով «վարչական արդարադատություն» եզրույթի նեղ բնորոշումը՝ փորձենք ներկայացնել մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Տեսական գրականության մեջ առկա են արտասահմանյան երկրների վարչական արդարադատության համակարգի տարաբնույթ դասակարգումներ⁷:

⁵ Տե՛ս *Դանիելյան Գ.*, «Վարչական արդարադատության կայացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2004 թ., էջ 29-31, *Դանիելյան Գ.*, «Վարչական արդարադատության կայացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2004 թ., Ատենախոսություն իրավաբանական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման համար, Երևան, 2004 թ., *Դանիելյան Գ.*, «Վարչական արդարադատության հասկացության բնորոշման նախադրյալները», Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1(112), Երևան, 2004 թ., էջ 7-20:

⁶ Տե՛ս *Խանդանյան Ռ.*, «Վարչական արդարադատությունը հետխորհրդային երկրներում: Կայացման և զարգացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2012 թ., էջ 61:

⁷ Այսպես, երբեմն արտասահմանյան երկրների վարչական արդարադատության համակարգը դասակարգվում է հետևյալ կերպ.

- 1) երկրներ, որտեղ բացակայում է հատուկ վարչական արդարադատական համակարգը՝ Մեծ Բրիտանիա, ԱՄՆ, Ավստրալիա, Նոր Զելանդիա, Իսրայել, Հորդանան, Լիբիա, Սուդան, Լատվիա,
- 2) երկրներ, որտեղ գործում են առանձնացված վարչական դատարաններ՝ Արևմտյան Եվրոպայի մի շարք երկրներ, Հայաստան, Վրաստան, Ադրբեջան (Դանիելյան Գ. Բ., «Վարչական արդարադատության կայացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2004: Стариков Ю. Н., «Административная юстиция. Теория, история, перспективы», Москва, 2001, տեքստը հասանելի է <http://studentam.net> կայքում 16.07.20թ.: Ведель Ж., «Административное право Франции», пер. с французского ДЮН Энтина Л. М., Москва, 1973, Брэбан Г., «Французское административное право», Пер. с фр./Под ред. и со вступ. ст. С. В. Боботова, Москва., Прогресс, 1988, տեքստը հասանելի է <http://studentam.net/> կայքում

Սույն գիտական հոդվածի շրջանակում կանդադարեալ մի դասակարգման, ըստ որի՝ առանձնացվում է վարչական արդարադատության չորս ձև, մոդել կամ համակարգ: Այսպես.

1) վարչական - այս մոդելը հաճախ անվանում են նաև «կառավարչական», «ֆրանսիական», երբ վարչական արդարադատության մարմիններն ընդգրկված են պետական կառավարման համակարգում և ենթակա չեն վերահսկողության ընդհանուր իրավասության դատարանների կազմում (օրինակ՝ Ֆրանսիա, Իտալիա): Այս համակարգում վարչական դատարանները որոշակի կազմակերպական կապ ունեն վարչակազմի հետ:

2) ընդհանուր դատավարական – երբ ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարաններում կիրառելով քաղաքացիական դատավարության նորմերը՝ քննում են մարդու իրավունքներն ու ազատությունները խախտող պետական կառավարման մարմինների որոշումներն ու գործողությունները (օրինակ՝ Լատվիա):

3) «քվադրատական» («անգլոամերիկյան», «անգլոսաքսոնական») – երբ վարչական գործերը քննում են ընդհանուր դատազորության վերահսկողության ենթակա հատուկ կազմավորված վարչական տրիբունալների միջոցով, որոնք ընդգրկված չեն դատական համակարգում (օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիա, ԱՄՆ, Լիբիա, Սուդան):

4) վարչադատական (գերմանական) – վարչական արդարադատությունն իրականացվում է ընդհանուր դատական համակարգի մի մասը կազմող և այլ դատարաններից լրիվ անկախ հատուկ վարչական դատարանների միջոցով (օրինակ՝ Գերմանիա, Ավստրիա, Բելգիա): Այս մոդելին է հարում Հայաստանի Հանրապետության վարչական արդարադատության համակարգը:

Հաշվի առնելով այն, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ընդհանուր իրավասության դատարանների հետ մեկտեղ գործում է վարչական դատարանների առանձին մասնագիտացված եռաստիճան դատական համակարգ (ՀՀ վարչական դատարան, ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարան և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատ) և հիմք ընդունելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի⁸ 10-րդ հոդվածի կանոնակարգումները, ըստ որի՝ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը (որոշակի բացառություններով)՝ առաջին հայացքից արդարացիորեն կարելի է պնդել, որ հենց այդ համակարգն էլ կազմում է մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության վարչաարդարադատական համակարգի միակ ինստիտուցիոնալ հիմքը: Սակայն առավել խորը ուսումնասի-

16.07.20 թ.: «Административное право зарубежных стран. Учебное пособие», под ред. ДЮН проф. Козырина А. Н., Москва, 1996:

Վարչական արդարադատության համակարգի դասակարգման մեկ այլ օրինակ էլ ներկայացված է Ռ. Խանդանյանի կողմից. «Գոյություն ունեն վարչական արդարադատության երեք մոդել. անգլոսաքսոնական, ֆրանսիական և գերմանական» (Խանդանյան Ռ. Գ., «Վարչական արդարադատությունը հետխորհրդային երկրներում: Կայացման և զարգացման հիմնախնդիրները», Երևան, 2012, էջ 170-171):

⁸ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը (2013 թ. դեկտեմբերի 5), ՀՕ-139-Ն ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ. 1186.1:

րությունը հանգեցնում է այլ հետևության:

Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը, ներառյալ՝

1) հանրային կամ այլընտրանքային ծառայության անցնելու, այն իրականացնելու, ծառայությունից ազատելու հետ կապված վեճերը.

2) վարչական մարմինների միջև այն վեճերը, որոնք ենթակա չեն լուծման վերադատության կարգով.

3) հանրային իրավունքի բնագավառում գործող կամ գործելու նպատակ ունեցող միավորումների, ներառյալ՝ արհեստակցական միությունների գործունեությունը կասեցնելու կամ դադարեցնելու վերաբերյալ վեճերով գործերը:

2. Վարչական դատարանին ընդդատյա չեն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի (այսուհետ՝ Սահմանադրական դատարան) ենթակայությանը վերապահված գործերը, ընդհանուր իրավասության դատարանի ենթակայությանը վերապահված քրեական գործերը, ինչպես նաև պատժի կատարման հետ կապված գործերը»:

Նշված հոդվածի վերլուծությունը թույլ է տալիս փաստել, որ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող **բոլոր գործերը**, իսկ բացառություն են կազմում.

1. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ենթակայությանը վերապահված գործերը,

2. ընդհանուր իրավասության դատարանի ենթակայությանը վերապահված քրեական գործերը,

3. պատժի կատարման հետ կապված գործերը:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը սահմանում է, որ վարչական դատարանին ընդդատյա չեն ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված գործերը՝ միաժամանակ ամրագրելով այդ գործերի հանրային իրավական բնույթը:

Նշվածը թույլ է տալիս պնդել, որ վարչական դատարանների եռաստիճան համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգի ինստիտուցիոնալ առանցքն է կազմում, քանի որ հենց վարչական դատարանին են ընդդատյա հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը՝ որոշակի բացառություններով: Սակայն եթե որպես հիմք ընդունում ենք պրոֆեսոր Գ. Դանիելյանի առաջարկած՝ վարչական արդարադատության այնպիսի ընկալումը, ըստ որի՝ այն «քաղաքացու և հասարակական միավորումների իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտող՝ պետական կառավարման մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց օրենքին հակասող իրավական ակտերն ու գործողությունները (անգործությունը) բողոքարկելու դատավարական գործընթացն է», ապա ստիպված ենք լինելու փաստել, որ վարչական դատարանների եռաստիճան համակարգը մարդու իրա-

վունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգի առանցքային ինստիտուցիոնալ հիմքն է, բայց միակը չէ:

Ձերձ մնալով քրեական գործերին և պատժի կատարման հետ կապված գործերին անդրադառնալուց՝ հարկ ենք համարում նշել, որ ՀՀ դատավարական օրենսդրության ուսումնասիրությունը հանգեցնում է այն եզրակացության, որ ինչպես ընդհանուր իրավասության դատարանները, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը «դատավարական ընթացակարգերով» քննության են առնում «հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործեր», որոնց շրջանակում բողոքարկվում են քաղաքացու, իրավաբանական անձանց, հասարակական միավորումների իրավունքներն ու օրինական շահերը խախտող՝ պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց օրենքին հակասող իրավական ակտերը, գործողություններն ու անգործությունը:

Այսպես, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 206-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ընտրական իրավունքի պաշտպանության վերաբերյալ գործերը Ազգային ժողովի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների, հանրաքվեի կազմակերպման և անցկացման ընթացքում ընտրական ու հանրաքվեին մասնակցելու իրավունքների խախտման վերաբերյալ ներկայացված հայցադիմումների հիման վրա՝ սույն գլխին համապատասխան հարուցված գործերն են (այսուհետ՝ ընտրական գործ):»:

Սույն օրենսգրքի 208-րդ հոդվածի համաձայն՝ ընտրական գործերը միանձնյա քննում և լուծում է Վարչական դատարանի դատավորը՝ որոշ բացառություններով: Նշված բացառություններից մեկը սահմանված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 208-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով, որի համաձայն՝ ընտրողների ցուցակների ճշգրտման վերաբերյալ գործերը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով քննում են պատասխանողի գտնվելու վայրի՝ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանները:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ ՀՀ *ընդհանուր իրավասության դատարանն այնքանով, որքանով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով քննության է առնում հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործեր, վարչական դատարանների համակարգի հետ մեկտեղ՝ կազմում է մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգի ինստիտուցիոնալ հիմքը:*

Սահմանադրական դատարանի մասին խոսելիս, նախևառաջ, անհրաժեշտ է ներկայացնել նրա լիազորությունների շրջանակը և դրանց բնույթը: Տեսական գրականության մեջ առկա են մի շարք դասակարգումներ: Այսպես, օրինակ՝ ընդունված է Սահմանադրական դատարանի լիազորությունների պայմանականորեն բաժանումը երկու խմբի՝

ա) հիմնական կամ բնորոշ լիազորություններ (նորմատիվ ակտերի սահմանադրականության որոշումը, Սահմանադրության դրույթների պաշտոնական մեկնաբանումը, լիազորությունների հարցով իշխանության մարմինների միջև ծագած վեճերի լուծումը և այլն),

բ) լրացուցիչ կամ ամանցյալ լիազորություններ (ընտրությունների արդյունքում կայացված որոշումների նկատմամբ վերահսկողությունը, տարբեր հարցերի առնչությամբ եզրակացություններ տալը, կուսակցությունների գործունեության առնչությամբ հարցերի քննությունը և այլն)⁹:

«Սահմանադրության 168-րդ հոդվածով ամրագրված «Սահմանադրական դատարանի լիազորությունների վերլուծությամբ սույն հետազոտության ներքո առաջարկում ենք Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները պայմանականորեն բաժանել երեք խմբի.

1) լիազորություններ, որոնք իրացումն ուղղված է բուն սահմանադրական վերահսկողության գործառույթի ապահովմանը: Դրանք են՝ օրենքների, այլ իրավական ակտերի, Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի, հանրաքվեի դրվող իրավական ակտերի նախագծերի, միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելը և սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացող վեճեր լուծելը (Սահմանադրության 168-րդ հոդված 1-4-րդ կետեր)¹⁰,

2) լիազորություններ, որոնք ուղղված են վարչաիրավական հարաբերություններից ծագող գործերով դասական վարչական արդարադատության իրականացմանը: Դրանց թվին են դասվում՝ հանրաքվեի, Ազգային ժողովի և հանրապետության նախագահի ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերի լուծումը և կուսակցության գործունեությունը կասեցնելու կամ արգելելու վերաբերյալ որոշման կայացումը (Սահմանադրության 168-րդ հոդված 5-րդ կետ և 12-րդ կետեր),

3) լիազորություններ, որոնք ուղղված են փորձագիտական եզրակացությունների, սահմանադրական նշանակության հարցերով հաստատող ակտերի տրամադրման, սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի իրացման գործառույթների ապահովմանը (Սահմանադրության 168-րդ հոդված 6-11-րդ կետեր):

Սույն հոդվածի շրջանակում հետաքրքրություն են ներկայացնում երկրորդ խումբ լիազորությունները, որոնք Սահմանադրական դատարանի լիազորությունների ավելի վաղ հիշատակված դասակարգման շրջանակում դասվում են լրացուցիչ լիազորությունների թվին: Ավելին, Ն. Վ. Վիտրուկի գնահատմամբ, մեր կողմից նշված երկրորդ խմբի լիազորությունները սահմանադրական արդարադատությանը «ոչ բնորոշ» լիազորություններ են, քանի որ հանրաքվեների և ընտրությունների, ինչպես նաև քաղաքական կուսակցությունների և այլ հասարակական միավորումների հետ կապված գործերը առավել օպերատիվ և արհեստավարժ կարող են քննել վարչական դատարանները կամ ընդհանուր իրա-

⁹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ / ընդհ. խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, - Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 970:

¹⁰ «Սահմանադրություն (փոփոխություններով), ընդունվել է 1995 թ. հուլիսի 5-ի ՀՀ հանրաքվեով: Սահմանադրության փոփոխությունները կատարվել են 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի ՀՀ հանրաքվեով, ՀՀՊՏ 2005.12.05 /Հատուկ թողարկում Հոդ 1426, ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով), (2015թ. դեկտեմբերի 6), ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ.1118:

վատության դատարանները, առավել ևս որ այդ գործերը պահանջում են գործի փաստական հանգամանքների որոշում¹¹:

Ակնհայտ է, որ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 5-րդ և 12-րդ կետերում ամրագրված լիազորությունների իրացմամբ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իրականացնում է դասական վարչական արդարադատություն և հենց դա է պատճառը, որ նշված լիազորությունների իրականացումը Սահմանադրական դատարանի կողմից համարվում է իրեն «ոչ բնորոշ», չէ որ սահմանադրական արդարադատությունը լուծում է բացառապես իրավունքի հարցեր՝ վերահսկողության տարբեր օբյեկտների սահմանադրականության գնահատման դիրքերից:

Հանրաքվեի, Ազգային ժողովի և հանրապետության նախագահի ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերը լուծելիս, կուսակցության գործունեությունը կասեցնելու կամ արգելելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս Սահմանադրական դատարանը չի լուծում սահմանադրականության հարց, այլ գործ է ունենում, մի դեպքում, վարչական մարմնի կողմից ընդունված ակտի օրինականության և նպատակահարմարության որոշման հետ (ընտրական և հանրաքվեի արդյունքներով վեճերով), մյուս դեպքում՝ քննության է առնում իրավաբանական անձին որոշակի իրավունքներից զրկելու կամ նրա վրա որոշակի պարտականություններ դնելու պահանջով գործ (կուսակցության գործունեությունը կասեցնելու կամ արգելելու վերաբերյալ գործերով):

ՀՀ Սահմանադրական դատարանն ինքը բազմիցս ընդգծել է, որ, մասնավորապես, ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերը «չեն կարող դիտարկվել որպես իրավական նորմի սահմանադրականության վերաբերյալ վեճեր, քանի որ վերջիններիս լուծման համար սահմանադրաիրավական այլ պահանջներ ու ընթացակարգեր են նախատեսված» (ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի ապրիլի 28-ի ՍԴՈ-1364 որոշման 9-րդ կետ և 2012 թվականի մայիսի 31-ի ՍԴՈ-1028 որոշման 6-րդ կետ):

ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր մի շարք որոշումներում անդրադարձել է նաև, որ ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշման հետ կապված վեճերով Սահմանադրական դատարանը պարզում է՝ *արդյո՞ք տվյալ որոշման ընդունման ժամանակ իրավական անհրաժեշտ հիմնավորմամբ են առկա եղել ու հաշվի առնվել*.

- քվեարկության արդյունքների վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով կազմված արձանագրությունը,
- իրավասու դատարանների՝ ընտրական գործընթացին առնչվող ակտերը,
- ընտրական հանձնաժողովներում ստացված դիմումների (բողոքների) քննարկման արդյունքներով ընդունված որոշումները,
- տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների գրանցամատյաններում քվեարկության օրն արձանագրված խախտումների վերաբերյալ տարածքային ընտրական հանձնաժողովների որոշումները,
- քվեարկության արդյունքների վերաբերյալ ընտրական հանձնաժողովների ընդունված որոշումները:

¹¹ Տե՛ս *Bumpuk H.B.*, Конституционное правосудие, Судебно-конституционное право и процесс: учеб. пособие / Н. В. Витрук,— 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2010. с. 263:

Սահմանադրական դատարանի խնդիրն է գնահատել, թե իրավական նշանակություն ունեցող վերոթվարկյալ փաստական հանգամանքներն ինչպես են հաշվի առնվել ընտրությունների արդյունքներն ամփոփելիս և արդյունքում՝ որքանո՞վ է իրավաչափ ընտրությունների արդյունքներով ընդունված ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի՝ Սահմանադրական դատարանում վեճի առարկա որոշումը¹² (ՍԴՈ-1364 որոշման 9-րդ կետ և ՍԴՈ-1028 որոշման 7-րդ կետ):

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումն ամբողջովին կիրառելի է նաև հանրաքվեի և հանրապետության նախագահի ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերի վերաբերյալ գործերով:

Այսպիսով, հանրաքվեի, Ազգային ժողովի և հանրապետության նախագահի ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով ՀՀ Սահմանադրական դատարանը որոշում է վիճարկվող որոշման իրավաչափությունը՝ դատական ընթացակարգերով իրականացնելով մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանություն:

Երբ խոսք է գնում որևէ միավորման գործունեության կասեցման կամ դադարեցման մասին, ժողովրդավարական պետությունների պրակտիկայում սովորաբար օրենսդրորեն նման լիազորությամբ օժտվում է լիազոր մարմինը (վարչական կարգով վեճի լուծում) կամ նման իրավազորություն տրվում է դատարանին (դատական կարգով վեճի լուծում): Միավորումների, իրավաբանական անձանց գործունեության կասեցման կամ դադարեցման վերաբերյալ գործերը հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործեր են, որի պարագայում վեճի կողմեր են հանդիսանում այն սուբյեկտը, որի գործունեության կասեցման կամ դադարեցման (արգելման) հարցը քննվում է, և հանրային իշխանության իրավասու մարմինը:

ՀՀ օրենսդրության ուսումնասիրությամբ փաստվում է, որ իրավունքի սուբյեկտի գործունեության կասեցման կամ դադարեցման վերաբերյալ գործերը վարչական կարգով քննվում են լիազոր մարմնի, իսկ դատական կարգով՝ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից, քանի որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ վարչական դատարան կարող են դիմել վարչական մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց որոշակի իրավունքներից զրկելու կամ նրանց վրա որոշակի պարտականություններ դնելու պահանջով, եթե օրենքով դա վերապահված է դատարանին: Փաստորեն, կուսակցությունների գործունեության կասեցման կամ արգելման վերաբերյալ գործերը միակն են, որոնց քննությունը վերապահված չէ ՀՀ վարչական դատարանին:

Համաձայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշման՝ կուսակցությունների գործունեության դադարեցումը կամ արգելումը պետք է բացառիկ դեպք լինի, երբ վտանգվում են մարդկանց հիմնարար

¹² ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշում ՍԴՈ-1364 28.04.2017 թվական, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշում ՍԴՈ-1028 31.05.2012 թվական, հասանելի են www.concourt.am կայքում, 16.07.2020 թ.:

իրավունքները, երկրի սահմանադրական կարգը կամ անհրաժեշտ է բացառել բռնությունները: Միջամտությունը կուսակցությունների գործունեությանը պետք է համարժեք լինի հետապնդվող նպատակին: Այս «բացառիկությամբ» էլ պայմանավորված՝ կուսակցությունների գործունեության կասեցման կամ արգելման վերաբերյալ գործերի քննությունը սահմանադիրը վերապահել է ՀՀ սահմանադրական դատարանին: Կուսակցությունների գործունեության կասեցման կամ արգելման վերաբերյալ որոշումն ընդունելը նույնպես սահմանադրական դատարանին «ոչ բնորոշ» լիազորություններից է, և այս լիազորության իրականացման շրջանակներում ևս չի լուծվում իրավական նորմի կամ վերահսկողության որևէ այլ օբյեկտի սահմանադրականության հարց, այլ լուծվում է վարչական մարմնի պահանջով իրավաբանական անձին որոշակի իրավունքներից զրկելու կամ նրա վրա որոշակի պարտականություններ դնելու հարցը, ինչը դատավարական ընթացակարգերով մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության իրականացում է:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ ՀՀ *Սահմանադրական դատարանը ևս, վարչական դատարանների համակարգի և ընդհանուր իրավասության դատարանների հետ մեկտեղ՝ կազմում է մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգի ինստիտուցիոնալ հիմքը:*

Ամփոփելով սույն գիտական հոդվածի շրջանակում կատարված հետազոտությունը՝ հանգել ենք այն եզրակացության, որ վարչական դատարանների եռաստիճան համակարգը մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգի առանցքային, սակայն ոչ միակ ինստիտուցիոնալ հիմքն է: ՀՀ *ընդհանուր իրավասության դատարաններն այնքանով, որքանով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով քննության են առնում հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործեր, և ՀՀ Սահմանադրական դատարանն այնքանով, որքանով գնահատում է վիճարկվող որոշման իրավաչափությունը և լուծում է իրավաբանական անձին որոշակի իրավունքներից զրկելու կամ նրա վրա որոշակի պարտականություններ դնելու հարցը, վարչական դատարանների համակարգի հետ մեկտեղ՝ կազմում են մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության արդարադատական համակարգի ինստիտուցիոնալ հիմքը:*

Annotation. This article discusses the judicial system of administrative and legal protection of human rights, narrates the theoretical analyses of the term “administrative justice”, as well as the forms or models typically referred to the system of administrative justice. On the ground of theoretical analyses, the article substantiates that the system of administrative courts stands as an institutional basis of the judicial system of administrative and legal protection of human rights. At the same time, based on the analysis of the legislation and theoretical approaches currently in force in Armenia, this paper draws conclusion that the justice system of administrative and legal protection of human rights, alongside with the system of administrative courts, also includes the courts of general jurisdiction and the constitutional court of the Republic of Armenia.

Аннотация: В данной статье рассматривается судебная система административно-правовой защиты прав человека, представлены теоретический анализ термина «административная юстиция», а также формы или модели системы административной юстиции (правосудия). В статье на основе теоретического анализа обосновывается, что система административных судов составляет институциональную основу юстиционной системы административно-правовой защиты прав человека. В то же время на основе анализа действующего законодательства и теоретических подходов сделан вывод о том, что юстиционная система административно-правовой защиты прав человека, наряду с системой административных судов, включает также суды общей юрисдикции РА и Конституционный Суд РА.

Բանալի բառեր – վարչաիրավական պաշտպանություն, վարչական արդարադատություն, վարչական արդարադատության համակարգ, հանրային իրավահարաբերություններ, վարչական դատարան:

Keywords: *administrative and legal protection, administrative justice, administrative justice system, public relations, administrative court.*

Ключевые слова: *административно-правовая защита, административная юстиция, система административной юстиции, общественные отношения, административный суд.*

Լ. Հակոբյան - Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ., ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի իրավաբանական վարչության պետ, էլ. հասցե՝ liliialaw@mail.ru:

Մ. Խաչատրյան - հայցորդ, էլ. հասցե՝ manekhachatryan77@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 16.07.2020 թ., տրվել է գրախոսության 16.07.2020 թ., երաշխավորվել են ՀՀ Սահմանադրական դատարանի իրավախորհրդատվական վարչության գլխավոր մասնագետ, ի.գ.թ. Վարդուհի Պողոսյանի և Հայ-Ռուսական համալսարանի, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի, Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս, ի.գ.թ., ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր Ռաֆիկ Խանդանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԻՐԱԴԵԴԳՅԱՆ
*Իրավագիտության մագիստրոս,
Դատական դեպարտամենտի ղեկավարի օգնական*

TATEVIK SIRADEGHYAN
*Master of Law,
Assistant to the Head of the Judicial Department*

TATEVIK SIRADEGYAN
*Магистр юриспруденции,
помощник начальника Судебного департамента*

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

CONTEMPORARY ISSUES OF THE EXECUTION OF ADMINISTRATIVE ACT

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛНЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО АКТА

Վարչական ակտի կատարումը վարչարարության հիմնարար ինստիտուտներից է, քանզի Սահմանադրությանը և օրենքների պահանջներին համապատասխան ընդունված վարչական ակտի կարևոր բաղադրիչն ու վերջնական արժեքը դրա լիարժեք կատարումն է: Վարչական ակտերի կատարումն ապահովող անհրաժեշտ երաշխիքներն անմիջականորեն բխում են նաև միջազգային մարմինների, հատկապես՝ Եվրոպայի խորհրդի առջև Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններից¹, վարչական ակտի կատարումը պետության և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի միջև հանրային իրավունքի ոլորտում ծագած «բախման» լուծման իրավական ձև է²:

Վարչական ակտի կատարման ինստիտուտը հայրենական իրավական համակարգում գործել է մինչ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վա-

¹ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2003 թ. սեպտեմբերի 9-ի «Վարչական իրավունքի ոլորտում վարչական և դատական ակտերի կատարման մասին» թիվ (2003) 16 հանձնարարականի 1-ին բաժնով սահմանվել է, որ անդամ պետությունները պարտավոր են ստեղծել իրավական կառուցակարգ ֆիզիկական անձանց կողմից վարչական ակտերի կատարումն ապահովելու համար: Նույն մարմնի 2007 թ. հունիսի 20-ի «Պատշաճ վարչարարության մասին» թիվ (2007) 7 հանձնարարականի 20-րդ հոդվածով նախատեսվել են վարչական ակտերի կատարման ընդհանուր պահանջները՝ պարտավորեցնելով պետություններին պատասխանատվություն կրել իրենց իրավասությանը ենթակա վարչական ակտերի կատարման համար, իսկ վարչական ակտերի հարկադիր կատարումը պետք է ուղղակիորեն նախատեսված լինի օրենքով:

² Տես Տ. Նահապետյան, «Հանրային իրավական դրամական պահանջների կատարման վարույթի առանձնահատկությունները ու հիմնախնդիրները», ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, 1 (1) 2018, Երևան, 2018 թ., էջ 112-129:

րույթի մասին» օրենքի ընդունումը՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 24-րդ, 25-րդ, 26-րդ, 27-րդ, 28-րդ, 29-րդ, 32-րդ գլուխների, «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» օրենքի «Հրապարակային միջոցառման դադարեցման հիմքերը և կարգը» նախատեսող 14-րդ հոդվածի³ և այլ օրենքների կանոնակարգումներով: 2004 թ. փետրվարի 18-ին ընդունված «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) կարգավորման առարկան ընդգրկեց նաև վարչական ակտի կատարման՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագող հարաբերությունները՝ դրանով իսկ ներառելով բոլոր վարչական ակտերի կատարումը: Հետագայում վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հարաբերությունները կարգավորում ստացան նաև 2013 թ. դեկտեմբերի 5-ին ընդունված և այժմ ուժի մեջ գտնվող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով, իսկ մինչ այդ գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով⁴ դրանց նկատմամբ տարածվում էին հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու կառուցակարգերը: Նկատենք, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքը, որոշ բացառությունների հաշվառմամբ⁵, վարչական ակտերի հարկադիր կատարման հարաբերությունների վրա չի տարածվում: Վարչական ակտի կատարման ինստիտուտին առնչվող հիմնախնդիրները համարժեք ուսումնասիրության առարկա չեն դարձվել գիտական մակարդակում, ինչը բացասաբար է անդրադառնում ինչպես օրենսդրության հետագա կատարելագործման, գիտական ուսմունքի ձևավորման, այնպես էլ վարչական և դատական պրակտիկայի զարգացման վրա: Արդյունքում, գործնականում ձևավորվել է այն թյուր կարծիքը, որ վարչական ակտի կատարման հասցեատեր է հանդիսանում վարչական վարույթ իրականացրած վարչական մարմինը:

Օրենքը չի տալիս «Վարչական ակտի կատարում» եզրույթի բնորոշումը, այլ, որպես վարչական ակտի հարկադիր կատարման միջոց, սահմանում է «վարչական հարկադրանք» հասկացության էությունը, ինչը, ըստ մեզ, օրենսդրական բաց չէ: Վարչական ակտին բնորոշ հատկանիշները վկայում են, որ վարչական ակտն ուղղված է կոնկրետ անձի, այսինքն՝ ունի հասցեատեր (հասցեատերեր)⁶, որը հանդիսանում է տվյալ վարչական վարույթի մասնակիցը (մասնակիցները) և վարչական ակտի ընդունմամբ նրան տրամադրվում է որևէ իրավունք կամ նրա համար ստեղծվում է իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման կամ մերժվում, ընդհուպ սահմանափակվում է նրա իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն է դրվում նրա վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարանում է նրա իրավական կամ փաստացի դրու-

³ Նշված հոդվածի 3-րդ մասով ուստիկանությունը լիազորվել է հարկադիր դադարեցնել հրապարակային միջոցառումը սահմանված ժամկետում հրապարակային միջոցառման դադարեցման պահանջը չկատարվելու դեպքում:

⁴ Նախկինում գործող ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքին ընդունվել է 2007 թ. նոյեմբերի 28-ին և ուժը կորցրել 2014 թ. հունվարի 7-ին:

⁵ Բացառություն են կազմում հանրային իրավական դրամական պահանջների հարկադիր կատարման վարույթները:

⁶ Վարչական ակտի հասցեատեր կարող է լինել ինչպես ֆիզիկական անձը (այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատերը), այնպես էլ՝ իրավաբանական անձը:

թյունը: Եթե վարչական ակտով այլ ժամկետներ սահմանված չեն, ապա վարչական ակտը ենթակա է կատարման՝ ուժի մեջ մտնելու պահից⁷: Հասցեատիրոջը հանձնվելու պահից վարչական ակտը ստանում է ձևական իրավաբանական ուժ (արտաքին գործողություն)⁸՝ իրավակարգում դրա գոյության փաստը պարտադիր է դառնում հասցեատիրոջ համար այնքանով, որքանով որ նա վարչական կարգով չի վիճարկում վարչական ակտը: Իսկ օրենքով սահմանված ժամկետներում (վարչական և (կամ) դատական կարգով) չվիճարկված վարչական ակտը դառնում է անվիճարկելի և ձեռք է բերում նյութական իրավաբանական ուժ. ակտի բովանդակությունը ևս, դրա գոյության հետ միասին, պարտադիր է դառնում հասցեատիրոջ համար⁹: Այսինքն՝ վարչական ակտով սահմանված պահանջները ենթակա են կատարման անմիջականորեն տվյալ անհատական իրավական ակտի հասցեատիրոջ (հասցեատերերի) կողմից: Միաժամանակ, երբ վարչական ակտի հասցեատերը չի կատարում իր վերաբերյալ կայացված վարչական ակտը, առաջանում է պետության գործադիր-կարգադրիչ ներգործության գործադրման անհրաժեշտությունը, ինչով պայմանավորված էլ օրենսդիրը կարգավորման է ենթարկել միայն վարչական ակտի հարկադիր կատարման՝ վարչական մարմնի և վարչական ակտի հասցեատիրոջ միջև ծագող հարաբերությունները:

Նշվածի համատեքստում, կարող ենք տարբերակել վարչական ակտի կատարման երկու եղանակ՝ **վարչական ակտի կամավոր կատարում** և **վարչական ակտի հարկադիր կատարում**: Ընդ որում, կոնկրետ վարչական ակտի կատարման գործադիր-կարգադրիչ ներգործության անհրաժեշտությունը և հիմքը ծագում են միայն այն հասցեատիրոջ կողմից կամավոր չկատարելու դեպքում: Օրենքի 5-րդ բաժնի կարգավորումներից հետևում է, որ հարկադիր կատարման ենթակա են հետևյալ վարչական ակտերը.

- որևէ գործողություն կատարելուն ուղղված վարչական ակտերը,
- որևէ գործողության կատարումից ձեռնպահ մնալուն ուղղված վարչական ակտերը,
- Հայաստանի Հանրապետության պետական կամ համայնքային բյուջե պարտադիր կարգով դրամական գումարներ վճարելու պարտականություն նախատեսող վարչական ակտերը (հանրային իրավական դրամական պահանջների հիման վրա)⁹:

Միաժամանակ, կատարում պահանջող ոչ բոլոր վարչական ակտերն են պարտադիր դրանց հասցեատերերի համար, ինչը ևս որոշիչ նշանակություն ունի վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի հարուցման համար. այդպիսին կարող են համարվել միայն ուժի մեջ մտած, անբողոքարկելի իրավաչափ

⁷ Տես Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, «Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ», «Հարդ Ընդ Սոֆթ» իրատ., եր., 2015 թ., էջ 197:

⁸ Տես Վ. Պողոսյան, Ռ. Ռուբեյի, «Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք», ուսումնական ձեռնարկ, Եր. 2011 թ., էջ 258:

⁹ Ցանկացած նման ակտի նկատմամբ տարածվում է վարչական ակտի իրավաչափության կանխավարկածի սկզբունքը և անգամ այն դեպքում, երբ ակտը պարունակում է անվավերության հիմքեր, դառնում է պարտադիր հասցեատիրոջ համար, ուստի, ենթակա է պարտադիր կատարման սահմանված կարգով ու ժամկետներում բողոքարկված չլինելու պայմաններում:

վարչական ակտերը, քանզի առոչինչ վարչական ակտն ընդունման պահից իրավաբանական ուժ չունի և ենթակա չէ կատարման, իսկ մնացյալ դեպքերում վարչական ակտի բողոքարկումը, ընդհանուր կանոնի համաձայն, կասեցնում է դրա կատարումը:

Այսպիսով, հասցեատիրոջ համար կատարման պարտականություն առաջացնող, հետևաբար նաև՝ հարկադիր կատարման ենթակա է այն վարչական ակտը, որը.

- ուղղված է որևէ գործողություն կատարելուն կամ որևէ գործողության կատարումից ձեռնպահ մնալուն կամ բովանդակում է պետական կամ համայնքային բյուջե պարտադիր կարգով դրամական գումարներ վճարելու պարտականություն¹⁰,
- սահմանված կարգով ուժի մեջ է մտել,
- ունի անբողոքարկելի դարձած իրավաչափ վարչական ակտի կարգավիճակ,
- չի պարունակում վարչական ակտի առոչնչության հիմքեր:

Ինչպես նշեցինք, վարչական ակտի վիճարկումը ժամանակավորապես կասեցնում է դրա կատարումը, ինչը հաճախ կարող է բողոքարկման իրավունքի չարաշահման պատճառ դառնալ, հետևաբար, օրենսդիրն իրավացիորեն սահմանել է այն վարչական ակտերի տեսակները, որոնք անմիջապես ենթակա են կատարման՝ անկախ դրանց բողոքարկման փաստից՝ նախատեսելով նաև այն դեպքերն ու կարգը, երբ դատարանը կարող է կասեցնել դրանց կատարումը:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ¹¹ հոդվածը վերաբերում է միայն վիճարկման հայցին և տարածվում դատական ակտերի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված բացառապես վարչական ակտ հանդիսացող անհատական իրավական ակտերի բողոքարկման հարաբերությունների նկատմամբ: Այսինքն՝ այն դեպքում, երբ շահագրգիռ անձը վարչադատավարական օրենքով սահմանված այլ հայցատեսակի միջոցով վիճարկում է հարկադիր կատարողի գործողությունները կամ անգործությունը, պետք է հնարավորություն ունենա համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում հայցի ապահովման միջոց ձեռնարկելու միջնորդություն հարուցել, քանզի, մեր համոզմամբ, «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքը, որպես առանձին տեսակի վարչական վարույթի առանձնահատկություններ նախատեսող նորմատիվ իրավական ակտ, կարող է տարածվել բացառապես վարչական կարգով բողոքարկման («մինչդատական») վարույթների նկատմամբ:

¹⁰ Աշխատանքում հանրային իրավական դրամական պահանջների վարույթի առանձնահատկություններին չենք անդրադառնա, հաշվի առնելով, որ դրանց առնչվող խնդիրներն արդեն իսկ ուսումնասիրության առարկա են դարձել գիտական մակարդակում, բացի այդ, նշված ինստիտուտի վերաբերյալ ձևավորվել է նաև կայուն դատական պրակտիկա:

¹¹ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը նախատեսում է վիճարկման հայցը վարույթ ընդունելու իրավական հետևանքները և այդ հոդվածի սահմանադրականությունը Վարչական դատարանի կողմից վիճարկվել է Սահմանադրական դատարանում, գործի դատաքննությունը նշանակվել է 2020 թ. հունիսի 30-ին:

«Վարչական դատավարության օրենսգիրքը, բացի վարչական ակտի անհապաղ կատարումն օրենքով նախատեսված լինելու դեպքից, մյուս դեպքերում դատարանին օժտել է հայցվորի միջնորդության հիման վրա վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու լիազորությամբ¹²: Այսինքն՝ այդպիսի միջնորդություն կարող է ներկայացվել ոչ միայն վարչական ակտի հասցեատեր հայցվորի, այլև՝ ցանկացած անձի կողմից, ով իր իրավունքները կամ օրինական շահերը շոշափող վարչական ակտի դեմ հայց է հարուցել դատարան՝ դրանով իսկ կասեցնելով վարչական ակտի հասցեատիրոջ կողմից դրա կատարման գործողությունները: Սակայն, վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու լիազորությունը դատարանի բացարձակ հայեցողությունը չէ և կարող է իրացվել միայն այն պարագայում, երբ վարչական ակտի կատարմամբ հայցվորին զգալի վնաս պատճառվելու կամ նրա իրավունքների պաշտպանությունն անհնարին դարձնելու վերաբերյալ առկա է հիմնավոր կասկած: «Հիմնավոր կասկած», «զգալի վնաս» և «իրավունքների պաշտպանության անհնարինություն» եզրույթները յուրաքանչյուր դեպքով ենթակա են գնահատման դատարանի կողմից՝ գործի փաստերի, հայցի առարկայով հայցվորի ենթադրյալ խախտված իրավունքների պաշտպանության և հետագայում դրանց վերականգնման իրական (ռեալ) հնարավորության հաշվառմամբ: «Վարչական դատավարության օրենսգիրքը կիրառող դատարանների կողմից ձևավորված դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ «Վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով հիշատակված «զգալի վնաս» արտահայտությունը մեկնաբանվել է որպես այնպիսի վնաս, որը հնարավոր չէ վերականգնել (փոխհատուցել) առանց վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու¹³: Մեկ այլ գործով վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքերի առկայությունը հիմնավորվել է այն պատճառաբանությամբ, որ գործով հարկադիր կատարողի կողմից կայացված պարտապանին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտադրելու (գույքը վերադարձնելու) մասին վարչական ակտի չկասեցման դեպքում այդ որոշման պահանջները ենթակա կլինեն կատարման, ինչն էլ կարող է հիմնավոր կասկած հարուցել, որ դրանով հայցվորին կպատճառվի զգալի վնաս և անհնարին կդարձվի նրա իրավունքների պաշտպանությունը¹⁴: Թիվ ՎԴ5/0163/05/19 գործով Վերաքննիչ վարչական

¹² Թիվ ՎԴ/11349/05/18 գործով 14.01.2019 թ. կայացված «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշմամբ Վերաքննիչ վարչական դատարան կատարողական վարույթի ընթացքում հարկադիր կատարողի կողմից կայացված վարչական ակտի կատարման կասեցման առնչությամբ ձևավորել է այն մտեցումը, որ. «(...) դատական ակտի անհապաղ կատարումը կարող է կասեցվել բացառապես ծանրակշիռ փաստարկների առկայության պայմաններում, քանի որ դատական ակտի անկատար մնալու հանգամանքը խաթարում է պետության իրավական համակարգի ողջ բնականոն ընթացքը: Այս նկատառումներից ելնելով է թերևս օրենսդրի կողմից սահմանվել իմպերատիվ պահանջ առ այն, որ կատարողական վարույթի ընթացքում կայացված որոշումների կատարման կասեցումը կարող է կատարվել բացառիկ դեպքերում: Ուստի ցանկացած պարագայում երբ կշեռքի նժարին դրված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կատարման հարցը, ապա կշեռքի մյուս նժարին պետք է դրված լինի առնվազն դրան համարժեք հայեցակարգ, հակառակ պարագայում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պետք է ունենա գերակայություն»:

¹³ Տե՛ս թիվ ՎԴ/7335/05/19 գործով Վարչական դատարանի 18.09.2020 թ. «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդությունը մերժելու մասին» որոշումը:

¹⁴ Տե՛ս թիվ ՎԴ/12152/05/18 գործով Վարչական դատարանի 28.12.2018 թ. «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարելու մասին» որոշումը:

դատարանի 2019 թ. դեկտեմբերի 26-ի որոշմամբ «զգալի վնաս» է գնահատվել հայցվոր ընկերությանը վարչական ակտի կատարմամբ պատճառվելիք զույքային վնասը՝ 480 միլիոն դրամի չափով¹⁵: «Բնակարանը հարկադիր վտարելու մասին» որոշման վիճարկման գործերով դատարանը գտել է, որ որոշման կատարումը չկասեցվելու, այսինքն՝ հայցվորի վտարման դեպքում անհնարին կդառնա հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունը¹⁶, ավելին, այլևս երևակայական ու միևնույն ժամանակ առարկայազուրկ կլինի հայցվորների իրավունքի պաշտպանությունը, ինչի արդյունքում արդարադատությունը կկրի ձևական բնույթ¹⁷:

Անդրադառնալով վարչական ակտի հարկադիր կատարման ներպետական օրենսդրությամբ գործող ընթացակարգերին՝ նախ, հարկ է պարզաբանել, թե արդյոք այն հանդիսանում է ինքնուրույն վարչական վարույթ (նկատենք, որ Օրենքի 5-րդ բաժինը կրում է «Վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթը» վերտառությունը, և, չնայած դրան, մեր նպատակն է բացահայտել, թե որքանով է այն համապատասխանում վարչական վարույթի էությանն ու նշանակությանը): Այս առումով, տեսաբանների կարծիքները համընկնում են, մասնավորապես Գ. Դանիելյանի իր «Վարչական վարույթ և դատավարություն» ուսումնական ձեռնարկում վարչական ակտերի հարկադիր կատարումը համարում է վարչական վարույթ¹⁸, ըստ Վ. Պողոսյանի և Ռ. Ռուբելու, ինչպես վարչական ակտի ընդունումը, այնպես էլ դրա հարկադիր կատարումը տեղի են ունենում օրենքով սահմանված վարույթի շրջանակում, վարույթ, որի համար օրենքը նախատեսել է բազմաթիվ ձևական ու նյութաիրավական պահանջներ¹⁹, ավելին, օրենքը հարկադիր կատարման վարույթը չի նախատեսել վարչական վարույթի փուլերի մեջ, քանի որ այն պարտադիր փուլ չի հանդիսանում²⁰: Վարչական ակտի կատարումը կապված է վարչական ընթացակարգի (վարչական ակտի) «արդյունքի» հետ և միաժամանակ հանդիսանում է ինքնուրույն վարչական վարույթ, որը տարբերվում է վարչական վարույթից վարչական ակտի կատարման վարույթի ընթացքում իրացվող ակտի ընդունման հատուկ նպատակներով²¹: Վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթը, ըստ էության, ենթադրում է վարչական ակտի ընդունմամբ եզրափակվող վարչական մարմնի արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն՝ այդպիսով համապատասխանելով վարչական վարույ-

¹⁵ Տե՛ս թիվ ՎԴ5/0163/05/19 գործով Վերաքննիչ վարչական դատարանի 26.12.2019 թ. «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը:

¹⁶ Տե՛ս ՎԴ/12010/05/18 գործով Վերաքննիչ վարչական դատարանի 24.06.2018 թ. «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը:

¹⁷ Տե՛ս թիվ ՎԴ/10656/05/19 գործով Վերաքննիչ վարչական դատարանի 20.01.2020 թ. «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը:

¹⁸ Տե՛ս Գ. Դանիելյան, «Վարչական վարույթ և դատավարություն» ուսումնական ձեռնարկ, Եր., Տիգրան Մեծ հրատ., 2011 թ., էջ 112:

¹⁹ Տե՛ս Վ. Պողոսյան, Ռ. Ռուբելի, նույն աշխատությունը, էջ 329:

²⁰ Տե՛ս Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, նույն աշխատությունը, էջ 197:

²¹ Տե՛ս А. Ф. Васильева «Административные процедуры исполнения индивидуальных правовых актов государственного управления», էջ 6, հասանելի է՝ http://www.kizilovinc.ru/sites/default/files/gm_articles/administrativnye_procedury_ispolneniya_individualnyh_pravovyh_aktov_gosudarstvennogo_upravleniya_0.pdf էլ. հղմամբ:

թի՝ Օրենքի 19-րդ հոդվածով սահմանված հասկացությանը: Համամիտ լինելով այն մոտեցմանը, որ վարչական ակտի հարկադիր կատարումն իրականացվում է վարչական վարույթի միջոցով, միաժամանակ, չենք կարող համաձայնել տեսաբանների այն կարծիքին, ըստ որի՝ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթը համարվել է վարչական վարույթի հատուկ տեսակ²²: Դա պայմանավորված է այն պարզ իրողությամբ, որ առանձին, այսինքն՝ հատուկ տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները կարող են սահմանվել միայն այլ օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով, այլ խոսքով, Օրենքի գործողությունը չի կարող տարածվել վարչական վարույթի հատուկ տեսակներին առնչվող հարաբերությունների նկատմամբ²³: Այլ հարց է, որ այս դեպքում վարչական մարմինը վարչական վարույթի ընթացիկ փուլում իրավասու է ընդունել այնպիսի միջանկյալ որոշումներ կամ կատարել այնպիսի գործողություններ, որոնք բնորոշ են միայն այդ վարույթին:

Այս առումով, չենք կարող համաձայնել տեսության մեջ գոյություն ունեցող այն տեսակետին, որ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի երեք փուլերն են՝ հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու մասին նախազգուշացնելը, հարկադրանքի կոնկրետ միջոց նշանակելը և հարկադրանքի միջոցը կիրառելը²⁴, քանզի, մեր կարծիքով, դրանք կարող են իրականացվել բացառապես արդեն իսկ հարուցված վարչական վարույթի ընթացիկ փուլում, ավելին, վարչական վարույթի բոլոր փուլերը, ըստ էության, պարտադիր են (բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի²⁵), ինչը չի կարող կախվածության մեջ դրվել վարչական մարմնի այս կամ այն պահանջը վարչական վարույթի մասնակցի կողմից կատարելու կամ չկատարելու փաստից:

Մեր գնահատմամբ, վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի փուլերը, Օրենքի 12-րդ գլխով նախատեսված առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, պետք է իրականացվեն հետևյալ կերպ.

Վարչական վարույթի հարուցման փուլ: Վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի հարուցման նախապայմանը, ինչպես արդեն իսկ նշվեց, ուժի մեջ մտած, անբողոքարկելի դարձած, կատարում պահանջող և հասցեատիրոջ կողմից կամավոր չկատարված վարչական ակտի առկայությունն է, ինչը պետք է հիմք հանդիսանա տվյալ վարչական ակտը կայացրած վարչական մարմնի կողմից իր նախաձեռնությամբ հարկադիր կատարման վարույթ հարուցելու համար, քանզի վարչական մարմինը պետք է ձեռնարկի օրենքով նախատեսված բոլոր հնարավոր միջոցներն իր կողմից կայացված վարչական ակտի կատարման

22 Տե՛ս Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, նույն աշխատությունը, էջ 197:

23 Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Գ. Դանիելյան, «Վարչական վարույթի առանձին տեսակների անհրաժեշտությունը պայմանավորող չափանիշները» գիտ. հոդվածը, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, ԵՊՀ իրատարակչություն, 2017 թ., էջ 69-88:

24 Տե՛ս Վ. Պողոսյան, Ռ. Ռուբեյի, նույն աշխատությունը, էջ 341:

25 Ըստ Օրենքի 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասի՝ վարչական վարույթը կարող է սահմանափակվել միայն եզրափակիչ փուլով անմիջական սպառնացող վտանգը կանխելու կամ արդեն իսկ առաջացած վտանգի հետևանքները վերացնելու, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

րումն ապահովելու համար: Ավելին, կարծում ենք, որ վարչական մարմնի կողմից վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթ չհարուցելու անգործությունը, որպես, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության թերությունների մասին հաղորդում, կարող է առիթ լինել Սահմանադրության 53-րդ հոդվածով երաշխավորված հանրագիր ներկայացնելու իրավունքի իրացման համար, սակայն, այն ևս վարչական վարույթ հարուցելու հիմք չէ, քանզի այս դեպքում, հանրագրում նշված առաջարկությանը հավանություն տալու արդյունքում դրա կատարման ուղղությամբ միջոցների ձեռնարկումն էլ ենթադրում է, նախևառաջ, վարչական վարույթի հարուցում: Կարծում ենք, նպատակահարմար է օրենքով սահմանել այն սեղմ ժամկետը, որի ընթացքում կատարողական մարմինը պարտավոր է հարուցել սահմանված կարգով ուժի մեջ մտած, անբողոքարկելի դարձած, կատարում պահանջող և հասցեատիրոջ կողմից չկատարված իրավաչափ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթ: Այդ ժամկետն իր հերթին կծառայի որպես վարչական ակտի կամավոր կատարման ժամկետային երաշխիք:

Հարուցված վարչական վարույթի նկատմամբ տարածվում են վարչական վարույթի ընդհանուր դրույթները կարգավորող Օրենքի 4-րդ գլխի կանոնները, այն տարբերությամբ, որ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի կողմեր են հանդիսանում՝

1) կատարողական մարմինը՝ տվյալ վարչական ակտն ընդունած վարչական մարմինը (ով ի կատար է ածում նաև բողոքների վերաբերյալ վերադաս վարչական մարմնի ընդունած վարչական ակտերը), բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի, այսինքն, որպես կատարողական մարմին, կարող են հանդես գալ վարչարարություն իրականացնող բոլոր մարմինները,

2) վարչական վարույթի մասնակիցները՝ պարտավոր անձը²⁶ և երրորդ անձինք:

Վարչական վարույթի ընթացիկ փուլ: Վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացիկ փուլն ուղղված է տվյալ վարույթի հարուցման հիմքում ընկած վարչական ակտի կատարումն ապահովող հարկադրանքի միջոցների բուն գործադրմանը: Այդ ընթացքում կատարողական մարմինը պարտավոր է ապահովել գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության սահմանադրական հիմնարար իրավունքի արդյունավետ իրացումը, ինչից էլ ածանցվում է Օրենքի 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հարկադրանքի միջոցների կիրառման համաչափության սկզբունքը:

Նկատենք, որ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացիկ փուլում պարտավոր անձի և վարույթի հնարավոր մյուս մասնակիցների համար պետք է ապահովվեն Օրենքի 6-րդ գլխով նախատեսված այնպիսի կարևորագույն ընթացակարգային երաշխիքներ, ինչպիսիք են՝ վարույթի մասնակիցներին լսելը, վարչական վարույթի նյութերի մատչելիությունը, վարույթի մասնակիցներ-

²⁶ Օրենքի 79-րդ հոդվածի համաձայն. «Պարտավոր անձը որոշակի գործողություն կատարելու կամ որևէ գործողություն կատարելուց ձեռնպահ մնալու վերաբերյալ ընդունված վարչական ակտի հասցեատերն է»:

րին օգնություն ցուցաբերելը, վարչական վարույթի վերաբերյալ գործում առկա փաստաթղթերի թերությունները վերացնելու հնարավորությունը (տես՝ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, Օրենքի 38-41-րդ հոդվածները): Ավելին, վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացքում պետք է գործեն ապացույցներին և ապացուցման բեռի բաշխման, վարչական վարույթի կասեցման և կարճման ընդհանուր կանոնները: Վարչական վարույթի ընթացիկ փուլի ընդհանուր կարգավորումների կիրառման առնչությամբ միակ բացառությունը, թերևս, կարող է վերաբերել վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի ժամկետներին: Չնայած Օրենքի 12-րդ գլուխը վարույթի առանձին ժամկետներ չի նախատեսում, սակայն, հարկադրանքի միջոցների կիրառման կարգն ու հաջորդականությունը հիմք են տալիս ենթադրելու, որ վարչական վարույթի հարուցման և վարչական ակտի կատարման միջև ընկած ժամկետը հաճախ կարող է գերազանցել վարչական վարույթի առավելագույն երեսնօրյա ժամկետը, իսկ վարչական վարույթի ժամկետը երկարաձգելու հիմքերն այս դեպքում կիրառելի չեն: Նշվածը, Օրենքի 86-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորման հաշվառմամբ, ինքնին խնդրահարույց չէ, եթե, կատարողական մարմինը գործի իր՝ արագ գործելու պարտականության պահպանմամբ, այնուամենայնիվ, հնարավոր կամայականությունները, կատարողական մարմնի բացարձակ ու անսահմանափակ հայեցողության դրսևորման հնարավորությունը կանխելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, կարծում ենք, նպատակահարմար է օրենքով առնվազն սահմանել հարկադրանքի միջոցների առանձին տեսակների կիրառման առավելագույն ժամկետներ:

Վարչական վարույթի եզրափակիչ փուլ: Վարչական վարույթի եզրափակիչ փուլը վարչական ակտի ընդունումն է, սակայն, ի տարբերություն այլ վարչական վարույթների, որոնց եզրափակիչ փուլում վարչական մարմինն իրավասու է ընդունել գործի քննության արդյունքներով պայմանավորված բարենպաստ, միջամտող կամ զուգորդող վարչական ակտ, այս վարույթի ավարտին կատարողական մարմինը լիազորված է ընդունելու միայն վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթը կամ կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշում, ինչը պայմանավորված է տվյալ վարույթի հարուցման բուն նպատակով:

Հարկադրանքի միջոցները պատասխանատվության միջոցներ չեն. դրանք բոլորը ծառայում են բացառապես այն նպատակին, որ հասցեատերը կատարի վարչական ակտով պահանջվող գործողությունները կամ ձեռնպահ մնա որոշակի գործողությունների կատարումից²⁷: Հարկադրանքի միջոցները սպառիչ են, և վարչական ակտի հարկադիր կատարման ժամանակ այլ միջոցներ չեն կարող կիրառվել²⁸: Միևնույն ժամանակ, կոնկրետ վարչական վարույթի ընթացքում կարող են նշանակվել և կիրառվել հարկադրանքի բոլոր միջոցները, քանի դեռ դրանք չեն հասել իրենց նպատակին:

Օրենքի 84-86-րդ հոդվածների կարգավորումների հիման վրա ներկայաց-

²⁷ Տես Վ. Պողոսյան, Ռ. Ռուբելի, նույն աշխատությունը, էջ 338:

²⁸ Տես Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, նույն աշխատությունը, էջ 201:

ենք այն ընթացակարգը, որով կատարողական մարմինն իրավասու է գործադրել վարչական ակտի կատարմանը նպատակաուղղված հարկադրանքի նշված միջոցները:

Նախ՝ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացքում կատարողական մարմինը պետք է գրավոր նախազգուշացնի պարտավոր անձին հարկադրանքի միջոցների կիրառման վերաբերյալ՝ նախազգուշացումը վարչական ակտերի հանձնման համար սահմանված կարգով հանձնելով վերջինիս²⁹: Դրանում պետք է սահմանվի համապատասխան պարտականությունը կատարելու ժամկետը, որի ընթացքում պարտավոր անձին կարող է հնարավորություն տրվել կատարել այն իր համար ընդունելի և օրենքով չարգելված եղանակներով:

Երկրորդ՝ հարկադրանքի միջոցների կիրառման մասին նախազգուշացմամբ սահմանված ժամկետում պարտավոր անձի կողմից համապատասխան պարտականությունը չկատարելու դեպքում, կատարողական մարմինը նշանակում է համապատասխան հարկադրանքի միջոցը: Ընդ որում, անմիջական հարկադրանքը կարող է կիրառվել միայն փոխարինող գործողության կամ տուգանքի նշանակումից հետո:

Երրորդ՝ կատարողական մարմինը հարկադրանքի միջոցի նշանակումից հետո անմիջական կիրառում է այն: Փոխարինող գործողության կամ անմիջական հարկադրանքի կիրառման համար օրենսդիրը հնարավորություն է տալիս վարչական մարմնին օրենքով սահմանված կարգով ուժ կիրառել պարտավոր անձի կողմից դիմադրություն ցույց տալու դեպքում: Միաժամանակ, այդ դեպքում, կատարողական մարմնի պահանջով, համապատասխան մարմինները պարտավոր են փոխօգնության կարգով օգնություն ցույց տալ դիմադրությունը հաղթահարելու համար:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության «Վարչական ակտերի կատարման մասին» օրենքը³⁰, ի տարբերություն ՀՀ օրենսդրության, նախատեսում է, որ հարկադրանքի միջոցների կիրառման սպառնալիքի մասին գրավոր փաստաթուղթը պետք է վերաբերի հարկադրանքի կոնկրետ միջոցի, արգելվում է միաժամանակ մի քանի հարկադրանքի միջոցների մասին սպառնալիքը, ինչպես նաև այնպիսի սպառնալիքը, որը իրավունք կվերապահի իրավապահ մարմնին ընտրություն կատարել հարկադրանքի մի քանի միջոցների միջև³¹: Իհարկե, Օրենքի 84-րդ հոդվածի ընդհանուր տրամաբանությունից հետևում է, որ հարկադրանքի յուրաքանչյուր միջոցի նշանակումից առաջ պարտավոր անձը պետք է նախազգուշացվի, սակայն, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության

²⁹ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2003 թ. սեպտեմբերի 9-ի թիվ (2003) 16 հանձնարարականը ևս պարտավորեցնում է անդամ պետություններին վարչական ակտի հարկադիր կատարման մասին նախազգուշացնել այն անձին, ում նկատմամբ կայացվել է հարկադիր կատարման ենթակա վարչական ակտը:

³⁰ Օրենքը, որպես հարկադիր կատարման միջոցներ, ևս առանձնացնում է փոխարինումը, տուգանքը և անմիջական հարկադրանքը, որոնք իրենց էությանը, նշանակությամբ նույնական են հայրենական օրենսդրության կարգավորումներին (օրենքի 2-րդ բաժինը, § 9), հասանելի է <https://www.gesetze-im-internet.de/vwvlg/BjNR001570953.html#BjNR001570953BJNG000200319> էլ. հղմամբ:

³¹ Տե՛ս Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության «Վարչական ակտերի կատարման մասին» օրենքի 2-րդ բաժինը, § 13, կետ 3:

օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումն առավել ընդունելի ենք համարում՝ նորմի տարաբնույթ մեկնաբանությունները բացառելու համար, հատկապես որ այն կիրառող մարմինների շրջանակը խիստ ընդարձակ է:

Ինչպես տեսնում ենք, վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթում նշանակվող և կիրառվող հարկադրանքի միջոցները, բացի փոխարինող գործողությունից, կարող են սահմանափակել պարտավոր անձի իրավունքները և ազատությունները կամ այս կամ այն կերպ ներգործել դրանց նկատմամբ, նրա համար առաջացնել լրացուցիչ պարտավորություններ: Դրանք, սակայն, չպետք է հանգեցնեն պարտավոր անձի հիմնարար իրավունքների և ազատությունների խախտման, ինչը, նախևառաջ, կարող է ապահովվել հստակ, կայուն և գործուն օրենսդրական կառուցակարգերի առկայությամբ: Այս տեսանկյունից, եթե փոխարինող գործողության առնչությամբ առկա նորմերը խնդրահարույց չեն, ապա նույնը չենք կարող պնդել տուգանքի և անմիջական հարկադրանքի նշանակման և կիրառման առումով, ինչն էլ կարող է խոչընդոտներ առաջացնել վարչական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովելու գործընթացում:

Վարչական իրավունքի տեսության մեջ տուգանքը դիտարկվում է որպես գույքային բնույթ ունեցող հարկադրանքի միջոց, և, այդպիսով, ունակ է անմիջականորեն ներազդել անձի վարքագծի վրա՝ շոշափելով նրա գույքային, հաճախ էական, շահերը³², այն նպատակ ունի ֆինանսական ճնշման միջոցով կոտրել պարտավոր անձի կամքը և ստիպել նրան կատարել գործողությունը³³:

Իրավունքի տեսության մեջ պետական հարկադրանքի հասկացությունը լայն է և, բացի իրավաբանական պատասխանատվությունից, ներառում է տարաբնույթ այլ միջոցներ: Տեսության մեջ առանձնացվում են պետական հարկադրանքի հետևյալ տեսակները՝ 1) իրավաբանական պատասխանատվության միջոցներ, 2) սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության միջոցներ, 3) կանխարգելիչ միջոցներ (պրևենտիվ) (խափանման միջոցներ, իրավակարգի պահպանության միջոցներ, անվտանգության միջոցներ և այլն)³⁴: Տուգանքը իրավաբանական պատասխանատվության ճյուղային տեսակներին (քրեական, վարչական և որոշակի առումով նաև քաղաքացիաիրավական) բնորոշ սանկցիայի տեսակ է և նշանակվում է իրավաբանական պատասխանատվության անմիջական նպատակներով³⁵: Իրավախախտման բնույթից և սանկցիայի բովանդակությունից ելնելով առանձնացնում են իրավական պատասխանատվության ռեպրեսիվ-տուգանային և իրավավերականգնիչ տեսակները: Ռեպրեսիվ-պատժիչ կամ տուգանքային պատասխանատվությունը կիրառվում է հանցագործության կամ վարչական, կարգապահական զանցանքների համար: Իրավավերականգնող պատասխանատվության առանձնահատկությունն այն է, որ մի շարք դեպքերում իրավախախտը կարող է ինքը, առանց պետական մարմինների միջամտության, կատարել իր պարտա-

³² Տես Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, նույն աշխատությունը, էջ 208:

³³ Տես Վ. Պողոսյան, Ռ. Ռուբեյի, նույն աշխատությունը, էջ 339:

³⁴ Տես Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան, «Պետության և իրավունքի տեսություն», ուսումնական ձեռնարկ, Եր., Լուսաբաց հրատ., 2014 թ., էջ 597:

³⁵ Տես Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան, նույն աշխատությունը, էջ 602:

կանությունը, վերականգնել խախտվածը, դադարեցնել հակահրավական կացությունը: Այդպիսի բնույթ ունի քաղաքացիական իրավական պատասխանատվությունը, որը հատուցողական է: Նրա նպատակն է վերականգնել խախտված գույքային իրավունքը³⁶: Իրավական պատասխանատվության նպատակը կոնկրետացվում է իրավական պատասխանատվության գործառույթներում, որոնք են՝ 1) ռեպրեսիվ-պատժիչ գործառույթ, 2) կանխող-դաստիարակչական գործառույթ, 3) իրավավերականգնիչ կամ հատուցողական գործառույթ³⁷: Մինչդեռ, վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթում տուգանքի տեսքով նշանակվող հարկադրանքի միջոցի նպատակը վարչական ակտով դրա հասցեատիրոջ վրա դրված պարտավորության կատարման ապահովումն է, և, ըստ էության, վերջինիս հատուկ է իրավաբանական պատասխանատվության միայն իրավավերականգնիչ գործառույթը, ուստի, այն չի կարող համարվել ռեպրեսիվ-պատժիչ (տուգանքային) պատասխանատվության տարատեսակ: Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական իրավունքը «Պարտավորությունների կատարման ապահովումը» և «Պատասխանատվությունը պարտավորությունները խախտելու համար» ինստիտուտների շրջանակներում, համապատասխանաբար, որպես պարտավորությունների կատարման և պատասխանատվության միջոց, նախատեսում է նաև տուժանքը (տուգանքը, տույժը), և կարծում ենք, որ ինչպես քաղաքացիական պատասխանատվության միջոցները, այնպես էլ վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթում հարկադրանքի միջոց տուգանքը, կիրառվում է իրավավերականգնիչ նպատակներով, հետևաբար, այն պատժիչ բնույթ չունի և չի կարող առաջացնել վարչական պատասխանատվություն: Այդպիսով, գործող վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով վարչական ակտը չկատարելու համար իրավաչափորեն վարչական պատասխանատվություն նախատեսված չէ:

Միաժամանակ, մեր համոզմամբ, տուգանք նշանակելու մասին որոշումն իր բնույթով վարչական ակտ է, ենթակա է կատարման հանրային իրավական դրամական պահանջների հիման վրա և կարող է ինքնուրույն վիճարկման առարկա դառնալ պարտավոր անձի կողմից: Նկատենք, սակայն, որ այդ որոշման վիճարկումն օրենքով սահմանված կարգով կկասեցնի դրա կատարումը, ինչը կարող է իրավունքի չարաշահման պատճառ դառնալ և արդյունքում խոչընդոտել բուն վարչական ակտի կատարմանը: Ուստի, կարծում ենք, որ տուգանքի տեսքով հարկադրանքի միջոցի նշանակումը ոչ միշտ կարող է խթանել վարչական ակտի կատարումը և առավելապես կախված է պարտավոր անձի նկատմամբ դրա ներգործության ազդեցությունից:

Ինչ վերաբերում է անմիջական հարկադրանքին, ապա Օրենքի 83-րդ հոդվածը «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կանոններին համապատասխան մեկնաբանելու արդյունքում պետք է պնդել, որ հարկադրանքի այս միջոցն իրավասու են գործադրել միայն

³⁶ Տեն Ա. *Վաղարշյան*, «Պետության և իրավունքի տեսություն-2», դասախոսություն, ԵՊՀ, Եր., 2011 թ., էջ 351-352:

³⁷ Տեն Ա. *Վաղարշյան*, նույն աշխատությունը, էջ 341-342:

օրենքով համապատասխան լիազորություն ունեցող վարչական մարմինները:

Վարչական իրավունքի տեսության մեջ տարբերակվում են անմիջական հարկադրանքի հետևյալ ձևերը.

- հոգեբանական ազդեցության միջոցներ՝ անմիջական հարկադրանք կիրառելու սպառնալիքներ.
- ֆիզիկական ազդեցության միջոցներ՝ տեխնիկական (հատուկ) միջոցների կամ զենքի կիրառում.
- օպերատիվ գործողություններ, որոնք կապված են անձնական կամ գույքային սահմանափակումների հետ, որոնց իրականացման շնորհիվ պարտավոր անձը զրկվում է վարչական ակտով չնախատեսված իր գործողությունը (գործողությունները) շարունակելու հնարավորությունից՝ կողմնորոշվելով դեպի նախատեսված պարտականությունների կատարում³⁸:

Չնայած տեսության մեջ ընդունված նման դասակարգմանը, օրենսդիրը Օրենքով չի տարբերակել պարտավոր անձի նկատմամբ նշանակվող անմիջական հարկադրանքի առանձին ձևեր: Ըստ էության, Օրենքի 83-րդ հոդվածից հետևում է, որ դրանք պետք է նախատեսված լինեն համապատասխան մարմնի լիազորությունները սահմանող օրենքով, սակայն, այս մոտեցումը ևս խնդրահարույց ենք համարում այնքանով, որքանով վարչական ակտի կատարումն ապահովող միջոցների ընտրությունը կախվածության մեջ է դրվել ակտը կայացրած մարմնի լիազորություններից այն պարագայում, երբ գործ ունենք վարչական ակտի կատարման ինքնուրույն ինստիտուտի հետ: Իհարկե, որպես հոգեբանական ազդեցության միջոց կարող է համարվել հարկադրանքի տվյալ միջոցը կիրառելու մասին նախազգուշացումը, այնուամենայնիվ, Օրենքով այն ուղղակիորեն նախատեսված է ոչ թե որպես անմիջական հարկադրանքի ձև, այլ՝ որպես ներգործության միջոցների գործադրման ընթացակարգի բաղադրիչ:

Այսպիսով, վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի ընթացքում կիրառվող հարկադրանքի միջոցներից միայն տուգանքն է, որ կարող է նշանակվել բոլոր վարչական ակտերի հարկադիր կատարման ընթացքում, ինչը հաճախ կարող է խոչընդոտներ հարուցել վարչական ակտերի կատարումն ապահովելու համար: Հետևաբար, կարծում ենք, որ վարչական ակտերի կատարման կայունությունն ապահովելու տեսանկյունից առավել նպատակահարմար է Օրենքով չսահմանափակել անմիջական հարկադրանք գործադրելու վարչական մարմինների շրջանակը՝ վերջիններիս լիազորելով վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթի շրջանակներում պարտավոր անձի նկատմամբ նշանակել կոնկրետ ձևի անմիջական հարկադրանքի միջոց (ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ, զենք): Միաժամանակ, հաշվի առնելով դրանց գործադրման համար համապատասխան պատրաստվածություն ունենալու օրենսդրական պահանջները, կարծում ենք, որ իրավաչափ կլինի կատարողական մարմնին վերապահել անմիջական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելիս օրենքով համապատասխան լիազորություն ունեցող մարմնի օգնությանը դիմելու հնարավորություն՝ վարչական ակտերի հարկադիր կատարման վարույթում վարչական մարմիններին ան-

³⁸ Տես Հ. Թովմասյան, Գ. Մուրադյան, Հ. Թորոսյան, Վ. Գրիգորյան, Վ. Պողոսյան, նույն աշխատությունը, էջ 211:

միջական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելուն աջակցելու գործառույթը վերապահելով Ոստիկանությանը:

Ամփոփելով վարչական ակտի կատարման ինստիտուտի վերաբերյալ կատարված ուսումնասիրությունները, վեր հանված խնդիրներն ու դրանց առնչությամբ դատողությունները, նպատակահարմար է համակարգված տեսքով ներկայացնել հետևյալ եզրահանգումները՝

- վարչական ակտի կատարման պարտականությունն անմիջականորեն կրում է տվյալ անհատական իրավական ակտի հասցեատերը.
- կատարման ենթակա է այն վարչական ակտը, որն ուղղված է որևէ գործողություն կատարելուն կամ որևէ գործողության կատարումից ձեռնպահ մնալուն կամ բովանդակում է Հայաստանի Հանրապետության պետական կամ համայնքային բյուջե պարտադիր կարգով դրամական գումարներ վճարելու պարտականություն, սահմանված կարգով մտել է ուժի մեջ, համարվում է անբողոքարկելի դարձած իրավաչափ վարչական ակտ ինչպես նաև չի պարունակում վարչական ակտի առոչնչության հիմքեր.
- վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթը բաղկացած է վարույթի հարուցման, ընթացիկ և եզրափակիչ փուլերից.
- վարչական ակտի հարկադիր կատարման վարույթ հարուցելու հիմք կարող է լինել միայն վարչական մարմնի նախաձեռնությունը, իսկ վարույթի ընթացիկ փուլում կատարողական մարմինը պարտավոր է ապահովել գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության սահմանադրական հիմնարար իրավունքի և դրա առանձին բաղադրիչների արդյունավետ իրացումը.
- նպատակահարմար է օրենքով սահմանել վարչական վարույթ հարուցելու ժամկետը, ինչպես նաև հարկադրանքի միջոցների առանձին տեսակների կիրառման առավելագույն ժամկետներ, ինչը հնարավորություն կտա կանխել կամայականությունները, կատարողական մարմնի բացարձակ ու անսահմանափակ հայեցողության դրսևորումները.
- հարկադրանքի միջոց տուգանքը նշանակվում է վարչական ակտով դրա հասցեատիրոջ վրա դրված պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով և չի առաջացնում վարչական պատասխանատվություն, սակայն, այն ոչ միշտ կարող է խթանել վարչական ակտի կատարումը և առավելապես կախված է պարտավոր անձի նկատմամբ դրա ներգործության ազդեցությունից.
- նպատակահարմար է Օրենքով չսահմանափակել անմիջական հարկադրանք գործադրելու լիազորությամբ օժտված վարչական մարմինների շրջանակը՝ ֆիզիկական ուժ, հատուկ միջոցներ, զենք գործադրելու ընթացքում վարչական մարմինն հնարավորություն տալով հարկադրանքի միջոցներ կիրառելիս օգտվել Ոստիկանության աջակցությունից:

Annotation. This article discusses contemporary issues related to the execution of administrative act. It covers such aspects, as addressee of the execution of administrative act, types of the execution of administrative act, stages of proceeding of enforcement of administrative act, as an independent administrative proceeding, and their features, suspension of the enforcement proceeding and coercive measures in enforcement of administrative act. Based on the analysis of scientific and practical research and legislative regulations the article presents basic conclusions on improvement of both the execution of administrative act and legislation.

Аннотация. Данная статья посвящена актуальным проблемам института исполнения административного акта. В статье рассматриваются такие важные аспекты, как исполнение административного акта адресатом, виды исполнения административного акта, этапы принудительного исполнения административного акта, а также самостоятельное административное производство и его особенности, приостановление принудительного исполнения иска, меры принуждения, применяемые в ходе принудительного исполнения иска. На основе анализа научно-практических исследований и законодательных норм, в статье представлены основные выводы, направленные на совершенствование института исполнения административных актов, в том числе законодательства.

Բանալի բառեր - վարչական ակտի կատարում, վարչական ակտի հարկադիր կատարում, կատարողական մարմին, կատարման կասեցում, նախազգուշացում, հարկադրանքի միջոցներ, փոխարինող գործողություն, տուգանք, անմիջական հարկադրանք:

Keywords: *execution of an administrative act, enforcement of an administrative act, executive body, suspension of execution, warning, coercive measures, substitute action, fine, direct coercion.*

Ключевые слова: *исполнение административного акта, принудительное исполнение административного акта, исполнительный орган, приостановка исполнения, предупреждение, меры принуждения, дублирующее действие, штраф, прямое принуждение.*

S. Սիրադեղյան - Իրավագիտության մագիստրոս, Դատական դեպարտամենի ղեկավարի օգնական, էլ. հասցե՝ siradeghyantatevik@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 17.07.2020 թ., տրվել է գրախոսության 17.07.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, Իրավագիտական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ԷՐԻԿ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ
*Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի
իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանող*

ERIK ARAKELYAN
*Undergraduate student of the
French University in Armenia*

ЭРИК АРАКЕЛЯН
*Студент бакалавриата
Французского университета в Армении*

**ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ԼՈՒԾԵԼՈՒ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԼՈՒԾՈՒՄ
ՊԱՀԱՆՋԵԼՈՒ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ**

**THE PROBLEM OF DIFFERENTIATING THE CONCEPTS OF
CONTRACT TERMINATION AND THE DEMAND OF CONTRACT
TERMINATION**

**ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПОНЯТИЙ «РАСТОРЖЕНИЕ
ДОГОВОРА В ОДНОСТОРОННЕМ ПОРЯДКЕ» И
«ТРЕБОВАНИЕ О РАСТОРЖЕНИИ ДОГОВОРА»**

Ինչպես գիտենք, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը (ՀՀ ՔՕ) տարբերակում է պայմանագրի լուծման 3 հիմք՝ լուծումը կողմերի համաձայնությամբ, լուծումը դատական կարգով և լուծումը պայմանագրից միակողմանի հրաժարվելու միջոցով (ՀՀ ՔՕ, հոդված 466, մասեր 1-3): Եվ եթե կողմերի համաձայնությամբ պայմանագրի լուծման հիմքը հիմնականում չի առաջացնում դժվարություններ և չի մտնում կոնֆլիկտի մեջ վերջին երկու հիմքերը հետ, ապա նշված երկու հիմքերի կիրառումն ու տարբերակումը ՀՀ դատական պրակտիկայում որոշ դեպքերում դժվարություններ է առաջանում, չնայած նրան, որ այդ երկու հիմքերն ունեն էական տարբերություններ, մասնավորապես դրանք տարբերվում են.

ա) կողմերի մոտ այդպիսի իրավունքի ծագման հիմքով. մասնավորապես, կողմը կարող է դատական կարգով պահանջել լուծել պայմանագիրը, եթե մյուս կողմն այն էականորեն խախտել է կամ առկա է օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ հիմք, մինչդեռ պայմանագրից միակողմ հրաժարման դեպքում որևէ խախտման կամ իրադարձության առկայությունը պարտադիր չէ, բավարար

է միայն, որ այդ իրավունքը նախատեսված լինի պայմանագրով՝ պայմանով, որ այն չի հակասում օրենքին կամ էլ նախատեսված լինի օրենքով:

բ) պայմանագրի լուծման ընթացակարգով. պայմանագրի լուծման դատական կարգի դեպքում պայմանագիրը կարող է լուծել միայն դատարանը, իսկ կողմը կարող է դիմել դատարան միայն պայմանագրի լուծման արտադատական կարգը պահպանելուց հետո (եթե ունի դատարան դիմելու հիմքերը), այնինչ պայմանագրի լուծման արտադատական կարգի դեպքում կողմն առանց դատարանի միջամտության ինքնուրույն հրաժարվում է պայմանագրի կատարումից, որն էլ ինքնաբերաբար հանգեցնում է պայմանագրի լուծման¹:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ տարբերությունները՝ գրականության մեջ մեկ անգամ չէ, որ խոսվել է այս երկու եզրույթների հստակ տարանջատման անհրաժեշտության մասին, քանի որ դրանց տերմինաբանական միախառնումը բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացնում: Մասնավորապես, պրակտիկայում խնդիրը կապված է այն հանգամանքի հետ, որ կողմերը պայմանագրերում օգտագործում են այնպիսի ձևակերպումներ, որոնք միանշանակորեն թույլ չեն տալիս հասկանալ, թե պայմանագրի լուծման դր եղանակի մասին է խոսքը գնում: Ինչպես երևում 466-րդ հոդվածից, օրենսդիրը նախատեսել է «դատարանից պայմանագիրը լուծել պահանջելու իրավունք» և «պայմանագրից (դրա կատարումից) հրաժարվելու իրավունք», իսկ պայմանագրերում շատ հաճախ հանդիպում են հետևյալ ձևակերպումները. «*պայմանագիրը միակողմ լուծելու իրավունք*», «*պայմանագիրը միակողմ վաղաժամկետ լուծել պահանջելու իրավունք*», «*պայմանագիրը միակողմանի կարգով լուծելու (լուծել պահանջելու) իրավունք*» և այլն:

Օրենսդրությունից տարբերվող ձևակերպումների նախատեսման դեպքում խնդիրը (կամ օրենսդրական ձևակերպումների նախատեսման, բայց դրանք այլ կերպ կիրառելով) այն է, որ կողմերը հաճախ ոչ ամբողջությամբ են պատկերացնում իրենց իրավունքները, և որպես դրանց սխալ կիրառման հետևանք՝ կարող են ընդհուպ մինչև պատասխանատվության ենթարկվել՝ պայմանագրային պարտավորությունների խախտման համար: Առավել հաճախ հանդիպող դեպքերից է, երբ կողմը ծանուցում է մյուս կողմին պայմանագիրը լուծելու մտադրության մասին՝ դրանով իսկ կարծելով, որ պայմանագիրը լուծել է, իսկ մյուս կողմը, չհամաձայնելով այդ լուծման հետ, որոշ ժամանակ անց դատարան է դիմում՝ պահանջելով պարտավորեցնել մյուս կողմին կատարել պայմանագրային պարտավորությունները կամ պահանջել բռնագանձել մյուս կողմի պայմանագրի չկատարմամբ պատճառված վնասը և այլն:

Ինչպես և վերը նշվել էր, կողմերը բավականին հաճախ պայմանագրում նախատեսում են (1) «*միակողմանի լուծելու*» և (2) «*լուծել պահանջելու*» հասկացությունները: Սույն աշխատությունում կփորձենք այս դրույթները որակել ՀՀ ՔՕ 466-րդ հոդվածով սահմանված պայմանագրի լուծման հիմքերի շրջանակում: Հարկ ենք համարում նշել, որ այս արտահայտությունները կրում են առավելապես հավաքական և ընդհանրական բնույթ՝ հնարավորինս ամփոփ ներկայաց-

¹ Տե՛ս առավել մանրամասն է. *Առաքելյան*, Պայմանագրի լուծման հիմքերը և կարգը, «Հայրապետ» հրատարակչություն, Երևան, 2019, էջեր 56-92:

նելով բոլոր հնարավոր ձևակերպումները: Կարևորն այն է, որ դատարանները համապատասխան պայմանագրային դրույթի մեկնաբանությունից հստակ կարողանան որոշել կողմերի իրական կամքը²:

Այդուհանդերձ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ յուրաքանչյուր պայմանագիր իր դրույթներով յուրահատուկ է, և ելնելով գործի հանգամանքներից (պայմանագրի մնացած դրույթներից), դատարանը կողմերի իրական կամքը պարզելու համար պետք է այն մեկնաբանի պայմանագրի այլ դրույթների հետ համակարգային համադրությամբ:

1. Պայմանագիրը միակողմանի լուծելու իրավունքը

Այս հարցը քննարկելու համար հարկ ենք համարում հասկանալ, թե (1) ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը կոնցեպտուալ առումով ինչ է հասկանում «միակողմանի լուծում» արտահայտության ասելով՝ պայմանագրի լուծման դատական, թե արտադատական կարգ, (2) դատական պրակտիկան առավելապես ինչպիսի մեկնաբանություն է տալիս և (3) եզրութաբանական առումով ինչ է նշանակում «միակողմանի լուծում» արտահայտությունը:

Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը որոշ դեպքերում պարունակում է դրույթներ, որոնք թույլ են տալիս կողմին «միակողմանի լուծել» պայմանագիրը, օրինակ՝ ՀՀ ՔՕ 1014 հոդվածի համաձայն՝ ապահովադիրն **իրավունք ունի միակողմանի լուծելու** պայմանագիրը՝ այդ մասին ոչ պակաս, քան 15 օր առաջ ծանուցելով ապահովագրողին: Կամ օրինակ, նույն օրենսգրքի 558-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ էներգամատակարարման պայմանագրով որպես աբոնենտ հանդես է գալիս էներգիան կենցաղային սպառման համար օգտագործող քաղաքացին, նա **իրավունք ունի միակողմանի լուծել** պայմանագիրը՝ այդ մասին էներգամատակարարող կազմակերպությանը տեղեկացնելու և օգտագործված էներգիայի համար ամբողջությամբ վճարելու պայմանով: Իհարկե, նմանատիպ իրավադրույթներ պարունակում է ոչ միայն ՀՀ ՔՕ-ն: Այսպես, օրինակ³, «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» օրենքի⁴ 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ սպառողն իրավունք ունի առանց որևէ պատճառաբանության **միակողմանիորեն լուծելու** կրեդիտավորման պայմանագիրը դրա կնքմանը հաջորդող 7 աշխատանքային օրվա ընթացքում, (...): Նման դրույթներ հանդիպում են նաև «Գնումների մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա ընդունված ՀՀ կառավարության «Գնումների գործընթացի կազմակերպման կարգը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 10.02.2011 թ. N 168-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» 04.05.2017 թվականի թիվ 526-Ն որոշման⁵ N 1 Հավելվածի 33-րդ կետի 8-րդ ենթակետում, որի համաձայն՝ պայմանագրով (նախագծով) սահմանվում է նաև, որ (...) [որոշակի պայմանների առկայության դեպքում] պատվիրատուն

² Տե՛ս *A.Г. Каранетов*, Расторжение нарушенного договора в российском и зарубежном праве, «Статут», 2007, СПС «КонсультантПлюс», էջ 137:

³ Տե՛ս նաև «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» օրենքի 30-րդ հոդվածը, 13-րդ հոդվածի ա և բ կետերը և այլն:

⁴ Ընդունված 17.06.2008 թվականին, ստորագրված 12.07.2008, ՀՕ-122-Ն օրենք:

⁵ Ընդունված 04.05.2017, ստորագրված 22.05.2017:

իրավունք ունի միակողմանիորեն լուծելու պայմանագիրը, եթե արձանագրված խախտումները մինչև պայմանագրի կնքումը հայտնի լինելու դեպքում գնումների մասին ՀՀ օրենսդրության համաձայն հիմք կհանդիսանային պայմանագիրը չկնքելու համար:

Ինչպես երևում է վերոնշյալ հոդվածներից, և ինչպես բխում է դատական պրակտիկայից⁶, օրենսդիրն առանձին դեպքերում ամրագրել է կողմի իրավունքը սեփական միակողմանի գործողություններով, առանց դատարան դիմելու, միակողմանիորեն լուծելու պայմանագիրը, և հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը պայմանագրի միակողմանի լուծման իրավունքի տակ հասկանում է պայմանագրի լուծման արտադատական կարգը:

Հարկ է քննարկել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1769/02/14 որոշումը, ըստ որի՝ «... օրենսդիրը կողմին **օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավունք է վերապահել միակողմանի լուծել պայմանագիրը**, սակայն կողմն իրեն վերապահված իրավունքի իրացման գործընթացում պետք է պահպանի օրենքով սահմանված կարգը, մասնավորապես՝ պայմանագրի էական խախտման կամ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ դեպքերում կողմի պահանջով պայմանագիրը կարող է միակողմանի լուծվել միայն **դատարանի վճռով**, ընդ որում՝ կողմը պարտականություն է կրում մինչ դատարան դիմելը պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին իր մտադրությունը հայտնել պայմանագրի մյուս կողմին (կողմերին)»⁷:

Վճռաբեկ դատարանի օգտագործած ձևակերպումների հետ համաձայնելը դժվար է: Այսպես, Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ օրենսդիրը պայմանագիրը միակողմ լուծելու իրավունք է կողմին վերապահել, ի թիվ այլնի, օրենքով նախատեսված դեպքերում: Այս առումով դատարանն իրավացի է, ինչպես արդեն նշվել էր ՀՀ ՔՕ-ն, և մի շարք այլ նորմեր ուղղակիորեն ամրագրում են կողմի իրավունքը միակողմանի լուծել պայմանագիրը: Խնդիրն իրականում հենց այստեղ էլ սկսվում է, որը կարելի է բացատրել հետևյալ օրինակով. «Սպառողական կրեդիտավորման մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ սպառողն իրավունք ունի առանց որևէ պատճառաբանության **միակողմանիորեն լուծելու** կրեդիտավորման պայմանագիրը դրա կնքմանը հաջորդող 7 աշխատանքային օրվա ընթացքում, (...): Եթե կիրառենք այս դրույթի նկատմամբ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը, ապա ստացվում է, որ սպառողը պարտավոր է նախ բանկին դիմել պայմանագիրը լուծելու առաջարկով, և միայն բանկի կողմից հրաժարման կամ 30-օրյա ժամկետում պատասխան չտալու դեպքում, նոր կարող է դիմել դատարան՝ լուծելու պայմանագիրը: Դեռ ավելին, նորմը այսպես մեկնաբանելու պարագայում առավել հետաքրքրականն այն է, որ բանկը կարող է անգամ մերժել առաջարկը՝ լուծելու սպառողական կրեդիտավորման վարկի պայմանագիրը, այնինչ

⁶ Տե՛ս, օրինակ, հետևյալ քաղ. գործերով վճիռները՝ ԵԱԲԴ/2438/02/12 – 18.06.2013, ԵԿԴ/4121/02/16 – 08.12.2017 և այլն:

⁷ Տե՛ս «Վաղարշ և որդիներ Կոնցեն» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Մարինա Հայրապետյանի, Կարեն, Վարդգես, Ինա Եղիազարյանների և Ամալյա Բագրատունու, երրորդ անձ «Արարատ բանկ» ԲԲԸ-ի թիվ ԵԿԴ/1769/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2018 թվականի ապրիլի 7-ի որոշումը:

այս նորմն իրենից ենթադրում է երաշխիք վարկառուի համար այն դեպքերում, երբ վերջինս կնքելով կրեդիտավորման պայմանագիրը, հասկանալով, որ չի ցանկանում շարունակել վարկային պայմանագրից բխող հարաբերությունները՝ միակողմանիորեն դադարեցնում է դրա գործողությունը: Մեկ այլ օրինակ, ՀՀ ՔՕ 1010-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե [նույն հոդվածի 6-րդ մասով սահմանված] լրացուցիչ ժամկետի ընթացքում ապահովադիրը չի վճարում ապահովագրավճարը, ապա ապահովագրողն իրավունք ունի **միակողմանի լուծելու** ապահովագրության պայմանագիրը՝ **առանց ապահովադրին** այդ մասին ծանուցելու: Սույն կարգավորման նկատմամբ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կիրառելու դեպքում ստացվում է, որ կողմն առանց մյուս կողմին տեղյակ պահելու կարող է դիմել դատարան, ինչը հակասում է պայմանագրի լուծման դատական կարգին:

Նման մոտեցում ժամանակին ցուցաբերել էր ՌԴ Բարձրագույն արբիտրաժային դատարանը, ինչը դոգմատիկ տերմինոլոգիական առումով ճիշտ էր (ի վերջո, «միակողմանի» ածականը ինքնին չի նշանակում պայմանագրի լուծման արտադատական կարգ): Սակայն այս մոտեցումն արհամարհում էր այն, որ քաղաքացիական շրջանառությունում պայմանագիրը միակողմանի լուծելու տակ որպես կանոն հասկացվում է հենց դրա կատարումից հրաժարում⁸: Նման դիրքորոշումը գուցե առավել ընդունելի լիներ խորհրդային իրավունքի ներքո, երբ պայմանագրի լուծման և դրա կատարումից հրաժարման ինստիտուտները որոշակիորեն տարբերվում էին:

Եվ վերջում, որպես խնդրի լուծման հավելյալ միջոց հարցը կարելի է քննարկել բառագիտական տեսանկյունից: Այսպես, ինքն իրենով «միակողմանի» բառը նշանակում է «մեկ կողմից եղող՝ կատարվող, տեղի ունեցող»⁹, հետևաբար «միակողմանի լուծում» արտահայտությունը բառացի նշանակում է «մեկ կողմից տեղի ունեցող լուծում», ինչը իմաստային առումով նույնանում է պայմանագրի լուծման արտադատական կարգի հետ, քանի որ պայմանագրի լուծման դատական կարգի պայմաններում պայմանագիրը լուծում է դատարանը և ոչ թե կողմը, վերջինս պարզապես նախաձեռնում է այդ լուծումը, և բացի այս՝ դատարանը կարող է և, ելնելով որոշ հանգամանքներից, չլուծել պայմանագիրը, իսկ պայմանագրի կատարումից հրաժարման դեպքում պայմանագիրը հենց **հրաժարման փաստից օրենքի ուժով ինքնաբերաբար լուծվում է**: Այլ կերպ՝ *օրենքը երկրորդ դեպքում պայմանագրի լուծումը կապում է միայն դրա կատարումից հրաժարման հետ և չի նախատեսում որևէ այլ նախապայման և/կամ այլ մարմնի միջամտություն, որի պայմաններում ըստ էության լուծումը և հրաժարումը նույնանում են*:

Մ. Ս. Կարպուշն այս կապակցությամբ նշում էր, որ «պայմանագրի կատարումից հրաժարումը» և դրա «լուծումը» նույնն են, ինչ «պատճառը» և «հետևանքը»: Հետևաբար, այն դեպքերում, երբ խոսքը գնում է պայմանագրի կատարումից ամբողջությամբ հրաժարվելու մասին կարելի է նույնացնել «պայմանագրի լուծում», «պայմանագրի միակողմ լուծում» կամ «պայմանագրի լուծումը միակողմա-

⁸ См Договорное и обязательственное право (общая часть): постатейный комментарий к статьям 307 - 453 ГК РФ отв. ред. А.Г. Карпетов. - М.: М-Логос, 2017. комментарии к статье 450.1 ГК РФ.

⁹ См է. Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 1006:

նի կարգով» հասկացությունների հետ¹⁰:

Բացի դրանից՝ այն երկրները, որոնք տարբերակում են պայմանագրի լուծման դատական և արտադատական ձևերը (Բելգիա, Ռումինիա, Ֆրանսիա) իրավաչափորեն «միակողմանի լուծում» (résolution unilatérale) արտահայտության ներքո հասկանում են պայմանագրի լուծման արտադատական ձևը:

Նույն դիրքորոշումն է հայտնել նաև ՌԴ բարձրագույն արբիտրաժային դատարանի նախագահությունը, ըստ որի՝ եթե պայմանագրում նախատեսված է այն միակողմանի լուծելու իրավունք, ապա դատարանները, ելնելով պայմանագրի մեկնաբանման կանոններից, այն պետք է գնահատեն որպես պայմանագրի *արտադատական կարգով* լուծման իրավունք¹¹:

Բացի դրանց, ինչպես արդեն նշվել էր, հնարավորության դեպքում դատարանները պետք է կողմերի կամքը պարզեն համադրելով պայմանագրի այդ դրույթը դրան «ուղեկցող» դրույթների հետ, այսպես, օրինակ, կողմերը կարող են նախատեսել, որ պայմանագիրը միակողմանի լուծվում է մյուս կողմին ծանուցելու միջոցով կամ եթե կողմը պայմանագիրը միակողմանի լուծում է, ապա մյուս կողմին պետք է հատուցի X գումար (օր.՝ մեկ ամսվա վարձավճար և այլն) կամ եթե պայմանագրի լուծման հիմքը ընդհանրապես նախատեսված չէ (օր.՝ կողմը կարող է ցանկացած ժամանակ միակողմանի լուծել պայմանագիրը). բոլոր այս արտահայտությունները վկայում են պայմանագրի լուծման արտադատական կարգի մասին:

Այս տեսանկյունից քննարկենք որոշ դատական գործեր. այսպես, թիվ ԵԿԴ/1046/02/11 քաղ. գործով¹² կողմերը, կնքելով «Տեղեկատվական ծառայությունների վճարովի մատուցման» պայմանագիր, դրա 2.4.1 կետով նախատեսել էին, որ «*կատարողն իրավունք ունի միակողմանի լուծել պայմանագիրը ... եթե Պատվիրատուն խախտել է Պայմանագրով սահմանված իր պարտավորությունները ...*», հաշվի առնելով, որ մյուս կողմը խախտել է իր պարտավորությունները կատարող «*պայմանագիրը ... միակողմանի լուծել է 30.04.2011 թվականին՝ ՀՀ ՔՕ 466-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և Պայմանագրի 2.4.1 կետի հիման վրա*»: Դատարանն էլ, ըստ էության, իրավաչափ գնահատելով այդ լուծումը, վճռել է մյուս կողմից հօգուտ կատարողի բռնագանձել վստասների գումարը: Պայմանագրի լուծման վերաբերյալ դրույթների առավել հաջող ձևակերպում առկա է թիվ ԵԱԲԴ/0661/02/10 գործով¹³ կողմերի միջև կնքված ավտոմեքենայի ապա-

¹⁰ Տե՛ս *Карпов М.С.*, Гражданско-правовые меры оперативного воздействия, М. «Статут», 2004, էջեր 62-63:

¹¹ Տե՛ս *Договорное и обязательственное право (общая часть): постатейный комментарий к статьям 307 - 453 ГК РФ отв. ред. А. Г. Карапетов.* - М.: М-Логос, 2017. комментарии к статье 450.1 ГК РФ // *Постановление Президиума ВАС РФ от 16.02.2010 № 13057/09 «... պայմանագրի կատարումից միակողմանի հրաժարման (պայմանագիրը միակողմանի լուծելու) համար բավարար է դրա մասին կողմերի համաձայնությունը նշված լինելու փաստը ...»*

¹² Տե՛ս ««ՅԵԼ, ԷՅԷՄ» ՍՊԸ-ն ընդդեմ Մելինե Մաթևոսյանի» թիվ ԵԿԴ/1046/02/11 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 18.04.2012 թվականի վճիռը:

¹³ Տե՛ս «Վեկար» ՍՊԸ-ի իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստը հաստատելու պահանջի վերաբերյալ թիվ ԵԱԲԴ/0661/02/10 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 14.05.2010

ոիկ վաճառքի պայմանագրում, որի 2.4 կետը սահմանում է, որ «[սույն կետում նշված] պայմանների խախտման դեպքում [վաճառողն իրավունք ունի] ... միակողմանիորեն լուծել պայմանագիրը՝ գնորդից պահանջելով նաև կրած վնասների փոխհատուցում», իսկ պայմանագրի 7.2 կետը սահմանում է, որ «...[ա]յրանքի համար ամբողջությամբ, պայմանագրով նախատեսված ժամկետում չվճարելու դեպքում գնորդը պարտավոր է անմիջապես վերադարձնել ապրանքը վաճառողին, հակառակ դեպքում ... վաճառողն իրավունք ունի, օրենքով սահմանված կարգով, առանց դատարան դիմելու, միակողմանի լուծել պայմանագիրը, ...»: Կողմն էլ «...օգտվելով պայմանագրի 3.2.2 և 7.2 կետերով իրեն վերապահված իրավունքից առանց դատարան դիմելու միակողմանի լուծել է պայմանագիրը...»: Ինչը, ըստ էության կրկին իրավաչափ է ճանաչվել դատարանի կողմից¹⁴: Միաժամանակ դատական պրակտիկան ճանաչում է դեպքեր, երբ միակողմանի լուծելու իրավունքը մեկնաբանվել է որպես պայմանագրի լուծման դատական ձև, օրինակ՝ թիվ ԵԿԴ/0213/02/12 քաղ. գործով¹⁵ կողմերը կնքել էին անշարժ գույքի առուվաճառքի նախնական պայմանագիր, որի 5.1 կետով նախատեսել էին, որ «վաճառողի կողմից կառուցապարման ավարտի ժամկետի խախտումն ավելի քան 1 փարով իրավունք է փայխ Գնորդին միակողմանի լուծել սույն պայմանագիրը, որի դեպքում Վաճառողը պարտավոր է Գնորդին վերադարձնել վերջինիս կողմից վճարված գումարները և սույն պայմանագրի ... սահմանված տույժերը»: Վաճառողը խախտել է այդ ժամկետը, իսկ Գնորդը օգտվելով պայմանագրով իրեն վերապահված իրավունքից, դիմել է դատարան՝ լուծելու պայմանագիրը, իսկ դատարանն էլ հայցը բավարարել է:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ պայմանագրի միակողմ լուծելու իրավունքը որպես պայմանագրի լուծման արտադատական կարգ է մեկնաբանվել բազմաթիվ պարզեցված վարույթով քննվող գործերով, սակայն հաշվի առնելով այդ գործերի քանակը դրանց անդրադարձ չի կատարվի: Նշված գործերով, որպես կանոն, գործում հայցվորի կողմից ներկայացվում է ապացույց այն մասին, որ հայցվորը միակողմանի արտադատական կարգով լուծել է պայմանագիրը, ինչն էլ հիմք է ընդունվում դատարանի կողմից:

Հարցն ուսումնասիրելիս չենք կարող չքննարկել վարձակալության պայմանագրի լուծման դեպքերը, որոնք դատական պրակտիկայում կազմում են այս տեսակի գործերի եթե ոչ գերակշիռ, ապա մեծամասնությունը: Նշված կատեգորիայի գործերն ունեն առանձնահատկություն այն իմաստով, որ ՀՀ ՔՕ 622-րդ և 623-րդ հոդվածները թույլատրում են 466-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապա-

թվականի վճիռը (տես, որպես օրինակ, նաև թիվ ԱՎԴ/3176/02/17 քաղ. գործով 20.06.2019 թ. վճիռը) // Հասանելի են datalex.am տեղեկատվական համակարգում:

¹⁴ Կողմերը «պայմանագրի միակողմանի լուծման» իրավունքը (որպես դրա կատարումից հրաժարում) նախատեսում են ոչ միայն հիմնվելով 466-րդ ընդհանուր հոդվածի վրա, այլև հատուկ պայմանագրերի վերաբերյալ նորմերով իրենց վերապահված պայմանագրի կատարումից միակողմանի հրաժարման նորմերի հիման վրա, օրինակ՝ տես թիվ ԵԿԴ/3510/02/15 քաղ. գործով 07.08.2017 թվականի վճիռը:

¹⁵ Տես «Լևոն Մինասյանն ընդդեմ «ԷՅ ՋԻ ԴԻՎԵԼԸՓՄԵՆԹ»» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԿԴ/0213/02/12 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 15.06.2012 թվականի վճիռը:

տասխան նախատեսել նաև պայմանագրի դատական կարգով լուծման այլ հիմքեր, քան նրանք, որոնք նախատեսված են այդ հոդվածով: Կողմերն իրենց միջև կնքված պայմանագրում բավականին հաճախ նախատեսում են, որ օրինակ, «պայմանագիրը կարող է միակողմանի լուծվել վարձատրուի կողմից, եթե վարձակալը N ամիս ուշացնում է վարձավճարի մուծումը»: Նման պայմաններում վարձատուն դիմում է դատարան և պահանջում լուծել պայմանագիրը: Նման գործեր հանդիպում են նաև Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքում, որտեղ դատարանը նշել է, որ (1) «... [հայցվորը] որպես պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու պահանջի իրավական հիմնավորում վկայակոչել է Պայմանագրի 20.1-րդ կետը՝ հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 466-րդ հոդվածի 2-րդ կետը ...», (2) «... կողմերը, իրացնելով ՀՀ ՔՕ իրենց վերապահված իրավունքը, Պայմանագրով ամրագրել են վարձատրուի կողմից պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու ինքնուրույն այլ հիմք, ...», «սահմանելով վարձատրուի պահանջով վարձակալության պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու հիմքերը, ամրագրել է նաև կողմերի իրավունքը՝ սահմանելու վարձակալության պայմանագրով այդ պայմանագրի վաղաժամկետ լուծելու ինքնուրույն այլ հիմքեր, ... օրենսդրական նման կարգավորումը բխում է պայմանագրի ազատության սկզբունքից», (3) «[Օ]րենսդիրը, բացի ՀՀ ՔՕ 622-րդ հոդվածի 1-ին պարբ. թվով 4 կետերով նախատեսված՝ վարձակալության պայմանագիրը վարձատրուի նախաձեռնությամբ վաղաժամկետ լուծելու հիմքերից, իրավունք է վերապահում կողմերին վարձակալության պայմանագրում նախատեսելու վարձատրուի պահանջով պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու այլ հիմքեր: (...) [Վ]արձակալության պայմանագիրը վարձատրուի նախաձեռնությամբ կարող է դատական կարգով վաղաժամկետ լուծվել ոչ միայն օրենքով (ՀՀ ՔՕ 622-րդ հոդված), այլ նաև վարձակալության պայմանագրով նախատեսված որոշակի հիմքերի առկայության դեպքում:»¹⁶ Այսինքն՝ բոլոր երեք գործերով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը պայմանագրի միակողմանի լուծման իրավունքը մեկնաբանել է ՀՀ ՔՕ 622/623-466(3) հոդվածների համակցության ներքո որպես պայմանագրի լուծման դատական ձև:

Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումներից առաջ է գալիս հետևյալ հարցը. արդյո՞ք որոշակի ժամկետով կնքված վարձակալության պայմանագրում դրա «միակողմանի լուծման իրավունքը» մեկնաբանվում է միայն որպես պայմանագրի լուծման դատական ընթացակարգը կիրառելու անհրաժեշտություն և ընդհանրապես արդյո՞ք կողմերը կարող են նախատեսել որոշակի ժամկետով կնքված վարձակալության պայմանագրում դրա կատարումից միակողմանի հրաժարման իրավունք: Իրականում, ինչպես և արդեն նշվել էր, դատական պրակտիկան գրեթե չի ճանաչում դեպքեր, երբ կողմը վիճարկել է մյուս կողմի պայմանագրի լուծումը՝ կապված պայմանագրում տրված ձևակերպումների հետ, իսկ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված էին բոլորովին այլ հարցեր,

¹⁶ Տե՛ս համապատասխանաբար (1) ԱԲԴ/1159/02/13 քաղ. գործով 28.11.2014 թվականի, (2) ԱԲԱԴ/0643/02/15 քաղ. գործով 02.12.2016 թվականի, (3) ԵԿԴ/1657/02/13 քաղ. գործով 28.12.2015 թվականի ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումները (տե՛ս նաև թիվ ՀՅՔԴ/0016/02/08 քաղ. գործով 02.04.2010 թ. որոշումը):

և հետևաբար, պայմանագրի լուծման կարգերին անդրադարձ չի կատարվել: Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վարձակալության պայմանագրի դեպքում այն միակողմանի լուծելու իրավունքը և՛ դատարան դիմած կողմը, և՛ դատարանը, որպես նկատելի օրինաչափություն, գրեթե միշտ մեկնաբանում են 622-466(3) հոդվածների լույս ի ներքո¹⁷: Ինչու՞ է ՀՀ դատական պրակտիկան այդ ուղղությամբ զարգացել՝ բավականին բարդ է հստակ պատասխան տալ. առավել հավանական է, որ այն դեպքերում, երբ պայմանագրի առարկան անշարժ գույքն է, կողմերը նախընտրում են դրսևորել հավելյալ զգուշավորություն և դիմել պայմանագրի լուծման առավել անվտանգ՝ դատական ձևին, իսկ հաշվի առնելով, որ մյուս կողմն այս կոնտեքստում չի առարկում պայմանագրի լուծման իրավունքի իրացման դատական կարգի դեմ, դատարանն այդ հանգամանքը հավելյալ քննարկման առարկա չի դարձնում: Ինչ վերաբերում է որոշակի ժամկետով կնքված վարձակալության պայմանագրի լուծման արտադատական կարգի հնարավորության նախատեսման հարցին, ապա տվյալ պարագայում Վճռաբեկ դատարանի որոշումներից, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությունից չի կարելի հետևություն անել, որ նման կարգ նախատեսելն արգելված է: ՀՀ ՔՕ 622/623 հոդվածները պարզապես ի շարունակություն¹⁸ ՀՀ ՔՕ 466-րդ հոդվածի 2-րդ մասի այն դրույթի, ըստ որի՝ պայմանագիրը կարող է դատական կարգով լուծվել նաև օրենքով նախատեսված դեպքերում, օրենքով առանձնացնում են մի խումբ հիմքեր, որոնց պարագայում կողմը կարող է դիմել դատարան՝ պայմանագիրը լուծելու, միաժամանակ իրավունք տալով կողմերին նախատեսել նաև այլ հիմքեր: Այլ կերպ՝ այս նորմերը պարզապես հանդիսանում պայմանագրի լուծման դատական կարգի երեք հնարավոր տարատեսակներից մեկի՝ օրենքով նախատեսված դեպքում դատարան դիմելու իրավունքի մասնավոր դեպք, որոնք որևիցե իմպերատիվ արգելք կամ սահմանափակում չեն հանդիսանում պայմանագրի լուծման արտադատական կարգը նախատեսելու համար¹⁹:

Չնայած այս ամենին, ՀՀ դատական պրակտիկայում բավականին կարծրացած է որոշակի ժամկետով կնքված վարձակալության պայմանագրի լուծման դատական կարգի պահպանման անհրաժեշտությունը: Այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ նման մոտեցումը այնքան էլ ճիշտ չէ. այն պարագայում, երբ մյուս կողմը բողոքարկի պայմանագրի լուծման կարգը, «միակողմանի լուծել» արտահայտությունը *ինքնին միայն (per se)* չի կարող հիմք հանդիսանալ պատասխանող կողմի փաստարկները մերժելու համար: Նման պարագայում կողմերի իրական կամքը բացահայտելու համար պետք է քննության առարկա դարձվեն ոչ միայն պայմանագրի մնացած դրույթները, այլև կողմերի վարքագիծը և հատկապես մի կողմից մյուս կողմին ուղղված պայմանագրի լուծման ծանուցումը (դրա բովանդակությունը

¹⁷ Տե՛ս, որպես օրինակ, հետևյալ քաղ. գործերով վճիռները՝ ԵԿԴ/0841/02/12 - 04.06.2012, ԳԴ1/0083/02/14 - 28.08.2014, ԵԿԴ/2591/02/12 - 13.05.2013, ԵԱԲԴ/2206/02/14 - 12.11.2014, ԵԱԴԴ/0844/02/14 - 27.12.2016:

¹⁸ Տե՛ս Постановление Президиума ВАС РФ от 09.09.2008 N 5782/08 по делу N A19-9645/07-26:

¹⁹ Պրակտիկայում ի դեպ հակառակ մեկնաբանման դեպք հանդիպել է (Տե՛ս թիվ ԼԴ/0009/02/13 քաղ. գործով ՀՀ Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 23.10.2013 թվանակի որոշումը):

նը) և այդ ծանուցումը ստանալուց հետո վերջինիս գործողությունները:

Այսպիսով, ինչպես և վերը նշվել էր, ՀՀ ՔՕ 622-րդ, 623-րդ հոդվածները չեն արգելում կողմերին նախատեսել պայմանագրի լուծման արտադատական կարգ²⁰, այսինքն՝ կողմերն ազատ են վարձակալության պայմանագրով նախատեսել դրա կատարումից հրաժարվելու մասին դրույթ, օրինակ²¹ թիվ ԵԿԴ/2114/02/17 քաղ. գործով²² կողմերը, կնքելով վարձակալության պայմանագիր, նախատեսել էին որ կողմերից յուրաքանչյուրը իրավունք ունի 01.03.2017 թվականից հետո՝ միակողմանի վաղաժամկետ լուծել պայմանագիրը՝ նախապես 6 ամիս առաջ մյուս կողմին գրավոր ծանուցելուց հետո, վարձակալը՝ պատասխանողը, հայցվորին 31.10.2016 թվականին ծանուցել է կողմերի միջև կնքված պայմանագիրը միակողմանի վաղաժամկետ լուծելու իր իրավունքի իրացման մասին, և նշել է, որ այն կլուծվի 01.05.2017 թվականին, ինչը չի առարկվել հայցվորի կողմից, իսկ պայմանագիրը այս ամսաթվից համարվել է լուծված:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք գալ այն եզրակացության, որ

1. բոլոր այն դեպքերում, երբ կողմերը նախատեսում են «պայմանագիրը միակողմ լուծելու» իրավունք, այդպիսի իրավունքը պետք է մեկնաբանվի որպես պայմանագրի լուծման արտադատական կարգ (այսինքն՝ պայմանագրի լուծում առանց դատարան դիմելու՝ կողմերից մեկի կողմից): Խոսքը գնում է հատկապես այն իրավիճակների մասին, երբ միակողմանի լուծումը պայմանավորած չէ որևէ իրադարձությանը կամ խախտմանը, ինչպես նաև, երբ պայմանագրի լուծման համար սահմանվում է մյուս կողմին ծանուցելու պարտականությունը:

2. ՀՀ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ պրակտիկայում նշված հասկացությունը կիրառվում է հակասական՝ մի դեպքում դատարանները միևնույն արտահայտությունը գնահատում են որպես պայմանագրի լուծման դատական կարգի նախատեսում, իսկ մյուս դեպքում՝ որպես արտադատական կարգի: Կարծում ենք, որ նշված հարցում միասնականություն ապահովելու համար սույն աշխատությունում արտահայտած դիրքորոշումները կարող են ունենալ էական նշանակություն:

2. Պայմանագիրը (վաղաժամկետ (միակողմանի) լուծել պահանջելու իրավունքը

Անդրադառնալով արդեն պայմանագրի լուծմանը կողմերից մեկի պահանջով՝ հարկ է նկատել, որ այս առումով կարծես խնդիրներն այդքան էլ շատ չեն. կարելի է միայն առանձնացնել այդ դեպքերը, երբ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսվում է, որ կողմը կարող է պահանջել լուծել պայմանագիրը առանց

²⁰ Стен Постановление Президиума ВАС РФ от 09.09.2008 N 5782/08 по делу N A19-9645/07-26 և Информационное письмо Президиума ВАС РФ от 11.01.2002 N 66:

²¹ Տե՛ս նաև թիվ ԵԿԴ/3663/02/16 քաղ. գործը, որտեղ կողմերը, կնքելով վարձակալության պայմանագիր, նախատեսել են, որ «կողմերից յուրաքանչյուրը ցանկացած ժամանակ կարող է հրաժարվել պայմանագրից 30 օր առաջ այդ մասին ծանուցելով մյուս կողմին»: (Տե՛ս թիվ ԵԿԴ/3663/02/16 գործով 26.09.2016 թվականի վճիռը) // Հասանելի է datalex.am տեղեկատվական համակարգում:

²² Տե՛ս «Արմենմոտոր» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «Վիվառո Գրուպ» ՍՊԸ-ի» թիվ ԵԿԴ/2114/02/17 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 05.06.2018 թվականի վճիռը:

դատարան դիմելու անհրաժեշտության նշման: Նման իրավիճակներում ծագում է հետևյալ հարցը. *արդյո՞ք կողմին վերապահված «պայմանագրի լուծում պահանջելու» իրավունքը կարող է մեկնաբանվել որպես կողմի «պայմանագրից միակողմ հրաժարվելու» իրավունք, և եթե ոչ ապա ինչպիսի՞ ընթացակարգ է այն նախատեսում:*

Նման կարգավորումներ բավականին հաճախ հանդիպում են ՀՀ ՔՕ-ում, օրինակ²³, ՀՀ ՔՕ 476-րդ հոդվածի համաձայն՝ վաճառողի կողմից [նախորդ պարբերությունում նշված պարտավորությունը] չկատարելը գնորդին իրավունք է տալիս պահանջել ... առուվաճառքի պայմանագրի լուծում (...): Նմանատիպ դրույթներ է պարունակում նաև, օրինակ, «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը, որի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ե» կետի համաձայն՝ սպառողը, որին վաճառվել է ոչ պատշաճ որակի ապրանք, և եթե վաճառողը դրա թերությունների մասին նախապայման չի սահմանել, իրավունք ունի իր ընտրությամբ պահանջել (...) առուվաճառքի պայմանագրի լուծում:

Առաջին ենթահարցին պատասխանելիս, կարծես, դոկտրինան և դատական պրակտիկան միակարծիք են. «պայմանագրի լուծում պահանջելու» իրավունքը **չի կարող** մեկնաբանվել որպես կողմի «պայմանագրից միակողմ հրաժարվելու» իրավունք: Այսպես, Ա. Գ. Կարապետովը նշում է, որ եթե կողմը նման պարագայում ունի պայմանագրից միակողմանի հրաժարման իրավունք, ապա ինչու՞ է նրան անհրաժեշտ «լուծում պահանջելը»²⁴:

Անդրադառնալով երկրորդ և հիմնական ենթահարցին, հարկ ենք համարում նշել, որ տվյալ պարագայում խոսքը գնում է պայմանագրի լուծման **դատական կարգի** մասին (այսինքն՝ ՀՀ ՔՕ, 466-րդ հոդվածի 2-րդ մասի):

Ասվածը իր հաստատումն է գտնում և՛ դատական պրակտիկայում²⁵, և՛ գրականության մեջ: Այսպես, այն դեպքերում, երբ օրենսդիրը նշում է պայմանագրից (դրա կատարումից) հրաժարվելու իրավունքի մասին, նկատի է առնվում պայմանագրի լուծման արտադատական կարգը: Այն դեպքերում, երբ օրենքում չի նշվում հրաժարման իրավունքի մասին կամ այլ կերպ չի նշվում պայմանագրի լուծման արտադատական տարբերակ, իսկ հենց այն դեպքերում, երբ օրենքը խոսում է պայմանագրի լուծում պահանջելու իրավունքի մասին, կամ ուղղակի հղում է տալիս դատական ընթացակարգերի պահպանմանը, մենք պետք է *de lege lata*²⁶ կիրառենք պայմանագրի լուծման դատական կարգի ընդհանուր կանոնը²⁷: Նմանատիպ դիրքորոշում է արտահայտել նաև Ս. Ա. Սոմենկովն արդեն կոնկրետ օրինակի՝ ՌԴ ՔՕ 460-րդ հոդվածի հետ կապված՝ նշելով, որ այդ դեպքում խոսքը գնում է ՌԴ ՔՕ 450-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դատա-

²³ Տե՛ս, որպես օրինակ, նաև ՀՀ ՔՕ հոդվածներ 444, 617(2 մաս), 682(2 մաս), 690, 692, 696, 730, 1037 և այլն:

²⁴ Տե՛ս *А.Г. Каранетов*, Основные тенденции правового регулирования расторжения нарушенного договора в зарубежном и российском гражданском праве, Москва, 2011, էջ 158:

²⁵ Տե՛ս, օրինակ, թիվ ԵԱՔԴ/1630/02/09 քաղ. գործով Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 28.09.2012 թ. որոշումը:

²⁶ Որպես օրենսդրական կանխավարկած:

²⁷ Տե՛ս *А.Г. Каранетов*, Основные тенденции правового регулирования расторжения нарушенного договора в зарубежном и российском гражданском праве, Москва, 2011, էջ 144:

կան ընթացակարգի մասին:

Վերոնշյալ հարցի վերաբերյալ դիրքորոշում է արտահայտել նաև Մ. Ա. Եզորովան՝ նշելով, որ տվյալ պարագայում օրենքն ուղղակի չի նշում պայմանագրի լուծման կամ փոփոխման որոշման ընդունման համար դատական մարմինների մասնակցության մասին, սակայն քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների դիսպոզիտիվ բնույթի ուժով, այս իրավադրույթի իմաստից կարելի է ենթադրել, որ կողմը կարող է պահանջել պայմանագրի լուծում կամ փոփոխում կամ կոնտրագենտից, կամ դատարանից²⁸:

Ամփոփելով վերոշարադրյալ կարծիքները, ինչպես նաև հաշվի առնելով դատական պրակտիկան՝ կարող ենք եզրակացնել, որ քաղաքացիական օրենսդրությունում առկա «պայմանագիրը լուծել պահանջելու կողմի իրավունքը», առանց դատական ընթացակարգի նշման, իրենից ենթադրում է այդ իրավունքի իրացում դատական կարգով՝ 466-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով: Եվ հետևաբար, այդ իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ է ՀՀ ՔՕ 468-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված արտադատական ընթացակարգի պահպանում: Նշված արտադատական կարգի պահպանման վերաբերյալ, ինչպես արդեն նշվել է, իր մի շարք որոշումներում դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը:

Վերոշարադրյալի լույսի ներքո անդրադառնալով գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետին, որ կողմը կարող է պայմանագրի լուծում պահանջել կամ դատարանից, կամ մյուս կողմից (կոնտրագենտից)՝ կարող ենք հետևություն անել, որ կողմի՝ մյուս կողմին պայմանագիրը լուծելու պահանջի ներկայացումը և մյուս կողմի այդ պահանջի մերժումը (կամ դրան 30-օրյա ժամկետում պատասխանի չտալը) ՀՀ ՔՕ 468-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով հանդիսանում են դատարանի դիմելու իրավունքի առաջացման հիմք: Այսինքն՝ տվյալ պարագայում մյուս կողմին ուղղված պահանջը պետք է դիտվի որպես ՀՀ ՔՕ 468-րդ հոդվածի իմաստով պայմանագրի լուծման առաջարկ մյուս կողմին, որի մերժման կամ չպատասխանի դեպքում, կողմը նոր կարող է դիմել դատարան:

Նման մոտեցում կարելի է տեսնել նաև ՌԴ բարձրագույն արբիտրաժային դատարանի որոշումներում, որի մեկնաբանությունների համաձայն՝ կողմերի միջև կնքված պայմանագրում պայմանագիրը լուծել կամ փոփոխել պահանջելու իրավունքի նշումը, առանց այդպիսի լուծման կամ փոփոխման դատական ընթացակարգի մասին հղման, դատարանների կողմից պետք է մեկնաբանվի որպես նշում **փոփոխման/լուծման դատական ընթացակարգը պահպանելու անհրաժեշտության մասին** (այսինքն՝ ՀՀ ՔՕ, հղվ. 466, մաս 2)²⁹:

Այս առումով դատական պրակտիկան, ինչպես արդեն նշվել էր, բավականին միասնական է. հետաքրքրություն իրենից ներկայացնում է թերևս ԿԴ2/1566/02/17 քաղ. գործը,³⁰ որով կողմերը, կնքելով կապալի պայմանագիր, դրա 6.2 կետով

²⁸ Տե՛ս *Егорова М. А.*, Односторонний отказ от исполнения гражданско-правового договора, 2-е изд., перераб. и доп. - “Статут”, 2010 г., էջեր 18-19:

²⁹ Տե՛ս *Договорное и обязательственное право (общая часть): постатейный комментарий к статьям 307 - 453 ГК РФ отв. ред. А. Г. Карапетов.* - М.: М-Логос, 2017. комментарии к статье 450 ГК РФ // Տե՛ս Постановление Президиума ВАС РФ от 20 октября 2011 г. № 9615/11:

³⁰ Տե՛ս «Սու Սիթեմս» ՍՊԸ-ն ընդդեմ «Արմինե» արտադրական կոոպերատիվի՝ գումարի բռնա-

նախատեսել են, որ կողմերից յուրաքանչյուրն «իրավունք ունի պահանջել պայմանագրի վաղաժամկետ միակողմանի լուծում այդ մասին նախապես 60 (վաթսուսուներեք) օր առաջ տրեղյակ պահելով մյուս կողմին:» Ինչպես նշել է դատարանը վճռի պատճառաբանական մասում՝ «[հայցվորը]... գրություն է ուղղել [պատասխանողին] ... պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ, [վերջինս գրությունը ստացել է] 13.09.2016 թվականին: Հետևաբար, 13.09.2016 թվականից 60 օր հետո, այն է՝ 13.11.2016 թվականին, պայմանագիրը համարվել է լուծված:»

Հետևաբար՝ նշված վճռում դատարանը «պայմանագրի վաղաժամկետ միակողմանի լուծում պահանջելու» իրավունքը, ըստ էության մեկնաբանել է որպես պայմանագրի լուծման արտադատական կարգ (ՀՀ ՔՕ, 466-րդ հոդված, 3-րդ մաս, դատարանը այս հոդվածը նշել է «Կիրառելի իրավունք» բաժնում): Անհասկանալի է տվյալ պարագայում՝ ինչի վրա է հիմնվել դատարանը՝ հաշվի առնելով այն, որ կողմին վերապահված է իրավունք պահանջելու պայմանագրի լուծում, ինչն իրենից ենթադրում է, որ կողմը պետք է այդ գրությամբ պահանջեր մյուս կողմից լուծել պայմանագիրը: Ենթադրվում է, որ տվյալ իրավիճակում դրույթը մեկնաբանվել է «ծանուցման դրույթի» հետ միասին և բացի այս պայմանագիրը լուծելու կողմի իրավունքը պայմանավորված չէր որևէ խախտմամբ կամ իրադարձությամբ, ինչը բնորոշ է պայմանագրի լուծման արտադատական կարգին: Չնայած մյուս կողմից այդ 60-օրյա ժամկետը կարող է նշանակել, որ եթե մյուս կողմը համաձայնի լուծել պայմանագիրը, ապա պայմանագիրը լուծված կհամարվի 60 օր հետո (նման մեկնաբանությունը բխում է ՀՀ ՔՕ 468 հոդվածի 2-րդ մասի դրույթից):

Որպես համեմատություն կարելի է բերել ռուսական դատական պրակտիկայից մի դեպք, երբ կողմերի միջև կնքված պայմանագրով նախատեսված է եղել, որ պայմանագիրը **կարող է վաղաժամկետ լուծվել վարձակալի պահանջով** վարձատուին նախապես՝ պայմանագրի լուծումից 3 ամիս առաջ վարձատուին ծանուցելով: Վարձակալը վաղաժամկետ լուծման մասին ծանուցել է վարձատուին, սակայն վերջինս չի համաձայնել: Այդուհանդերձ, վարձակալը դիմել է պետական գրանցման մարմին, որպեսզի գրանցվի պայմանագրի դադարեցումը, սակայն ստացել է մերժում այն պատճառաբանությամբ, որ չի ներկայացվել մյուս կողմի համաձայնությունը կամ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը: Դատարաններն այս գործում հայցը մերժեցին՝ պատճառաբանելով, որ պայմանագրով նախատեսված են եղել վարձակալի պահանջով պայմանագրի լուծման լրացուցիչ հիմքեր, սակայն դրանք չեն նախատեսել վարձակալի՝ պայմանագրի կատարումից հրաժարման իրավունքը³¹:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ կարծում ենք, որ **պայմանագրի լուծում պահան-**

գանձման պահանջի մասին» թիվ ԿԴ2/1566/02/17 գործով Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 12.07.2018 թվականի վճիռը: Տե՛ս որպես օրինակ նաև թիվ ԵԴ/15760/02/18 քաղ. գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 22.03.2019 թվականի վճիռը // Հասանելի է datalex.am տեղեկատվական համակարգում:

³¹ Определение ВАС РФ от 19.01.11 № ВАС-15206/10 по делу № А21-8691/2009 (Տե՛ս հետևյալ հղմամբ. <https://www.law.ru/article/4042-rastorjenie-dogovora-v-odnostoronnem-poryadke-kakie-usloviya-vygodny-dlya-storon>).

ջելու իրավունքն առանց ուղղակի դատական ընթացակարգի մատնանշման իրենից ենթադրում է պայմանագրի լուծում՝ դատական կարգով, որի պարագայում մինչ դատարան դիմելը պարտադիր է արտադատական կարգի (պահանջով (առաջարկով) մյուս կողմին դիմելը և մերժում ստանալը կամ 30-օրյա ժամկետում պատրասխան չստանալը) պահպանումը:

Ամփոփելով՝ կարելի է նշել, որ առկա վերլուծություններից բխում են հետևյալ եզրահանգումները.

1. Օրենսդիրը նախատեսել և հստակ տարանջատել է պայմանագրի լուծման դատական (դատարանից պայմանագրի լուծում պահանջելը) և արտադատական կարգերը (պայմանագրից միակողմանի հրաժարում)՝ սահմանելով դրանց համար տարբեր ընթացակարգեր, կողմերի մոտ այդպիսի իրավունքի ծագման տարբեր հիմքեր:

Ընդ որում, նշված հիմքերը ենթակա չեն փոխարինման մեկը մյուսով, մեկի առկայությունը չի կարող պարտադիր կերպով վկայել մյուսի առկայության մասին: Այսինքն՝ եթե կողմերը նախատեսել են պայմանագրից հրաժարման իրավունքը, ապա կողմն այդ իրավունքը պետք է իրացնի արտադատական կարգով, առանց դատարան դիմելու՝ հաշվի առնելով, որ դատական կարգով պայմանագրի լուծման հիմքերը նախատեսված են միայն 466-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է խուսափել այնպիսի իրավիճակներից, երբ կողմն ունի միայն պայմանագրից հրաժարման իրավունք, սակայն որոշում է ապահովության համար դիմել դատարան այն լուծելու համար, քանի որ կողմն իր այդ իրավունքն իրացնելու է մյուս կողմի հաշվին (բավարարվելու դեպքում դատական ծախսերը դրվելու են մյուս կողմի վրա, հատկապես այն դեպքերում, երբ հրաժարումը առանց որևէ պատճառի է), և քանի որ առկա չեն ՀՀ ՔՕ 466-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերը: Նման պայմաններում կարծում ենք դատարանը պետք մերժի հայցը՝ պայմանագրի դատական կարգով լուծման հիմքերի բացակայության պատճառով:

2. Չնայած օրենսդրությամբ տրված հստակ ձևակերպումներին, կողմերը պայմանագրերում որոշ դեպքերում նախատեսում են ոչ այնքան հստակ եզրույթներ՝ *դրանով իսկ կրելով տվյալ դրույթի վերաբերյալ՝ իրենց համար ոչ ցանկալի մեկնաբանություն ստանալու ռիսկը*: Այդուհանդերձ, սույն աշխատության մեջ կատարված վերլուծությունները կարող են հանդիսանալ որոշակի ուղենիշ դատարանների համար որոշելու, թե պայմանագրի լուծման որ կարգն է նախատեսում օրենքը կամ պայմանագիրը: Սույն աշխատության մեջ կատարված վերլուծությունները կարող են ուղենիշ լինել նաև պայմանագրի կողմերի համար՝ պայմանագրում առկա ձևակերպումները հստակ սահմանելու համար:

Մասնավորապես, որոշակի ամփոփում կատարելով, կարելի է եզրակացնել, որ

ա. պայմանագիրը (դատարանից) լուծել պահանջելը համարվում է պայմանագրի լուծման հիմնական դատական կարգը: Ընդ որում, որպես ընդհանուր և ունիվերսալ կանոն պայմանագիրը դատական կարգով լուծվում է դրա էական խախտման դեպքում, բայց միաժամանակ օրենքով կամ պայմանագրով կարող

են նախատեսվել նաև դրա լուծման այլ հիմքեր: ՀՀ ՔՕ հատուկ պայմանագրերի նորմերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ այս իրավունքի առաջացման համար միշտ պարտադիր է որոշակի խախտման (նաև՝ էական) կամ որևէ իրադարձության առկայությունը: Ինչպես արդեն նշվել էր, բոլոր այն դեպքերում, երբ օրենսդիրը նշում է պայմանագիրը լուծել պահանջելու իրավունքի մասին, խոսքը գնում է պայմանագրի լուծման դատական կարգի մասին, որի պայմաններում կողմը նախ պետք է մյուս կողմին ներկայացնի առաջարկ-պահանջ, մերժումից կամ պատասխանի բացակայությունից հետո նոր դիմի դատարան: Միաժամանակ այս նույն կանոնը պետք է գործի պայմանագրերի նկատմամբ³²:

բ. պայմանագրի լուծման արտադատական կարգը ենթակա է կիրառման միայն եթե կողմին նման իրավունք վերապահված է օրենքով կամ պայմանագրով: Ընդ որում, պայմանագրում նման իրավունք նախատեսելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ այն չպետք է խախտի ՀՀ ՔՕ 348-րդ հոդվածի պահանջները և չպետք է հակասի օրենքին: Բացի այդ, նման իրավունքի իրացման համար պարտադիր չէ որևէ հիմքի առկայությունը, բավարար է միայն, որ այս իրավունքն առկա լինի պայմանագրում: Ինչ վերաբերում է այս իրավունքին, պայմանագրում տրված ձևակերպումներին, ապա առավել հաճախ այն հանդիպում է որպես «պայմանագրի միակողմանի լուծման» իրավունք, խոսքը գնում է հատկապես այն իրավիճակների մասին, երբ միակողմանի լուծումը պայմանավորված չէ որևէ իրադարձությամբ կամ խախտմամբ, ինչպես նաև, երբ պայմանագրի լուծման համար սահմանվում է մյուս կողմին ծանուցելու պարտականությունը: Եվ հետևաբար, հաշվի առնելով դատական պրակտիկան, ինչպես նաև քաղաքացիական օրենսդրությունում առկա կարգավորումները՝ պայմանագրի միակողմանի լուծման իրավունքի տակ պետք է հասկանալ պայմանագրի լուծման արտադատական կարգը, այն է՝ դրա կատարումից միակողմանի հրաժարվելը: Այնուամենայնիվ, ՀՀ դատական պրակտիկան այս առումով հստակեցման և մոտեցումների միասնականացման անհրաժեշտություն է զգում:

Annotation. This article is devoted to the analysis of one of the problems of the Armenian judicial practice - the use of the terms “unilateral termination of the contract” and “the right of the party to demand termination of the contract”, since these concepts are often used incorrectly in private contracts. Courts, in turn, often misinterpret them, and therefore we have a heterogeneous judicial practice.

Аннотация. В данной статье проводится анализ одной из проблем армянской судебной практики – использование понятий «расторжение договора в одностороннем порядке» и «требование о расторжении договора», т.к. часто данные понятия неверно используются в

³² Այդուհանդերձ հարկ է նշել, որ առանձին դեպքերում օրենսդիրը օգտագործում է «կողմը մյուս կողմի (առաջին իսկ) պահանջով լուծում է/պարտավոր է լուծել պայմանագիրը կամ պայմանագիրը լուծվում է կողմի առաջին իսկ պահանջով» արտահայտությունները. հարկ է նկատել, որ այս պարագայում խոսքը չի գնում պայմանագրի դատական լուծման հիմքի մասին, քանի որ պայմանագրի լուծումը տվյալ պարագայում հանդիսանում է մյուս կողմի պարտավորությունը:

договорах. Суды, в свою очередь, часто их некорректно трактуют, в результате чего формируется неоднородная судебная практика.

Բանալի բառեր – պայմանագրի միակողմ լուծում, պայմանագրի լուծում պահանջել, պայմանագրի կատարումից միակողմանի հրաժարվել:

Keywords: *unilateral termination of the contract, claiming the termination of the contract, unilaterally refusing to perform the contract.*

Ключевые слова: *расторжение договора в одностороннем порядке, требование о расторжении договора, односторонний отказ от исполнения договора.*

Է. Առաքելյան – Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի չորրորդ կուրսի ուսանող, էլ. հասցե՝ erik.arakelyan.1999@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.03.2020 թ., տրվել է գրախոսության 19.03.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, ՀՀ փաստաբանական դպրոցի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գոռ Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

ԱՇԽԵՆ ՍՈԴՈՄՈՆՅԱՆ
*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի դասախոս*

ASHKHEN SOGOMONYAN
Lecturer at YSU Chair of Civil Law

АШХЕН СОГОМОНЯН
Преподаватель кафедры гражданского права ЕГУ

**ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԾԱՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ
ՈՐՈՇՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ**

**LEGAL ESSENCE OF THE DECISION ON THE LIQUIDATION
OF A BUSINESS COMPANY**

**ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ РЕШЕНИЯ О ЛИКВИДАЦИИ
ХОЗЯЙСТВЕННОГО ОБЩЕСТВА**

Կամավոր լուծարումը տնտեսական ընկերությունների լուծարման ամենատարածված ձևն է, որի իրականացման կարևորագույն փուլերից մեկը լուծարման մասին որոշման կայացումն է: Ուստի լուծարման մասին որոշման իրավական բնույթի հետ կապված հարցերի ուսումնասիրությունն ունի կարևոր գիտագործնական նշանակություն, քանի որ լուծարման որոշման վերաբերյալ տեսական և գործնական տարբեր մոտեցումների առկայությունն առաջացնում է թե՛ տեսական, թե՛ գործնական մի շարք խնդիրներ, որոնց վերհանմանն ու լուծմանն է նվիրված սույն ուսումնասիրությունը:

«Քաղաքացիական օրենսգիրքը¹ (այսուհետ՝ Օրենսգիրք), ինչպես նաև տնտեսական ընկերությունների առանձին կազմակերպարարական ձևերը կարգավորող օրենսդրությունն ընդհանուր ժողովի բացառիկ իրավասությանն են վերապահում լուծարման մասին որոշման կայացումը, ինչը տնտեսական ընկերությունների կամավոր լուծարման գործընթացի սկիզբը ամրագրող իրավաբանական առաջնային փաստն է: Եվ պատահական չէ, որ նմանօրինակ որոշման իրավական բնույթը պարզելն ունի որոշիչ նշանակություն ընկերության լուծարման ողջ գործընթացի կազմակերպման համար:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի² 68-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ ընկերության լուծարման մասին որոշումը ընդունում է ժողովը՝ դրան մասնակցող՝ քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի ձայների 3/4-

¹ ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

² ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166):

ով, սակայն ոչ պակաս քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի ծայների 2/3-ից, եթե ընկերության կանոնադրությամբ ծայների առավել մեծ քանակ սահմանված չէ: Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն, եթե ընկերության ծայնի իրավունք տվող բաժնետոմսերի սեփականատեր կամ անվանատեր է հանդիսանում միայն մեկ անձ, ապա ժողովի որոշումները կարող են ընդունվել այդ անձի գրավոր որոշմամբ: «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի³ 40-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության լուծարման մասին որոշումը ընդունվում է ընկերության մասնակիցների ընդհանուր ծայների թվի առնվազն երկու երրորդի մեծամասնությամբ, եթե ընկերության կանոնադրությամբ տվյալ որոշման ընդունման համար նախատեսված չէ ծայների ավելի մեծ թվի անհրաժեշտություն: Ինչպես նկատեցինք, և՛ բաժնետիրական, և՛ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների դեպքում ընդհանուր ժողովի կողմից լուծարման մասին որոշման ընդունման համար պահանջվում է ծայների որակյալ մեծամասնություն, ինչը կանոնադրությամբ նախատեսված դեպքերում կարող է հասնել ընդհուպ մինչև որոշման միաձայն կայացման պահանջի սահմանման:

Որոշակի առանձնահատկություններ ունեն գործունեության առանձին ոլորտներում գործող տնտեսական ընկերությունների կամավոր լուծարման վերաբերյալ ընդհանուր ժողովի որոշման ընդունման կարգը, որի դեպքում պահանջվում է լիազոր պետական մարմնի հավանությունը: Այսպես, «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի⁴ 73-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ... Ընդհանուր ժողովի որոշմամբ բանկի լուծարման նպատակով ընդհանուր ժողովի կողմից լուծարման նախնական համաձայնություն ստանալու համար Կենտրոնական բանկին դիմելու մասին որոշման հիման վրա բանկը Կենտրոնական բանկ է ներկայացնում բանկի լուծարման նախնական համաձայնություն ստանալու հայտ՝ դրան կցելով լուծարումը հիմնավորող փաստաթղթեր, որոնց ցանկը սահմանում է Կենտրոնական բանկի խորհուրդը: Կենտրոնական բանկի խորհուրդը քննարկում է հայտը եռամսյա ժամկետում և իրավունք ունի մերժելու այն, եթե խորհրդի հիմնավոր կարծիքով լուծարումը կարող է հանգեցնել Հայաստանի Հանրապետության բանկային համակարգի ապակայունացմանը: Այդ դեպքում Կենտրոնական բանկի խորհուրդը կարող է երկարաձգել բանկի գործունեությունը մինչև երկու տարի ժամկետով:

Ինչպես նկատում ենք, բանկերի դեպքում կամավոր լուծարման վերաբերյալ որոշում ընդունելու պարագայում նախատեսված են բավականին խիստ պայմաններ, որոնք, մեր կարծիքով, միանգամայն արդարացված են բանկի պարտատերերի իրավունքների, իսկ որոշակի դեպքերում նաև հանրային շահի պաշտպանության տեսանկյունից:

Նմանատիպ կարգավորումներ նախատեսված են նաև վարկային, ապահո-

³ ՀՀՊՏ 2001.12.07/38(170):

⁴ ՀՀԱԺՏ 1996/12:

վագրական⁵ կազմակերպությունների համար («Վարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք⁶, հոդվ. 2, «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք⁷, 134 և 135 հոդվ. և այլն):

Տնտեսական ընկերության լուծարման մասին որոշման իրավական բնույթը և դրա առանձնահատկություններն անհնար է վեր հանել առանց ժողովի որոշման բնույթի վեր հանման և քննարկման:

Այսպես, ընդհանուր ժողովի գործունեության գլխավոր սկզբունքը համարվում է մեծամասնության սկզբունքը, որը մի կողմից լուծում է մասնակիցներից շատերի կամքի համաձայնեցման և կոորդինացման խնդիրը, մյուս կողմից էլ վեր է հանում մեծամասնության և փոքրամասնության շահերի հավերժական բախումը⁸: Սակայն փոքրամասնության ենթարկումը մեծամասնության կամքին բացարձակ չէ: Կորպորատիվ իրավունքի նպատակն այնպիսի պայմանների ապահովումն է, որոնց պարագայում ընկերության մասնակիցը կարող է չենթարկվել մեծամասնության կամքին և հնարավորություն ունենան վիճարկելու նման որոշումների օրինականությունը: Շատ կարևոր է նաև, որ այդ խնդիրը լուծելիս ի հայտ չգա հակառակ ծայրահեղությունը՝ արժեզրկվի մեծամասնության սկզբունքը:

Ընդհանուր ժողովի որոշումների, այդ թվում նաև լուծարման մասին որոշման վիճարկումը համարվում է մայրցամաքային կորպորատիվ իրավունքի ամենահին և դասական խնդիրներից մեկը: Այն շարունակում է մնալ ինչպես իրավաբան-գիտնականների, այնպես էլ օրենսդրի ուշադրության կենտրոնում:

Ընդհանուր ժողովի որոշումների, այդ թվում լուծարման մասին որոշման բողոքարկման իրավունքը որպես կորպորատիվ իրավունքների պաշտպանության միջոց շատ տարածված է մայրցամաքային իրավունքի երկրներում⁹: Իսկ օրինակ՝ ընդհանուր իրավունքի երկրներում կիրառվում են բաժնետերերի կողմից ներկայացվող ուղղակի և անուղղակի հայցերը¹⁰:

Կորպորատիվ իրավունքում, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված են ընկերության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության շատ միջոցներ, օրինակ՝ բաժնետոմսերի հետզնում պահանջելու բաժնետիրոջ իրավունքը որոշակի խումբ որոշումներ կայացնելու պարագայում, լրացուցիչ թողարկվող

⁵ «Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում կամավոր լուծարումը բնորոշվում է «ինքնալուծարում» եզրույթով, ինչը, մեր կարծիքով, տրամաբանական չէ և հակասության մեջ է գտնվում Օրենսգրքում օգտագործվող եզրույթաբանության հետ: Գտնում ենք, որ տարբեր օրենքներում միևնույն երևույթն արտահայտող եզրույթաբանության ընտրության հարցում պետք է ապահովել նույնական մոտեցում, ինչը թույլ կտա խուսափել ինչպես տեխնիկական, այնպես էլ բովանդակային բազմաթիվ խնդիրներից:

⁶ ՀՀ ՊՏ 2002.07.03/23(198):

⁷ ՀՀ ՊՏ 2007.05.30/27(551):

⁸ Տե՛ս Корпоративное право в ожидании перемен. Сборник статей к 20-летию Закона об ООО, отв. ред А. А. Кузнецов, Кузнецов А. А., Оспаривание решений общих собраний участников (акционеров), 2020, М., М – Логос, էջ 200:

⁹ Տե՛ս, օրինակ, Закон Германии об АО, հոդվածներ 241-257

<https://www.twirpx.com/file/2770628/> (վերջին այցելությունը՝ 18.02.2020):

¹⁰ Ընդհանուր ժողովի որոշումների բողոքարկման նման կարգի կիրառումը ԱՄՆ-ում և Մեծ Բրիտանիայում ունի իր պատմական և տնտեսական պատճառները, որոնց մեջ հիմնականն այն է, որ այդ երկրներում ֆինանսավորումն իրականացվում է ֆոնդային բորսաների միջոցով, ինչի հետևանքով ընկերությունների բաժնետերերի կազմը շատ լայն է, չկա հստակ մեծամասնություն:

բաժնետոմսերը նախապատվության իրավունքով գնելու իրավունքը և այլն: Սակայն, նույնիսկ այդ պարագայում ընդհանուր ժողովի որոշումների բողոքարկումը որոշակի դեպքերում չունի այլընտրանք, օրինակ, ընկերությունը վերակազմակերպելու, լուծարելու, խոշոր գործարքներ կնքելու մասին որոշումները, որոնք համարվում են ընդհանուր ժողովի բացառիկ իրավասությամբ կայացվող որոշումներ: Հետևաբար՝ միայն այս միջոցը կարող է օգնել արդյունավետորեն վերահսկել մեծամասնությանը նմանօրինակ որոշումներ կայացնելիս¹¹:

Իրավական դոկտրինան դեռևս 19-րդ դարում դատական պաշտպանության իրավունքը դասել է բաժնետիրոջ անբաժանելի իրավունքների շարքին և այն կոչվել է «բողոքի, հայցի և առարկման իրավունք»¹²: Այդ իրավունքը վերացական չէ, այն կապված է բաժնետոմսերի հետ, որոնք պատկանում են բաժնետիրոջը, այն իրավունքների և շահերի հետ միասին, որոնք բխում են բաժնետոմսի տնօրինման փաստից:

Հայաստանի Հանրապետությունում ընդհանուր ժողովի կողմից կայացված որոշումների իրավական բնույթի պարզումը և դրանց վերանայման խնդրի քննարկումը ևս խիստ արդիական է և արժանի հետազոտման, քանի որ և՛ օրենսգրքով, և՛ հարակից օրենքներով բաժնետիրական ու սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների ընդհանուր ժողովների կողմից կայացվող որոշումների ցանկը շատ լայն է, իսկ որոշակի խումբ որոշումներ կարող են կայացվել բացառապես ընդհանուր ժողովի կողմից և չեն կարող փոխանցվել կառավարման մյուս մարմիններին: Սա նշանակում է, որ ընդհանուր ժողովի որոշումների բողոքարկման կամ վերանայման կարգի կատարելագործման անհրաժեշտությունը հրամայական է, և պետք է քննարկվի օրենսդրի կողմից: Այս հիմնախնդրին անդրադարձել է պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյանը՝ նշելով, որ բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի որոշումների վիճարկմանը վերաբերող դատական գործերի ուսումնասիրությունը թույլ է տվել պնդելու, որ կորպորատիվ իրավահարաբերություններին կայունություն հաղորդելու և կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցների շահերի պաշտպանության արդյունավետությունը բարձրացնելու առումով անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով և հարակից օրենքներով հստակեցնել կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց կառավարման մարմինների որոշումների կորպորատիվ գործարք հանդիսանալու հանգամանքը, սահմանել կառավարման մարմինների որոշումների բողոքարկման հատուկ ժամկետներ, ինչպես նաև որոշումների անվավերության հետևանքների կիրառման առանձնահատկություններ՝ հաշվի առնելով կորպորատիվ իրավահարաբերությունների բոլոր մասնակիցների շահերի հավասար

¹¹ S'eu Mapping ties of shareholders lawsuits across jurisdictions. Martin Gelter, Fordam University and ECGI, 2017, էջ 13:

<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=87211909112411302402610200012309508704907307006402502111113076102070095101119121000120032062006006027002112108110097065026004000029026049019127065093018090093018124018052042067099002069107123065078-02700811707709509609710607411106086104109074116086104&EXT=pdf> (վերջին այցելությունը՝ 18.02.2020)

¹² S'eu *Могилевский С.Д.*, Правовые основы деятельности акционерных обществ: Учебно-практическое пособие . М., 2004, էջ 83:

րակշռման անհրաժեշտությունը¹³:

Պետք է նշել, որ ընդհանուր ժողովի որոշումները որպես գործարք կամ որպես քաղաքացիական իրավունքների ու պարտականությունների առաջացման ինքնուրույն հիմք դիտարկելու գաղափարի օգտին արտահայտվել են տարբեր տեսաբաններ, որոնց մանրամասն կանդիդատնանք ստորև, ինչպես նաև տարբեր երկրների օրենսդրություններում, որոնցում այդ մոտեցումները գտել են յուրօրինակ լուծումներ: Մասնավորապես՝ կան երկրներ, որոնց օրենսդրությամբ ժողովի որոշումները դիտվում է որպես գործարք (օրինակ՝ Վրաստան, Գերմանիա և այլն), կան երկրներ, որոնց օրենսդրությամբ ժողովի որոշումը դիտվում է որպես քաղաքացիական իրավունքների ու պարտականությունների առաջացման ինքնուրույն հիմք (օրինակ՝ Ռուսաստան), կան երկրներ, որտեղ դիտվում են որպես ներքին իրավական ակտեր, և Հայաստանի Հանրապետությունը, որտեղ ժողովի որոշման բնույթն օրենսդրական ձևակերպումների առումով երկիմաստ է ու վիճելի:

Առկա տարբեր մոտեցումների ընդհանրությունն այն է, որ ժողովի որոշումները որպես կանոն ունեն կամային բնույթ և համարվում են մասնավոր ինքնավարության ակտեր, սակայն դրանց լրիվ նույնացնել նույնպես հնարավոր չէ: Կան մի շարք խնդիրներ, որոնց դեպքում պետք է դրսևորել տարբերակված մոտեցում: Այս առումով մի շարք երկրներ տարիների ընթացքում ցուցաբերել են տարբեր մոտեցումներ: Այսպես, եթե սկզբում առանձին իրավակարգավորման բացակայությամբ պայմանավորված ընդհանուր ժողովի որոշումների նկատմամբ կիրառվում էին գործարքների անվավերության վերաբերյալ ընդհանուր կանոններ, հետո դրանց բողոքարկման համար նախատեսում հայցերի հատուկ տեսակներ, հիմա արդեն օրենքով նախատեսում են այդ որոշումների անվավերության վերաբերյալ հատուկ նորմեր¹⁴: Հետաքրքրական է պարզել, թե օրինակ՝ ՌԴ-ն այս հարցի կարգավորման ինչ ուղի է անցել: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՌԴ օրենքի ընդունմամբ բաժնետերերին իրավունք տրվեց բողոքարկել ընդհանուր ժողովի կողմից ընդունված այն որոշումները, որոնցով խախտվում էր նշված օրենքով, այլ իրավական ակտերով և ընկերության կանոնադրությամբ նախատեսված բաժնետիրոջ իրավունքները, եթե նա չի մասնակցել բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին, կամ էլ դեմ է քվեարկել և այդ որոշմամբ խախտվել են իր իրավունքներն ու օրինական շահերը: Նշված օրենքում հետագայում կատարված փոփոխություններով արդեն նախատեսվեցին նաև նման որոշումների բողոքարկման հատուկ ժամկետներ: Իսկ ՌԴ դատական պրակտիկան այս առումով ժամանակի մեջ ավելի առաջ էր ընթացել՝ նախատեսելով նաև այն դեպքերը, երբ ընդհանուր ժողովի որոշումները կարող են համարվել առոչինչ՝ դրանք առանց դատարանի կողմից այդպիսին ճանաչելու¹⁵: 2009 թ. ՌԴ նշված օրենքում կա-

¹³ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս Վ. Դ. Ավերիսյան, Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը ՀՀ-ում, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2013, 335 -339 էջեր:

¹⁴ Տե՛ս Կուզնեցովի, նշված աշխատությունը, էջ 203:

¹⁵ Տե՛ս Постановление Пленумов ВС РФ и ВАС РФ от 2 апреля 1997 г., №4/8 «О некоторых вопросах применения Федерального закона «Об акционерных обществах», կետ 9 <http://xn--b1azaj.xn--p1ai/1997/postanovlenie-plenuma-vs-rf/N04.8-ot-02.04.1997.html> (վերջին այցելությունը՝ 19.02.2020):

տարված փոփոխությունների արդյունքում նույնպես նախատեսվել է, որ ընդհանուր ժողովի այն որոշումները, որոնք ընդունվել են հարցերով, որոնք ընդգրկված չեն եղել ժողովի օրակարգում (բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ժողովին մասնակցել են բոլոր բաժնետերերը) կամ ընդհանուր ժողովի իրավասության խախտմամբ կամ քվորումի բացակայությամբ կամ ձայների մեծամասնությամբ որոշում ընդունելու համար անհրաժեշտ քանակի բացակայությամբ, իրավական ուժ չունեն անկախ այն դատական կարգով բողոքարկելու հանգամանքից: Իսկ արդեն 2013 թ. ՌԴ քաղաքացիական օրենսգրքում 9.1 «Ընդհանուր ժողովի որոշումներ» գլխի ներդրմամբ սկսեցին կիրառվել վիճարկելի և առոչինչ որոշումներ եզրույթները:

Ինչպես արդեն նշեցինք, ընդհանուր ժողովի որոշումների իրավական բնույթի հետ կապված տարակարծություններ կան ինչպես տեսության, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում: Օրինակ՝ Դ. Ի. Ստեփանովը նշում է, որ կորպորացիայի մասնակիցների կոլեկտիվ կամահայտնությունը ենթադրող կորպորատիվ իրավահարաբերությունները ծագում են բազմակողմ գործարք հանդիսացող իրավաբանական փաստերի հիման վրա, եթե կոլեգիալ կայացված որոշումն ընդունվել է միաձայն: Իսկ այն դեպքում, երբ կառավարչական որոշումներն ընդունվում են ոչ միաձայն, այլ ձայների որոշակի մեծամասնությամբ, ապա նման իրավաբանական փաստերը պետք է համարել «գործարքանման» փաստեր, որոնք ավելի շատ նման են բազմակողմ գործարքներին և վերջիններից տարբերվում են դրանց ոչ միաձայն ընդունման, փոփոխման և դադարման հնարավորությամբ¹⁶: Ե. Ա. Կրաշենինիկովը և Յու. Վ. Բայգուշևան ընդհանուր ժողովի բոլոր որոշումները համարում են գործարքներ: Այսպես, նրանց կարծիքով, որոշումներն ուղղված են միավորման մասնակիցների ընդհանուր կամքի ձևավորմանը: Այդ որոշումները պարտադիր են բոլոր մասնակիցների համար, անկախ նրանից որևէ մեկը մասնակցել է այդ որոշման ընդունմանը, թե ոչ: Հեղինակները համեմատություն են անցկացում համատեղ գործունեության պայմանագիր կնքած կողմերի գործերի վարման կարգի հետ: «Եթե պարզ ընկերակցության պայմանագրի մասնակիցները, որոնք համատեղ են վարում գործերը, որոշում են կայացնում երրորդ անձի հետ որևէ պայմանագիր կնքելու վերաբերյալ, ապա յուրաքանչյուր մասնակից պարտավոր է գործողություններ ձեռնարկել իրենց համատեղ օֆերտայի կամ ակցեպտի տարր հանդիսացող կամահայտնության իրականացմանը: Իսկ այն դեպքերում, երբ պարզ ընկերակցության պայմանագրի մասնակիցները, որոնցից յուրաքանչյուրն իրավասու է գործելու մյուս բոլոր մասնակիցների անունից, հակառակ բովանդակությամբ որոշում են կայացնում, ապա բոլոր մասնակիցները պարտավոր են ձեռնպահ մնալ այդպիսի պայմանագիր կնքելուց, որի կապակցությամբ որոշում է կայացվել¹⁷»: Գ. Վ. Յեպովը նույնպես փորձում է ընդհանուր ժողովի որոշումները տեղավորել իրավաբանական փաստերի համակար-

¹⁶ Степанов Д.И., От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений // Вестник ВАС РФ 2009 №1, էջ 67:

¹⁷ Степанов Е.А., Байгуша Ю.В., Односторонние и многосторонние сделки. // Вестник ВАС. РФ. 2012, № 7, էջ 40:

գում, տարանջատելով դրանք 2 խմբի՝ ելնելով այն հանգամանքից, թե ուղղված են քաղաքացիական իրավունքների ծագմանը, փոփոխմանը կամ դադարմանը: Այսպես՝ նա առանձնացնում է «որոշում- գործարքները» և «որոշում ոչ գործարքները»: Առաջին խմբի մեջ նա ներառում է տնօրենների խորհրդի անդամների ընտրությանը, գործադիր մարմնի ձևավորմանը, կանոնադրական կապիտալի փոփոխմանը, բաժնետոմսերի կոսնոլիդացիայի իրականացմանն ուղղված որոշումները: Իսկ երկրորդ խմբում ներառված են իրավաբանական փաստերից արարք որոշումները, տարեկան հաշվետվությունները և տարեկան հաշվապահական հաշվեկշիռը հաստատելու վերաբերյալ որոշումները¹⁸:

Գործարքների և ընդհանուր ժողովի որոշումների միջև նմանությունների գտնելու փորձերը հիմնականում պայմանավորված են դրանց նկատմամբ գործարքների վերաբերյալ որոշ նորմեր կիրառելու նպատակով, մասնավորապես ավելի երկար հայցային վաղեմության ժամկետներ դրանք անվավեր ճանաչելու համար դատարան դիմելիս:

Սակայն պետք է նշել, որ ընդհանուր ժողովի որոշումները որպես գործարք դիտարկելը միակ կարծիքը չէ, կան նաև այլ իրավագետներ, որոնք այս հարցի շուրջ ունեն իրենց մոտեցումները: Այսպես՝ իրավագետների մի խումբ գտնում է, որ ընդհանուր ժողովի որոշումները ոչ մի առնչություն չունեն գործարքների հետ¹⁹: Իսկ այլ իրավագետներ էլ գտնում են, որ ընդհանուր ժողովի որոշումը բարդ իրավաբանական փաստակազմ է²⁰: Իսկ օրինակ՝ Կ. Ի. Տրյուխանովը, հիմնվելով Գերմանիայի և Ավստրիայի օրենսդրական կարգավորումների վրա, գտնում է, որ ընդհանուր ժողովի որոշումը գործարք է: Սակայն միևնույն ժամանակ նա նշում է նաև, որ ընդհանուր ժողովի որոշումը գործարքներից տարբերվում է կանքի ձևավորման և արտահայտման հարցում, քանի որ ի տարբերություն պայմանագրերի, որոշումների ընդունման համար չի պահանջվում բոլոր բաժնետերերի համաձայնությունը: Ուստի անհրաժեշտ է դրանց նկատմամբ ցուցաբերել տարբերակված մոտեցում²¹: Օ. Մ. Օլեյնիկն ընդհանուր ժողովի որոշումները որակում է որպես ներքին փաստաթուղթ կամ լոկալ ակտ, որոնց նկատմամբ տարածվում են այս կամ այն ակտերի ընդունման վերաբերյալ կանոնները կամ պահանջները²²: Իրավաբանական անձանց ներքին փաստաթղթերը նորմատիվ իրավական ակտերի թվին են դասում նաև Վ. Վ. Լապտևը²³, Տ. Վ. Կաշանինան²⁴, Վ. Վ. Դոլինսկա-

¹⁸ Տե՛ս *Ценов Г.В.*, Акционерные общества: теория и практика, М., 2007, էջ 147:

¹⁹ Տե՛ս, օրինակ, *Ломакин Д.В.*, Очерки теории акционерного права и практики применения акционерного законодательства, М., Статут, 2005, էջ 156: http://adhdportal.com/book_957_chapter_8_Ocherk_5:_Obshhee_sobranie_akionerov.htm (վերջին այցելությունը՝ 20.02.2020):

²⁰ Տե՛ս *Беджаше Л.К., Степанов Ю. Г.*, Правовая природа решений собраний // Теория и практика общественного развития. 2014, № 15, 133-136 էջեր: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-priroda-resheniy-sobraniy/viewer> (վերջին այցելությունը՝ 20.02.2020):

²¹ Տե՛ս *Труханов К.И.*, Решения собраний – новая категория в Гражданском кодексе РФ // Закон, 2013, № 10, էջ 126:

²² Տե՛ս *Олейник О.М.*, Риски правовой квалификации решения общего собрания акционеров // Вестник ВАС РФ, 2010, № 10, էջ 66:

²³ Տե՛ս *Лаптев В.В.*, Акционерное право, М.: Юрид. фирма “Контракт” : Инфра – М., 1999, էջ 15:

²⁴ Տե՛ս *Кашанина Т.В.*, Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности, М. : Изд. гр. Инфра – М кодекс, 1995, 92 -95 էջեր:

յան²⁵, Ս. Ի. Նոսովը²⁶, Ռ. Ս Կրավչենկոն²⁷ և այլոք:

Մեր կարծիքով, ընդունելի չէ ընդհանուր ժողովի որոշումները, այդ թվում և լուծարման մասին որոշումը դիտարկել որպես գործարք կամ կորպորատիվ գործարք, քանի որ եթե ընդունենք, որ այդ որոշումներն օժտված են գործարքին բնորոշ հատկանիշներով, ապա անհրաժեշտ կլինի ամենաքիչը փոխել ինչպես տեսական գրականության, այնպես էլ նորմատիվ իրավական ակտերում գործարքի վերաբերյալ առկա դասական պատկերացումները: Արդյունքում կստացվի, որ ընկերության այն մասնակիցը, որը դեմ է քվեարկել այս կամ այն որոշման ընդունմանը, այսինքն՝ նախընտրել է չմասնակցել բազմակողմ գործարքի կնքմանը, պարտավոր է ենթարկվել այդ որոշմանը: Թեև օրենքով հստակ չի սահմանվում ընդհանուր ժողովի որոշման իրավական բնույթը, սակայն պետք է ընդունել, որ այն ընկերության կառավարման բարձրագույն մարմնի ակտ է, որն ընդունվում է օրենքով սահմանված կարգով:

Այն փաստը, որ ընդհանուր ժողովի որոշումը նորմատիվ-իրավական կորպորատիվ ակտ է, հիմնավորվում է դրա ընդունման իրավական ռեժիմով և բովանդակությամբ:

«Վ գործող օրենսդրությունը պարունակում է մի շարք պայմաններ, որոնք պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք խմբի՝ պահանջներ, որոնք վերաբերում են ընդունվող որոշումների բովանդակությանը, պահանջներ, որոնք վերաբերում են որոշման ընդունման կարգին և պահանջներ, որոնք վերաբերում են որոշման ընդունման ձևին: Ըստ այդմ, կարելի է նշել, որ առաջին խմբում ներառված են լիազորային պայմանները, քանի որ օրենքով հստակ նշվում է, թե որ հարցերը կարող են լուծվել ընդհանուր ժողովի կողմից, ըստ որում որոշ որոշումներ կայացնելու իրավունքը պատկանում է բացառապես ընդհանուր ժողովին: Առաջին խմբում ներառված մյուս պայմանը վերաբերում է այն հարցին, թե ինչպես են հարցերն ընդգրկվում ընդհանուր ժողովի օրակարգում: Հաշվի առնելով այս ոլորտում ընկերության մասնակիցների իրավունքների հնարավոր խախտումները՝ օրենքում հատուկ նշվում է, որ չի կարելի որոշումներ կայացնել ժողովի օրակարգում չներառված հարցերի վերաբերյալ: Համեմատության համար նշենք, որ համանման նորմ կա նաև Գերմանիայի «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» օրենքում, ընդ որում նշվում է նաև, որ երբեմն բաժնետերը նախապես պետք է տեղեկություն ստանա ընդունվող հնարավոր որոշումների բովանդակության մասին կամ ստանա առաջարկներ, անհրաժեշտ հիմնավորումներ դրանց ընդունման անհրաժեշտության վերաբերյալ: Երկրորդ խմբում ներառված պայմանները վերաբերում են որոշման ընդունման ձևին, այսինքն՝ որոշումը պետք է ընդունվի առերես ժողով գումարելու միջոցով, թե հեռակա հարցումներ կատարելով: Իսկ վերջին խմբի պայմանների միջոցով որոշվում է ձայների այն քանակը,

²⁵ Sեն *Долгинская В.В.*, Акционерное право: основные положения и тенденции, М., Волтерс Клувер, 2006, 167-170 էջեր:

²⁶ Sեն *Носов С.И.*, Акционерное законодательство России: история, теоретический анализ, тенденции развития, М., 2001, էջ 122:

²⁷ Sեն *Кравченко П.С.*, Корпоративное управление: обеспечение и защита права акционеров на информацию (российский и англо-американский опыт), М., 2002, էջ 74:

որն անհրաժեշտ է այս կամ այն որոշման ընդունման համար: Վերոշարադրվածը մեզ հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ ընդհանուր ժողովի որոշումները ներքին փաստաթղթեր են՝ կորպորատիվ ակտեր են, որոնք կարելի է համարել կոնկրետ հարաբերությունների կարգավորման իրավունքի աղբյուր:

Եթե մինչև 2018 թվականը «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի²⁸ ընդունումը այս հարցը ՀՀ-ում միանշանակ լուծվում էր ներքին իրավական ակտի օգտին, ապա այժմ նոր օրենքի ընդունմամբ առաջացել է օրենսդրական խառնաշփոթ և ընդհանուր ժողովի որոշումների իրավական բնույթը մնացել է անորոշ: Այսպես 2002 թվականին ընդունված և 2018 թվականին ուժը կորցրած «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի²⁹ 2-րդ հոդվածի 6-րդ կետը պարունակում էր դրույթ, ըստ որի՝ ներքին իրավական ակտ է նույն օրենքի 4-րդ հոդվածում նշված պետական այլ մարմինների, պետական կամ համայնքային հիմնարկների, իրավաբանական անձանց, դրանց առանձնացված ստորաբաժանումների կամ հիմնարկների, ինչպես նաև անհատ ձեռնարկատերերի՝ նորմատիվ իրավական ակտով նախատեսված դեպքերում իրենց իրավասության շրջանակում ընդունած այն ակտը, որն ունի ժամանակավոր կամ մշտական բնույթ, նախատեսված է մեկանգամյա կամ բազմակի կիրառման համար և սահմանում է վարքագծի կանոններ, որոնք տարածվում են միայն անորոշ կամ որոշակի (բայց ոչ անհատական) այն անձանց վրա, որոնք ... 3) դա ընդունող իրավաբանական անձի հիմնադիրներ (մասնակիցներ, անդամներ, փայատերեր և այլն) են: Ներքին իրավական ակտն ընդունվում է միայն նորմատիվ իրավական ակտի համաձայն և դրա սահմանած շրջանակում: Այս օրենքով ներքին իրավական ակտի հասկացության մեջ տեղավորվում էր նաև ընդհանուր ժողովի որոշումը և միանշանակ դիտվում որպես ներքին իրավական ակտ: Սակայն 2018 թվականին ընդունված «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 6-րդ կետում ներքին իրավական ակտի հասկացությունը նեղացվել է, և այն ներկայացվել որպես նորմատիվ իրավական ակտի հիման վրա և դրան համապատասխան ընդունված իրավական ակտ, որը սահմանում է վարքագծի կանոն այն անձանց խմբի համար, որոնք ընդունող մարմնի հետ աշխատանքային կամ վարչական հարաբերությունների մեջ են կամ օգտվում են դա ընդունող մարմնի ծառայություններից կամ աշխատանքներից: Նոր օրենքով ներքին իրավական ակտերի հասկացությունն անիրավացիորեն նեղացվել է, աղավաղվել և դրանից դուրս են մնացել նաև իրավաբանական անձի մարմնի որոշումները և դա այն պարագայում, երբ Օրենսգրքով ևս հստակ կարգավորված չէ իրավաբանական անձի մարմնի, այդ թվում՝ ընդհանուր ժողովի որոշման իրավական բնույթի հարցը: Օրենքի տառացի մեկնաբանության պարագայում ընդհանուր ժողովի որոշ որոշումներ կարելի է ներառել անհատական իրավական ակտերի շարքում, քանի որ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետի 5-րդ ենթակետի համաձայն՝ անհատական իրավական ակտը նորմատիվ իրավաբանական ակտի հիման վրա և դրան համապատասխան ընդունված

²⁸ ՀՀՊՏ 2018.03.28/23(1381):

²⁹ ՀՀՊՏ 2002.05.21/15(190):

գրավոր իրավական ակտ է, որը սահմանում է վարքագծի կանոն կամ առաջացնում է փաստական հետևանքներ և վերաբերում է միայն դրանում անհատապես նշված անձի կամ անձանց:

ՀՀ-ում վերը նշված իրավական անորոշությունը վերացնելու նպատակով առաջարկում ենք «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 6-րդ կետը լրացնել նոր 6.1 կետով, հետևյալ բովանդակությամբ. **«ներքին կորպորատիվ իրավական ակտ՝** նորմատիվ իրավական ակտի հիման վրա և դրան համապատասխան իրավաբանական անձի կառավարման մարմինների կողմից ընդունված իրավական ակտ, որը սահմանում է վարքագծի կանոն այն անձանց խմբի համար, որոնք ընդունող մարմնի հետ գտնվում են կորպորատիվ, պարտավորաիրավական կամ վարչակառավարչական հարաբերությունների մեջ»: Կարծում ենք, որ նման պայմաններում ընդհանուր ժողովի որոշման իրավական բնույթի հարցը կստանա հիմնարար լուծվի և կկարգավորի առկա գործնական և տեսական բազմաթիվ հարցերը:

Հետևաբար՝ լուծարման մասին որոշումը, մեր կարծիքով, հանդիսանում է ներքին կորպորատիվ իրավական ակտ, օրենքով դրա ձևին և բովանդակությամբ ներկայացվող ինքնատիպ պայմաններով:

Լուծարման մասին որոշման իրավական բնույթն ամբողջական ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է քննարկել նաև դրա բովանդակությունը: Այսպես, Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ իրավաբանական անձի լուծարման մասին որոշում ընդունած իրավաբանական անձի հիմնադիրները (մասնակիցները) կամ կանոնադրությամբ դրա համար լիազորված իրավաբանական անձի մարմինը նշանակում են լուծարման հանձնաժողով (լուծարող), ինչպես նաև սահմանում են լուծարման կարգն ու ժամկետները: Նշենք, որ այս հոդվածի բովանդակությունից պարզ չէ, թե արդյոք այս բոլոր հարցերը՝ լուծարման հանձնաժողով (լուծարող) նշանակելու կամ լուծարման կարգն ու ժամկետները սահմանելու մասին, ներառվում են լուծարման մասին որոշման մեջ և կազմում են այդ որոշման բովանդակությանը վերաբերող էական պայմանները: Կատարված ուսումնասիրությամբ պարզեցինք, որ եթե ընդունվում է լուծարման մասին որոշում, ապա միաժամանակ նշանակվում է լուծարման հանձնաժողով և սահմանվում են լուծարման կարգն ու ժամկետները: Հետևաբար՝ գտնում ենք, որ լուծարման մասին որոշման էական պայմաններ են հանդիսանում ընկերությունը լուծարելու մասին որոշման, լուծարային հանձնաժողովի (լուծարող) նշանակման, լուծարման կարգի և ժամկետների սահմանման, ինչպես նաև լուծարման մասին որոշումը իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող մարմնին տեղեկացնելու պարտականություն ունեցող սուբյեկտի սահմանման վերաբերյալ հարցերի ամբողջություն, առանց որոնց ընդունման լուծարման գործընթացի սկիզբը անհնար է ապահովել: Որոշման մեջ նշված էական պայմաններից որևէ մեկի բացակայությունը պետք է դիտարկել որպես նման որոշման անվավերության հիմք:

Ուստի ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ ընդհանուր ժողովի որոշումը ներքին կորպորատիվ իրավական ակտ է, որի էական պայմաններն են լուծարման, լուծարային հանձնաժողով (լուծարող) նշանակելու, լուծարման

կարգն ու ժամկետները սահմանելու մասին հարցերի, ինչպես նաև լուծարման մասին որոշումը իրավաբանական անձանց պետական գրանցում իրականացնող մարմնին տեղեկացնելու պարտականություն ունեցող սուբյեկտի սահմանման վերաբերյալ պայմանները, որոնցից թեկուզ մեկի բացակայությունը լուծարման մասին որոշման անվավերության հիմք է: Իսկ որպեսզի ընդհանուր ժողովի վերաբերյալ իրավակարգավորումները լիակատար լինեն, անհրաժեշտ է նաև Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածով ընդհանուր ժողովի որոշումը նախապես ստորագրելու և պարտականությունների ծագման ինքնուրույն հիմք՝ դրանով պայմանավորված հավելյալ իրավական կարգավորումների նախապես մամբ:

Այժմ փորձենք հիմնավորել, թե ինչու ընդհանուր ժողովի կողմից ընդունված կամավոր լուծարման մասին որոշումը, մյուս բոլոր որոշումների հետ մեկտեղ պետք է կարգավորել հատուկ կարգով և օրենքով նախատեսել դրանց բողոքարկման, վերանայման և անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ հատուկ նորմեր³⁰:

Գտնում ենք, որ Օրենսդիրը պետք է դրսևորի տարբերակված մոտեցում ընդհանուր ժողովի տարբեր որոշումների անվավերության պարագայում՝ կապված թե՛ նման պահանջ ներկայացնող սուբյեկտների շրջանակի, թե՛ ժամկետների, թե՛ անվավերության հետևանքների հետ, քանի որ ընդհանուր ժողովի որոշումների բարդությունը և առարկայական բազմաթվությունը, ինչպես նաև քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության պահանջը հնարավորություն չեն տալիս որոշելու ընդհանուր իրավական հետևանքներ ընդհանուր ժողովի բոլոր անվավեր որոշումների պարագայում: Դա հատկապես կարևորվում է լուծարման մասին որոշման դեպքում, քանի որ այդ գործընթացում շոշափվում են մեծ թվով սուբյեկտների շահեր, և անհրաժեշտ է ցուցաբերել այնպիսի մոտեցում, որ բոլոր կողմերի իրավունքները հնարավորինս պաշտպանված լինեն:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք Քաղաքացիական օրենսգրքը լրացնել 70.1-րդ հոդվածով և շարադրել հետևյալ բովանաղակությամբ.

«Հոդված 70.1 Իրավաբանական անձի լուծարման մասին ընդհանուր ժողովի որոշման անվավերությունը և դրա հետևանքները.

1. Իրավաբանական անձի լուծարման մասին ընդհանուր ժողովի որոշումը կարող է անվավեր ճանաչվել լուծարվող իրավաբանական անձի մասնակիցների կամ իրավաբանական անձի մասնակից չհանդիսացող այլ անձանց պահանջով, եթե այդ իրավունքը նրանց վերապահված է օրենքով:

Իրավաբանական անձի լուծարման մասին ընդհանուր ժողովի որոշումը անվավեր ճանաչվելու մասին պահանջը կարող է դատարան ներկայացվել ոչ ուշ, քան իրավաբանական անձի լուծարման գործընթացում գտնվելու մասին գործակալության կողմից գրառում կատարելուց 6 ամիս անց, մինչև լուծար-

³⁰ Հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքում կորպորատիվ վեճերի քննության նոր 25-րդ գլխի նախատեսմամբ արդեն իսկ ընդգծվել է այս հարաբերությունների կարևորությունը և ինքնուրույն բնույթը ու փորձ է կատարվել բարձրացնել կորպորատիվ վեճերի քննության արդյունավետությունը:

ման պետական գրանցման պահիը:

2. Իրավաբանական անձի լուծարման վերաբերյալ որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջ ներկայացվելու դեպքում իրավաբանական անձի լուծարման գործընթացը կասեցվում է մինչև դրա վերաբերյալ դատարանի վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը: Եթե դատարանն ընդհանուր ժողովի որոշումն անվավեր չի ճանաչում, նման պահանջ ներկայացրած անձը պարտավոր է հատուցել լուծարման գործընթացի կասեցմամբ իրավաբանական անձին պատճառված վնասները:

3. Եթե իրավաբանական անձի լուծարման վերաբերյալ ընդհանուր ժողովի որոշումը ճանաչվում է անվավեր, ապա մինչ այդ պահը բավարարված պարտատերերի պահանջների վրա ժողովի լուծարման վերաբերյալ որոշման անվավերությունը չի անդրադառնում, իսկ իրավաբանական անձի իրավունքները և պարտականությունները մնացած մասով պահպանվում են»:

Annotation. From the answer to the theoretical question of legal qualification of the decision of the general meeting on the liquidation of a business company (as a transaction, a local corporate act, etc.), depends what consequences its invalidity entails. Ultimately, the problem boils down to determining the balance between justice (protecting the interests of participants in the economic turnover).

Аннотация. В данной статье рассматривается решение общего собрания о ликвидации хозяйственного общества (как сделки, локальность корпоративного акта и др.), от правовой квалификации которого зависит, какие последствия влечет за собой его недействительность.

В результате проведенного исследования мы пришли к выводу, что решение проблемы сводится к определению баланса справедливости: защитой интересов участников хозяйственного оборота.

Բանալի բառեր – ընդհանուր ժողով, որոշում, անվավերություն, գործարք, իրավական ակտ, լուծարում, ներքին կորպորատիվ ակտ:

Keywords: *general meeting, decision, invalidity, transaction, legal act, liquidation, internal corporate act.*

Ключевые слова: *общее собрание, решение, недействительность, сделка, правовой акт, ликвидация, внутренний корпоративный акт.*

Ա. Սողոմոնյան - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլ. հասցե՝ ashxen_s@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.08.2020 թ., տրվել է գրախոսության 14.08.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու Դավիթ Սերոբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ /CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

ՍԵՐԳԵՅ ՄԵՂՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական
դատավարության ամբիոնի դոցենտ,

ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող, ի.գ.թ.

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական
իրավաբանական խորհրդավարության կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր,
ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի
անդամ, ի.գ.թ.

ԷԼԻՆԱ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարողի օգնական

SERGEY MEGHRYAN

*Associate Professor at the Chair of Civil Procedure of Yerevan State University, Chief
Compulsory Enforcement Officer of the Republic of Armenia, Candidate of Law*

TIGRAN MARKOSYAN

*Lecturer-Coordinator at the Student Law Counselor Center of the Faculty of Law
of Yerevan State University, Member of the State Commission for the Protection of
Economic Competition of the Republic of Armenia, Candidate of Law*

ELINA GEGHAMYAN

Assistant of the Chief Compulsory Enforcement Officer of the Republic of Armenia

СЕРГЕЙ МЕГРЯН

*Доцент кафедры гражданского процесса юридического факультета
Ереванского государственного университета,
Главный принудительный исполнитель Республики Армения, кандидат
юридических наук*

ТИГРАН МАРКОСЯН

*Преподаватель-координатор Центра студенческих юридических
консультаций юридического факультета ЕГУ, член Государственной комиссии
по защите экономической конкуренции Республики Армения, кандидат
юридических наук*

ЭЛИНА ГЕГАМЯН

Ассистент главного принудительного исполнителя Республики Армения

**«ՊԱՐՏԱԴԻՐ» ՀԱԿՐՆԴԴԵՄ ՀԱՅՑԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**THE PROBLEMS OF APPLICATION OF THE “COMPULSORY”
COUNTERCLAIM INSTITUTE IN CIVIL PROCEDURE**

**ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНСТИТУТА «ПРИНУДИТЕЛЬНОГО»
ВСТРЕЧНОГО ИСКА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹ (այսուհետ նաև ՔԴՕ) նորոյթներից է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը, որի ուժով անձի դեմ հայց հարուցվելու պահից այդ հայցի բավարարումը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառող հայց հարուցելու նրա իրավունքը փոխակերպվում է բացառապես հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի: Ընդ որում, պատասխանողի կողմից հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքը սահմանված կարգով չիրակա-նացվելու դեպքում այն դիտարկվում է դատավարական անգործությամբ (լռու-թյամբ) տնօրինված և հանգեցնում է պատասխանողի հայցի իրավունքի դատա-վարական կողմի, այսինքն՝ հայց հարուցելու իրավունքի դադարման: Ըստ այդմ, «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը կոչված է ապահովելու իրավա-կան որոշակիության, «res judicata», դատավարական խնայողության և կոնցենտ-րացիայի, դատավարական իրավունքների չարաշահման անթույլատրելիության սկզբունքների, դատական ակտերի նախադատելիության հատկանիշի, ինչպես նաև, ընդհանուր առմամբ, անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի կենսագործումը²:

Գաղտնիք չէ, որ իրավական պաշտպանության ցանկացած միջոց պետք է լի-նի արդյունավետ ոչ միայն օրենսդրական մակարդակում, այլև պրակտիկայում: Այդ պատճառով առանձնակի կարևորություն ունի «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառման իրավաչափության պայմանների քննարկումը և:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառության համատեքս-տում առանցքային նշանակություն ունի հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամ-կետը, որը քաղաքացիադատավարական օրենսդրության փոփոխություններին համընթաց ենթարկվել է որոշակի փոփոխությունների: Այսպես, ՀՀ նախկին քա-ղաքացիական դատավարության օրենսգրքի³ 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի համա-ձայն՝ պատասխանողն իրավունք ուներ հակընդդեմ հայց հարուցել մինչև գործով վճիռ կայացնելը: Այս իրավակարգավորումը պրակտիկայում հանգեցնում էր մի շարք խնդիրների, որոնք հանգում են հետևյալին.

¹ Ընդունվել է 09.02.2018 թ.: Ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.05/16 (1374) Հոդ. 208:

² Առավել մանրամասն տե՛ս Մեղոյան Ս.Գ., Մարկոսյան Տ.Ա., Գեղամյան Է.Կ., «Պարտադիր» հակընդ-դեմ հայցի ինստիտուտի իրավական քննությունը և գոյաբանական հիմքերը քաղաքացիական դատավա-րությունում // «Արդարադատություն» գիտական հանդես, Երևան, 2020, № 2 (51):

³ Ընդունվել է 17.06.1998: Ուժը կորցրել է 09.04.2018 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20.53:

1. Գործի դատաքննության փուլում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու արդյունքում դատարանը ստիպված էր լինում կրկին ձեռնամուխ լինել գործի դատաքննության նախապատրաստական գործողությունների իրականացմանը՝ ի հակադրություն դատավարական խնայողության սկզբունքի: Ընդ որում, օրենսդրական կարգավորումների բացակայության պայմաններում չլուծված էր այն հարցը, թե ինչ փուլում է գտնվում դատավարությունը, մասնավորապես, դատարանը վերադառնում է գործի դատաքննության նախապատրաստության փուլ, թե՛ դատաքննության փուլում պարզապես իրականացնում է նախապատրաստության փուլին բնորոշ գործողություններ: Ավելին, հստակ չէր այն հարցը, թե գործի դատաքննության նախապատրաստությանը վերադարձը իրականացվում էր միայն հակընդդեմ հայցի, թե գործի ամբողջ ծավալով:

2. Հակընդդեմ հայցը գործի դատաքննության ընթացքում ներկայացնելու անսահմանափակ հնարավորությունը, երբ պատասխանողն այն կարող էր ներկայացնել դեռևս գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում, թույլ էր տալիս հակընդդեմ հայցի իրավունքից օգտվել անբարեխղճորեն՝ անհարկի ձգձգելով գործի քննության ժամկետները: Պատահական չէ, որ ինչպես մասնագիտական գրականության մեջ⁴, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում նման դրսևորումները գնահատվել են որպես իրավունքի չարաշահում⁵:

3. Դատաքննության փուլում հակընդդեմ հայցի ներկայացումը հնարավորություն էր տալիս պատասխանողին ներկայացնելու այն ապացույցները, որոնք նա պետք է ներկայացրած լիներ սկզբնական հայցի առնչությամբ: Արդյունքում այս միջոցը քողարկված ձևով թույլ էր տալիս առերևույթ շրջանցել դատավարական օրենքի այն պահանջը, որ դատաքննությունը սկսելուց հետո լրացուցիչ ապացույց ներկայացվելու դեպքում կողմը կրում է այն նախկինում ներկայացնելու անհնարինությունը հիմնավորելու պարտականություն:

Վերոգրյալ հանգամանքներով պայմանավորված՝ քաղաքացիադատավարական նոր օրենսդրությամբ հակընդդեմ հայց ներկայացնելու ժամկետն էականորեն սահմանափակվեց: Մասնավորապես, ՔԴՕ 140-րդ հոդվածի 1-ին մասը թույլատրում է հակընդդեմ հայց ներկայացնել միայն գործի դատաքննության նախապատրաստության փուլում, սակայն ոչ ուշ, քան ապացուցման պարտականության բաշխման մասին որոշում կայացնելը: Այս առումով ուշագրավ է, որ հակընդդեմ հայց հարուցելու ժամկետը դատավարության նախապատրաստության փուլով սահմանափակելու օգտին տեսակետներ արտահայտվել են նաև դատավարագիտության մեջ⁶:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, *Попов В.В.*, Встречный иск как форма злоупотребления процессуальными правами (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.kmcon.ru/articles/jurist4_2381.html, 23.08.2020 թ. դրությամբ):

⁵ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԱԴԱԴ/1035/02/08 քաղաքացիական գործով 27.12.2010 թ. որոշումը:

⁶ Տե՛ս, օրինակ, *Каменков В.С.*, Встречный иск - не только средство защиты ответчика // Российская юстиция. - 2009. №5, էջ 34, *Малюкина А.В.*, Концентрация процесса - основа своевременного и правильного рассмотрения гражданского дела. - М.: «Городец», 2009, էջ 117, *Молева Г.В.*, Право на судебную защиту ответчика. Дис. ... к.ю.н. - Саратов, 1993, էջեր 67-68, *Попов В.В.*, Встречный иск как форма реализации принципов гражданского процессуального права (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://ex-jure.ru/law/>)

Ինչպես նշվեց, «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի ուժով սահմանված կարգով հակընդդեմ հայցի չհարուցումը հանգեցնում է պատասխանողի հայցի իրավունքի դատավարական կողմի, այսինքն՝ հայց հարուցելու իրավունքի դադարման: Այլ կերպ ասած՝ պատասխանողի կողմից հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի իրականացումից հրաժարումն ունենում է էստոպելային հետևանք⁷:

Առհասարակ, էստոպելի կանոնի առկայությունը ենթադրում է համապատասխան իրավունքի գոյության և այն չիրականացնելու հետևանքների մասին իրավատիրոջ պատշաճ իրազեկվածություն: Այս հանգամանքը պայմանավորված է նախևառաջ նրանով, որ «սուբյեկտիվ իրավունքն իրականացնելուց հրաժարվելն իրավաչափ է, եթե հրաժարվելու մասին դիրքորոշումը (ցանկությունը) ծագել է կոնկրետ իրավահարաբերության շրջանակում, այն գիտակցված է, կամային, իսկ իրավունքից հրաժարվող անձն իրազեկված է հրաժարման հետևանքների մասին»⁸: ԱՄՆ դատական պրակտիկայում արտահայտվել է այն դիրքորոշումը, որ անուղակի էստոպելի⁹ իրացումը երաշխավորված է այն դեպքում, երբ էստոպելով սահմանափակված անձը նախկինում ունեցել է իր հարցի դատական քննության ամբողջական և արդարացի հնարավորություն¹⁰:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ անձը չի կարող համարվել իրավունքից հրաժարված, եթե վերջինս տեղեկացված չի եղել այդ իրավունքի և համապատասխան ընթացակարգերի մասին¹¹: Դատական պաշտպանության իրավունքի ժամկետային սահմանափակումների վերաբերյալ իր դիրքորոշումներով ևս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ամրապնդել է այն գաղափարը, որ այն դեպքում, երբ իշխանության մարմինները ոչ բավարար տեղեկատվություն են տրամադրել ժամանակային սահմանափակումների մասին, ներպետական դատարանները պետք է բավարար չափով ուշադրություն հատկացնեն գործի հանգամանքներին և չմեկնաբանեն նորմերը չափազանց խիստ¹²:

news.php?newsid=1026, 23.08.2020 թ. դրությամբ), *Комаров И.С.*, Защита ответчика в гражданском и арбитражном процессе. Дис. ... к.ю.н., Екатеринбург, 2012, էջեր 112-113:

⁷ Էստոպելի կանոնը (անգլերեն՝ estoppel) առանձին ոլորտներում սուբյեկտիվ իրավունքը հայեցողությամբ իրականացնելու կանոնից բացառություն է և ենթադրում է անձի նախորդող վարքագծի (այդ թվում՝ իրավունքից հրաժարվելու) հետևանքով առարկություն(պահանջ)ներ ներկայացնելու կամ որոշակի փաստերի վրա հիմնվելու իրավունքից զրկում (առավել մանրամասն տես *Ղամբարյան Ա.*, Իրավունքից հրաժարվելը և քրեադատավարական միջամտության հարցերը, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2018, էջ 113, *Alexander Ovchar*, Estoppel in the Jurisprudence of the ICJ A principle promoting stability threatens to undermine it, *Bond Law Review*: Vol. 21: Iss. 1, Article 5, էջ 35 (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://www5.austlii.edu.au/au/journals/BondLawRw/2009/5.html>, 24.07.2020 թ. դրությամբ):

⁸ Տես, օրինակ, *Ղամբարյան Ա.*, Իրավունքից հրաժարվելը և քրեադատավարական միջամտության հարցերը, Եր., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2018, էջ 126:

⁹ Անգլերեն՝ collateral estoppel, տես https://www.law.cornell.edu/wex/collateral_estoppel (24.07.2020 թ. դրությամբ):

¹⁰ Տես *Intellectual Ventures I, LLC v. Capital One Financial Corporation*, Case No. 18-1367 (Fed. Cir. Sept. 10, 2019) (Bryson, J) (հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://casetext.com/case/intellectual-ventures-i-llc-v-capital-one-fin-corp-7>, 27.07.2020 թ. դրությամբ):

¹¹ Տես *Case of Schmidt v. Latvia*, § 96 (Application no. 22493/05), 27.04.2017 թ.:

¹² Տես *Case of Clavien v. Switzerland* (Application no. 16730/15), 12.09.2017 թ. և *Case of Gajtani v. Switzerland* (Application no. 43730/07), 09.09.2014 թ. որոշումները:

Զարգացնելով վերոշարադրյալ դիրքորոշումները՝ կարելի է եզրահանգել նաև, որ իրավակիրառ մարմինը կրում է ոչ միայն իրավատիրոջը համապատասխան իրավունքի գոյության և դրա չիրականացման հետևանքների մասին առաջին անգամ իրազեկելու, այլև դրանից հետո իրավատիրոջ կողմից չկողմնորոշված վարքագծի դրսևորումների առնչվելու դեպքում վերջինիս «պարտադիր» հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի և դրա չիրականացման հետևանքի լրացուցիչ պարզաբանման պարտականություն: Այսպես, օրինակ՝ դատական պրակտիկայում հանդիպում են բազմաթիվ դեպքեր, երբ պատասխանողը, չնայած այն հանգամանքին, որ հայցադիմումի պատասխանի, գրավոր կամ բանավոր առարկությունների միջոցով բարձրաձայնում է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման հիմք հանդիսացող այնպիսի հանգամանքներ, որոնց հաստատումը կարող է հիմք լինել սկզբնական հայցի բավարարումն ամբողջությամբ կամ մասամբ մերժելու համար, սակայն չի ներկայացնում հակընդդեմ հայց, քանի որ չի գիտակցում, որ տվյալ պայմաններում իր իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ միջոցը հակընդդեմ հայցն է, և առարկության հիմքով սկզբնական հայցի մերժման և իր պահանջների բավարարման չի կարող հասնել:

Վերոշարադրյալի լույսի ներքո ակնհայտ է, որ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի կանոնի կիրառության իրավաչափության ապահովման համար նախևառաջ կարևորվում են սկզբնական հայցով պատասխանողի համար այս կանոնի և դրա իրավական հետևանքների մատչելիությունը, կանխատեսելիությունը, որոնց պարագայում միայն պատասխանողի վարքագիծը կարող է որակվել գիտակցված և կամային: Հետևաբար, քննարկվող ինստիտուտի իրավաչափ իրացման երաշխավորման առումով պահանջվում է դատարանի որոշակի ակտիվ դերակատարում, որը պետք է դրսևորվի հետևյալ կերպ.

1. հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը պատասխանողին ուղարկելուն զուգահեռ «պարտադիր» հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի մասին գրավոր պարզաբանում և այն չներկայացնելու հետևանքների մասին գրավոր նախազգուշացում.

2. սկզբնական հայցի ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարման բացառմանն ուղղված առարկությունները հակընդդեմ հայցի ձևով ներկայացման ենթակա լինելու դեպքում այդ մասին դատարանի կողմից պատասխանողին լրացուցիչ պարզաբանում:

Հարկ է նշել, որ դատարանի նման գործողությունների նորմատիվ հիմք են ՔԴՕ 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 148-րդ հոդվածի 4-րդ մասը: Մասնավորապես, ՔԴՕ 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասը դատարանին օժտում է անհրաժեշտության դեպքում գործի քննության ընթացքում գործին մասնակցող անձանց նրանց իրավունքները և պարտականությունները պարզաբանելու, դատավարական գործողությունները կատարելու կամ չկատարելու հետևանքների մասին նախազգուշացնելու լիազորությամբ, իսկ ՔԴՕ 148-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը գործին մասնակցող անձանց կարող է գրավոր պարզաբանել իրենց իրավունքները, պարտականությունները և դրանց իրացման կարգը: Ընդ որում, վստահաբար կարելի է պնդել, որ քննարկվող դեպքը վկայում է համապատաս-

խան անհրաժեշտության մասին, ինչպիսի պայմաններում դատարանի հայեցողությունը պետք է դիտարկվի որպես պարտականություն:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառման հաջորդ խնդիրն այն է, թե արդյոք այն կարող է ներկայացվել ապացուցման պարտականության բաշխման մասին որոշում կայացնելուց հետո, և եթե այո, ապա՝ որ դեպքերում:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայց ներկայացնելու ժամկետի, ինչպես ցանկացած այլ դատավարական ժամկետի բացթողումը, հանգեցնում է այդ ժամկետով պայմանավորված գործողություններ կատարելու իրավունքի դադարման: Սակայն հարկ է նկատել, որ դատավարական ժամկետի բացթողումն առհասարակ հիմք է ոչ թե նյութական իրավունքի դադարման, այլ այդ իրավունքի հարկադիր պաշտպանության դադարման համար: Ինչպես նշում է Բ. Ա. Ֆեդորովիչը. «Այդ ժամկետն անհրաժեշտ է տարբերակել իրավադադարեցնող ժամկետից, որի լրանալը հանգեցնում է անձի նյութական իրավունքի դադարեցման: Քննարկվող ժամկետի ընթացքում դատարանն իրականացնում է խախտված իրավունքների հարկադիր պաշտպանություն, իսկ դրա լրանալու կապակցությամբ դատական պաշտպանության դիմած անձի հայցի մերժումը չի ազդում անձի իրավունքի գոյության վրա¹³»:

Միաժամանակ չպետք է բացառել դատավարական ժամկետները հարգելի պատճառներով բաց թողնելու հնարավոր դեպքերը: Այդ պատճառով օրենսդիրը նախատեսել է շահագրգիռ անձի միջնորդությամբ դատավարական ժամկետները վերականգնելու ընթակարգ, որը հավասարապես կիրառելի է նաև հակընդդեմ հայց ներկայացնելու ժամկետի վերականգման առնչությամբ ծագող դատավարական հարաբերությունների նկատմամբ: Այսպես, ՔԴՕ 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ դատարանը, պարզելով, որ գործին մասնակցող անձը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, որոշում է կայացնում բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարելու մասին:

Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով դատավարական ժամկետների վերականգնման ինստիտուտին, արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ «Դատավարական ժամկետը բաց թողնելու հնարավոր պատճառներն օրենքով օբյեկտիվորեն կանխորոշված չեն, որի պայմաններում դրանք գնահատելու և արդյունքում այդ ժամկետի բացթողումը հարգելի կամ անհարգելի ճանաչելու (գնահատման չափանիշներ ընտրելու) դատարանի լիազորությունը կրում է հայեցողական բնույթ»¹⁴: Մեկ այլ որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ դատավարական ժամկետները բաց թողնելու պատճառների դատական գնահատման հիմքում պետք է լինեն իրավական չափանիշներ՝ ելնելով իրավակարգավորման ընդհանուր սկզբունքներից, բացառելով կամայական ու չհիմնավորված որևէ մոտեցում¹⁵: Միաժամանակ բացթողնված

¹³ Տե՛ս *Федорович Б.А.*, О последствиях несоблюдения срока обращения в арбитражный суд с заявлением о признании ненормативного правового акта недействительным, 2010, էջ 2:

¹⁴ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 22.04.2008 թ. թիվ ՍԴՈ-752 որոշումը:

¹⁵ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 09.04.2007 թ. ՍԴՈ-690 որոշումը:

Ժամկետի վերականգնման հարցում դատարանը չպետք է դրսևորի չափազանց լայն հայեցողություն և առանց հիմնարար պատճառների հարգելի համարի դատավարական ժամկետի բացթողումը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ ժամկետի խախտումով ներկայացված բողոքի ընդունումն այնպիսի հիմնավորումներով, որոնք յուրահատուկ համոզիչ չեն թվում, կարող է հանգեցնել իրավական որոշակիության սկզբունքի և դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտման¹⁶:

Անդրադառնալով հակընդդեմ հայց ներկայացնելու ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու հիմքերին՝ Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանն արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ հարգելի պատճառ պետք է համարել այնպիսի երևույթները, որոնք օբյեկտիվորեն զրկում են պատասխանողին հակընդդեմ հայց ներկայացնելու հնարավորությունից: Հակընդդեմ հայց չներկայացնելիս ժամկետի վերականգնման հարցում պատասխանողի սուբյեկտիվ հնարավորություններն ու ունակությունները չեն կարող գնահատվել որպես հարգելի պատճառ: Իրավական գիտելիքների բացակայությունը և փաստաբանի ոչ պատշաճ ծառայություններ մատուցած լինելու հանգամանքը չեն հիմնավորում Վերոնիկա Առաքելյանի մոտ հակընդդեմ հայցադիմումը ժամանակին ներկայացնելու անհնարինության մասին և հետևաբար չեն հիմնավորում ժամկետները վերականգնելու հարգելի պատճառների առկայության մասին¹⁷:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների համադրության արդյունքում կարող ենք եզրակացնել, որ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամկետի բացթողումը կարող է հարգելի համարվել միայն այն բացառիկ դեպքերում, երբ սկզբնական հայցով պատասխանողը հիմնավորում է հայցը նախկինում ներկայացնելու օբյեկտիվ անհնարինությունը՝ այնպիսի հանգամանքների հիմքով, որոնք օբյեկտիվորեն զրկել են նրան հակընդդեմ հայց ներկայացնելու հնարավորությունից: Ընդ որում, ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու հիմք կարող են լինել ինչպես պատասխանողի կողմից հակընդդեմ հայց ներկայացնելու փաստական անհնարինությունը (օրինակ՝ հիվանդությունը), այնպես էլ իրավական անհնարինությունը, այսինքն՝ մինչ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամկետի լրանալը այդպիսի հայցի ներկայացման և բավարարման համար անհրաժեշտ փաստական տվյալների օբյեկտիվ իրականությունում բացակայությունը (օրինակ՝ դատաքննության նախապատրաստության փուլում ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջով գույքը բարեխիղճ, անընդմեջ և բացահայտ տիրապետման տասը տարին դեռևս լրացած չլինելը):

Հասկանալի է, որ, անկախ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամկետի բացթողման պատճառների բնույթից, պատասխանողը չի կարող սկզբնական հայցով վարույթի շրջանակում ակնկալել նման ժամկետի վե-

¹⁶ Տե՛ս «Case of Magomedov and Others v. Russia» գործով ՄԻԵԴ-ի վճռի 87-89-րդ պարբերությունները, որում դիմումատուն վիճարկում էր իրավասու մարմինների կողմից բողոքի ընդունումը՝ առանց ժամկետի փաստացի երկարաձգման պատշաճ հիմնավորման:

¹⁷ Տե՛ս Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԴ/14194/02/18 քաղաքացիական գործով 31.05.2019 թ. որոշումը:

րականգնում այն բոլոր դեպքերում, երբ դատարանը կայացրել է սկզբնական հայցով եզրափակիչ դատական ակտ: Նման եզրահանգումը բխում է նաև հակընդդեմ հայցի էությունից, որը ենթադրում է սկզբնական հայցի հետ դրա համատեղ քննություն:

Թեպետ ՔԴՕ-ն ընձեռում է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու իրավական հնարավորություն, այնուամենայնիվ, չի պատասխանում այն հարցին, թե ինչ հետևանք կարող է ունենալ դատաքննության փուլում ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելը դատավարության հետագա ընթացքի համար: Մասնավորապես, արդյոք դատարանը նման դեպքերում պարտավոր է դադարեցնել դատաքննությունը և վերադարձ կատարել գործը դատաքննությանը նախապատրաստելու փուլին, թե պարտավոր է սկզբնական հայցի քննության մասով շարունակել դատաքննությունը և նախապատրաստական փուլին բնորոշ դատավարական գործողություններ կատարել միայն հակընդդեմ հայցի համար: Գործի արդյունավետ քննությունն ապահովելու և իրավունքի չարաշահման դեպքերը կանխարգելելու նկատառումներից ելնելով՝ հիմնավոր է թվում ՔԴՕ-ում «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի մասով գործը դատաքննության նախապատրաստելու հնարավորություն ընձեռելու և դրա արդյունքներով միայն գործի դատաքննություն իրականացնելու պայմանի ամրագրումը:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառման տեսանկյունից առանձնակի կարևորություն ունի նաև այն հարցը, թե ինչպես պետք է վարվի դատարանը այն դեպքում, երբ պատասխանողը սկզբնական հայցի բավարարումն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառելուն ունակ հայցը մինչև սկզբնական հայցով եզրափակիչ դատական ակտի կայացումը ներկայացնում է ինքնուրույն հայցի ձևով:

Նմանատիպ գործերով ԱՄՆ դատարանների կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումները հիմնականում հանգում են նրան, որ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի կանոնը կարող է կիրառելի համարվել միայն այն դեպքում, երբ սկզբնական գործով առկա է վերջնական դատական ակտ: Մասնավորապես, ԱՄՆ գերագույն դատարանն արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ, ի թիվս կողմերի նույնության և վեճի՝ միևնույն հիմքից ծագելու պայմանների, այս կանոնի կիրառման կարևորագույն նախապայման է նաև սկզբնական գործով վերջնական վճռի առկայությունը: Նույն գործով դատարանն արձանագրել է, որ «res judicata» սկզբունքի կիրառումը ևս պայմանավորված է վերջնական դատական ակտի առկայությամբ¹⁸: Մեկ այլ գործով ամերիկյան դատարանը «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի կանոնը կիրառելի չի համարել, քանի որ սկզբնական գործի քննությունը դեռևս չէր ավարտվել, և պատասխանողը դեռևս այդ գործով հակընդդեմ հայց ներկայացնելու հնարավորություն ուներ¹⁹: Երրորդ գործով դա-

¹⁸ Տե՛ս «Lucky Brad Dungarees, et al. v. Marcel Fashion Group, Inc.» գործով ԱՄՆ գերագույն դատարանի որոշումը, էջ 30 (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/18/18-1086/122111/20191112144946360_18-1086.bs.brief.pdf, 24.07.2020 թ. դրությամբ):

¹⁹ Տե՛ս «Bunzl Distribution USA, INC., vs. John Schultz, Marcia Schultz, Allen Schultz, Jane Schultz, And Graymark Tissue Company, INC.» գործով Միսսուրիի շրջանային դատարանի որոշումը (հասանելի

տարանները վարույթ են ընդունել և քննել միևնույն անձանց միջև, միմյանց բացառող պահանջներով երկու գործեր: Ընդ որում, դատարանը երկրորդ գործով վարույթը կարճել է միայն առաջին գործով վերջնական դատական ակտի օրինական ուժ ստանալուց հետո²⁰:

Ակնհայտ է, որ հիշատակված դիրքորոշումներն ընդունելի համարելու դեպքում մի կողմից իմաստագրվում է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը, որի ուժով անձի հայցի իրավունքը փոխակերպվում է բացառապես հակընդդեմ հայցի իրավունքի, իսկ մյուս կողմից ստեղծվում է հակընդդեմ հայց հարուցելու ժամկետը շրջանցելու, ինչպես նաև սկզբնական հայցով գործի վարույթը կասեցնելու հնարավորություն, ինչն իր հերթին համատեղելի չէ քննարկվող ինստիտուտի հետապնդած նպատակների հետ:

Նման պայմաններում բարձրացված խնդրի լուծման տարբերակ է դիտարկվում որպես ինքնուրույն հայց ներկայացված «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը սկզբնական հայցով վարույթին միավորելու տարբերակը: Ընդ որում, նման միավորումից հետո դատարանը պետք է գնահատման առարկա դարձնի «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամկետը պահպանված լինելու հարցը, այն բացթողնված լինելու դեպքում վերականգնելու միջնորդություն ներկայացնելու ժամկետ սահմանի, որից հետո քննարկի գործի վարույթը շարունակելու կամ գործն առանց ըստ էության լուծելու ավարտելու հարցը:

Ե. Գ. Պուշկարը, անդրադառնալով գործի վարույթը կարճելու և հայցն առանց քննության թողնելու ինստիտուտների տարբերություններին և դրանց իրավական հետևանքներին, գրում է. «Գործի վարույթը կարճելը ենթադրում է, որ հայցվորի մոտ բացակայում են հայց ներկայացնելու իրավունքի իրականացման նախադրյալները, կամ որ գործի քննությունը շարունակելն անհնար կամ ոչ նպատակահարմար է: Մինչդեռ հայցն առանց քննության թողնելը վկայում է այն մասին, որ չնայած հայցվորն ունի հայց ներկայացնելու և դատական պաշտպանության իրավունք՝ այնուամենայնիվ, վերջինիս կողմից չեն պահպանվել այդ իրավունքի իրացման պայմանները: Գործի վարույթը կարճելու և հայցն առանց քննության թողնելու ինստիտուտների համադրված վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ առաջին դեպքում հայցվորը չի կարող դատարանի կողմից իր գործով արդարադատության իրականացման հույս ունենալ: Մինչդեռ երկրորդ դեպքում արդարադատության իրականացումը հնարավոր է, սակայն այն կախված է հայցվորից, ով, ունենալով հայց ներկայացնելու իրավունք, չի օգտվել դրանից կամ ոչ պատշաճ է իրականացրել իր իրավունքը²¹»:

Վերոգրյալի լույսի ներքո կարելի է պնդել, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ հակընդդեմ հայց ներկայացնելու ժամկետը բաց թողնված լինելու պայմաններում

է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCOURTS-moed-4_05-cv-00605/pdf/USCOURTS-moed-4_05-cv-00605-0.pdf, 24.07.2020 թ. դրությամբ):

²⁰ Տե՛ս «ANDREW FALKENSTEIN vs. JOSHUA McGUIRE 2018 Mass. App. Div. 87», 2018 թվական (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://masscases.com/cases/distapp/2018/2018massappdiv87.html>, 24.07.2020 թ. դրությամբ):

²¹ Տե՛ս *Пушкарь Е.Г.*, Исковое производство в советском гражданском процессе (Процессуальные последствия возбуждения дел) Львов – 1978, 1978, էջ 185:

պատասխանողը համապատասխան միջնորդություն չի ներկայացնի, դատարանը պետք է «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը թողնի առանց քննության, իսկ նման միջնորդություն ներկայացվելու և մերժվելու դեպքում՝ փաստի պատասխանողի հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի բացակայությունը և կարճի գործի վարույթը: Հետևաբար, այս մոտեցումներն ունեն համարժեք օրենսդրական կարգավորումների անհրաժեշտություն:

«Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի իրավաչափ կիրառությունը կարևորվում է ոչ միայն մինչև սկզբնական հայցի քննության ավարտը վերոնշյալ մոտեցումների պահպանման, այլև սկզբնական հայցով գործի քննության ավարտից հետո էստոպելի կանոնի և այն հաղթահարելու երաշխիքների հետևողական պահպանման տեսանկյունից:

ՔԴՕ 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ սկզբնական հայցով հայցվորի դեմ պատասխանողի հայց հարուցելու իրավունքը դադարում է սկզբնական հայցը բավարարող դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից, և այդ պահից նա զրկվում է սկզբնական հայցի բավարարումը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բացառող առանձին հայց հարուցելու հնարավորությունից, եթե հայց հարուցելիս չհիմնավորի, որ հակընդդեմ հայց հարուցելու իրավունքի չիրականացումը պայմանավորված է եղել իրենից անկախ հանգամանքներով²²: Ընդ որում, նման հիմնավորման բացակայությունը ՔԴՕ-ն դիտարկում է հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմք:

Միաժամանակ, պետք է արձանագրել, որ ՔԴՕ-ն որևէ կարգավորում չի նախատեսում այն առնչությամբ, թե հակընդդեմ հայցը նախկինում հայցվորի կամ քից անկախ պատճառներով հարուցված չլինելու հիմնավորումը ինչ կարգով՝ միջնորդության, թե հայցադիմումում առանձին հիմնավորման տեսքով է ներկայացվում, ինչ կարգով է դատարանը գնահատում հայցվորի այդ փաստարկը, ինչպես նաև ինչ կարգով կարող է այդ գործով պատասխանողը, այսինքն՝ սկզբնական հայցով հայցվորը պաշտպանվել հայցադիմումը ոչ իրավաչափ վարույթ ընդունվելու դեպքերից:

Ենթադրվում է, որ նման իրավիճակների համար առավել արդյունավետ լուծում կարող է լինել դատավարական ժամկետների վերականգման ինստիտուտի կիրառելիության, իսկ դրա արդյունքների հետ անհամաձայնության դեպքում՝ դատավարական ժամկետի վերականգնումը բավարարելու կամ մերժելու մասին որոշման բողոքարկելիության մասին դրույթների ամրագրումը: Ընդ որում, այս լուծումը խորթ չէ դատավարական օրենսդրությանը, մասնավորապես ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը²³ արդեն իսկ նախատեսում է այս որոշումների բողոքարկման հնարավորություն:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցի պարզաբանումը, թե արդյոք քննարկվող ինստիտուտի ուժով կարող է սկզբնական հայցով պա-

²² Տե՛ս Մեղրյան Ս. Գ., Մարկոսյան Տ. Ա., Գեղամյան Է. Կ., «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի իրավական բնույթը և գոյաբանական հիմքերը քաղաքացիական դատավարությունում, «Արդարադատություն» պարբերական, 2020 2 (51), էջ 13:
²³ Ընդունվել է 05.12.2013: Ուժի մեջ է մտել 07.01.2014: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013), 1 Հոդ., 1186.1:

տասխանողը զրկվել հետագայում սկզբնական հայցը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարումը բացառող հայց ներկայացնելու հնարավորությունից կամ կրել նման հայցը նախկինում ներկայացնելու անհնարինությունը հիմնավորելու պարտականություն այն դեպքերում, երբ սկզբնական հայցը հարուցվել է նախկին քաղաքացիադատավարական օրենսդրության, այսինքն՝ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի բացակայության պայմաններում:

Միանշանակ է, որ ՔԴՕ 140-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված նորմի գործողության տարածումը մինչև ՔԴՕ ուժի մեջ մտնելը հարուցված քաղաքացիական գործերի նկատմամբ ոչ իրավաչափ է և որևէ կերպ արդարացված համարվել չի կարող, քանի որ քննարկվող նորմին օրենսգրքի ընդունմամբ հետադարձ ուժ չի տրվել, դեռ ավելին, որպես անձի իրավական վիճակը վատթարացնող նորմ, դրան, առհասարակ, հետադարձ ուժ տրվել չէր կարող: Հետևաբար, նման դեպքում պատասխանողի համար «պարտադիր» հակընդդեմ հայց չներկայացնելու վարքագծի բացասական հետևանքը կանխատեսելի, իսկ հակընդդեմ հայց ներկայացնելուց հրաժարվելը՝ գիտակցված և կամային համարվել չի կարող, և վերջինս սկզբնական հայցի քննության ժամանակ իր վարքագիծն այդպիսի իրավակարգավորումներին համապատասխանեցնելու, արգելքները ողջամտորեն հաշվի առնելու պարտականություն չէր կարող կրել: Ուստի «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի կանոնը կիրառելի կարող է համարվել բացառապես քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո և դրա կիրառմամբ քննված գործերի նկատմամբ և չի կարող կիրառելի համարվել մինչև ՔԴՕ ուժի մեջ մտնելու հարուցված սկզբնական հայցերի առնչությամբ:

Ուշագրավ է, որ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառելիության նման սահմաններ ուրվագծվել են նաև Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից: Մասնավորապես, Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը գործերից մեկով արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. «Սույն քաղաքացիական գործով հայցը հարուցվել և քննվել է 17.06.1998 թվականի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, որով գործի նոր քննության ընթացքում հակընդդեմ հայց հարուցելու, ինչպես նաև գործի նախորդ քննության ընթացքում օրենսգրքով սահմանված հիմքով հակընդդեմ հայց չներկայացնելու հետևանքով հետագայում այդպիսի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից զրկվելու օրենսդրական կարգավորումներ (արգելքներ), որպիսիք նախատեսված են 09.04.2018 թվականին ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով (հոդվածներ 140, 413), նախատեսված չեն եղել, հետևաբար իր վարքագիծը այդպիսի իրավակարգավորումներին համապատասխանեցնելու, արգելքները ողջամտորեն հաշվի առնելու պարտականություն պատասխանողը չէր կարող կրել»²⁴:

Հակընդդեմ հայցի ինստիտուտին մասով ընդհանրապես, և «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի մասով, մասնավորապես, քննարկման կարիք ունի այն հարցը, թե արդյոք գործը նոր քննության ուղարկվելու դեպքում կարող է

²⁴ Տե՛ս Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ԱՐԴ/1273/02/17 քաղաքացիական գործով 24.01.2020 թ. որոշումը:

ներկայացվել հակընդդեմ հայց:

Հարկ է նկատել, որ այս առումով ՔԴՕ կարգավորումները պարունակում են հարցի բացասական պատասխան: Այնինչ նման իրավիճակը, երբ առանց որևէ բացառության, արգելվում է հակընդդեմ հայցի ներկայացումը չի կարող հիմնավոր համարվել և կարելի է դիտարկել անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանափակում: Տեղին է հիշատակել Սահմանադրական դատարանի այն դիրքորոշումը, ըստ որի՝ այն դեպքերում, երբ չի ապահովվում իրենից անկախ պատճառներով հակընդդեմ հայց չներկայացրած անձի կողմից գործի նոր քննության ժամանակ հակընդդեմ հայց ներկայացնելու և այն ամբողջ ծավալով քննության առարկա դարձնելու հնարավորությունը, ոչ իրավաչափորեն սահմանափակվում է արդյունավետ դատական պաշտպանության, ինչպես նաև արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրատարր հանդիսացող՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքը²⁵: Հետևաբար, այստեղ ևս առկա է համապատասխան լուծումների ներդրման անհրաժեշտություն:

Այսպիսով, «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի կիրառման հիմնահարցերի վերաբերյալ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի, այդ թվում՝ դրա էստիմացիային հետևանքի, իրավաչափ կիրառումը ենթադրում է դատարանի ակտիվ դերակատարում, որը ներառում է.

- **հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը պատասխանողին ուղարկելուն զուգահեռ «պարտադիր» հակընդդեմ հայց ներկայացնելու իրավունքի մասին գրավոր պարզաբանելու և այն չներկայացնելու հետևանքների մասին գրավոր նախազգուշացնելու դատարանի պարտականությունը.**
- **սկզբնական հայցի ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարման բացառմանն ուղղված առարկությունները հակընդդեմ հայցի ձևով ներկայացման ենթակա լինելու դեպքում այդ մասին պատասխանողին լրացուցիչ պարզաբանելու դատարանի պարտականությունը:**

2. Ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելուց հետո «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը կարող է վարույթ ընդունվել միայն այն ներկայացնելու համար բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու մասին պատասխանողի միջնորդությունը բավարարվելու դեպքում: Ընդ որում, նման միջնորդություն չի կարող ներկայացվել սկզբնական հայցով գործի քննությունն ավարտվելուց հետո:

3. «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցը գործի դատաքննության փուլում վարույթ ընդունվելու դեպքում դատարանը օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում պետք է ունենա այդ մասով գործը դատաքննության նախապատրաստելու և միայն դրանից հետո գործի դատաքննություն իրականացնելու հնարավորություն:

4. Անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություններ, որոնք կսահմանեն «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը մինչև սկզբնական հայցով եզրա-

²⁵ Տես Սահմանադրական դատարանի 18.10.2016 թ. թիվ ՍԴՈ-1315 որոշումը:

փակիչ դատական ակտի կայացումը ինքնուրույն հայցի ձևով ներկայացվելու դեպքում որպես ինքնուրույն հայց ներկայացված «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը սկզբնական հայցով վարույթին միավորելու դատարանի հնարավորությունը: Ընդ որում, նման միավորումից հետո դատարանը պետք է գնահատման առարկա դարձնի «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացման ժամկետի պահպանված լինելու հարցը, այն բացթողնված լինելու դեպքում դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդություն ներկայացնելու ժամկետ սահմանի, իսկ այդպիսի միջնորդություն չներկայացվելու կամ ներկայացված միջնորդությունը մերժվելու դեպքում, համապատասխանաբար, առանց քննության թողնի «պարտադիր» հակընդդեմ հայցը կամ այդ մասով գործի վարույթը կարճի:

5. Սկզբնական հայցը բավարարող դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից դրա ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բավարարումը բացառող հայցը վարույթ ընդունելիս օրենսդրական համարժեք կարգավորումների ներդրման արդյունքում պետք է կիրառելի լինի դատավարական ժամկետների վերականգման ինստիտուտը, իսկ դատավարական ժամկետի վերականգնումը բավարարելու կամ մերժելու մասին որոշումները պետք է ենթակա լինեն բողոքարկման:

6. «Պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտը, այդ թվում՝ դրա էստոպպելային հետևանքը, կիրառելի չէ մինչև «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ինստիտուտի ներդրումը, այսինքն՝ ՔԴՕ ուժի մեջ մտնելը, հարուցված սկզբնական հայցերի նկատմամբ:

7. Դատավարական օրենքը պետք է գործի նոր քննության ժամանակ թույլատրի հակընդդեմ, այդ թվում՝ «պարտադիր» հակընդդեմ հայցի ներկայացումը, եթե հակընդդեմ հայցով հայցվորը հիմնավորում է նախկինում հակընդդեմ հայց ներկայացնելու անհնարինությունը՝ իրենից անկախ պարճառներով:

Annotation. Every means of legal protection should be efficient not only at the legislative stage, but also practically. The core problems of the need for the active role of a judge for lawful application of the “compulsory” counterclaim institute and its estoppel retraction, cases, order and consequences of the restoration of the term to file a “compulsory” counterclaim are discussed in this scientific article. The consequences of filing the “compulsory” counterclaim in a separate procedure during the examination of the initial claim and after the turning into legal force of the judicial act satisfying the initial claim are also examined in this scientific article. In result, in the context of lawful application of the “compulsory” counterclaim institute, authors emphasize, on the one hand, the need for the active role of the judge, and on the other hand, the need to review the existing legal regulations and legal practice.

Аннотация. Каждое средство правовой защиты должно быть эффективным не только на законодательном уровне, но и в практике. В работе анализируются основные проблемы необходимости активной роли судьи в вопросе правомерного применения института «принудительного» встречного иска и его эстоппельского следствия, случаи, порядок и последствия восстановления пропущенного срока предъявления «принудительного» встречного

иска. В работе рассматриваются последствия предъявления «принудительного» встречного иска в отдельном производстве при рассмотрении первоначального иска и после вступления в юридическую силу судебного акта, удовлетворяющего его. В результате проведенного исследования, авторы в контексте законного применения института «принудительного» встречного иска подчеркивают, с одной стороны, необходимость активной роли судьи, а с другой стороны – необходимость пересмотра существующих правовых норм и правовой практики.

Բանալի բառեր - «պարտադիր» հակընդդեմ հայց, էստոպել, «compulsory counterclaim», դափարանի ակտիվ դերակադարում, բաց թողնված ժամկետի վերականգնում:

Keywords: *compulsory counterclaim, estoppel, active role of judge, restoration of the missed term.*

Ключевые слова: *«принудительный» встречный иск, эстоппель, compulsory counterclaim, активная роль суда, восстановление пропущенного срока.*

Ս. Մեղրյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող, ի.գ.թ., էլ. հասցե՝ meghryan@ysu.am:

Տ. Մարկոսյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական իրավաբանական խորհրդատվության կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր, ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի անդամ, ի.գ.թ., էլ. հասցե՝ tigranmarkosyan@ysu.am:

Է. Գեղամյան - ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարողի օգնական, էլ հասցե՝ elinageghamyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 31.09.2020 թ., տրվել է գրախոսության 31.09.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասիստենտ, ի.գ.թ. Վահագն Գրիգորյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԱՐՈՒԽԱՆՅԱՆ
ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության
գլխավոր իրավաբանի պաշտոնակատար

TATEVIK SARUKHANYAN
PhD student at YSU Chair of Civic Procedure

TATEVIK SARUKHANYAN
Аспирант кафедры гражданско-процессуального
права ЕГУ

**ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.
ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՈՎ ՎԵՃԻ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՔ**

**CONDITIONS FOR THE APPLICATION OF MEDIATION:
MEDIATION AGREEMENT AS A BASIS FOR DISPUTE RESOLUTION**

**УСЛОВИЯ ПРИМЕНЕНИЯ МЕДИАЦИИ: СОГЛАШЕНИЕ О
МЕДИАЦИИ КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ РАЗРЕШЕНИЯ СПОРА**

«Հաշտարարության մասին» օրենքի¹ 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունն իրականացվում է կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում: Հարկ է նկատի ունենալ, որ նշված հոդվածը սահմանում է հաշտարարության իրականացման պայմանները, հետևաբար, կողմերի համաձայնությունը դիտարկվում է որպես հաշտարարության իրականացման առաջնային նախապայման:

Միաժամանակ, «Հաշտարարության մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասից բխում է, որ դատարանի կողմից նշանակված հաշտարարության առանձնահատկությունները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով²: Դատարանի կողմից նշանակվող հաշտարարության դեպքում ևս հաշտարարության գործընթաց սկսելու համար կողմերի համաձայնությունը պարտադիր է: Այսպես՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարանը վարույթի ցանկացած փուլում կողմերին հաշտեցնելու նպատակով նրանց համաձայնությամբ կամ միջնորդությամբ իրավունք

¹ Տե՛ս «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2018.07.04/52(1410), ընդունվել է 13.06.2018թ., ուժի մեջ է մտել 28.06.2018 թ.:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374), ընդունվել է 09.02.2018թ., ուժի մեջ է մտել 27.02.2018 թ.:

ունի նշանակելու արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց:

Ուստի, կարելի է արձանագրել, որ թե՛ դատական և թե՛ արտադատական հաշտարարության իրականացման առաջնային պայմանը հաշտարարության իրականացման վերաբերյալ կողմերի համաձայնության առկայությունն է:

Միաժամանակ, Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ եթե մեծ է վեճը հաշտությամբ ավարտելու հավանականությունը, ապա դատարանն **իր նախաձեռնությամբ** մեկ անգամ կարող է նշանակել մինչև 4 ժամ անվճար հաշտարարություն: Սա միակ հիմքն է, երբ օրենքն ընձեռում է առանց կողմերի համաձայնության հաշտարարության գործընթաց սկսելու հնարավորություն: Ընդ որում, նման կարգավորումն ուղղված է հաշտարարության կիրառության խրախուսմանը, որպեսզի այն պարտադիր կախվածության մեջ չդրվի կողմերի հայեցողությունից:

Միաժամանակ, Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը լրիվ կամ մասնակի դրվում են գործին մասնակցող այն անձի վրա, որը դատարանի կողմից անհարգելի ճանաչված պատճառներով հրաժարվել է մասնակցել հաշտարարությանը:

Տվյալ դեպքում օրենքն ընձեռում է առանց կողմերի համաձայնության հաշտարարության գործընթաց սկսելու հնարավորություն՝ միաժամանակ նախատեսելով անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարված կողմի վրա դնելու հնարավորություն: Կարծում ենք, այն դեպքում, երբ հաշտարարությունը նշանակվում է դատարանի նախաձեռնությամբ, և կողմը հաշտարարության գործընթացին ներգրավվում է առանց իր՝ հստակ արտահայտված համաձայնության, անկախ գործի ելքից հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարված կողմի վրա դատական ծախսերը դնելու վերաբերյալ կարգավորումը կիրառելի չէ: Նշված կարգավորումը հանդես է գալիս որպես սանկցիա՝ զսպիչ մեխանիզմ, քաղաքացիական շրջանառության անբարեխիղճ մասնակիցների համար, որոնք անհիմն կերպով հրաժարվում են իրենց կողմից կամավոր ստանձնած պարտավորությունների կատարումից, այդ թվում՝ վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելու վերաբերյալ: Մինչդեռ այն դեպքերում, երբ հաշտարարությունն իրականացվում է ոչ թե կողմերի համաձայնության հիման վրա, այլ դատարանի նախաձեռնությամբ, կողմը չի կարող կրել պարտադիր, ոչ կամավոր գործընթացին մասնակցելուց հրաժարվելու անբարենպաստ հետևանքները:

Ուստի, կարծում ենք՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված, անկախ գործի ելքից հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարված կողմի վրա դատական ծախսերը դնելու վերաբերյալ ընդհանուր կանոնից անհրաժեշտ է բացառություն նախատեսել այն դեպքերի համար, երբ հաշտարարությունը նշանակվել է դատարանի նախաձեռնությամբ:

Ուշագրավ է, որ ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼԻ «Միջազգային առևտրային կոնսիլիացիայի մասին» մոդելային օրենքի 4-րդ հոդվածը ևս սահմանում է, որ «Հաշտարար-

րության գործընթացը սկսվում է այն օրը, երբ վեճի կողմերը համաձայնում են ներգրավվել հաշտարարության գործընթացում»: Նշված հոդվածի մեկնաբանություններում նշվում է, որ նման կարգավորման նպատակն է հստակեցնել, որ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ պայմանագրում առկա է դրույթ, որը կողմերին պարտադրում է սկսել հաշտարարության գործընթաց կամ դատարանը կամ արբիտրաժային տրիբունալը կողմերին ուղղորդում է սկսել հաշտարարության գործընթաց, այդպիսի գործընթաց չի կարող սկսվել, քանի դեռ կողմերը չեն համաձայնվել սկսել հաշտարարության գործընթաց: Հաշտարարության գործընթաց սկսելու վերաբերյալ համաձայնությունը կարող է տրվել հաշտարարության գործընթաց սկսելու վերաբերյալ մեկ կողմի առաջարկը մյուսի կողմից ընդունվելու կամ դատարանի կամ արբիտրաժային տրիբունալի կամ իրավասու այլ մարմնի կողմից ներկայացված առաջարկը երկու կողմերի կողմից ընդունվելու դեպքերում³: Փաստորեն, հաշտարարության գործընթաց սկսելու համար բոլոր դեպքերում պահանջվում է երկու կողմերի համաձայնությունը:

«Հաշտարարության մասին» օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունը սկսվում է հաշտարարություն իրականացնելու վերաբերյալ մյուս կողմին **գրավոր առաջարկ ներկայացնելու** պահից: Ուշագրավ է, որ օրենքը սահմանում է ներկայացվող առաջարկի ձևը՝ գրավոր, իսկ դրա ակցեպտավորման ձևի հետ կապված պահանջներ չի նախատեսում: Բացի դրանից՝ անհասկանալի է, թե ինչ տրամաբանությամբ է օրենքը հաշտարարության սկիզբը պայմանավորում գրավոր առաջարկ ներկայացնելու պահի հետ այն դեպքում, երբ մյուս կողմից համաձայնություն չստանալու դեպքում հաշտարարությունը սկսելու վերաբերյալ առաջարկը համարվում է մերժված: «Հաշտարարության մասին» օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասից բխում է, որ այս դեպքում հաշտարարությունը համարվում է ավարտված: Օրենքի նշված կարգավորումներից բխում է, որ հաշտարարության գործընթացը սկսվում է և ավարտվում այն դեպքում, երբ բուն գործընթացը (հաշտեցմանն ուղղված բանակցությունները) չի սկսվել, հաշտեցմանն ուղղված գործողություններ չեն ձեռնարկվել: Միաժամանակ, ասվածը հարկ է դիտարկել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 339-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի համատեքստում, որը հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցնելու հիմք է համարում հաշտարարության մասին **համաձայնության հիման վրա հաշտարարության գործընթաց սկսելու պահը**՝ այն սկսելու պահից մինչև հաշտարարության ավարտը:

Ուսումնասիրելով ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1980 թվականի դեկտեմբերի 4-ին ընդունված թիվ 35/52 որոշմամբ սահմանված ՄԱԿ-ի միջազգային առևտրային իրավունքի հարցերով հանձնաժողովի (ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼ) «Հաշտարարության կանոնները» (այսուհետ՝ ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼ-ի «Հաշտարարության կանոններ»)՝ կարելի է արձանագրել, որ միջազգային իրավական ակտերում (այդ թվում՝ ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼ-ի մոդելային օրենքում) հաշտարարության գործընթացի սկիզբ է

³ Տե՛ս UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use, United Nations, New York, 2004, էջ 29, աղբյուրը՝ http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf 13.05.2019 թվականի դրությամբ:

համարվում կողմերից մեկի՝ հաշտարարության գործընթաց սկսելու վերաբերյալ առաջարկը մյուսի կողմից ընդունվելու պահը: Նշված որոշման 2-րդ հոդվածը սահմանում է, որ կողմը, որը նախաձեռնում է հաշտարարության գործընթաց, մյուս կողմին ուղարկում է գրավոր հրավեր՝ հակիրճ նշելով վեճի առարկան: Հաշտարարությունը սկսվում է, երբ մյուս կողմն ընդունում է հաշտարարության հրավերը: Եթե **ակցեպտավորումը եղել է բանավոր, ապա ցանկալի է, որ այն հաստատվի գրավոր** (2-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Եթե մյուս կողմը մերժում է հրավերը, հաշտարարության գործընթացի մասին խոսք լինել չի կարող (2-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Այսպիսով, հաշտարարության գործընթացի սկիզբ պետք է համարել ոչ թե գրավոր առաջարկ ներկայացնելու, այլ հաշտարարության գործընթաց սկսելու վերաբերյալ կողմերի համաձայնությունը ստանալու պահը: Բացի դրանից, հաշվի առնելով այն, որ հաշտարարության գործընթաց սկսելը և ավարտելն առաջացնում են համապատասխան իրավական հետևանքներ և հետագայում էլ կարող է առաջանալ ապացուցման անհրաժեշտություն, հարկավոր է օրենքով սահմանել հաշտարարության գործընթաց սկսելու վերաբերյալ առաջարկի ակցեպտավորման գրավոր ձև: Միաժամանակ, գրավոր առաջարկ ներկայացնելու և սահմանված ժամկետում պատասխան չստանալու դեպքում հաշտարարության գործընթացի մասին խոսք լինել չի կարող, և այս դեպքում չենք կարող խոսել սկսված հաշտարարության գործընթացի մասին, մինչդեռ «Հաշտարարության մասին» օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասից բխում է, որ հաշտարարությունը սկսվում է հաշտարարություն իրականացնելու վերաբերյալ մյուս կողմին **գրավոր առաջարկ ներկայացնելու** պահից: Կարծում ենք՝ նման մոտեցումն արդարացված չէ վերը նշված հիմնավորմամբ:

ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼԻ «Միջազգային առևտրային կոնսիլիացիայի մասին» մոդելային օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼԻ «Հաշտարարության կանոնները» սահմանում են, որ եթե հաշտարարություն նախաձեռնած կողմը հրավերն ուղարկելուց հետո 30 օրվա ընթացքում կամ հրավերում նշված այլ ժամկետում պատասխան չի ստանում, կարող է նշված վարքագիծը դիտարկել որպես հաշտարարություն իրականացնելու առաջարկի մերժում: Եթե վերջինս առաջարկը համարում է մերժված, ապա պետք է այդ մասին տեղեկացնի մյուս կողմին (ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼԻ «Հաշտարարության կանոնների» 2-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Առաջարկը մերժված համարելու համար որոշակի ժամկետ սահմանելու նպատակն առավելագույն ճկունության ապահովումն է, ինչպես նաև հաշտարարության իրականացման գործընթացում կողմերի ինքնավարության սկզբունքի հարգումը: Այն ուղղված է այն իրավիճակներում որոշակիության ապահովմանը, երբ հայտնի չէ՝ արդյոք կողմը ցանկանում է սկսել հաշտարարության գործընթաց և առաջարկ ներկայացնող կողմին հնարավորություն է ընձեռում հասկանալ՝ երբ կարող է հաշտարարության փորձը համարել ձախողված⁴:

⁴ Տե՛ս UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use, United Nations, New York, 2004, էջ 30, աղբյուրը՝ <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml->

Ուշագրավ է նաև այն հարցի պարզաբանումը, թե արդյոք հաշտարարություն սկսելու վերաբերյալ գրավոր առաջարկ ներկայացրած կողմը կարող է այն հետ կանչել: ՅՈՒՆՍԻՍՏՐԱԼԻ «Միջազգային առևտրային կոնսիլիացիայի մասին» մոդելային օրենքի մեկնաբանություններում նշվում է, որ նման կարգավորում նախատեսելը նպատակահարմար չի համարվել՝ հաշվի առնելով, որ այն կարող է դիտարկվել որպես ավելորդ՝ կողմի՝ ցանկացած ժամանակ հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվելու հնարավորության առկայության պայմաններում (մոդելային օրենքի 11-րդ հոդվածի (d) մասին համապատասխան):

Հաշտարարի նշանակումը. «Հաշտարարության մասին» օրենքի՝ «հաշտարարության իրականացման պայմանները» վերտառությամբ 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության մեջ **կարող են նշվել** տեղեկություններ ընտրված հաշտարարի կամ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատության մասին: Հետևաբար, հաշտարարի ընտրությունը հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության պարտադիր պայման չէ, և դրա կնքման փուլում հաշտարարի ընտրության հարցը թողնված է կողմերի հայեցողությանը: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության մեջ ընտրված հաշտարարի կամ հաշտարարական հաստատության մասին տեղեկությունների բացակայության դեպքում հաշտարարը նշանակվում է հաշտարարների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից՝ կողմի դիմումի հիման վրա: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությամբ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատություն ընտրված լինելու դեպքում հաշտարարությունն իրականացնում է այդ հաստատության նշանակած անձը կամ անձինք:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ դատարանի կողմից նշանակվող հաշտարարության դեպքում և արտադատական հաշտարարության դեպքում հաշտարարի նշանակման կարգը տարբեր է: Այսպես՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը նշանակում է կողմերի ընտրած արտոնագրված հաշտարարին, իսկ այն դեպքում, երբ կողմերը չեն ընտրում արտոնագրված հաշտարար, կամ հաշտարարություն նշանակվում է դատարանի նախաձեռնությամբ, ապա հաշտարարին նշանակում է դատարանը: Արտոնագրված հաշտարարը նշանակվում է համապատասխան ոլորտի հաշտարարների ցանկից՝ ըստ ազգանվան այբբենական հերթականության՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնագիտացման և ծանրաբեռնվածության աստիճանին համապատասխան: Ամենաքիչ ծանրաբեռնվածություն ունեցող արտոնագրված հաշտարարը, եթե ունի վիճելի իրավահարաբերության համապատասխան ոլորտի մասնագիտացում, ընտրվում է անկախ ազգանվան այբբենական հաջորդականությունից:

ՅՈՒՆՍԻՍՏՐԱԼԻ «Միջազգային առևտրային կոնսիլիացիայի մասին» մոդելային օրենքի 5-րդ հոդվածը, անդրադառնալով հաշտարարի (հաշտարարների) նշանակմանը որպես ընդհանուր կանոն, սահմանում է, որ կողմերը պետք է ջանան համաձայնության հասնել հաշտարարի թեկնածության հարցում, եթե նախատեսված չէ հաշտարարի նշանակման այլ կարգ: Ընդ որում, կողմերն ազատ

են դիմելու համապատասխան հաստատությանը կամ անձին՝ հաշտարարի թեկնածության հարցում իրենց օժանդակելու նպատակով, մասնավորապես՝ կողմը կարող է այդպիսի հաստատությանը կամ անձին միջնորդել խորհուրդ տալու հարմար թեկնածուի, կամ կողմերը կարող են համաձայնել, որ հաշտարարն անմիջականորեն նշանակվի նշված հաստատության կողմից:

Նույն հոդվածն անդրադառնում է նաև հաշտարարի անկախությանն ու անկողմնակալությանը՝ որպես երաշխիք սահմանելով, որ հաշտարարը պետք է բացահայտի ցանկացած հանգամանք, որը կարող է հարուցել իր անկախության և անաչառության հետ կապված ողջամիտ կասկած: Հաշտարարն իր նշանակման պահին և հաշտարարության ամբողջ ընթացքում պետք է առանց հապաղելու կողմերին բացահայտի այդպիսի հանգամանքները: Մոդելային օրենքի մեկնաբանություններում անդրադարձ է կատարվում նաև հաշտարարի կողմից իր անկախության և անաչառության հետ կապված ողջամիտ կասկած հարուցող հանգամանքների մասին չհայտնելու հետևանքներին: Մոդելային օրենքի մշակման գործընթացում առաջարկվել է դրանում ամրագրել, որ հաշտարարի կողմից նման հանգամանքների մասին չհայտնելը չի հանգեցնում հաշտարարության արդյունքի չեզոքացման: Սակայն նման դրույթ չի ամրագրվել՝ խախտման հետևանքներ նախատեսելու պարտականությունը թողնելով անդամ պետություններին: Այնուամենայնիվ, մոդելային օրենքի 5-րդ հոդվածի 5-րդ մասի իմաստով հաշտարարի կողմից իր անկախության և անաչառության հետ կապված ողջամիտ կասկած հարուցող հանգամանքների մասին չհայտնելն ինքնին հիմքեր չի ստեղծում հաշտության համաձայնությունը մի կողմ դնելու համար⁵:

ՅՈՒՆԻՍԻՏՐԱԼԻ «Միջազգային առևտրային կոնսիլիացիայի մասին» մոդելային օրենքը հաշտարարների թվի հետ կապված նախատեսում է դիսպոզիտիվ կարգավորում: Ի տարբերություն միջազգային առևտրային արբիտրաժի, որտեղ դիսպոզիտիվ կանոնը հաճախ 3 արբիտրներն են, հաշտարարության կիրառման պրակտիկան ցույց է տալիս, որ կողմերը հաճախ նախընտրում են վեճի կարգավորումն իրականացնել մեկ հաշտարարի միջոցով: Այդ պատճառով մոդելային օրենքում դիսպոզիտիվ կանոնը մեկ հաշտարարն է:

«Հաշտարարության մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մասում խոսվում է «հաշտարարի կամ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատության» մասին: Նույն հոդվածի 8-րդ մասում խոսքը «մշտապես գործող հաշտարարական հաստատության նշանակած անձի կամ անձանց» մասին է: Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածում ևս խոսքը «հաշտարարի» նշանակման մասին է: Հետևաբար, վերը նշված հոդվածների տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ երկու և ավելի հաշտարարների նշանակումը հնարավոր է միայն մշտապես գործող հաշտարարական հաստատության կողմից հաշտարար նշանակվելու դեպքում: Կարծում ենք՝ բոլոր դեպքերում անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ կողմերին ընձեռել երկու և ավելի հաշտարարների կողմից վեճի

⁵ Տե՛ս UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use, United Nations, New York, 2004, էջ 34-35, աղբյուրը՝ http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf 13.05.2019 թվականի դրությամբ:

կարգավորում իրականացնելու հնարավորություն՝ հաշվի առնելով այն, որ հնարավոր է՝ հաշտարարություն իրականացվի բարդ փաստակազմ ունեցող վեճերով, որտեղ հանգամանքների բազմակողմանի և օբյեկտիվ ուսումնասիրությունն ու վեճի արդյունավետ կարգավորումը պահանջում է մեկից ավելի հաշտարարների (երբեմն նույնիսկ տարբեր մասնագիտացում ունեցող) համատեղ գործունեություն:

Հաշտարարի ընտրությունը կողմերին թողնելու առավելությունն այն է, որ նման մոտեցումը հարգում է հաշտեցման ընթացակարգերի համաձայնագրային բնույթը և կողմերին հնարավորություն ընձեռում հաշտարարության գործընթացի նկատմամբ ունենալ առավել մեծ հսկողություն և դրանով պայմանավորված նաև վստահություն⁶:

Իրավաբանական գրականության մեջ անդրադարձ է կատարվել դատարանի կողմից հաշտարարի նշանակման և հաշտարարության կամավորության սկզբունքների հարաբերակցությանը: Այսպես՝ Ի. Յու. Ջախարյաշևան գտնում է, որ «դատարանի կողմից (նույնիսկ կողմերի խնդրանքով) հաշտարարի նշանակումը հակասում է հաշտարարության ինստիտուտի էությանը, որի գլխավոր բաղադրիչներն են կամավորությունը, վեճի ինքնուրույն կարգավորման հարցում կողմերի ակտիվությունը և ընթացակարգի իրականացման կարգն ինքնուրույն որոշելու կողմերի իրավունքը»: Համանման գործունեությունը դատարանին հատկանշական չէ և չի բխում դատավարության խնդիրների բովանդակությունից: Հեղինակը նաև նշում է, որ այդ դեպքում դատարանը հաշտարար նշանակելիս պետք է ստանա վերջինիս համաձայնությունը հաշտարարական գործառույթների իրականացման համար, ինչը երկարաձգում է քննության ժամկետները և մեծացնում դատարանների ծանրաբեռնվածությունը⁷: Կարծում ենք՝ հեղինակի այն դիրքորոշումը, որ հաշտարար նշանակելիս դատարանը պետք է ստանա հաշտարարի համաձայնությունը հիմնավորված չէ, քանի որ հաշտարարն իրականացնում է իր մասնագիտական պարտականությունները, և դրանց կատարման համար լրացուցիչ համաձայնություն ստանալու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Յու. Ս. Կոլյաննիկովան ևս գտնում է, որ դատարանը պետք է սահմանափակվի միայն հաշտարարների ցանկը կողմերին տրամադրելով, և դատարանի կողմից հաշտարարի նշանակումն արդարացի և հիմնավորված չէ⁸: Կարծում ենք՝ հաշտարարի թեկնածության վերաբերյալ կողմերի համաձայնության առկայության դեպքում դատարանի կողմից հաշտարարի նշանակումը չի հակասում հաշտարարության կամավորության սկզբունքին: Բացի դրանից՝ հակառակ պարա-

⁶ Տե՛ս UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use, United Nations, New York, 2004, էջ 34, աղբյուրը՝ http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf 13.05.2019 թվականի դրությամբ:

⁷ Տե՛ս *Захарьяшева И.Ю.*, Посредничество: Альтернативное разрешение споров, учеб.-метод. комплекс под ред. А.И. Зайцева, էջ 326-327, րիտ՝ *Колясникова Ю.С.*, Примирительные процедуры в арбитражном процессе, *Дис.... канд. юрид. наук, Екатеринбург*, 2009, էջ 149:

⁸ Տե՛ս *Колясникова Ю.С.*, Примирительные процедуры в арбитражном процессе, *Дис.... канд. юрид. наук, Екатеринбург*, 2009, էջ 150:

գայում կողմերի միջև հաշտարարի թեկնածության վերաբերյալ համաձայնության բացակայության պայմաններում կողմերը կարող են հայտնվել անելանելի իրավիճակում: Ուստի, դատարանի կողմից հաշտարարի նշանակման վերաբերյալ կարգավորումը համարում ենք արդարացի և հիմնավորված:

«Հաշտարարության մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ հաշտարարության իրականացման հաջորդ պայմանը հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայությունն է: Քաղաքացիական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պայմանագրով կարող է նախատեսվել կողմերի միջև վեճի կարգավորում՝ մինչև դատարան դիմելը: «Հաշտարարության մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային որոշակի իրավահարաբերության կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված համաձայնությունն է՝ իրենց միջև առկա կամ հնարավոր որոշակի վեճը հաշտարարությամբ լուծելու վերաբերյալ: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը կարող է կնքվել ինչպես պայմանագրում համապատասխան վերապահում (հաշտարարության վերաբերյալ վերապահում) կատարելու, այնպես էլ առանձին պայմանագրի (հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնագրի) ձևով:

Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունն այն հիմքն է, որն անհրաժեշտ է արտադատական կարգով հաշտեցման ընթացակարգերի կիրառման համար: ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունից բխում է, որ այն դեպքում, երբ հաշտարարությունը նշանակվում է դատարանի կողմից, կողմերի միջև հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայությունը պարտադիր չէ: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությամբ կողմերը որոշում են իրենց միջև առկա կամ հնարավոր վեճերի կարգավորման նախընտրելի ձևը, որն առաջացնում է համապատասխան իրավական հետևանքներ և կաշկանդում կողմերին հետագայում վեճերի լուծման այլ ձևերի դիմելիս: Այսպես՝ «Հաշտարարության մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ կողմերի միջև հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության դեպքում վեճը կարող է հանձնվել դատարանի քննությանը հաշտարարությունն ավարտելուց հետո:

«Հաշտարարության մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը կնքվում է գրավոր: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը պարունակում է՝

- 1) համաձայնության կնքման տարին, ամիսը, ամսաթիվը,
- 2) կողմերի անունները (անվանումները), նրանց հասցեները,
- 3) տեղեկություններ այն իրավահարաբերության վերաբերյալ, որից բխող վեճը պետք է լուծվի հաշտարարությամբ կամ վեճի առարկան:

Ընդ որում, վերը նշված պահանջները չբավարարող համաձայնությունն առոչինչ է:

Նույն հոդվածի 9-րդ մասը սահմանում է, որ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության կողմերից մեկի մահը չի հանգեցնում այդ համաձայնության դադարման, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ, կամ վիճելի իրավահարաբերությունը չի բացառում իրավահաջորդություն: Տվյալ

դեպքում անհրաժեշտ է հստակ որոշել հաշտարարության առարկայի՝ վիճելի իրավահարաբերության բնույթը և պարզել՝ արդյոք իրավահաջորդությունը թույլատրելի է: Մասնավորապես, հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության կողմերից մեկի մահը կհանգեցնի այդ համաձայնության դադարման, եթե վիճելի իրավահարաբերությունը վերաբերում է այնպիսի ոչ նյութական բարիքների, որոնք անխզելիորեն կապված են անձի հետ, մասնավորապես՝ ավիմենտային պարտավորություններով իրավունքները և պարտականությունները, քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասը հատուցելու իրավունքը, անձնական ոչ գույքային իրավունքները և այլ իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ վեճը բխում է այնպիսի իրավահարաբերություններից, որոնցով, համաձայն գործող օրենսդրության, արգելվում է իրավահաջորդությունը:

Ընդհանուր իրավունքի երկրներում դատարանների կողմից հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությանը ներկայացվում են հետևյալ պահանջները.

1) վեճի առաջացման դեպքում հաշտարարության միջոցով այն կարգավորելու կողմերի հստակ կամահայտնությունը,

2) համաձայնության բովանդակության որոշակիությունը և լրիվությունը,

3) վեճը հաշտարարության հանձնելիս կողմերի իրավունքների և պարտականությունների հստակ ամրագրումը (մասնավորապես՝ հաշտարարություն նախաձեռնելու համար կողմերի գործողությունները, հաշտարարի թեկնածության համաձայնեցումը, հաշտարարի վարձատրության հետ կապված պարտականությունների բաշխումը), ինչպես նաև այս կամ այն գործողությունների իրականացման ժամկետները⁹:

Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության վավերության առումով հարկ ենք համարում մեջ բերել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) կողմից մի շարք գործերով կայացրած որոշումներ: Մասնավորապես, ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է, որ անձինք կարող են հրաժարվել արդար դատաքննության իրավունքից՝ հօգուտ արբիտրաժի՝ պայմանով, որ այդպիսի **հրաժարումը թույլատրելի է և արտահայտված է ազատորեն ու անվերապահորեն** («Սուդան ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության», կետեր 48-49, «Տաբբան ընդդեմ Շվեյցարիայի», կետեր 26-27 և 30): Ժողովրդավարական հասարակությունում չափազանց մեծ կարևորություն է տրվում արդար դատաքննության իրավունքից այդ բացառությանը միայն այն պատճառով, որ անհատը դառնում է դատարանին օժանդակ այդ ընթացակարգերի արդյունքում կայացված համաձայնության մաս («Սուդան ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության», կետ 48): Բացի դրանից՝ ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքում տարբերակված են կամավոր և պարտադիր արբիտրաժային քննության դեպքերը: Սկզբունքորեն 6-րդ հոդվածի հետ կապված որևէ խնդիր առաջանալ չի կարող կամավոր արբիտրաժի դեպքում, քանի որ նման համաձայնությունը կայացվել է ազատորեն: Սակայն պարտադիր արբիտրաժի դեպքում, երբ այն պահանջվում է օրենքով, կողմերը հնարավորությամբ

⁹ Տե՛ս *Калашникова С.И.*, Медиация в сфере гражданской юрисдикции, дис.канд. юрид. наук, Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 111:

յուն չունեն շրջանցել արբիտրաժային տրիբունալի կողմից վեճի քննությունը, որպիսի հանգամանքով պայմանավորված այդ ընթացակարգը պետք է ապահովի Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքները («Տաբբանն ընդդեմ Շվեյցարիայի», կետեր 26-27): Վերը նշված որոշմամբ դատարանն արձանագրել է, որ արբիտրաժային վերապահումը և համապատասխան կարգավորող դրույթները հետապնդում են իրավաչափ նպատակ և ուղղված են Շվեյցարիայի դիրքորոշումը խրախուսելուն՝ կապված արբիտրաժի՝ որպես ճկուն և արագ ընթացակարգի կիրառման հետ՝ միաժամանակ հարգելով պայմանագրի ազատության սկզբունքը (կետ 36)¹⁰:

Կարծում ենք, որ նշված դիրքորոշումը կիրառելի է նաև հաշտարարության ընթացակարգի կիրառման դեպքում: Ուստի, կարելի է եզրահանգել, որ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը վավեր է և պատասխանողի կողմից համապատասխան հղում կատարելու դեպքում հայցվորին զրկում է վեճի դատական քննության իրավունքից միայն այն դեպքերում, երբ.

ա) վեճը հաշտարարի միջոցով լուծելու վերաբերյալ համաձայնության կնքմանն ուղղված կողմերի կամքն արտահայտվել է ազատորեն և առանց վերապահումների,

բ) հաշտարարության ընթացակարգն ի վիճակի է ապահովել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքները՝ այնքանով, որքանով դրանք բխում են հաշտարարության սկզբունքներից:

Ուշագրավ է, որ արտասահմանյան երկրներում նկատվում է հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության դատավարական նշանակությունը ճանաչելու միտում: Այսպես՝ Ֆրանսիայի Վճռաբեկ դատարանի որոշումներից մեկում նշվում է, որ նախքան դատարան դիմելը հաշտարարության կիրառության վերաբերյալ համաձայնության առկայության պայմաններում հաշտարարության կիրառությունից հրաժարվելը մյուս կողմի համապատասխան միջնորդության առկայության դեպքում հանգեցնում է գործն առանց քննության թողնելու՝ այն պատճառաբանությամբ, որ դատարանն իրավասու չէ գործը քննել մինչև հաշտարարության ընթացակարգի կիրառությունը¹¹: Համանման մոտեցում է որդեգրված նաև Բելգիայում: Ընդհանուր իրավունքի երկրներում աստիճանաբար ձևավորվում է դատական պրակտիկա, համաձայն որի՝ հաշտարարության ընթացակարգի կիրառման վերաբերյալ համաձայնությունը պարտադիր է ինչպես կողմերի, այնպես էլ դատարանի համար¹²:

Ս. Ի. Կալաշնիկովան գտնում է, որ նման մոտեցումը միանգամայն արդարաց-

¹⁰ StEU Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Right to a fair trial (civil limb), Council of Europe, Updated to 31 December 2018, էջ 29, աղբյուրը՝ https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_eng.pdf 26.04.2019 թվականի դրությամբ:

¹¹ StEU *Visentin M.*, Compendium of Best European Practices on Mediation for Civil Cases, ըստ՝ *Калашикова С.И.*, Медиация в сфере гражданской юрисдикции, дис.канд. юрид. наук, Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 107:

¹² StEU *Boulle L., Nesic M.*, Mediation: principles, process, practice, London, Dublin, Edinburgh, Butterworths, 2001, էջ 128, ըստ՝ *Калашикова С.И.*, Медиация в сфере гражданской юрисдикции, дис.канд. юрид. наук, Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 107-108:

ված է, քանի որ թույլ է տալիս պահպանել հավասարակշռություն մասնավոր և հանրային շահերի միջև: Մի կողմից, վիճելի իրավահարաբերության մասնակիցներն իրավասու են ինքնուրույն ընտրել իրենց իրավունքների պաշտպանության միջոցները, այդ թվում՝ ընտրված ընթացակարգի կիրառման նկատմամբ դրսևորելով որոշակի հետևողականություն: Մյուս կողմից, պետության վրա դրված է օրենքով պահպանվող շահերի և խախտված իրավունքների արդյունավետ պաշտպանություն ապահովելու պարտականություն: Հաշտարարության ընթացակարգի կիրառման վերաբերյալ համաձայնության բացասական ազդեցության ճանաչումը կոնկրետ վեճով դատարանի իրավասության՝ որոշակի ժամկետով սահմանափակման միջոցով ապահովում է բարեխիղճ կողմի իրավունքների պաշտպանությունը, որը մտադիր է ձեռնարկել վեճը հաշտությամբ լուծելուն ուղղված միջոցներ, խթանում է հաշտարարության կիրառությունը, որը տվյալ իրավիճակում դատական քննության համեմատ կարող է լինել առավել արդյունավետ և միաժամանակ կողմին չի գրկում վեճը չկարգավորվելու պարագայում դատական պաշտպանության դիմելու հնարավորությունից¹³:

Համաձայն Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի՝ առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգ սահմանող պայմանագիրն **առոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել**: Նույն օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում հայցը կամ դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե պատասխանողը մինչև հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտը հղում է կատարում տվյալ վեճը հաշտարարի միջոցով լուծելու վերաբերյալ համաձայնությանը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ այդ համաձայնությունն **առոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել**:

Ուշագրավ է, որ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը սահմանում է, որ Առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում հայցը կամ դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե պատասխանողը մինչև հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտը հղում է կատարում տվյալ վեճն արբիտրաժի քննությանը՝ կողմերի միջև առկա արբիտրաժային համաձայնությանը, և այդպիսի համաձայնության հիման վրա արբիտրաժ **դիմելու հնարավորությունը չի վերացել**՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ արբիտրաժային համաձայնության առկայությունն օրենքով սահմանված դեպքերում **չի սահմանափակում կողմի՝ դատարան դիմելու իրավունքը**: Փաստորեն, արբիտրաժային համաձայնության և հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության

¹³ Sեն Калашникова С.И., Медиация в сфере гражданской юрисдикции, дис.канд. юрид. наук, Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 108:

առկայության հիմքերով հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու հիմքերը տարբերակված են: Հարց է ծագում, թե արդյո՞ք հնարավոր չեն այնպիսի իրավիճակներ, երբ վերացած լինի հաշտարարության միջոցով վեճը լուծելու հնարավորությունը կամ թեև այդ հնարավորությունը վերացած չլինի, սակայն հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայությունն ինքնին չխոչընդոտի կողմի՝ դատարան դիմելու իրավունքին: Հատկանշական է նաև այն, որ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ արբիտրաժի լուծմանը չի կարող հանձնվել նաև այն վեճը, որի վերաբերյալ առկա է **հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնություն**, և այդպիսի համաձայնության հիման վրա **հաշտարարության միջոցով վեճը լուծելու հնարավորությունը չի վերացել**: Փաստորեն, Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը մի կողմից չի բացառում այն իրավիճակները, երբ **հաշտարարության միջոցով վեճը լուծելու հնարավորությունը** կարող է վերանալ, մյուս կողմից ցուցաբերում է տարբերակված մոտեցում արբիտրաժային համաձայնության և հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության պայմաններում հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու հիմքերի առումով՝ չնախատեսելով հաշտարարության դիմելու հնարավորությունը վերանալու կամ նման հնարավորության՝ դատարան դիմելուն չխոչընդոտելու հիմքով գործի դատական քննության հնարավորություն:

Ուշագրավ է, որ ՅՈՒՆՍԻՏՐԱԼԻ «Միջազգային առևտրային կոնսիլիացիայի մասին» մոդելային օրենքի 13-րդ հոդվածը չի սահմանափակում կողմի՝ դատարան կամ արբիտրաժային տրիբունալ դիմելու հնարավորությունը, սակայն սահմանում է, որ հաշտարարության գործընթացում կողմը պետք է զերծ մնա այդպիսիք նախաձեռնելուց՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վերջինս գտնում է, որ դա անհրաժեշտ է իր իրավունքների պաշտպանության համար: Միաժամանակ, նույն հոդվածը սահմանում է, որ այդպիսի ընթացակարգեր նախաձեռնելն ինքնին չի դիտարկվում որպես հաշտության համաձայնություն կնքելուց հրաժարում կամ հաշտարարական ընթացակարգերի դադարեցում: Մոդելային օրենքի 13-րդ հոդվածի մեկնաբանություններում նշվում է, որ կողմի՝ դատարան կամ արբիտրաժային տրիբունալ դիմելու իրավունքի սահմանափակումը որոշ դեպքերում կողմի համար կարող է հանդիսանալ հաշտարարության դիմելու խոչընդոտ: Բացի դրանից՝ դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակումը կարող է առաջացնել սահմանադրականության հետ կապված խնդիրներ, քանի որ մի շարք երկրների իրավագործություններում արդար դատաքննության իրավունքը նախատեսված է որպես անօտարելի իրավունք: Ինչ վերաբերում է «երբ կողմը գտնում է, որ դատարան կամ արբիտրաժային տրիբունալ դիմելն անհրաժեշտ է իր իրավունքների պաշտպանության համար» արտահայտությանը, ապա այն նշանակում է, որ նույնիսկ եթե կողմերը համաձայնվել են հրաժարվել հաշտարարության ընթացքում դատական կամ արբիտրաժային վարույթ նախաձեռնելու իրավունքից, 13-րդ հոդվածը կողմին հնարավորություն է ընձեռում անտեսել այդպիսի համաձայնությունը, երբ իր կարծիքով դատական կամ արբիտրաժային վարույթ նախաձեռնելն անհրաժեշտ է իր իրավունքների պաշտպանության հա-

մար¹⁴:

Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ այն դեպքերում, երբ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման արտադատական կարգ, վեճը կարող է հանձնվել առաջին աստիճանի դատարանի քննության այն արտադատական կարգով լուծելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները **ձեռնարկելու** օրվանից երեսուն օրացուցային օր հետո, եթե այլ կարգ կամ ժամկետ սահմանված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում ձեռնարկել եզրույթը բացատրվում է «մի բան սկսելու», «նոր գործ սկսելու» իմաստով¹⁵: Հետևաբար, ձեռնարկել եզրույթի կիրառումը կարող է տարաբնույթ մեկնաբանությունների տեղիք տալ: Տվյալ դեպքում օրենսդրի նպատակն արտադատական ընթացակարգերի բովանդակությունը կազմող գործողությունների իրականացման հնարավորություն նախատեսելն է և դրանց իրականացման պարագայում դատարան դիմելու որոշակի ժամկետի սահմանում: Մինչդեռ, «ձեռնարկել» եզրույթի կիրառումը չի պահովում նշված նպատակի իրացումը:

Ուստի, կարծում ենք՝ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է ժամկետի սկիզբը հաշվարկել ոչ թե օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները «ձեռնարկելու», այլ՝ դրանք «ավարտելու» օրվանից՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ «Հաշտարարության մասին» օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասը հստակ սահմանում է հաշտարարության գործընթացի ավարտման հիմքերը:

Համաձայն Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի՝ Առաջին աստիճանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը: Հարց է ծագում՝ այն դեպքում, երբ հաշտարարության գործընթացն ընթանում է, չի ավարտվել և կողմերից մեկն այդ ընթացքում դիմում է դատարան, արդյո՞ք դատարանը կհամարի, որ պահպանված է վեճի կարգավորման արտադատական կարգը: Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում հստակ ամրագրել, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգը հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության պարագայում համարվում է պահպանված միայն այն դեպքում, երբ հաշտարարությունն ավարտվել է «Հաշտարարության մասին» օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված որևէ հիմքով:

Ամփոփելով կարելի է փաստել, որ հաշտարարության իրականացման պայմանների պահպանումը և հետևողական իրացումն անհրաժեշտ նախադրյալներ են ստեղծում հաշտարարության արդյունքում վեճի արդյունավետ կարգավորման, կողմերի փոխադարձ պահանջները բավարարող համաձայնության հասնե-

¹⁴ Տե՛ս UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use, United Nations, New York, 2004, էջ 53-54, աղբյուրը՝ http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf 07.05.2019 թվականի դրությամբ:

¹⁵ Տե՛ս Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Հրայր Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչություն, Երևան, 1974, էջ 412:

լու և դատարանի կողմից այդ համաձայնության հաստատման համար:

Annotation. The author discusses the necessary conditions for the application of mediation. In this article the author analyzes the procedure of the appointment of mediators, some issues connected with the beginning and termination of mediation procedure, as well as the terms that should be adhered before applying to the court while there was a mediation agreement.

Аннотация. Данная статья посвящена некоторым проблемам, связанным с применением медиации. Автор анализирует необходимые условия для применения медиации, процедуру назначения медиаторов, рассматривает некоторые вопросы, связанные с началом и прекращением процедуры медиации, а также условия, которые должны соблюдаться до обращения в суд при наличии соглашения о медиации.

Բանալի բառեր - *հաշտարարություն, վեճերի կարգավորում, հաշտեցման ընթացակարգեր, հաշտարար, վեճերի լուծման այլընտրանքային ձև, հաշտարարության իրականացման պայմաններ:*

Keywords: *mediation, dispute settlement, conciliation procedures, mediator, alternative form of dispute resolution, conditions for the use of mediation.*

Ключевые слова: *медиация, урегулирование споров, примирительные процедуры, медиатор, альтернативная форма разрешения споров, условия применения медиации.*

S. Սարուխանյան - ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության գլխավոր իրավաբանի պաշտոնակատար, էլ. հասցե՝ tatevsarukhanyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 10.07.2020 թ., տրվել է գրախոսության 10.07.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ղոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու Ս. Գ. Մեղրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEEDINGS/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ՎԱՐԱԶԴԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

*«Հ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական
իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ»*

VARAZDAT SUKIASYAN

*Assistant to the Judge of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court,
PhD Student at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure
Law of RAU Institute of Law and Politics*

ВАРАЗДАТ СУКИАСЯН

*Помощник Судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА,
аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ*

**ՕՐԵՆՔՈՎ ՊԱՀՊԱՆՎՈՂ ԳԱՂՏՆԻՔԻ
ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**CONCEPT AND ESSENCE OF THE SECRET
PROTECTED BY THE LAW**

**ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ОХРАНЯЕМОЙ
ЗАКОНОМ ТАЙНЫ**

Պատմականորեն «գաղտնիք» տերմինն ի հայտ է եկել առաջին պետությունների ծագման հետ զուգընթաց, մասնավորապես Հին Եգիպտոսի (մ.թ.ա. IV-րդ դարի վերջ) իրավունքի աղբյուրներից հայտնի է, որ պետական գաղտնիքի հրապարակման համար նախատեսված էր մահապատիժ¹: Հին Հռոմում ընդունվել էր օրենք, ըստ որի՝ ուրիշի ստրուկներին իրենց տիրոջ վերաբերյալ գաղտնիքի հրապարակմանը հարկադրելը պատժվում էր տուգանքով²: Անտիկ աշխարհում վաճառականները վարում էին իրենց առևտրային մատյանները, դրանցում արտացոլված տեղեկությունները համարժեք են այսօրվա իմաստով առևտրային գաղտնիք պարունակող տեղեկություններին:

¹ Տե՛ս *Петрухин И.Л.*, Личные тайны (человек и власть), М., 1998, էջ 8:

² Տե՛ս *Пермяков М.В.*, Категория «тайна» в системе правового регулирования: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 Екатеринбург, 2006, 234 с., էջ 22:

Հին աշխարհի վերաբերյալ պատմագիտական աշխատություններում նշվում է, որ տեղեկությունները ծածուկ պահելու, դրանք գաղտնի կերպով այլ անձանց փոխանցելու անհրաժեշտությունը գնալով կարևորվել է հատկապես գրի ստեղծման ժամանակաշրջանում: Գաղտնի գրագրության անհրաժեշտությունն այնքան էր հասունացել, որ ի հայտ եկավ ծածկագրությանը նվիրված մի ամբողջ գիտություն: Ծածկագրությունն (հունարենից թարգմանաբար *στεγανός* «ծածուկ» և *γράφα* «գրում են») ունի վաղեմի պատմություն³ և առկա է աշխարհի գրեթե բոլոր գրավոր լեզուներում: Ծածկագրությունն օգտագործվել է ռազմական, դիվանագիտական, քաղաքական, կրոնաաղանդավորական, առևտրաֆինանսական և այլ նպատակներով: Ծածկագրության բազմաթիվ եղանակներ հայտնի են հնագույն ժամանակներից, որոնք հիշատակվել են Հերոդոտոսի և Պլուտարքոսի կողմից: Ըստ պատմագիտական աղբյուրների՝ ծածկագրության առաջին դեպքերը գրանցվել են շումերական պետությունում⁴: Հայոց պատմության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ ծածկագրության կիրառումից զերծ չեն մնացել նաև հայերը, մասնավորապես Վասպուրականի Ռշտունիք գավառի երկու տարբեր հնավայրերում 2006 թվականին հայտնաբերվել են ծածկագրի հուշարձաններ փորագրված խաչքարերի վրա⁵:

Հին ժամանակներից մարդիկ գիտակցել են տարբեր տեսակի տեղեկությունների կարևորությունը, ինչպես նաև պետության համար արժեք ունեցող տեղեկությունների անհարկի տարածման անցանկալիությունը: Թերևս, պետական կառավարման ոլորտի ամենահին գաղտնիքներից մեկը եղել է ռազմական գաղտնիքը: Ինչպես նշում էր Ա. Ա. Ֆատյանովը, պետական գաղտնիքի ծագումը մեծ հաշվով սկսվել է ռազմական գաղտնիքի պահպանման անհրաժեշտությունից⁶:

ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի 1959 թվականի փետրվարի 9-ի թիվ 126-52 որոշմամբ հաստատված «Պետական գաղտնիք պարունակող կարևորագույն տեղեկությունների ցանկի» համաձայն՝ ԽՍՀՄ ամբողջ տարածքում տեղաբաշխված ռազմապաշտպանական ոլորտի կազմակերպությունների և ձեռնարկությունների, դրանց մասնաճյուղերի տեղաբաշխման, նրանց գործունեությանը, դրանից բխող գրագրությունը, հատուկ սպառազինության արտադրության վերաբերյալ գլխավոր պլանները և ամփոփ տվյալները, այնտեղ աշխատող բանվորների, ծառայողների, ինժեներատեխնիկական աշխատողների թվաքանակը և այլն համարվում էր խիստ գաղտնի և պետք է կրեր «խիստ գաղտնի հատուկ կարևորության» կամ «խիստ գաղտնի» գրիֆը: Նույնը վերաբերում էր առանձին գիտահետազոտական ինստիտուտների, կոնստրուկտորական բյուրոների և հրաձգարանների գիտահետազոտական և փորձարարական աշխատանքների ամփոփ պլաններին, ռազմական կարևոր նշանակություն ունեցող հայտնագործություններին, գյուտարարություններին և այլն: Գաղտնիության կարգը տարածվում էր նաև ժողովրդադեմոկրատական երկրներին հատուկ տեսակի սպառազին-

³ Տե՛ս *Nicholas J. Hopper*, *Provably Secure Steganography*, Springer 2002, էջեր 1-2:

⁴ Տե՛ս *Михаил Попов*, *Вперед в прошлое. Криптография (рус.) // Мир фантастики*, 2007, № էջ 50:

⁵ Տե՛ս <https://areyon.livejournal.com/181203.html> հղումը:

⁶ Տե՛ս *А.А. Фатьянов*, *Тайна и право (Основные системы ограничений на доступ к информации в российском праве): Моногр. / А. А. Фатьянов. – М.: Изд-во МИФИ, 1998, էջ 8:*

նության մատակարարման մասին ամփոփ տվյալների վրա⁷:

Հայաստանի Առաջին Հանրապետության (1918-1920) խորհրդարանի երկու արտակարգ, հատուկ մարմինները իրենց բնույթով նման էին հանձնաժողովներին, սակայն լիազորությունների առումով էապես տարբերվում էին դրանցից: Այդ մարմինների ստեղծումը պայմանավորված էր ռազմական և դիվանագիտական գաղտնիքների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Այստեղից էլ առաջանում էր որոշակի ոլորտներում ձեռնարկվող միջոցառումների գաղտնիության պահպանման հիմնախնդիրը: Որպեսզի երաշխավորվի այդ գաղտնիությունը, Հայաստանի խորհրդի նախագահին առաջարկում է կառավարությանը՝ ստեղծել խորհրդի անդամներից կազմված հատուկ մարմին, որը կառավարության հետ համատեղ պետք է լուծեր ռազմական գերատեսչության և արտաքին քաղաքականության հարցերը⁸:

ՀԽՍՀ 1937 թվականի Սահմանադրությունն անձնական իրավունքներից ու ազատություններից ամրագրում էր անձի անձեռնմխելիությունը, բնակարանի անձեռնմխելիությունը, նամակագրության գաղտնիությունը, խղճի ազատությունը: ՀԽՍՀ Սահմանադրությունն անձնական իրավունքներից թռուցիկ բովանդակությամբ ամրագրում էր միայն անձի անձեռնմխելիությունը, բնակարանի անձեռնմխելիությունը, նամակագրության գաղտնիությունը, որպես դրանց ապահովման երաշխիք ճանաչում էր օրենքով պահպանվածությունը: Խորհրդային լեգիզմի պայմաններում օրենքը չէր կարող դառնալ հիմնական իրավունքների երաշխիք, քանի որ այն քաղաքականության և կառավարման գործիք էր⁹:

ՀԽՍՀ 1978 թվականի Սահմանադրությամբ քաղաքացու կարգավիճակում նկատվում էր նաև բովանդակային զարգացում: Տեղի էր ունեցել հիմնական իրավունքների շրջանակի ընդլայնում և իրավական բովանդակության հարստացում: Սահմանադրությունն ամրագրում էր քաղաքացու իրավական վիճակի սկզբունքները՝ իրավահավասարությունը, լիիրավությունը, իրավունքների և պարտականությունների միասնությունը¹⁰:

Ի տարբերություն 1937 թվականի ՀԽՍՀ Սահմանադրության, Հայկական ԽՍՀ 1978 թվականի Սահմանադրությամբ նամակագրության գաղտնիության մասին հոդվածը լրացվեց հեռախոսային խոսակցությունների և հեռագրական հաղորդումների գաղտնիության դրույթով: Մասնավորապես՝ համաձայն Հայկական ԽՍՀ 1978 թվականի Սահմանադրության 54-րդ հոդվածի՝ քաղաքացիների անձնական կյանքը, նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և հեռագրական հաղորդումների գաղտնիությունը պաշտպանվում են օրենքով:

Այսպիսով, գաղտնիք պարունակող տեղեկության պահպանությունը կարևոր-

⁷ Տե՛ս Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմաարդյունաբերական համալիրի համակարգում (1922-1991թթ.): Խմբ. պ. գ. դ., պրոֆ. Հ. Մ. Հարությունյան, Եր., ՀՀ ԳԱՍ պատմ. ինստ., 2015, էջ 166:

⁸ Տե՛ս Գ. Ղազինյան, Ա. Վաղարշյան, Հայոց իրավունքի պատմության հիմնահարցերը. Հին շրջանից մինչև մեր օրերը, Մենագրություն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2014, էջ 226:

⁹ Տե՛ս Գ. Ղազինյան, Ա. Վաղարշյան, նշված աշխատությունը, էջ 306:

¹⁰ Տե՛ս Ֆ. Պ. Թոխյան, «Քաղաքացիների սահմանադրական ստատուսի զարգացումը Հայկական ՍՍՀ-ում (1920-1980թթ.)», ՀՍՍՀ ԳԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտ, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987, էջեր 102-180:

վել է մարդկության պատմության ողջ ընթացքում, հատկապես՝ պետական կառավարման և սահմանադրական զարգացումների ընթացքում:

Ըստ Ի. Վ. Սմոլկովայի՝ այն երկրներում, որտեղ պետական լեզուն կազմված է լատիներենի հենքի վրա, մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը և գաղտնիք տերմինները անվանում են լատիներեն «privatus» բառով կամ դրա փոխակերպումներով, օրինակ՝ ռուսերեն «приватность», անգլերեն «privacy» և այլն¹¹: Երկար տարիներ իրավաբանական գրականության մեջ ձևավորվել է կարծիք, որ առաջին անգամ «privacy» հասկացության էությունը բացահայտվել է ԱՄՆ գերագույն դատարանի անդամներ Ս. Դ. Ուորենի և Լ. Դ. Բրանդեյսի կողմից, ովքեր համարվում են մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության դոկտրինի հիմնադիրները: Նրանք սահմանում էին «privacy» տերմինը որպես մոռացված լինելու իրավունք¹² «the right to be let alone»¹³: Անգլոսաքսոնյան իրավաբանական գրականության մեջ վերջերս նշվել է այնպիսի մոտեցում, որ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության դոկտրինն իր իսկական իմաստով առաջ է եկել ավելի վաղ, քան Ս. Դ. Ուորենի և Լ. Դ. Բրանդեյսի հայտնի աշխատության հրապարակումը (1980): Մասնավորապես, Մ. Ռիչարդսոնը, վերլուծելով գաղտնիք (privacy) տերմինի դատավարագիտական ծագումը, եկել է այն եզրահանգման, որ այն ի հայտ է եկել Անգլիայի թագավորական նստավայրի (King's Bench) դատարանի՝ 1765 թվականի «Entick v Carrington (1765)» գործով¹⁴: Հիշյալ նախադեպային որոշմամբ Անգլիայի թագավորական նստավայրի դատարանն անթույլատրելի է ճանաչել առանց համապատասխան թույլտվության անձի բնակարանում խուզարկություն կատարելու ընթացքում առգրավված ապացույցները՝ նշելով, որ մասնավոր փաստաթղթերը ենթական չեն առանց դատարանի թույլտվության առգրավման, ոչ թե այն պատճառով, որ հանդիսանում են շարժական գույք, այլ այն պատճառով, որ դրանցում առկա տեղեկությունները կարող են պարունակել մասնավոր կյանքին կամ մասնագիտական գործունեությանը վերաբերող գաղտնիքներ¹⁵:

Գաղտնիքի հասկացության սահմանման վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ չկա միասնական մոտեցում, ավելին՝ գիտական դոկտրինում դեռևս բացակայում է գաղտնիքի հասկացության հաստատուն սահմանում¹⁶: Իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում են գաղտնիքի հասկացության

¹¹ Տե՛ս *I.B. Смолькова*, Актуальные проблемы охраняемых федеральным законом тайн в российском уголовном судопроизводстве: монография. -М., Юрлитинформ, 2014, էջ 43:

¹² Մոռացված լինելու իրավունքն արտացոլում է անհատի պահանջը՝ ինտերնետային տիրույթից հեռացնելու կամ երրորդ անձանց անհասանելի դարձնելու իրեն վերաբերող որոշ տեղեկություններ, որոնք խոչընդոտում են իր՝ հասարակությանն ինտեգրվելու և այլ իրավունքների պաշտպանությանը: Այս իրավունքը բնութագրվում է որպես կյանքի անցյալ և չկատարվող իրադարձությունները լուրջության մատնելու իրավունք:

¹³ Տե՛ս *Warren S., Brandeis L.*, The right to Privacy // *Harvard Law Review*. 1890. Dec. 15. էջ 193:

¹⁴ Տե՛ս *M. Richardson* - The Right to Privacy: Origins and Influence of a Nineteenth-Century Idea Cambridge Intellectual Property and Information Law Cambridge University Press, 2017, էջ 16:

¹⁵ Տե՛ս *T. T. Arvind and Burset, Christian*, A New Report of Entick v. Carrington (1765) (April 27, 2020). Notre Dame Legal Studies Paper No. 200131, էջ 20:

¹⁶ Տե՛ս *C.I. Токарева*, Правовой режим тайны в налоговых правоотношениях [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. - М., 2018, էջ 30:

տարբեր սահմանումներ, որոնք անհրաժեշտ է համակարգել և արդյունքում տալ գաղտնիքի հասկացության հեղինակային սահմանումը:

Այսպես, Ա. Ա. Ֆատյանովը գաղտնիքը սահմանում է որպես մեր ընկալումներից և ըմբռնումներից թաքնված օբյեկտիվ իրականության ոլորտ¹⁷: Ա. Ե. Մասլովը, հակադարձելով նշված սահմանմանը, իրավացիորեն նշում է, որ այն անորոշ ձևակերպում է և չափազանց լայն է մեկնաբանում գաղտնիքի բովանդակությունը, որպիսի պայմաններում ստացվում է այնպես, որ մարդու կողմից չհասկացված ցանկացած բան կարող է հանդիսանալ գաղտնիք¹⁸: Արդյունքում՝ Ա. Մասլովի կողմից տրվում է գաղտնիքի հետևյալ սահմանումը. գաղտնիքը որոշակի սուբյեկտների հատկապես կարևոր շահերն արտացոլող տեղեկություն է (տվյալ), որի կոնֆիդենցիալությունը պաշտպանվում է օրենքով՝ նշված շահերին մասսի պատճառման ռեալ կամ պոտենցիալ վտանգի չեզոքացման նպատակով¹⁹:

Լ. Ե. Վլադիմիրովի պնդմամբ՝ գաղտնիքն այն հանգամանքների թաքուն պահելն է, որոնց հրապարակումը կրեթի ավելի շատ վնաս, քան օգուտ²⁰: Իհարկե, այս սահմանումը նախ բավական լայն է և ավելի շատ բարոյական հարթության վրա է գտնվում, քան իրավական:

Ռուս իրավագետ Լ.Օ.Կրասավչիկովը գաղտնիքի հասկացությանը տվել է հետևյալ սահմանումը. որոշակի անձի (քաղաքացու, կազմակերպության, պետության) գործողությունների (վիճակի և կամ այլ հանգամանքների) մասին տեղեկություն, որը ենթակա չէ հրապարակման²¹: Նշված սահմանմանն անդրադարձել է Մ. Վ. Պերմյակովը՝ նշելով, որ այն ամբողջական չի բացահայտում գաղտնիքի հասկացության էությունը, քանի որ կոնկրետացված չէ տեղեկության բովանդակությունը²²: Վերջինիս կարծիքով, գաղտնիքի իրավական հասկացության բովանդակությունը մի կողմից պետք է ներառի «շահ» կատեգորիան, քանի որ այսպես, թե այնպես գաղտնիքի հրապարակմամբ ինչ-որ սուբյեկտի օրինական շահ հիմնականում խախտվում է, իսկ մյուս կողմից պետք է բացահայտի տեղեկատվության «հասանելիություն» հասկացությունը: Ուստի Մ. Վ. Պերմյակովի կողմից տրվում է գաղտնիքի հետևյալ սահմանումը. գաղտնիքը տեղեկության իրավական ռեժիմ է, որի նկատմամբ հասանելիությունը սահմանված է իրավունքով, այն շոշափում է կոնկրետ անձանց, հասարակության և պետության շահերը, որի նկատմամբ ոտնձգությունը կարող է հանգեցնել իրավաբանական պատասխանատվության²³:

¹⁷ Տե՛ս *Фатьянов А.А.*, Тайна как социальное и правовое явление: ее виды // Государство и право. 1998, № 6 с., էջ 5:

¹⁸ Տե՛ս *А.Е. Маслов*, Следственная тайна как средство преодоления противодействия расследованию: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09: Воронеж, 2001, էջ 29:

¹⁹ Տե՛ս *А.Е. Маслов*, նշված աշխատությունը էջեր 31-32:

²⁰ Տե՛ս *Фатьянов А.А.*, Проблемы формирования института служебной тайны в отечественном праве// Государство и право, 1999, №4, էջեր 14-22:

²¹ Տե՛ս *Л.О. Красавчикова*, Личная жизнь под охраной закона. М.: Юридическая литература, 1983, էջ 119:

²² Տե՛ս *Пермяков М.В.*, Категория «тайна» в системе правового регулирования: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 Екатеринбург, 2006, էջ 35:

²³ Տե՛ս *Пермяков М.В.*, նշված աշխատությունը, էջ 61:

Վ. Ի. Սմիրնովի կարծիքով, գաղտնիքը ռեժիմի տեսակ է, և տեղեկությունը երրորդ անձանցից պահելու միջոց²⁴: Նշված սահմանմամբ նույնանում է գաղտնիքը և գաղտնիության ռեժիմը, քանի որ գաղտնիության ռեժիմն ինքնին նախատեսված է գաղտնիքի պահպանության համար, որը կարող է ունենալ բազմաթիվ դրսևորումներ, մասնավորապես, դրանք կարող են կապված լինել գաղտնիքի ստացման, օգտագործման և սահմանափակ հրապարակման հետ:

Ա. Կիբալնիկի և Ի. Սոլոմոնենկոյի կողմից տրվել է գաղտնիքի հետևյալ սահմանումը. գաղտնիքը տեղեկություն է, որի նկատմամբ հասանելիությունը սահմանափակված է օրենսդրությամբ և որի խախտման դեպքում վրա է հասնում քրեական պատասխանատվություն²⁵: Անկասկած նման մոտեցումը չի դիմանում քննադատության, քանի որ առանց իրավական հիմքերի օրենքով պահպանվող գաղտնիքի վերաբերյալ օրենսդրության խախտման դեպքում պարտադիր չէ, որ անձը ենթարկվի միայն քրեական պատասխանատվության, քանի որ այլ պատասխանատվության միջոցներ նույնպես նախատեսված են գաղտնիքի հրապարակման կամ առանց թույլտվության հասանելիություն ստանալու համար: Այս առումով ընդունելի է Ի. Ի. Կուչերովի և Ա. Վ. Տորչինայի կողմից առաջարկված սահմանումը, ըստ որի՝ գաղտնիքը կարելի է սահմանել որպես որոշակի կոնֆիդենցիալ տեղեկության ստացման և օգտագործման՝ օրենսդրությամբ նախատեսված հատուկ հասանելիության ռեժիմ, որի խախտման համար նախատեսված է իրավաբանական պատասխանատվություն²⁶:

Սակայն, մեր կարծիքով, գաղտնիքի հասկացության սահմանումը իրավական և բովանդակային առումով համեմատաբար ամբողջական ձևով տրվել է Ի. Վ. Սմոլկովայի կողմից ձևավորած հատկանիշների հիման վրա: Ըստ Ի. Վ. Սմոլկովայի²⁷ բովանդակային կողմից գաղտնիքը կարող է սահմանվել որպես հատուկ կերպով՝ օրենքով պահպանվող գաղտնի և կոնֆիդենցիալ տեղեկության բոլոր, որը հայտնի կամ վստահված է նեղ շրջանակի սուբյեկտներին նրանց ծառայողական գործունեության բերումով և որոնց հրապարակումը կարող է հանգեցնել իրավաբանական պատասխանատվության:

Ի. Վ. Սմոլկովայի կողմից վերը նշված հատկանիշների վերաբերյալ իր կարծիքն է հայտնել Վ. Ա. Մազուրովը՝ նշելով, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը վրա է հասնում ոչ միայն գաղտնիքը հրապարակելու դեպքում, այլ նաև գաղտնիքի ստացման և օգտագործման դեպքում²⁸:

Համաձայնելով Վ. Ա. Մազուրովի հետ՝ կարծում ենք, որ վերը թվարկված հատկանիշների թվին պետք է դասել նաև տեղեկության հասանելիության ռեժի-

²⁴ Տե՛ս *В.И. Смирнов*, Ноу-хау в российском законодательстве // Интеллектуальная собственность. 2000, № 1, էջեր 34-37:

²⁵ Տե՛ս *А. Кибальник, И. Соломонович*, «Российская юстиция», N 2, февраль, 2001 г., էջ 53:

²⁶ Տե՛ս *Кучеров И.И., Торшин А.В.*, Налоговая тайна: правовой режим защиты информации, М., 2003, էջ 30-31:

²⁷ Տե՛ս *Смолькова И.В.*, Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе, М., 1999. էջ 14-17:

²⁸ Տե՛ս *Мазуров В.А.*, Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита: Учебное пособие/ под науч. рук. д-ра юрид. н., проф. С.В. Землюкова. М.: 2003, էջ 11:

մը, որը կախված գաղտնիքի տեսակից՝ կարող է ունենալ տարբեր աստիճանների սահմանափակման ենթակա հասանելիության մակարդակներ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայացված հեղինակների կողմից գաղտնիքի սահմանման մեջ օգտագործվում է «կոնֆիդենցիալ» տերմինը, ապա հարկ ենք համարում անդրադառնալ «գաղտնիք» և «կոնֆիդենցիալ տեղեկություն» եզրույթների տարբերակման հարցին, այնուհետև քննարկման առարկա կդարձնենք «գաղտնիության ռեժիմ» հասկացությունը:

Նախ պետք է պատասխանենք այն հարցին, թե ինչ ասել է կոնֆիդենցիալ տեղեկություն: Կոնֆիդենցիալ տեղեկությունն (լատիներեն *confidentia*, *confidencium* - թարգմանաբար «վստահել») այլ կերպ վստահության վրա հիմնված փոխհարաբերությունների արդյունքում ի հայտ եկած տեղեկությունն է, որն օժտված է իրավական պաշտպանության երաշխիքով:

Ի. Վ. Բոնդարն իրավացիորեն նշում է, որ «կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը» իր բովանդակությամբ չի համընկնում «գաղտնիք» իրավական կատեգորիայի հետ, քանի որ ամեն վստահելի տեղեկություն չէ, որ գաղտնիք է: Բացի դրանից՝ անհրաժեշտ է նկատել, որ ոչ բոլոր գաղտնիքներին կարելի է վերագրել կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը (քվեարկության գաղտնիությունը)²⁹: Ընդ որում՝ մի շարք հեղինակներ նույնպես համաձայնվում են այս մոտեցման հետ՝ նշելով, որ չպետք է նույնացնել գաղտնիքը կոնֆիդենցիալ տեղեկության հետ³⁰:

Վերոգրյալ մոտեցումը Ռ. Պատենդենը բացատրում է հետևյալ կերպ. գաղտնիության իրավունքը պահանջում է, որպեսզի խնդրո առարկա իրավահարաբերության մեջ գտնվեն առնվազն երկու սուբյեկտ, իսկ կոնֆիդենցիալ տեղեկության առումով՝ առնվազն երեք: Այսինքն՝ A-ն, B-ն և C-ն ապրում են որոշակի համայնքում, կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը ձևավորվում է այն դեպքում, երբ A-ն և B-ն ինչ-որ բան են ծածուկ պահում C-ից, մինչդեռ գաղտնիության իրավունքը դրսևորվում է այն դեպքում, երբ A-ն գաղտնիքներ ունի B-ից և C-ից: Այլ կերպ, ավելացնում է Ռ. Պատենդենը, կոնֆիդենցիալ տեղեկությունը պահանջում է անհատների միջև վստահություն, իսկ գաղտնիքը՝ ոչ:³¹

Այնուամենայնիվ, այս հարցում նույնպես առկա չէ միասնական մոտեցում, քանի որ գիտնականների մի որոշ խումբ³² նույնացնում են գաղտնիքը կոնֆիդենցիալ տեղեկության հետ, ինչը, մեր կարծիքով, չի բխում գաղտնիության ինստիտուտի տրամաբանությունից, քանի որ գաղտնիքը դրսևորվում է որպես գաղտ-

²⁹ Տե՛ս *И.В. Бондарь*, նշված աշխատությունը, էջ 20:

³⁰ Տե՛ս Գ. Հակոբյան, Բժշկական գաղտնիքի քրեաիրավական պաշտպանությունը. թեկնածուականատենախոսություն, ԵՊՀ, 2018 թ., էջ 29, *Пермяков М.В.*, նշված աշխատությունը, էջ 58, *Lowman, J., & Palys, T.* (2001). *The Ethics and Law of Confidentiality in Criminal Justice Research: A Comparison of Canada and the United States*. *International Criminal Justice Review*, էջ 2, *Sarat, A.* (Ed.). (2014). *A World without Privacy: What Law Can and Should Do?* Cambridge: Cambridge University Press. էջ 76:

³¹ Տե՛ս *R. Pattenden*, *Law of Professional-Client Confidentiality* (Oxford University Press, 2003), էջ 11:

³² *Авдеева М.В., и Пиджаков А.Ю.*, ««Тайна» как правовое понятие» Ленинградский юридический журнал, no. 4, 2012, էջ 139, *Паршин С.М.*, Тайна в уголовном законодательстве (теоретико-прикладное исследование): дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2006, էջ 36, *Ефремова М.А.*, Уголовно-правовая охрана информационной безопасности: диссертация ... доктора Юрических наук: 12.00.08 /2018, էջ 14:

նիության ռեժիմ, իսկ կոնֆիդենցիալությունն ինքնին ցույց է տալիս տեղեկության բնույթը (այսինքն՝ այն հարաբերությունը, որի հիմքում ընկած է վստահությունը), այն կարող է ունենալ գաղտնիության ռեժիմ, եթե ուղղակիորեն նախատեսված է օրենքով: Այլ կերպ՝ գաղտնիք կազմող տեղեկության բովանդակությունը կազմում են մի կողմից կոնֆիդենցիալ տեղեկությունները, իսկ մյուս կողմից՝ պետական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկությունները, քանի որ դրանք չունեն կոնֆիդենցիալ բնույթ:

Այս հարցի կապակցությամբ միանգամայն տարբերվող մոտեցում են հայտնել Ա. Ի. Լուկաշովը և Գ. Ն. Մուխինն իրենց «Կոնֆիդենցիալ տեղեկատվություն և առևտրային գաղտնիք. Իրավական կարգավորումը և պաշտպանության կազմակերպումը» աշխատության մեջ: Վերջիններս նշել են, որ կոնֆիդենցիալ տեղեկատվությունն իրենից ներկայացնում է ընդհանրացնող հասկացություն, որը ներառում է պետական գաղտնիքներ, նամակագրության, հեռախոսային և այլ հաղորդակցությունների գաղտնիք, առևտրային գաղտնիք, բանկային գաղտնիք, քվեարկության գաղտնիք, քաղաքացիների անձնական կյանքի գաղտնիք: Ընդ որում՝ հեղինակները կոնֆիդենցիալ տեղեկատվությունը սահմանում են որպես փաստաթղթավորված տեղեկատվության կազմակերպված համակարգ (ներառյալ՝ տվյալների ու գիտելիքների բազան, տեղեկատվության այլ զանգվածներ տեղեկատվական համակարգերում), որն ունի կանխամտածված ձևով տեղեկությունները գաղտնի պահելու բնույթ և դրա սեփականատիրոջ (տիրապետողի) համար ներկայացնում է իրական կամ հնարավոր արժեք, որի կորուստը կարող է վնաս հասցնել այդ տեղեկությունների սեփականատիրոջը կամ տիրապետողին³³:

Վերը նշված մոտեցման թերություններն ընդգծվել է Մ. Վ. Պերմյակովի կողմից, որը բարձրացնում էր այն հարցը, թե արդյո՞ք տեղեկատվության արժանագրումը նյութական կրիչի վրա պարտադիր պայման է այն սահմանափակ հասանելիությամբ տեղեկատվություն դիտելու համար: Գոյություն ունեն սահմանափակ հասանելիությամբ տեղեկատվության մի շարք տեսակներ, ինչպես նաև նորմատիվ ակտերի մի շարք տեսակներ, որոնք կարգավորում են չփաստաթղթավորված տեղեկատվության պահպանությանն առնչվող հարաբերությունները: Օրինակ, խոստովանանքի գաղտնիքի խախտումը: Ակնհայտ է, որ նշված տեղեկատվությունը չի կարող փաստաթղթավորվել: Վիճելի է նաև մասնագիտական գաղտնիքի մի շարք տեսակների փաստաթղթավորման անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես, փաստաբանական գաղտնիքի առարկա են հանդիսանում այն հարցերը, որոնցով անձը օգնության է դիմել, այդ անձի կողմից փաստաբանից ստացված խորհրդատվությունների, խորհուրդների ու պարզաբանումների բովանդակությունը: Այսպիսով, ակնհայտ է, որ տեղեկատվության փաստաթղթավորվածության հատկանիշն իրավական կարգավորման շրջանակից դուրս է թողնում մի ամբողջ շերտ պահպանության կարիք ունեցող տեղեկությունների կատեգորիա-

³³ Стів Лукашов А.И., Мухин Г.Н., Конфиденциальная информация и коммерческая тайна: правовое регулирование и организация защиты / Под общей редакцией А. И. Лукашова, Минск, Тесей, 1998. էջ 128:

ներ³⁴:

Ինչ վերաբերում է «գաղտնիության ռեժիմին», ապա անհրաժեշտ է նշել, որ ինքնին գաղտնիքն ընդհանրացված տեսքով հանդես է գալիս որպես տեղեկության իրավական ռեժիմ: Իրավական ռեժիմը տեսության մեջ ընդունված է անվանել որպես տարբեր իրավաբանական գործիքների միջոցով որոշակի հասարակական հարաբերությունների իրավաբանական կարգավորման առանձնահատուկ ձև: Նշված բնորոշումից ռուս իրավագետ Ա. Վ. Մալկոն բխեցնում է իրավական ռեժիմի հետևյալ կարևոր հատկանիշը. իրավունքի սուբյեկտների շահերի բավարարման համար իրավական արտոնությունների (սահմանափակումների) ստեղծումը³⁵:

Մեկ այլ մոտեցմամբ իրավական ռեժիմի բնույթն այն է, որ թույլտվությունների, արգելքների, դրական պարտականությունների միջոցով ստեղծվի հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման հատուկ դրություն, սուբյեկտների կողմից իրենց իրավունքների ու օրինական շահերի անարգել իրականացման համար անհրաժեշտ պայմաններ, հակաիրավական գործունեության սահմանափակումներ, սոցիալականորեն այլ օգտակար նպատակների և բարենպաստ պայմանների ստեղծում³⁶:

Մեր դիրքորոշումն այն է, որ իրավական ռեժիմն իրավական նորմերի համակարգ է, որը պայմանավորված հատուկ նպատակներով և գործառնություններով, կարգավորում է ֆիզիկական անձանց, իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև պետության միջև որոշակի օբյեկտի կապակցությամբ ծագող հարաբերությունները:

Վերոգրյալի համատեքստում կարելի է արձանագրել, որ գաղտնիքը որպես տեղեկության իրավական ռեժիմ ֆիզիկական, իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև պետության գործունեությանը վերաբերող գաղտնի կամ կոնֆիդենցիալ տեղեկությունների պաշտպանության նպատակ հետապնդող իրավական նորմերի համակարգ է:

Գաղտնիքի իրավական բովանդակությունն ամբողջությամբ բացահայտելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ առանձին գաղտնիքների օրենսդրական սահմանումների վերլուծությանը: Գ.Հակոբյանն անդրադառնալով գաղտնիքի իրավական սահմանմանը՝ նշել է, որ ներպետական օրենսդրությունը պատշաճ ուշադրություն չի հատկացրել գաղտնիքի իրավական պաշտպանության հիմնահարցերին: Չկա միասնական փաստաթուղթ, որն օրենսդրական սահմանում կտար գաղտնիքին, կթվեր օրենքով պաշտպանվող գաղտնիքի տեսակները, հատկանիշները և պաշտպանության ընդհանուր պայմանները³⁷: Կիսելով նշված մտահոգությունը, պետք է արձանագրենք, որ գաղտնիքի օրենսդրական

³⁴ Տե՛ս *Пермяков М.В.*, Категория «тайна» в системе правового регулирования: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.01, Екатеринбург, 2006, էջ 115:

³⁵ Տե՛ս *Малько А.В.*, Категория «правовой режим» в общей теории права: Вопросы теории и практики Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2018, էջ 14:

³⁶ Տե՛ս *Ե. Ա. Чаршакчян*, (2017) Իրավական ռեժիմի ինստիտուտը ազգային իրավական համակարգում. տեսական-իրավական վերլուծություն, ՀՈՒՀ, 2017 թ., էջ 46:

³⁷ Տե՛ս *Գ. Հակոբյան*, նշված աշխատությունը, էջ 14:

սահմանման բացակայությունը կրում է համատարած բնույթ, ավելին՝ գաղտնիք հանդիսացող տեղեկության տերմինաբանությունն այնքան խճճված է, որ դժվարություններ է առաջացնում ոչ միայն ներպետական, այլ նաև միջպետական տեղեկատվական շրջանառության մակարդակում: Գաղտնիքի վերաբերյալ միջազգային իրավական ստանդարտներն ու հասկացությունները բացակայում են կամ առավելագույնը միջազգային իրավական փաստաթղթերով հղում է արվում ներպետական օրենսդրությանը՝ այդպես էլ չձևավորելով միասնական մոտեցում գաղտնիքի վերաբերյալ: Օրինակ՝ «Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների և Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի միջև՝ պետական գաղտնիքի (պետական գաղտնիքների) շարքին դասվող տեղեկություններ պարունակող տեղեկատվության փոխանակման կարգի մասին» համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ գաղտնի տեղեկատվություն է համարվում անդամ պետության պետական գաղտնիք (պետական գաղտնիքներ) կազմող տեղեկությունները, որոնք պաշտպանվում են անդամ պետության օրենսդրությանը համապատասխան, իսկ Հանձնաժողովում՝ սույն համաձայնագրին և Հանձնաժողովում գաղտնի տեղեկատվության շրջանառության ու պաշտպանության կանոններին համապատասխան, որոնք արտահայտված են ցանկացած ձևով, ստացվել, փոխանցվել և (կամ) ձևավորվել են անդամ պետությունների և Հանձնաժողովի համագործակցության ընթացքում, որոնց չարտոնված տարածումը կարող է վնաս հասցնել անդամ պետությունների անվտանգությանը և շահերին:

Իհարկե, տեղեկատվական օրենսդրության կայացման սկզբնական փուլում հասկանալի է, որ գաղտնիքի սահմանման վերաբերյալ հարցը երկրորդական բնույթ է կրել, սակայն միջազգային օրենսդրության և միջազգային կապերի զարգացման պայմաններում անհրաժեշտ է օրենքով պահպանվող գաղտնիքի վերաբերյալ օրենսդրության հարմոնիզացիայի ապահովումը:

Անդրադառնալով ներպետական օրենսդրությանը՝ պետք է փաստենք, որ գաղտնիքի ընդհանրական հասկացությունը ներպետական օրենսդրությունում բացակայում է, սակայն առանձին գաղտնիքների հասկացությունների վերաբերյալ որոշ սահմանումներ տեղ են գտել ՀՀ օրենսդրությունում:

Այսպես, «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքը տալիս է պետական և ծառայողական գաղտնիքի հասկացությունը: Նույն օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ *պետական գաղտնիքը Հայաստանի Հանրապետության ռազմական, արտաքին հարաբերությունների, տնտեսական, գիտատեխնիկական, հեղինակազատական, հակահեղինակազատական, օպերատիվ-հեղինակազատական գործունեության բնագավառների այն տեղեկություններն են, որոնք պաշտպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է ծանր հետևանքներ առաջացնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության համար:*

Ծառայողական գաղտնիքը սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված բնագավառների այն տեղեկություններն են, որոնք պաշտպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է վնաս հասցնել Հայաստանի Հանրապետության անվտանգությանը: Այդպիսի տեղեկությունները, որպես կանոն, պարունակում են պետական գաղտնիքի մաս կազմող փոփոխներ, սակայն ինքնին

չեն բացահայտում պետական գաղտնիքը:

Պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկությունները համարվում են Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունն ու պահպանվում ու պաշտպանվում են պետության կողմից:

«Բանկային գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ մասի համաձայն՝ բանկային գաղտնիք են համարվում բանկի հաճախորդին սպասարկելու կապակցությամբ տվյալ բանկին հայտնի դարձած հաճախորդի հաշիվների վերաբերյալ տեղեկությունները, հաճախորդի հանձնարարությամբ կամ հոգուր հաճախորդի կատարված գործառնությունների վերաբերյալ տեղեկությունները, ինչպես նաև նրա առևտրային գաղտնիքը, գործունեության ցանկացած ծրագրի կամ մշակման, գյուտի, արդյունաբերական նմուշի մասին տեղեկությունները և նրա վերաբերյալ ցանկացած այլ տեղեկություն, որը հաճախորդը մտադիր է եղել գաղտնի պահել, և բանկը տեղյակ է կամ կարող էր տեղյակ լինել այդ մտադրության վերաբերյալ:

Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ փաստաբանական գաղտնիք են համարվում այն տեղեկությունները և ապացույցները, որոնք իրավաբանական օգնություն հայցող անձը փոխանցել է փաստաբանին, փաստաբանի տված խորհրդատվության բովանդակությունն ու բնույթը, ինչպես նաև այն տեղեկությունները և ապացույցները (նյութերը, կրիչները), որոնք փաստաբանը փաստաբանական գործունեության իրականացման ընթացքում ձեռք է բերել ինքնուրույն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տեղեկատվությունը ծառայողական, առևտրային կամ բանկային գաղտնիք է, եթե այն երրորդ անձանց անհայտ լինելու ուժով ունի իրական կամ հնարավոր առևտրային արժեք, չկա օրինական հիմքերով այն ազատորեն ստանալու հնարավորություն և տեղեկատվություն ունեցողը միջոցներ է ձեռնարկում դրա գաղտնիության պահպանման համար:

Ըստ ՀՀ հարկային օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 63-րդ կետի՝ հարկային գաղտնիք՝ հարկ վճարողի, հարկ վճարողի գործունեության վերաբերյալ հարկային մարմնի կամ հարկային ծառայողի ստացած ցանկացած տեղեկություն:

«Ապահովագրության և ապահովագրական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ ապահովագրական գաղտնիքը ապահովագրական գործունեության ընթացքում ապահովադրի, ապահովագրված անձի կամ շահառուի վերաբերյալ ապահովագրողին, վերաապահովագրողին, ապահովագրական միջնորդություն իրականացնող անձին հայտնի դարձած ապահովադրի, ապահովագրված անձի կամ շահառուի առևտրային գաղտնիքը կամ այլ տեղեկություն, որն ապահովադիրը կամ ապահովագրված անձը մտադիր են եղել գաղտնի պահել, և Ընկերությունը, վերաապահովագրական ընկերությունը կամ ապահովագրական միջնորդը տեղյակ է կամ պարտավոր էր տեղյակ լինել այդ մտադրության վերաբերյալ:

«Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նոտարը պարտավոր է գաղտնի պահել իր կողմից նոտարական գործողություն

կարարելու կամ այլ ծառայություն մատուցելու վերաբերյալ, ինչպես նաև վավերացված կամ հաստատված փաստաթղթերից բխող իրեն հայտնի դարձած տեղեկությունները (նոտարական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվություն): Այդ պարտականությունը պահպանվում է նաև նոտարի՝ աշխատանքից ազատվելուց հետո:

Վերոգրյալ նորմերի վերլուծությունից կարելի է բխեցնել գաղտնիքի հետևյալ հատկանիշները՝

1. գաղտնիքն ամենից առաջ տվյալ է, տեղեկություն,
2. տեղեկությունը պետք է հայտնի լինի որոշակի շրջանակի անձանց,
3. գաղտնիքի սուբյեկտ կարող են հանդիսանալ ֆիզիկական, իրավաբանական անձինք, ինչպես նաև պետությունը,
4. որոշակի սուբյեկտներին տվյալները կարող են հայտնի լինել մասնագիտական, ծառայողական, հասարակական գործունեության արդյունքում,
5. տվյալները ենթակա չեն հրապարակման, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի՝ տվյալի սուբյեկտի համաձայնությամբ,
6. գաղտնի տեղեկատվության չարտոնված տարածումը գաղտնի տեղեկատվությունը հաղորդելը, փոխանցելը, տրամադրելը, ուղարկելը, հրապարակելը կամ այն անձանց հասցնելը, որոնց չի տրամադրվել դրան ծանոթանալու և (կամ) դրա հետ աշխատելու իրավունք, կամ դրա կրիչների կորուստը կամ հափշտակությունը կարող է առաջացնել նեգատիվ հետևանքներ,
7. տեղեկությունները տիրապետող անձինք ունեն իրավական պարտականություն դրանք չհրապարակելու,
8. տվյալների ապօրինի հրապարակման, ստացման, օգտագործման համար նախատեսված է իրավաբանական պատասխանատվություն:

Գաղտնի տեղեկատվության չարտոնված հավաքումը, գաղտնի տեղեկատվությունը հաղորդելը, փոխանցելը, տրամադրելը, ուղարկելը, հրապարակելը կամ այն անձանց հասցնելը, որոնց չի տրամադրվել դրան ծանոթանալու և (կամ) դրա հետ աշխատելու իրավունք, կամ դրա կրիչների կորուստը կամ հափշտակությունը կարող է առաջացնել իրավաբանական պատասխանատվություն: Հարկ է նկատել, որ գաղտնիք պարունակող տեղեկության պահպանությունը նախատեսված է բավական լայն շրջանակի իրավական ակտերով, սակայն գաղտնիքի պահպանության խախտման համար իրավաբանական պատասխանատվություն նախատեսող իրավական ակտերն ու դրույթները սակավաթիվ են: Հարցն այն է, որ ոչ բոլոր տեղեկությունների պահպանման պայմանների ու կարգի խախտման է օրենքը նախատեսում ուղղակի պատասխանատվություն: Ընդ որում՝ առավելապես պատասխանատվություն է նախատեսվում գաղտնիք կազմող տեղեկությունների հետ ապօրինի, այսինքն՝ դիտավորյալ գործողություններ կատարելու համար: Այս պայմաններում կարծում ենք, որ գաղտնիքի բնորոշումը չպետք է կապել իրավաբանական պատասխանատվության պարտադիրության հետ:

Վերը նշված հատկանիշների և մոտեցումների համադրմամբ կարելի է տալ գաղտնիքի հետևյալ բնորոշումը՝ գաղտնիքը որոշակի սուբյեկտների կարևոր շահերն արտացոլող տեղեկության (տվյալի) իրավական ռեժիմ է, որի նկատմամբ

հասանելիությունը սահմանափակված է օրենսդրությամբ նախատեսված անձանց շրջանակով ու պայմաններով, և որը հավաքելը, պահելը, օգտագործելը կամ տարածելը կարող են վնաս հասցնել տեղեկության (տվյալի) օգտատիրոջ շահերին:

Annotation. The article discusses the various meanings of the term “secret”, defines the subjects of secret, as well as its types and legal status. The article gives approaches to the definition of secrets. The author identified the main signs of secrecy in criminal procedure law. The practice of applying the modern Armenian criminal procedure legislation in the field of information protection of limited access, secrets is analyzed.

Аннотация. В статье рассматриваются различные значения термина «тайна», определяются субъекты тайны, а также её виды и правовой статус. В статье представлены подходы к определению понятия «тайна», выявлены основные признаки тайны в уголовно-процессуальном праве, а также анализируется практика применения современного армянского уголовно-процессуального законодательства в сфере защиты информации ограниченного доступа, тайны.

Բանալի բառեր- գաղտնիք, տեղեկություն, տվյալ, իրավական ռեժիմ, իրավաբանական պարտասխանատվություն, իրավախախտում:

Keywords: *secrecy, information, data, legal regime, legal liability, offense.*

Ключевые слова: *тайна, информация, сведения, правовой режим, юридическая ответственность, правонарушение.*

Վ. Սուրիայան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցե՝ varazdatsukiasyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 08.07.2020 թ., տրվել է գրախոսության 08.07.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Զ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

ԱՌՆՈԼԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի փորձագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ARNOLD VARDANYAN

Expert at the Cassation Court of the RA,
Lecturer at the Chair of Criminal Proceedings and
Criminalistics of YSU Faculty of Law,
PhD in Law

АРНОЛЬД ВАРДАНЫАН

Эксперт Кассационного суда РА,
Преподаватель кафедры уголовного процесса и
криминалистики юридического факультета ЕГУ,
кандидат юридических наук

**ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ՇԱՀԱԳՐԳԻՌ ԱՆՁԱՆՑ
ԱԿՏԻՎ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻՑ
ՕԳՏՎԵԼՈՒ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ**

**ACTIVE NOTIFICATION OF INTERESTED PERSONS ABOUT THE
IMPLEMENTED OPERATIVE-INVESTIGATIVE MEASURES AS A
PREREQUISITE FOR AN EFFECTIVE REMEDY**

**АКТИВНОЕ УВЕДОМЛЕНИЕ ЗАИНТЕРЕСОВАННЫХ ЛИЦ О
РЕАЛИЗОВАННЫХ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРАХ КАК
ПРЕДУСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОГО СРЕДСТВО ПРАВОВОЙ
ЗАЩИТЫ**

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ներկայացված հետազոտությունը նպատակ ունի ուսումնասիրել և վերլուծել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության (այսուհետ՝ նաև ՕՀԳ)¹ որպես իրավաբանական գործունեության հատուկ տեսակի¹, շրջանակներում իրակա-

¹ Տե՛ս *Сайфутдинов Т.И.*, Основы оперативно-розыскной деятельности (по материалам СССР, России и СНГ). Часть 1, Бишкек: Кыргызско-российский славянский университет (КРСУ), 2015, էջ 40:

նացված, մարդու հիմնական իրավունքներին միջամտող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների (այսուհետ՝ նաև ՕՀՄ) առնչությամբ իրավական պաշտպանություն հայցելու կառուցակարգերը: Կատարված հետազոտության արդյունքների հիման վրա հողվածի խնդիրն է պարզել, թե արդյո՞ք ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է պատշաճ երաշխիքներ՝ ՕՀՄ-ի իրականացման դեպքում մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ նաև ՄԻԵԴ) չափանիշներին համապատասխան իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից օգտվելու հնարավորություն:

1. ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒՅԹՈՎ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾ՝ ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՇԱՀԸ:

Ժամանակակից օպերատիվ-հետախուզական գիտության (քրեահետախուզագիտության) մեջ ՕՀԳ դոկտրինալ հասկացության, բնույթի վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ, որոնք ընդհանուր առմամբ միտված են համընդգրկուն ձևով ՕՀԳ էության սահմանմանը: Մասնավորապես, եթե պոզիտիվ իրավունքում ՕՀԳ-ը ներառում է ընդհանրական հասկացություն, որը սահմանում է այդ գործունեության իրականացման նպատակը, այն է՝ պաշտպանել մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, պետական ու հասարակական անվտանգությունը հակաիրավական ոտնձգություններից², ապա օպերատիվ-հետախուզական գիտությունը, դատավարագետների կողմից առաջ քաշվող մոտեցումների ընդհանրացմամբ, սահմանում է ՕՀԳ դոկտրինալ հասկացությունը՝ դրան բնորոշ որոշ առանձնահատկությունների ընդգծմամբ: Այսպես, այն բնութագրվում է որպես՝ պետական, մասնագիտական, հետախուզական գործունեության համալիր տեսակ, իրականացվող «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» օրենքին համապատասխան, որպես կանոն գաղտնի, դրանում նախատեսված նպատակներին և խնդիրներին հասնելու համար³: Գաղտնիությունը՝ որպես ՕՀԳ հիմնական բնութագրիչ հատկանիշ դիտարկելը գրականությունում հիմնավորվում է ընդհանրապես՝ հասարակության շահերի արդյունավետ պաշտպանության, և մասնավորապես՝ առանձին քաղաքացիների (այդ թվում՝ գաղտնի հիմունքներով աշխատող գործակալների) շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ⁴: Դրանով է պայմանավորված նաև այն, որ մինչև 1958 թվականի ԽՍՀՄ քրեական դատավարության հիմունքները հաստատող ԽՍՀՄ օրենքի ընդունումը՝ թե՛ նորմատիվ իրավական ակտերում, թե՛ մասնագիտական գրականությունում այս գործունեությունը բնորոշվել է որպես «գաղտնի գործունեություն»⁵:

² Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը:

³ Տե՛ս *Шумилов А.Ю.*, Курс основ оперативно-розыскной деятельности: Учебник для вузов, М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2008, էջ 9:

⁴ Տե՛ս *Правовые основы оперативно-розыскной деятельности: Учеб. пособие для студентов, Алферов В. Ю., Гришин А.И., Ильин Н.И.*; под общ. ред. Степанова. В.В. – 3-е изд., испр. и доп. – Саратов: Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2016, էջ 8:

⁵ Տե՛ս *Сайфутдинов Т.И.*, Основы оперативно-розыскной деятельности (по материалам СССР, России и СНГ), Часть 1, Бишкек: Кыргызско-российский славянский университет (КРСУ), 2015, էջ 42:

Ներկայումս ՕՀԳ-ի գաղտնիության հատկանիշը շարունակում է պահպանվել ոչ միայն տեսական գրականության մակարդակով, այլ նաև ունի նորմատիվ-իրավական հիմքեր: Մասնավորապես, գործունեության գաղտնիության (հիմքում ընկած է լատիներեն «*conspiratio*» եզրույթը) հիմունքներն արտացոլված են դրա սկզբունքներում, որոնք ամրագրում են՝ գործունեության գաղտնի մեթոդների ու միջոցների կիրառումը⁶, ՕՀԳ իրականացնող մարմինների աշխատակիցների, աշխատանքի ձևերի, մեթոդների, ուժերի և միջոցների գաղտնապահությունը⁷:

Սկզբունքի մակարդակով գաղտնիության սահմանումն ու օրենսդրի կողմից դրա այդ աստիճան կարևորումը ելնում է նաև այդ գործունեության բնույթից⁸, որը Վճռաբեկ դատարանի կողմից իր նախադեպային իրավունքում առաջին անգամ ընդգծվեց Գոռ Սարգսյանի գործով՝ նշելով, որ ՕՀԳ-ը լինելով իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ՝ առանձնանում է իր հետախուզական-որոնողական բնույթով⁹: ՕՀՄ-ն իրենց հետախուզական-որոնողական բնույթով միտված են նախապատրաստվող, կատարվող կամ կատարված հանցագործության դեպքերի և դրանք կատարող անձանց հնարավորինս արագ բացահայտմանը, որին անմիջապես հաջորդում է ստացված տվյալների ամրագրումը քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված գործողությունների կատարմամբ¹⁰:

Նման պայմաններում, պետք է փաստել, որ գաղտնիության անհրաժեշտությունը հիմնավորվում է օպերատիվ ոլորտի աշխատակիցների կողմից իրավապահ գործառույթի պատշաճ իրականացման անհրաժեշտությամբ: Մասնավորապես, մի կողմից հանցագործությունների կանխման և նախականխմանն ուղղված կանխարգելիչ (պրևենտիվ) միջոցառումների իրականացման, մյուս կողմից՝ ինչպես լատենտային, այնպես էլ ոչ լատենտային հանցագործությունների հնարավորինս արագ բացահայտման հանրային շահը թույլ է տալիս պնդելու, որ այդ գործունեության հիմքում ընկած գաղտնիության սկզբունքը՝ օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպման առաջնային պայմաններից է:

II. ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՄԲ ԱՆՁԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ

⁶ Թեև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքն այն բնորոշում է որպես գործունեության բացահայտ և գաղտնի մեթոդների ու միջոցների համակցության սկզբունք, այնուամենայնիվ, պայմանավորված ՕՀԳ բնույթով, որի մասին առավել մանրամասն կխոսենք ստորև, գործունեության գաղտնի մեթոդներն ու միջոցները գերակշռում են բացահայտ մեթոդներին և միջոցներին, ՕՀԳ-ում հրապարակայնությունը դրսևորվում է սահմանափակ ձևով, *Ibid* էջ 47:

⁷ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը:

⁸ Գաղտնիությունը՝ որպես այդ գործունեության բնույթով պայմանավորված հատկանիշ, ընդգծվել է նաև այլ երկրների դատական ատյաններում: Օրինակ՝ Վրաստանի Սահմանադրական դատարանը 29.02.2012 թ. -ի թիվ 2/1/484 որոշմամբ նշել է, որ ՕՀՄ-ը, ի տարբերություն իրավունքների սահմանափակման այլ միջոցների, բնութագրվում են իրենց գաղտնի բնույթով:

⁹ Տե՛ս Գոռ Սարգսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 11.04.2019 թ. թիվ ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 17.1-րդ կետը:

¹⁰ *Ibid*.

ԱՍՏԻՃԱՆԸ.

Պայմանավորված իրենց գաղտնի բնույթով՝ ՕՀՄ-ը, որպես կանոն, էական միջամտություն են ենթադրում մարդու իրավունքներին: Հիմնականում այդ միջոցառումները զգալիորեն առնչվում են անձի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) երաշխավորված՝ առավելապես անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության, անձնական տվյալների պաշտպանության, ինչպես նաև՝ որոշ չափով արդար դատաքննության իրավունքների հետ: ՕՀՄ-ի իրականացման արդյունքում այլ անձանց հասանելի է դառնում անձի մասնավոր կյանքը, մշակվում են նրա անձնական տվյալները և ձեռքբերված արդյունքներն էլ օգտագործվում քրեական հետապնդման հարուցման հարցը լուծելու համար:

ՕՀՄ-ը գրականությունում տարբեր կերպ են դասակարգվում: Դրանց շարքին են դասվում երկրորդ խմբի կամ «սուր» ՕՀՄ-ը¹¹, որոնք լուրջ միջամտություն են դրսևորում մարդու իրավունքներին և պահանջում են դատարանի կողմից հատուկ սանկցավորում: Նախնական դատական վերահսկողության միջոցով ապահովվում է հանրային և մասնավոր շահերի միջև արդարացի հավասարակշռությունը: Ընդ որում, թեև ըստ ՄԻԵԴ-ի՝ դատական վերահսկողությունն ինքնին չի դիտարկվում բավարար երաշխիք չարաշահումները բացառելու համար¹², սակայն այն ծանրակշիռ դեր ունի գնահատելու համար ՕՀՄ-ով անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության համաչափությունը հետապնդվող նպատակի համեմատ: Ընդ որում, համաչափությունը թեև ձևական առումով որպես սկզբունք ամրագրված չէ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածով նախատեսված սկզբունքների համակարգում, սակայն այն պետք է դասել ՕՀԳ սկզբունքների շարքին, քանի որ իրավունքների նկատմամբ միջամտություն դրսևորող ՕՀՄ-ի իրականացման առանցքային չափորոշիչներից է՝ ամրագրված օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասում: Ավելին, չնայած, որ օրենքը համաչափության սկզբունքի իրավական գործողությունը տարածում է միայն չորս ՕՀՄ-ի նկատմամբ (ներքին դիտում, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկում, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում, ֆինանսական տվյալների մատչելիության ապահովում և ֆինանսական գործարքների գաղտնի վերահսկում), սակայն նշված մոտեցումն իրավաչափ չէ, քանի որ երբ անձն ունի կամ կարող է ունենալ անձնական և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի երաշխիքներից օգտվելու ողջամիտ ակնկալիք¹³, ապա դատարանը պետք է գնահատի

¹¹ Տե՛ս *Шумилов А.Ю.*, Курс основ оперативно-розыскной деятельности: учебник для вузов, М.: Издательский дом шумиловой И.И., 2008, էջ 213:

¹² Տե՛ս ՄԻԵԴ-ի՝ «*Gerashchenko v. Ukraine*» գործով 07.11.2013 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 20602/05, կետ 130, «*Illya Stefanov v. Bulgharia*» գործով 22.05.2008 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 65755/01, կետ 39:

¹³ Տե՛ս *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ «*Գոռ Սարգսյանի* գործով» 11.04.2019 թ. թիվ ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 19-րդ կետը, «*Նարեկ Խաչատրյանի*» գործով 18.09.2019 թ. թիվ ԱՎԴ4/0028/01/16 որոշման 17-17.1-րդ կետերը:

այդ իրավունքի նկատմամբ իրականացվող միջամտության անհրաժեշտությունը և պիտանիությունը հետապնդվող նպատակներին հասնելու համատեքստում: Հենց դա է կազմում նաև նախնական դատական վերահսկողության առարկան, որի շրջանակում դատարանը ստուգում է, թե արդյո՞ք իրավունքների նկատմամբ միջամտություն իրականացնող ՕՀՄ-ը կիրառվում է որպես ծայրահեղ միջոց և արդյո՞ք առավել նվազ միջամտության կիրառմամբ հնարավոր չէ հասնել հետապնդվող նպատակներին: Մեր կողմից առաջ քաշվող այս պնդումը համապատասխանում է նաև ՄԻԵԴ-ի իրավական դիրքորոշումներին՝ հաշվի առնելով, որ օրինակ՝ «Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով իրականացված արտաքին դիտում ՕՀՄ-ի իրավաչափությունը ՄԻԵԴ-ը քննարկել էր Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում¹⁴, որի բաղկացուցիչ մասն է կազմում նաև ժողովրդավարական հասարակությունում իրավունքի միջամտության անհրաժեշտության գնահատումը: Մինչդեռ օրենսդիրը չի նախատեսել արտաքին դիտման թույլտվություն տալու ժամանակ համաչափության սկզբունքի գնահատումը, որի հիմքում ընկած է նաև տեսական գրականությունում առաջ քաշված այն մոտեցումը, որ արտաքին դիտումն ըստ էության պետք է դասել որպես մարդու իրավունքների նկատմամբ միջամտություն չենթադրող ՕՀՄ-ի շարքին¹⁵: Այնինչ նշված պնդումն ընդունելի լինել չի կարող¹⁶:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ հարկ է նկատել, որ անձի իրավունքների նկատմամբ էական միջամտություն դրսևորող՝ երկրորդ խմբի ՕՀՄ-ի շրջանակը չի սահմանափակվում միայն վերը նշվածով: Մասնավորապես հիմք ընդունելով ՄԻԵԴ-ի իրավական դիրքորոշումները¹⁷ հայրենական դատավարագիտության մեջ արդեն իսկ առաջ է քաշվել այն պնդումը, որ նախնական դատական վերահսկողության ենթակա օբյեկտների շարքում պետք է ներառվեն նաև վերահսկելի գնում և մատակարարում, ինչպես նաև օպերատիվ-ներդրում ՕՀՄ-ը¹⁸: Նշվածը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այդ ՕՀՄ-ի իրականացումն անձի արդար

¹⁴ Տե՛ս «Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 05.12.2019 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 43478/11, կետեր 66-67: Տվյալ գործով դատարանը Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում գնահատելով դիմումատուի նկատմամբ իրականացված ՕՀՄ-ի իրավաչափությունը՝ գտել է, որ դրանք չեն համապատասխանել օրենքով սահմանված պահանջներին, հետևաբար նաև չի անդրադարձել Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանգամանքների գնահատմանը:

¹⁵ Տե՛ս *Шумилов А.Ю.*, Курс основ оперативно-розыскной деятельности: учебник для вузов, М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2008, էջ 214:

¹⁶ Ավելին, հարկ է նկատել, որ նախնական դատական վերահսկողության ենթակա արտաքին դիտում ՕՀՄ-ն մարդու իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության բնույթով ըստ էության համասեռ է նախնական դատական վերահսկողության ենթակա այլ ՕՀՄ-ով իրականացվող միջամտության բնույթին, ուստի միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունների դեպքում ՕՀՄ-ի սանցիցիավորման պայմանը պետք է կիրառելի լինի նաև արտաքին դիտման նկատմամբ:

¹⁷ Տե՛ս *mutatis mutandis*, «ՄԻԵԴ-ի՝ *Khudobin v. Russia* գործով» 26.10.2006 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 59696/00, կետ 135, «*Bannikova v. Russia* գործով» 04.11.2010 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 18757/06, կետեր 49-50, «*Vanyan v. Russia* գործով» 05.12.2005 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 53203/99, կետեր 46-47:

¹⁸ Տե՛ս *Ս. Կ. Դանիելյան*, Մինչդատական վարույթի նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության հիմնահարցերը ՀՀ քրեական դատավարությունում, իրավ. գիտ. թեկն.ատեն., Երևան, 2019, էջ 167:

դատաքննության իրավունքի խախտման վտանգներ է պարունակում և ուստի կանախ սադրանքի բացառման նպատակով պահանջում է դատական կամ այլ անկախ մարմնի կողմից վերահսկողության ենթարկվելու անհրաժեշտություն:

Վերոգրյալի հիման վրա պետք է փաստել, որ երկրորդ խմբի կամ նախնական դատական վերահսկողության ենթակա ՕՀՄ-ի կիրառումը հանգեցնում է անձի իրավունքների լուրջ միջամտության, որի կապակցությամբ արդյունավետ իրավական պաշտպանություն հայցելու կառուցակարգերը կուսումնասիրենք ստորև:

III. ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՉԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅՑԵԼՈՒ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ ԵՎ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՇԱՀԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔ.

ՕՀԳ հիմնական սկզբունքների շարքին է դասվում նաև մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ու գերակայությունը¹⁹: Նշված սկզբունքի կարևորությամբ պայմանավորված՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքները, ազատությունները և օրինական շահերն օպերատիվ գործունեության պաշտպանության օբյեկտ են: Տեսական գրականությունում առաջ է քաշվում նշված սկզբունքի պահպանության և պաշտպանության իրավական ռեժիմները՝ որպես ՕՀԳ իրականացնող մարմինների՝ համապատասխանաբար պասիվ և ակտիվ գործունեության դրսևորման եղանակներ: Մասնավորապես, իրավունքների, ազատությունների ու օրինական շահերի պահպանությունն ՕՀԳ մարմինների պասիվ գործունեությունն է՝ ձեռնպահ մնալու ոչ իրավաչափ գործողությունների կատարումից կամ անգործության դրսևորումից: Մինչդեռ, հանցավոր ոտնձգություններից մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը ՕՀԳ մարմինների ակտիվ գործունեությունն է²⁰: Այն ներառում է նաև օպերատիվ գործունեության ընթացքում թույլ տրված իրավունքների, ազատությունների, օրինական շահերի խախտումների և սահմանափակումների հետևանքների վերացումը²¹:

Նշվածի համատեքստում ՕՀԳ մարմինների ակտիվ գործունեության վերոնշյալ բաղադրիչի իրական իրագործումն ապահովելու համար ՕՀԳ արդյունքում միջամտության ենթարկված անձանց համար պետք է երաշխավորվի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից օգտվելու և իրենց մասնավոր շահերը պաշտպանելու հնարավորությունը: Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի առնչությամբ «*Travaux préparatoires*»-ի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ որպես իրավական պաշտպանության միջոց՝ կարող են դիտարկվել դատարանը կամ մեկ այլ մարմին²²: Սակայն, ըստ ՄԻԵԴ-ի՝ իրակա-

¹⁹ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը:
²⁰ Տե՛ս *Шумилов А.Ю.*, Курс основ оперативно-розыскной деятельности: учебник для вузов, М.: Издательский дом шумиловой И.И., 2008, էջեր 42-43:
²¹ *Ibid*, տե՛ս նաև *Шатохин И.Д., Четун А.Е.*, Принцип уважения и соблюдения прав и свобод человека и гражданина в оперативно-розыскной деятельности: монография, Барнаульский юридический институт, МБД России, 2020, էջ 42:
²² Տե՛ս Collected edition of the “Travaux préparatoires” of the European Convention on Human Rights, vol.

նացված ՕՀՄ-ի համար ո՛չ գերատեսչական, ո՛չ էլ դատախազական հսկողության կառուցակարգերն արդյունավետ միջոցներ չեն, քանի որ դրանց շրջանակում չի կարող ստուգվել դատարանի որոշման իրավաչափությունը և հիմնավորվածությունը²³: Ուստի, իրականացված ՕՀՄ-ն անձը կարող է վիճարկել միայն դատական կարգով, որի առաջնային նախապայմանն է իր նկատմամբ իրականացված ՕՀՄ-ի մասին հետագա ծանուցումը:

Ըստ ՄԱԿ-ի ուսումնասիրությունների՝ աշխարհում մի շարք երկրներ կան չեն նախատեսում *post facto* ծանուցում գաղտնի միջոցառման իրականացման մասին, կան նախատեսում են, սակայն գործնականում այն չի պահպանվում²⁴: Այնուամենայնիվ, այս կապակցությամբ մեր կողմից ՄԻԵԴ-ի դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դեռևս 1970-ական թվականներից մշակված և վերանայված դիրքորոշումների արդյունքում վերջիվերջո ՄԻԵԴ-ը հանգել է այն եզրահանգման, որ իրականացված ՕՀՄ-ով իրազեկման առհասարակ չսպաստվում է որոշակիորեն հանգեցնում է մարդու իրավունքների խախտման:

Այսպես, առաջին քայլերն արվեցին 1978թ.-ի՝ «*Klass and others*»-ի գործով, որով դիմումատուների կողմից բարձրացվում էր ազգային իշխանությունների կողմից առանց ծանուցման գաղտնի միջոցառումների իրականացման և իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից օգտվելու բացակայության խնդիրը: Նշված հարցով Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանը դիմումատուների բողոքի հիման վրա 1970 թ. կայացրել էր որոշում՝ գտնելով, որ օրենսդրական կարգավորումը Հիմնական օրենքին չի համապատասխանում այնքանով, որքանով, որ բացառում է իրազեկումը նույնիսկ այն դեպքում, երբ այն կարող է իրականացվել առանց խաթարելու իրավունքի սահմանափակման նպատակը²⁵: Գանգատը քննելիս ՄԻԵԴ-ն իր որոշմամբ հատուկ ուշադրություն է հրավիրել լրտեսության տեխնոլոգիական զարգացման և Եվրոպայում ահաբեկչության տարածվածության վրա, և գտել, որ գաղտնի միջոցառումների կիրառումն արդյունավետ միջոց է դրանց դեմ պայքարելու համար: Հենց այս դիտանկյունից էլ կառուցված է այդ որոշման տրամաբանությունը, որտեղ ՄԻԵԴ-ը խախտում չի արձանագրել՝ ընդգծելով երկարաժամկետ գաղտնի միջոցառումների իրականացման նպատակի խաթարման վտանգը: Միաժամանակ, որպես իրավական երաշխիքներ՝ կարևորվել են հինգ պատգամավորներից կազմված խորհրդարանի խորհրդի և հատուկ հանձնաժողովի կողմից գաղտնի գործունեության նկատմամբ վերահսկողական մեխանիզմների առկայությունը, երբ համապատասխան նախարարը վեց ամսյա ժամկետի կտրվածքով այդ մարմիններին ներկայացնում էր հաշվետվություն կատարված գործունեության վերաբերյալ: Արդյունքում, ըստ

II, էջերով 485 and 490, and vol. III, էջ 651:

²³ Տե՛ս «*Avanesyan v. Russia*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 18.09.2014 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 41152/06, կետ 32:

²⁴ Տե՛ս Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *The Right to Privacy in the Digital Age*, U.N. Doc. A/HRC/27/37 (30 June 2014), կետ 40:

²⁵ Տե՛ս Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի՝ 15.10.1970 թ. որոշումը՝ մեջբերված «*Klass and others v. Germany*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 06.09.1978 թ. վճռում, գանգատ թիվ 5029/71, կետ 11:

ելության ՄԻԵԴ-ն ընդունելի էր համարել Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված լուծումը²⁶: Այս մոտեցումը ՄԻԵԴ-ի վճռի կայացումից ինը տարի անց իր ամրագրումը ստացավ նաև Եվրոպայի խորհրդի հանձնարարականում՝ նվիրված ոստիկանության համակարգում անձնական տվյալների օգտագործման կարգին²⁷:

Հաջորդ քայլը՝ 2006 թ.՝ «Weber and Saravia»-ի գործով որոշումն էր, որով ՄԻԵԴ-ն ամբողջությամբ վերահաստատեց վերոնշյալ գործով որդեգրած մոտեցումը՝ նշելով, որ փաստն առ այն, որ գաղտնի վերահսկողության միջոցառումներին առնչվող անձինք չեն ծանուցվել դրանց մասին, երբ վերահսկողությունը դադարեցվել է, չի կարող ինքնին երաշխավորել այն եզրահանգումը, որ միջամտությունն «անհրաժեշտ չի եղել ժողովրդավարական հասարակությունում», քանի որ «վերահսկողության իմացության բացակայությունն է ապահովում միջամտության արդյունավետությունը»: Հղում կատարելով այն ռիսկին, որ ծանուցումը «կարող է բացահայտել հետախուզական ծառայության գործունեության մեթոդներն ու ոլորտները»՝ դատարանը կրկնել է «Klass and others»-ի գործով որդեգրած մոտեցումը: Միաժամանակ, Գերմանիայի սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ եթե տեղեկությունները եռամսյա ժամկետում ոչնչացվում են՝ առանց օգտագործման, ապա արդարացված է գաղտնի միջոցառումների մասին անձին չիրազեկելը: ՄԻԵԴ-ը կարևորել է նաև այն, որ օրենքի հիման վրա գործող հանձնաժողովն իրավասու է եղել որոշելու, թե արդյոք անհրաժեշտ էր անձին իրազեկել գաղտնի միջոցառման մասին, թե ոչ²⁸:

Սակայն, 2007 թ.-ի՝ «Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzchiev»-ի գործով ՄԻԵԴ-ը զարգացրեց իր դիրքորոշումները՝ նշելով, որ իրազեկումը կարևոր պահանջ է ապահովելու համար արդյունավետ երաշխիքներ՝ գաղտնի վերահսկողական միջոցառումներն իրականացնելիս հանդիպող չարաշահումների դեմ: Մասնավորապես, ՄԻԵԴ-ն արձանագրեց Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ և 13-րդ հոդվածների խախտում, ի թիվս այլնի, հաշվի առնելով, որ բուլղարական օրենսդրությամբ նախատեսված չէր գաղտնի միջոցառումների նկատմամբ արտաքին անկախ վերահսկողություն, ներքին գործերի նախարարն էր իրականացնում միանձնյա վերահսկողություն, ընդ որում՝ առանց օրենսդրական հստակ կարգավորումների, բացակայում էին նաև կարգավորումներ՝ տվյալների ամբողջականության և կոնֆիդենցիալության պահպանման, ոչնչացման կարգի մասին, անձին իր նկատմամբ իրականացված գաղտնի միջոցառման մասին որևէ կերպ իրազեկելու վերաբերյալ (կարգավորումները նույնիսկ արգելում էին այդպիսի իրազեկումը): Նման պայմաններում, անձինք ան-

²⁶ Տե՛ս «Klass and others v. Germany» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 06.09.1978 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 5029/71:

²⁷ Տե՛ս Recommendation R (87) 15 of the Committee of Ministers to member states regulating the use of personal data in the police sector, 17 September 1987, կետ 2.2:

²⁸ Տե՛ս «Weber and Saravia v Germany» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 29.06.2006 թ. որոշումը, գանգատ թիվ 54934/00:

հանգստացած էին իրենց վերաբերյալ տեղեկատվության արտահոսքի վտանգով և չունեին իրավական պաշտպանության հնարավորություն: Արդյունքում, ի տարբերություն նախորդ գործերի, որտեղ ՄԻԵԴ-ը հղում էր կատարել Գերմանիայի Սահմանադրական դատարանի ձևավորած մոտեցմանը, սույն գործով առաջին անգամ ուղղակիորեն արձանագրվեց անձին՝ իր նկատմամբ իրականացված գաղտնի միջոցառումների մասին դրանց ավարտից հետո իրազեկելու անհրաժեշտությունը՝ առանց խաթարելու կիրառված միջոցի նպատակը²⁹:

Բացի իրազեկումից, որի սահմանները որոշակիորեն սահմանափակ են ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքի շրջանակներում³⁰, դատարանը նաև խիստ կարևորում է անկախ մարմնի կողմից գաղտնի միջոցառումների նկատմամբ իրականացվող վերահսկողությունը: Օրինակ՝ «Kennedy»-ի գործով ՄԻԵԴ-ն իրավաչափ է համարել հաղորդակցությունների հանձնակատարի ինստիտուտը՝ որպես չարաշահումների երաշխիք: Մասնավորապես, վարչապետի կողմից երեք տարի ժամկետով նշանակվող անձը (ով պետք է զբաղեցնի կամ զբաղեցրած լինի բարձր դատական պաշտոն, լինելով անկախ գործադիրից և օրենսդիրից) ուներ հնարավորություն ծանոթանալու գաղտնի միջոցառումների իրականացման վերաբերյալ ցանկացած փաստաթղթի, քննելու մասնավոր անձանց բողոքները և ոչ իրավաչափ միջամտությունների դեպքում՝ արձանագրելու դրանք՝ այդ մասին նաև զեկուցելով վարչապետին, ով այդ մասին նաև տեղյակ էր պահում խորհրդարանին³¹:

Քննարկվող հարցի համատեքստում իրենից հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև «Uzun»-ի գործը, որտեղ ՄԻԵԴ-ը Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի շրջանակներում անդրադարձել է գլոբալ տեղորոշման համակարգին՝ (GPS)-ին և դրա կիրառման դեպքում անձի իրազեկման ընթացակարգին: Մասնավորապես, այդ գործով թեև ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ GPS համակարգով անձի մասնավոր կյանքի նկատմամբ իրականացվող միջամտությունն առավել նվազ է օրինակ՝ հեռախոսային գաղտնալսման համեմատ, այնուամենայնիվ դատարանը կարևորել է որպես չարաշահումների դեմ երաշխիք՝ գերմանական օրենսդրությամբ նախատեսված՝ GPS համակարգով անձին վերահսկելուց հետո նրան այդ մասին իրազեկելը³²:

Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ թեև Ռուսաստանի Դաշնությունում իրա-

²⁹ Տե՛ս «Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 28.06.2007 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 62540/00:

³⁰ Այսպես, օրինակ՝ իրազեկման ընթացակարգը կիրառելի չէ մասսայական ռեժիմով գաղտնի վերահսկողական միջոցառումների իրականացման ժամանակ՝ կոնկրետ որոշակիացված վերահսկվող օբյեկտների բացակայության պատճառով, տես մանրամասն «Big Brother Watch and others v. The United Kingdom» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 13.09.2018թ. վճիռը, գանգատներ թիվ 58170/13 62322/14 24960/15, կետ 317: Բացի այդ, իրազեկումը կիրառելի չէ նաև ՀԼՄ-ի կողմից անձնական կյանքի միջամտություն պարունակող հոդվածների հրապարակման նկատմամբ, տես մանրամասն «Mosley v. The United Kingdom» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 05.10.2011 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 48009/08:

³¹ Տե՛ս ՄԻԵԴ-ի՝ «Kennedy v. The United Kingdom» գործով 18.05.2010 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 26839/05, mutatis mutandis, տես նաև «Big Brother Watch and others v. The United Kingdom» գործով 13.09.2018 թ. վճիռը, գանգատներ թիվ 58170/13 62322/14 24960/15, կետ 378:

³² Տե՛ս «Uzun v. Germany» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 02.09.2010 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 35623/05:

կանացված ՕՀՄ-ի մասին անձին իրազեկելու ընթացակարգի բացակայությունը ՌԴ Սահմանադրական դատարանի կողմից ըստ էության ճանաչվել է ՌԴ Սահմանադրությանը համապատասխանող՝ պայմանավորված ՕՀՄ-ի գաղտնի բնույթով³³, ՄԻԵԴ-ը Ռուսաստանի Դաշնության դեմ կայացված «*Roman Zakharov v. Russia*» գործով գտել է, որ գաղտնի միջոցառումների կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն հայցելու միջոցների արդյունավետությունը խարխլվում է՝ պայմանավորված որևէ պահի անձին այդ միջոցառումների մասին իրազեկելու, դրանց մասին հարցում կատարելու և տեղեկություններ ստանալու հնարավորության բացակայության պատճառով³⁴:

Այս առումով հատկանշական է Բելգիայի Սահմանադրական դատարանի՝ 2011 թվականի սեպտեմբերի 22-ի որոշումը, որով Սահմանադրությանը և Եվրոպական կոնվենցիային հակասող է ճանաչվել այն կարգավորումը, որ խոսակցությունների գաղտնի ձայնագրության դեպքում անձն այդ մասին տեղեկացվում է միայն դրա ավարտից հետո՝ իր հարցմամբ: Հղում կատարելով «*Klass, Weber and Saravia v. Germany*» գործերին՝ դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ անձն ակտիվ կերպով պետք է իրազեկվի հնարավորինս շուտ, երբ դա կարելի է անել առանց վտանգելու ծառայության աշխատանքը³⁵:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ արտասահմանյան մի շարք երկրների օրենսդրական կարգավորումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրինակ՝ Ուկրաինայում ընդունված քրեական դատավարության նոր օրենսգրքը 253-րդ հոդվածում նախատեսում է, որ անձինք, ում իրավունքները սահմանափակվել են սահմանադրական գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման արդյունքում ժամանակավորապես, պետք է տեղեկացվեն այդ սահմանափակումների մասին դատախազի կամ նրա հանձնարարությամբ քննիչի կողմից: Միևնույն ժամանակ ամրագրված է, որ իրազեկման ժամանակահատվածն ընտրվում է՝ հիմք ընդունելով մինչդատական քննության նպատակներին հասնելուն, հանրային անվտանգությանը, շահագրգիռ անձանց կյանքին և առողջությանը սպառնացող ռիսկերի առկայությունը կամ բացակայությունը: Գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման փաստի և արդյունքների մասին համապատասխան իրազեկումը պետք է իրականացվի դրանց դադարեցման պահից տասներկու ամսվա ընթացքում, բայց ոչ ուշ, քան մեղադրանքի ներկայացումը դատարան³⁶:

³³ Տե՛ս ՌԴ Սահմանադրական դատարանի՝ 14.07.1998 թ. թիվ 86-Օ որոշումը, ինչպես նաև դրան հաջորդող մի շարք որոշումներ, որտեղ ՕՀՄ-ի մասին տեղեկացումը, տվյալների հրապարակումն անընդունելի է համարվում՝ պայմանավորված դրանց գաղտնիությամբ, տե՛ս առավել մանրամասն «*Бахта*»:

А.С., Вагин О.А., Чечетин А.Е., Вопросы оперативно-розыскной деятельности в решениях Конституционного Суда Российской Федерации: Научно-практическое пособие, Хабаровск: Дальневосточный юридический институт МВД России, 2012, էջեր 6-15:

³⁴ Տե՛ս «*Roman Zakharov v. Russia*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 04.12.2015 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06:

³⁵ Տե՛ս Բելգիայի Սահմանադրական դատարանի՝ 2011 թվականի սեպտեմբերի 22-ի թիվ 145/2011 որոշումը:

³⁶ Տե՛ս օրենսգրքի կարգավորումը՝ <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/20077> հղմամբ, վերջին մուտք՝ 2 օգոստոսի 2020, ժամը՝ 14:44:

Իրավական երաշխիքների տեսանկյունից իրենից առանձնահատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև Էստոնիայում գործող իրավակարգավորումները: Մասնավորապես, Էստոնիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 126.13-րդ հոդվածի համաձայն՝ գաղտնի միջոցառումների իրականացման վերջին թույլտվության ժամկետը լրանալուց պես վերահսկողական մարմինը պետք է տեղեկացնի այն անձին, ում նկատմամբ իրականացվել են դրանք, ինչպես նաև այն անձին, ում անձնական և ընտանեկան կյանքն էապես խախտվել է գաղտնի միջոցառումների իրականացման արդյունքում: Միաժամանակ, օրենքը նախատեսում է, որ եթե իրազեկման արդյունքում կարող է էապես խաթարվել գործով քրեական դատավարության ընթացքը, էական վնաս պատճառվել այլ անձի իրավունքներին և ազատություններին, վտանգվել կիրառված գաղտնի մեթոդները, տակտիկական հնարքները, տեխնիկան, համագործակցող գաղտնի գործակալների կոնֆիդենցիալությունը, ապա դատախազի թույլտվությամբ կարող է իրազեկումը հետաձգվել մինչև մինչդատական վարույթի ավարտը, բայց ոչ ուշ, քան գաղտնի միջոցառումների ավարտին հաջորդող մեկ տարին: Սակայն, եթե մեկ տարի անց, նշված հիմքերը կրկին շարունակում են պահպանվել, ապա առավելագույն ժամկետը լրանալուց տասնհինգ օր առաջ միջնորդություն է ներկայացվում դատարան՝ որոշակի կամ անորոշ ժամկետով իրազեկումը հետաձգելու թույլտվություն ստանալու համար³⁷:

Եվրոպական միության մակարդակով գործող կարգավորումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ թեև գաղտնի միջոցառումների իրականացման մասին հատուկ ծանուցման կարգավորում նախատեսված չէ, սակայն գործում է տվյալների պաշտպանության հրահանգով նախատեսված ընդհանուր կարգավորումն առ այն, որ անձնական տվյալների մշակման դեպքում անձինք պետք է տեղեկացվեն այդ մասին³⁸: Սակայն, ՄԻԵԴ-ի իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ, ինչպես նշել ենք, Գերմանիայում ևս գործում է գաղտնի միջոցառումների իրականացման մասին իրազեկման ընթացակարգ: Ընդ որում, Գերմանիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրազեկումն իրականացվում է ինչպես այն անձանց, ում նկատմամբ իրականացվել են դրանք, այնպես էլ նրանց նկատմամբ, ում դրանք կարող էին առնչվել: Ուշագրավ է, որ նախատեսված է իրազեկման ընթացակարգ ինչպես գաղտնի միջոցառումների ավանդական տեսակների, այնպես էլ նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառման դեպքում, ինչպես օրինակ՝ IMSI-catcher-ի դեպքում, որը տվյալներ է փոխանցում միջազգային մակարդակով բջջային բաժանորդի ինքնության

³⁷ Տե՛ս օրենսգրքի կարգավորումը՝ <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/22790> հղմամբ, վերջին մուտք՝ 2 օգոստոսի 2020, ժամը՝ 16:04:

³⁸ Տե՛ս Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, OJ L 281, 23.11.1995, // Paul DE HERT and Franziska BOEHM, The Rights of Notification after Surveillance is over: Ready for Recognition?, Vrije Universiteit Brussel/Tilburg University, Centre for Security Reliability and Trust, University of Luxembourg, // Digital Enlightenment Yearbook 2012, էջ 20:

մասին³⁹:

Այսպիսով, վերոգրյալի հիման վրա պետք է փաստել, որ միջազգային չափանիշները զարգանում են իրականացված գաղտնի միջոցառումների մասին անձանց ակտիվ իրազեկման ընթացակարգի նախատեսման ճանապարհով:

IV. ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՇԵՏԱԽՈՒՂԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ ԾԱՆՈՒՑՄԱՆ՝ ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող օրենսդրությամբ, որպես այդպիսին, իրականացված և իրավունքների նկատմամբ միջամտող ՕՀՄ-ի մասին անձին ակտիվ ծանուցելու հատուկ կառուցակարգ նախատեսված չէ: Մասնավորապես, օրենսդիրը չի նախատեսել կարգավորում՝ իրականացված ՕՀՄ-ի մասին անձին ուղղակիորեն տեղեկացնելու վերաբերյալ: Ներկայումս սահմանված կարգավորումների պայմաններում անձն իր նկատմամբ իրականացված և հիմնական իրավունքներին միջամտող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների մասին գործնականում կարող է տեղեկացվել իրեն վերաբերող գործի նյութերին ծանոթանալիս: Մասնավորապես, քրեական գործի հարուցումը մերժելուց, հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելուց հետո կամ քրեական գործով նախաքննության ավարտին՝ գործի նյութերին ծանոթանալու օբյեկտիվ հնարավորություն ստանալիս միայն անձը կարող է իրազեկվել, որ իր նկատմամբ իրականացվել է հիմնական իրավունքներին միջամտող ՕՀՄ: Այդ պահից սկսած անձը ձեռք է բերում հնարավորություն՝ իրականացված ՕՀՄ-ի հետևանքով ստացված նյութերը և փաստաթղթերը օրենքով նախատեսված որոշ դեպքերում պահանջելու⁴⁰, իրականացված ՕՀՄ-ի կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն հայցելու, ինչպես նաև իր նկատմամբ իրականացված ՕՀՄ-ի հիմնավորվածությունն ու իրավաչափությունը ռետրոսպեկտիվ կարգով վիճարկելու իրավունք: Արդյունքում, իրավական պաշտպանության միջոցից օգտվելու հնարավորությունը կախվածության մեջ է գտնվում գործի նյութերն անձին հասու դառնալու հնարավորությունից: Այսինքն՝ գործող կարգավորումների համատեքստում, պայմանավորված գործի ելքով, որոշ դեպքերում ստացվում է, որ անձն ունենում է իրականացված ՕՀՄ-ի մասին պասիվ իրազեկման հնարավորություն:

Նման պայմաններում, իրավական պաշտպանության հնարավորությունից զրկվում են բոլոր այն անձինք, ում նկատմամբ թեև իրականացվել են հիմնական իրավունքներին միջամտող ՕՀՄ, սակայն գործի նյութերը հասու չդառնալու կամ առհասարակ գործի նյութերի բացակայության հետևանքով չեն իրազեկվում իրականացված ՕՀՄ-ի մասին: Այսինքն՝ օպերատիվ գործում պարունակվող տվյալների հիման վրա քրեադատավարական իմաստով նյութեր չնախապատրաստելու պարագայում որպես կանոն անձինք չեն ունենում որևէ հնարավորություն իրազեկվելու իրենց նկատմամբ իրականացված ՕՀՄ-ի վերաբերյալ:

Արդյունքում ոչ միայն իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցից

³⁹ Տե՛ս *Ibid*, էջ 26, օրենսգրքի կարգավորումը՝ <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9016> հղմամբ, վերջին մուտք՝ 2 օգոստոսի 2020, ժամը՝ 16:26:

⁴⁰ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածը:

օգտվելու, այլ նաև անհատական տվյալների պաշտպանության իրավաչափության խնդիրներ են առաջ գալիս՝ նկատի ունենալով նաև այն, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը չի պարունակում որևէ կարգավորում՝ ՕՀՄ գործունեության արդյունքում ստացված տվյալների պահպանման վաղեմության ժամանակահատվածի և ոչնչացման անհրաժեշտության մասին այն դեպքում, երբ ստացված տվյալների հիման վրա քրեական գործ հարուցելու հարց չի լուծվում: Մինչդեռ, ՄԻԵԴ-ը կարևորում է օրենսդրական հստակ կարգավորումների առկայությունն ինչպես ՕՀՄ-ի արդյունքում ձեռքբերված տվյալների պահպանման ժամկետի, այնպես էլ այդ տվյալների ոչնչացման կարգի վերաբերյալ՝ նշելով, որ ոչնչացումը անխուսափելիորեն նվազագույնի է հասցնում գաղտնի հեռահաղորդակցության նկատմամբ իրականացված միջամտության հետևանքները⁴¹:

Միաժամանակ, արդարացիության համար հարկ է նկատել, որ իրազեկման կարգի բացակայությունն ունի որոշ պատճառներ և իրականում սկզբնավորվում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեությանը բնորոշ գաղտնիությունից: Այլ կերպ, ելնելով այդ գործունեությանը բնորոշ հիմնական հատկանիշից՝ օրենսդիրը փորձել է նվազագույնի հասցնել այն անձանց շրջանակը, որոնք կարող են տեղեկանալ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների մասին՝ փորձելով նաև էապես բարձր պահել ՕՀԳ արդյունավետությունը, ինչի մասին նշել էր նաև ՄԻԵԴ-ը «Klass»-ի գործով: Սակայն, երբ անձինք չեն իրազեկվում իրենց նկատմամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների մասին և չեն կարողանում հայցել իրավական պաշտպանություն, ստացվում է այնպես, որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության գաղտնիության պահպանման հանրային շահն անհամարժեքորեն գերակայում է մասնավոր շահի նկատմամբ: Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ այս խնդիրն առկա է ամբողջ աշխարհում՝ հաշվի առնելով, որ հանրաճանաչ 9/11-ի դեպքերից հետո գաղտնի վերահսկողական միջոցառումների կիրառումն էականորեն աճել է⁴² և յուրաքանչյուր անձ ողջամտորեն կարող է դառնալ ՕՀՄ-ի կիրառման արդյունքում իր իրավունքների նկատմամբ միջամտության ենթարկված «պոտենցիալ զոհ»⁴³:

Ընդ որում, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից օգտվելու խնդիրն ավելի է սրվում ՕՀՄ-ի գաղտնիությանը հակակշռող պատշաճ երաշխիքների բացակայության պատճառով: Այդ առումով հայրենական կարգավորումների խնդիրներն ըստ էության նույնաբնույթ են ՌԴ-ում ՕՀՄ-ի կարգավորումների վերաբերյալ առկա խնդիրների հետ, որոնց մասին նշել է նաև ՄԻԵԴ-ը «Roman Zakharov»-ի գործով: Այդ առումով, ՄԻԵԴ-ը գործնականում ար-

⁴¹ Տե՛ս «Weber and Saravia v Germany» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 29.06.06 թ. որոշումը, գանգատ թիվ 54934/00, կետ 132:

⁴² Տե՛ս Paul DE HERT and Franziska BOEHM, The Rights of Notification after Surveillance is over: Ready for Recognition?, Vrije Universiteit Brussel/Tilburg University, Centre for Security Reliability and Trust, University of Luxembourg, // Digital Enlightenment Yearbook 2012, էջ 19:

⁴³ Տե՛ս, mutatis mutandis, ՄԻԵԴ-ի՝ «Klass and others v. Germany» գործով 06.09.78 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 5029/71:

դյունավետ միջոց չի համարել ՕՀՄ-ի նկատմամբ իրականացվող դատախազական հսկողությունը՝ հաշվի առնելով՝ մի կողմից դրա բավարար անկախության բացակայությունը, մյուս կողմից՝ դատախազական հսկողության ոչ արդյունավետությունը՝ պայմանավորված նաև գաղտնի միջոցառումների նյութերը ձեռք բերելու հնարավորության բացակայությամբ⁴⁴: Հատկանշական է, որ նշված խնդիրը նշվել է նաև ՀՀ դատախազության կողմից տարեկան հաղորդման մեջ: Մասնավորապես, նշվել է, որ գործող իրավակարգավորումները բավարար չեն դատախազական հսկողությամբ օպերատիվ-հետախուզական աշխատանքների իրական որակն ու արդյունավետությունը բովանդակային առումով վեր հանելու համար: Դատախազի կողմից հսկողության ենթակա չեն օպերատիվ-հետախուզական գործունեության կազմակերպման և իրականացման եղանակները⁴⁵:

Բացի դրանից՝ հարկ է նկատել, որ որպես հակակշռող երաշխիք՝ ՕՀՄ գործունեության նկատմամբ բացակայում է արտաքին անկախ վերահսկողությունը: ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ՝ պետք է փաստել, որ բացակայում է խորհրդարանի կողմից ստեղծված հատուկ խորհուրդ կամ հանձնաժողով, ինչպես «*Klass and Others*»-ի գործով⁴⁶, կամ հատուկ հանձնակատար՝ բարձր դատական իշխանության պաշտոն զբաղեցնող կամ այդպիսին զբաղեցնելու համար որակավորված, ինչպես «*Christie*»-ի գործով⁴⁷, կամ վերահսկիչ հանձնաժողով, որը բաղկացած է Բարձրագույն դատարանի դատավորին համարժեք որակավորում ունեցող անձանցից, ինչպես «*L. v. Norway*»-ի գործով⁴⁸: ՀՀ-ում ՕՀՄ գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն, ըստ էության, իրականացնում է վարչապետը: Այդ վերահսկողությունը գործող կարգավորումների և ՄԻԵԴ-ի իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ արդյունավետ միջոց համարվել չի կարող: Նախ, օրենքով հստակեցված չէ վարչապետի կողմից իրականացվող վերահսկողության առարկան, բացակայում են կարգավորումներ գաղտնի միջոցառումները վերանայելու կամ խախտումների հայտնաբերման դեպքում իրավական պաշտպանություն տրամադրելու հնարավորությունները, ինչպես «*Roman Zakharov*»-ի գործով⁴⁹: Գործող կարգավորումների համաձայն՝ վարչապետին միայն ներկայացվում են վիճակագրական տվյալներ իրականացված հետախուսային խոսակցությունների վերահսկում ՕՀՄ-ի վերաբերյալ, որոնք ընդ որում՝ հրապարակային չեն⁵⁰: Այս առումով, կարգավորումն ունի անհամապատասխանություն ՄԻԵԴ դիրքորոշումներին, որտեղ կարևորվում է այդ տվյալների հրա-

⁴⁴ Տե՛ս «*Roman Zakharov v. Russia*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 04.12.15 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետեր 278, 284, 292:

⁴⁵ Տե՛ս ՀՀ դատախազության 2019 թվականի տարեկան հաղորդում, 2020 թ. էջեր 9, 71-75:

⁴⁶ Տե՛ս «*Klass and others v. Germany*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 06.09.1978թ. վճիռը, գանգատ թիվ 5029/71, կետեր 21,53:

⁴⁷ Տե՛ս «*Christie v. The United Kingdom*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 27.06.1994թ. որոշումը, գանգատ թիվ 21482/93:

⁴⁸ Տե՛ս «*L. v. Norway*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 08.06.90թ. որոշումը, գանգատ թիվ 13564/88:

⁴⁹ Տե՛ս «*Roman Zakharov v. Russia*» գործով ՄԻԵԴ-ի՝ 04.12.2015 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 276:

⁵⁰ Տե՛ս «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածը:

պարակային ներկայացումն ու դրանց նկատմամբ հանրային վերահսկողությունը⁵¹:

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նաև նկատել, որ թեև ներկայումս շրջանառության մեջ գտնվող քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը նախատեսում է նախնական դատական վերահսկողության ենթակա գաղտնի միջոցառումների մասին դրանց ավարտից հետո շահագրգիռ անձանց ակտիվ ծանուցման ընթացակարգ, սակայն այն խնդրահարույց է, քանի որ ծանուցման պահը կախվածության մեջ է գտնվում նախաքննության ավարտման պահից⁵²: Նախագծի կարգավորման պարագայում կարող է ստացվել այնպես, որ ՕՀՄ-ի իրականացումից հետո քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու դեպքում շահագրգիռ անձինք կարող են տևականորեն չիրազեկվել իրենց նկատմամբ իրականացված ՕՀՄ-ի մասին:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը պարզ է դառնում, որ ՀՀ օրենսդրությունը չի սահմանում պատշաճ երաշխիքներ ՕՀՄ-ի իրականացման դեպքում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի չափանիշներին համապատասխան իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից օգտվելու հնարավորություն: Նման պայմաններում, անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումները՝ իրականացված ՕՀՄ-ի վերաբերյալ մի կողմից՝ ակտիվ իրազեկման կառուցակարգ (առաջին փուլում երկրորդ խմբի կամ «սուր» ՕՀՄ-ի համար, իսկ հետագայում՝ նաև այլ՝ անձնական տվյալները մշակող ՕՀՄ-ի համար), մյուս կողմից՝ արտաքին անկախ վերահսկողություն սահմանելու միջոցով:

Annotation. In the submitted article, the author discusses the conceptual problems of active notification of interested parties about the implemented operative-investigative measures. The author analyzes international standards and the main problematic issues related to effective legal protection in the absence of active notification of interested persons about the implemented operative-investigative measures. The author provided justifications for the need to reform the regulations of the RA Law on “Operative-Investigative Activity”.

Аннотация. Данная статья посвящена концептуальным проблемам, связанным с активным уведомлением заинтересованных лиц о реализованных оперативно-розыскных мерах. Автор проанализировал международные стандарты и основные проблематичные вопросы, относящиеся к эффективной правовой защите при отсутствии активного уведомления заинтересованных лиц о реализованных оперативно-розыскных мерах. В статье представлено обоснование о необходимости реформирования регулировок закона об «Оперативно-Розыскной Деятельности» РА.

⁵¹ Տե՛ս ՄԻԵԴ-ի՝ «*Roman Zakharov v. Russia*» գործով 04.12.2015 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 283, «*Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*» գործով 28.06.2007 թ. վճիռը, գանգատ թիվ 62540/00, կետ 88:

⁵² Տե՛ս ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 199-րդ հոդվածի 3-րդ մասը՝ http://parliament.am/draft_docs7/K-637.pdf հղմամբ, վերջին մուտք՝ 5 օգոստոսի 2020, ժամը՝ 08:52:

Բանալի բառեր - ակտիվ ծանուցում, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց:

Keywords: *active notification, operative-investigative measure, effective remedy.*

Ключевые слова: *активное уведомление, оперативно-розыскная мера, эффективное средство правовой защиты.*

Ա. Վարդանյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի փորձագետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ arnoldvardanyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 25.08.2020 թ., տրվել է գրախոսության 25.08.2020 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

ՌՈՄԵԼԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի հայցորդ*

ROMELA MANUKYAN

*PhD Student at the Chair of European and International Law
Faculty of Law of YSU*

РОМЕЛА МАНУКЯН

*Соискатель кафедры европейского и международного права
юридического факультета ЕГУ*

**ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲԱԶԱՆԵՐԻ ՏԵՂԱԿԱՅՄԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ**

**INTERNATIONAL LEGAL BASES FOR THE DEPLOYMENT OF
FOREIGN MILITARY BASES**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРАВОВЫЕ ОСНОВАНИЯ
РАСПОЛОЖЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ВОЕННЫХ БАЗ**

Ժամանակակից միջպետական հարաբերություններում ընդունված երևույթ է դարձել տարաբնույթ աշխարհաքաղաքական նպատակներով մի պետության կողմից մեկ այլ պետության տարածքում ռազմական բազաներ տեղակայելը, ինչը, անշուշտ, առաջացնում է իր հետ շաղկապված բազում իրավական հիմնախնդիրներ:

Ըստ այդմ, սույն աշխատության **նպատակն** օտարերկրյա ռազմական բազաների տեղակայման միջազգային իրավական հնարավոր հիմքերի ուսումնասիրությունը և վերհանումն է: Այդ նպատակին հասնելու համար մեր **խնդիրը** միջազգային փաստաթղթերի և դրանց առանձին դրույթների վերլուծությունն է, որոնք կարող են հիմք համարվել օտարերկրյա պետության տարածքում ռազմական ուժերի տեղակայման լեգիտիմության տեսանկյունից և/կամ անմիջապես կարգավորում են օտարերկրյա ռազմական ուժերի վերաբերյալ իրավահարաբերությունները:

Ուսումնասիրության ընթացքում օգտագործվել են ինչպես ընդհանուր գիտական, այնպես էլ մասնավոր իրավական **մեթոդներ**՝ պատմաիրավական, նորմատիվ-տրամաբանական, համեմատական-իրավական:

Սույն աշխատության գիտական **նորարարությունը և արժեքն** այն են, որ իրենից ներկայացնում է օտարերկրյա պետության տարածքում տեղակայվող ռազմական ուժերի վերաբերյալ տարբեր միջազգային իրավական փաստաթղթերում պարունակվող առանձին դրույթների համապարփակ ուսումնասիրություն և միասնական ներկայացում: Աշխատությունը բովանդակային առումով եզակի է նաև հայրենական գրականության շրջանակում:

Այսպիսով, օտարերկրյա պետության տարածքում գտնվող ռազմական բազաների հետ կապված իրավահարաբերությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջիններիս տեղակայման միջազգային իրավական հիմքերը և իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ կարգավորումները ամրագրված են տարբեր միջազգային պայմանագրերում:

Ըստ այդմ, պետք է նշել, որ օտարերկրյա ռազմական բազաների տեղակայման օրինականության հիմքերը գտնելու համար սկզբում անհրաժեշտ է օտարերկրյա պետության տարածքում վերջիններիս տեղակայման իրավական հիմքերի հետ կապված հարցերն առանձնացնել արդեն այդ պետության տարածքում գտնվելու ընթացքում ռազմական բազայի և անձնակազմի իրավական կարգավիճակի հետ կապված հիմնահարցերից, որոնք կարգավորվում են հիմնականում պայմանավորվող պետությունների միջև կնքվող առանձին միջազգային պայմանագրով¹:

Հիմնվելով վերը նշված տարբերակման վրա՝ օտարերկրյա ռազմական բազաների շուրջ ծագող իրավահարաբերությունները կարգավորող իրավունքի աղբյուրները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի: Մեր կարծիքով, առաջին խմբի մեջ կմտնեն ունիվերսալ և տարածաշրջանային նշանակության միջազգային իրավական փաստաթղթերը, որոնք առնչվում են մի պետության կողմից մեկ այլ պետության տարածքում ռազմական բազա տեղակայելու օրինականության հիմքերին, իսկ երկրորդ խմբի մեջ կմտնեն պայմանավորվող պետությունների միջև օտարերկրյա ռազմական բազա հիմնելու վերաբերյալ կնքվող միջազգային պայմանագրերը, որոնք կարգավորում են հիմնականում օտարերկրյա պետության տարածքում գտնվելու ընթացքում ռազմական բազայի և անձնակազմի իրավական կարգավիճակի հետ կապված հիմնահարցերը:

Նշված երկրորդ խմբի փաստաթղթերն առավել որոշակի են, քանի որ վերաբերում են խնդրի առարկային և կարգավորում են անմիջականորեն ռազմական բազաների և անձնակազմերի կարգավիճակի հետ կապված իրավական հարցերը: Ուստի, մեր կողմից առաջադրված խնդիրը միջազգային ունիվերսալ և տարածաշրջանային իրավական փաստաթղթերում առկա այն նորմերի ուսումնասիրությունն է, որոնք կարող են հիմք համարվել այլ պետության տարածքում ռազմական բազաների տեղակայման առնչությամբ ծագող իրավահարաբերությունների համար:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ռուսական ռազմական բազայի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնու-

¹ Aurel Sari -The Status of Armed Forces in Public International Law: Jurisdiction and Immunity, p.3 <https://ssrn.com/abstract=2555278> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020):

թյան միջև կնքված 1995 թ. պայմանագրի² նախաբանում նշվում է, որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ռուսական ռազմական բազայի տեղակայումը համապատասխանում է տարածաշրջանում խաղաղության և կայունության պահպանման նպատակներին:

Մեր կողմից սույն դրույթի մեջբերումը պայմանավորված է նրանով, որ այն անմիջականորեն արտացոլում է ՄԱԿ-ի կանոնադրության 1-ին հոդվածի 1-ին ենթակետի³ էությունը, որը Կազմակերպության գլխավոր նպատակներից մեկն է հռչակում միջազգային խաղաղության և անվտանգության պահպանումը: Իսկ արդեն Կանոնադրության 52-րդ հոդվածը պետությունների համար նախատեսում է խաղաղության և անվտանգության ապահովման նպատակով տարածաշրջանային համաձայնությունների կնքման և համապատասխան մարմինների ստեղծման հնարավորություն⁴:

Օտարերկրյա պետության տարածքում մեկ այլ պետության կողմից ռազմական բազա տեղակայելու միջազգային իրավական հիմքերի առնչությամբ անկյունաքարային նշանակություն ունեն Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին 1970 թ. հռչակագիրը⁵, որը վերաբերվում է պետությունների միջև բարեկամական հարաբերություններին և համագործակցությանը՝ ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը համապատասխան, Պետությունների ներքին գործերին միջամտության անթույլատրելիության մասին հռչակագիրը⁶, ինչպես նաև Ազրեսիայի սահմանման վերաբերյալ ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1974 թվականի դեկտեմբերի 14-ի բանաձևը⁷:

Համադրելով վերոնշյալ հռչակագրերի դրույթները՝ պետք է ընդգծել, որ խաղաղ պայմաններում մի պետության տարածքում մեկ այլ պետության կողմից ռազմական բազայի տեղակայման օրինականության համար անհրաժեշտ իրավական հիմքը նախևառաջ հյուրընկալող պետության համաձայնությունն է: Հակառակ դեպքում, երբ բացակայում է հյուրընկալող պետության համաձայնությունը այդ տեսակ ռազմական ուժերի ներկայությունը «*prima facie*» զուրկ է օրի-

² Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о российской военной базе на территории Республики Армения, 1995 г., http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47983?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020):

³ Charter of the United Nations 1945, Article 1, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 25.05.2020):

⁴ Charter of the United Nations 1945, Article 52.

⁵ Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-Operation among States in Accordance With The Charter Of The United Nations, New York, 24 October 1970, [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV)) (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 25.05.2020):

⁶ Декларация о недопустимости интервенции и вмешательства во внутренние дела государств-Резолюцией 36/103 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1981 года, <https://undocs.org/ru/A/RES/36/103> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 25.05.2020):

⁷ Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974, [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX)) (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 25.05.2020):

նական հիմքերից և խախտում է պետության ներքին գործերին միջամտության անթույլատրելիության սկզբունքը:

Մեր կարծիքով, օտարերկրյա ռազմական բազաների առնչությամբ միջազգային իրավունքի ներքո առկա իրավակարգավորումների շարքում հատկանշական տեղ է զբաղեցնում Ագրեսիայի սահմանման վերաբերյալ ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1974 թվականի դեկտեմբերի 14-ի բանաձևի 3-րդ հոդվածի (e) կետով ամրագրված կարգավորումը, որը հստակ անդրադարձ է կատարում պետությունների տարածքում օտարերկրյա ռազմական ուժերի տեղակայման դեպքում ներքին գործերին միջամտության արգելքի սկզբունքին և որպես ագրեսիա է բնորոշում. «հյուրընկալող պետության համաձայնությամբ իր տարածքում գտնվող մեկ այլ պետության ռազմական ուժերի օգտագործումը համաձայնագրով սահմանված դրույթների խախտմամբ կամ համաձայնագրի դադարումից հետո այդ տարածքում վերջիններիս ներկայության ժամկետի ցանկացած երկարաժամկետ»⁸:

Ինչ վերաբերում է տարածաշրջանային նշանակության փաստաթղթերին, ապա այս շարքում ուրույն տեղ է գրավում 1975 թ. Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը⁹, որում ամրապնդվեցին պետությունների ինքնիշխան հավասարության, ինքնիշխանությունից բխող իրավունքների (այդ թվում՝ երկկողմ կամ բազմակողմ պայմանագրեր կնքելու իրավունքի) հարգման, ուժի կիրառման կամ ուժի կիրառման սպառնալիքից զերծ մնալու, սահմանների անխախտելիության, պետությունների տարածքային ամբողջականության, վեճերի խաղաղ կարգավորման, ներքին գործերին չմիջամտելու, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների, ներառյալ մտքի, խղճի, կրոնի կամ հավատքի ազատության հարգման, ժողովուրդների հավասար իրավունքների և ինքնորոշման, պետությունների միջև համագործակցության, միջազգային իրավունքի ներքո ստանձնած պարտավորությունների բարեխիղճ կատարման սկզբունքները:

Վերոգրյալի համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության շահերի տեսանկյունից կարևոր ենք համարում նաև ԱՊՀ տարածաշրջանում գործող իրավական կարգավորումների ուսումնասիրությունը:

Այսպիսով, 1993 թ. հունվարի 22-ին ընդունված ԱՊՀ կանոնադրությունում¹⁰ նույնպես ամրապնդվում են միջազգային իրավունքի համընդհանուր ճանաչում ունեցող այն սկզբունքները, որոնց հիման վրա պետությունները կառուցում են իրենց միջպետական հարաբերությունները (հոդված 3): Կանոնադրության 4-րդ հոդվածը ԱՊՀ անդամ պետությունների համատեղ գործունեության ոլորտների շարքում, ի թիվս այլնի, ընդգրկում է նաև պաշտպանական քաղաքականության և արտաքին սահմանների պաշտպանության հարցերում համագործակցություն:

⁸ Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) of 14 December 1974, Article 3 (e).

⁹ Helsinki Final Act/ Final act of the 1st CSCE Summit of Heads of State or Government, 1 August 1975 Helsinki <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 28.05.2020):

¹⁰ Устав Содружества Независимых Государств, 22 января 1993 года, г. Минск, <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=180> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 28.05.2020):

նր: Իսկ արդեն Կանոնադրության 3-րդ բաժինը, որը ամբողջությամբ կարգավորում է ԱՊՀ անդամ պետությունների շրջանում հավաքական անվտանգության և ռազմաքաղաքական համագործակցության վերաբերյալ հարցերը, սահմանում է, որ անդամ պետությունները միջազգային անվտանգության ապահովման հարցերում վարում են համաձայնեցված քաղաքականություն (հոդված 11), իսկ ռազմաքաղաքական համագործակցության կոնկրետ հարցերը կարգավորվում են հատուկ համաձայնագրերով (հոդված 15):

ԱՊՀ շրջանակում գոյություն ունեցող օտարերկրյա ռազմական բազաների իրավական կարգավիճակի կապակցությամբ էական դերակատարություն ունի նաև ԱՊՀ պետությունների ղեկավարների խորհրդի 1992 թ. փետրվարի 14-ի հայտարարությունը,¹¹ որում հստակ ընդգծվում է անդամ պետությունների տարածքում օտարերկրյա ռազմական ուժերի տեղակայման համար հյուրընկալող պետության համաձայնության անհրաժեշտությունը:

Այսպիսով, օտարերկրյա պետության տարածքում մեկ այլ պետության կողմից ռազմական բազա տեղակայելու իրավահարաբերությունների կարգավորման հիմք համարվող ինչպես ունիվերսալ, այնպես էլ տարածաշրջանային փաստաթղթերի ուսումնասիրությունից ակնհայտորեն հետևում է, որ օտարերկրյա ռազմական բազաների տեղակայման հիմքում նախևառաջ պետք է ընկած լինեն պետության ինքնիշխանության հարգման, ներքին գործերին միջամտելու արգելքի, ինչպես նաև ուժի կիրառման կամ ուժի կիրառման սպառնալիքի արգելքի սկզբունքները:

Անհրաժեշտ է նաև ընդգծել, որ միջազգային իրավունքի մատնանշված սկզբունքների հարգման առաջնային դրսևորումը և օտարերկրյա ռազմական բազաների տեղակայման օրինականության հիմքը հյուրընկալող պետության համաձայնությունն է, որի տրամաբանական շարունակությունը կամ արտացոլումը կարելի է համարել պայմանավորվող պետությունների միջև ռազմական բազաների տեղակայման մասին կնքվող պայմանագրերը: Ըստ այդմ, օտարերկրյա ռազմական բազայի և անձնակազմի իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ հյուրընկալող և ուղարկող պետությունների միջև կնքվող պայմանագրերի դրույթները նույնպես իմպերատիվ կերպով պետք է սահմանվեն վերևում նշված միջազգային իրավունքի սկզբունքների իրավական ոգուն համապատասխան:

Annotation. An integral part of modern interstate relations has become the deployment of a military base of one state on the territory of another state, which often raises many legal issues. First of all, it is necessary to clarify the issue of the legality of this phenomenon under international law. The purpose of this article is to study and clarify the provisions of the international law, which can serve as the basis for the legality of the deployment of foreign military bases and the regulation of emerging legal relations.

¹¹ Заявление глав государств Содружества Независимых Государств от 14.02.1992, Минск, Единый реестр правовых актов и других документов Содружества Независимых Государств, <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=3420> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 28.05.2020):

Аннотация. Неотъемлемой частью современных межгосударственных отношений стало размещение военной базы одного государства на территории другого государства, что часто вызывает много правовых вопросов. Прежде всего, необходимо прояснить вопрос о законности этого явления по международному праву. Целью данной статьи является изучение и разъяснение положений международного права, которые могут служить основой для законности размещения иностранных военных баз и регулирования возникающих правовых отношений

Բանալի բառեր - օտարերկրյա ռազմական բազա, միջազգային իրավունքի սկզբունքներ, իրավական հիմք, իրավական կարգավիճակ, միջազգային իրավական փաստաթղթեր:

Keywords: foreign military base, principles of international law, legal basis, legal status, international legal documents.

Ключевые слова: иностранная военная база, принципы международного права, правовые основы, правовой статус, международно-правовые документы.

Ռ. Մանուկյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ ms.romela@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 15.08.2020 թ., տրվել է գրախոսության 15.08.2020 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Արմեն Մարությանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 14.09.2020 թ.:

ՎԴ5/0054/05/15

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2020 թվականի հուլիսի 03-ին

դռնբաց դատական նիստում քննելով գործին մասնակից չդարձված անձ Վաչագան Կյուրեղյանի ներկայացուցիչ Նարինե Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 12.05.2017 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ռուզաննա Սարգսյանի ընդդեմ Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշ համայնքի ղեկավարի (այսուհետ՝ Համայնքի ղեկավար), երրորդ անձինք Արթուր Բաղդասարյանի և ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Շիրակի մարզային ստորաբաժանման՝ Համայնքի ղեկավարի որոշումն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ռուզաննա Սարգսյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումը և որպես անվավերության հետևանք՝ անվավեր ճանաչել Արթուր Բաղդասարյանի սեփականության իրավունքի գրանցման գրառումը Շիրակի մարզ, Մեծ Մանթաշ համայնքի 2-րդ խճուղի, թիվ 9 հասցեով տնատիրության՝ տան և հողամասի նկատմամբ:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Էդ. Նահապետյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 30.05.2016 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 12.05.2017 թվականի որոշմամբ Արթուր Բաղդասարյանի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 30.05.2016 թվականի վճիռը բեկանվել և փոփոխվել է՝ մասնակի՝ ՀՀ Շիրակի մարզ, Մեծ Մանթաշ համայնքի 2-րդ խճուղի, թիվ 9 հասցեում գտնվող գույքային միավորների 1/2

մասով, անվավեր է ճանաչվել Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումը:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել գործին մասնակից չդարձված անձ Վաչագան Կյուրեղյանի ներկայացուցիչը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածները, ՀՀ վարչական դատարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածը, 19-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ առկա է Դատարանի վճիռը բեկանելու հիմք, այն է՝ Վաչագան Կյուրեղյանը մասնակից չի դարձվել դատավարությանը, մինչդեռ պետք է մասնակից դարձվեր սույն գործին՝ որպես երրորդ անձ: Սույն գործում առկա է Արթուր Բաղդասարյանի կողմից ներկայացված անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման թիվ 16122014-08-0028 վկայականը, որով Դատարանին հայտնի է դարձել Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշ 2-րդ խճուղի, թիվ 9 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ 11.12.2014 թվականին անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի հիմքով 16.12.2014 թվականին Վաչագան Կյուրեղյանի սեփականության իրավունքի առկայության փաստը՝ 0,14հա հողամասի նկատմամբ, որից 0,00205հա ընդհանուր օգտագործման (ճանապարհ), իսկ շինության տակ գտնվող հողամասի 1/2 մակերեսով 0,00882հա այլ անձի գույքի հողամաս: Նշված հանգամանքի առկայության մասին փաստարկվել է նաև վերաքննիչ բողոքում՝ որպես Դատարանի կողմից թույլ տրված դատավարական նորմի խախտման հիմք, որը նույնպես անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Ստորադաս դատարանները, Վաչագան Կյուրեղյանին գործին մասնակից չդարձնելով և վերջնական դատական ակտեր կայացնելով, գրկել են վերջինիս իր խախտված իրավունքները պաշտպանելու հնարավորությունից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 12.05.2017 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշի համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի

թիվ 42-Ա որոշմամբ վերականգնվել է ՀՀ Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշի համայնքի 2 խճուղի թիվ 9 հասցեում գտնվող 08-079-21-84 կադաստրային ծածկագրով գույքային միավորների նկատմամբ Արթուր Բաղդասարյանի 0.14հա հողամասի (որից 0.01969հա հանդիսանում է ընդհանուր սեփականություն) նկատմամբ սեփականության իրավունքը և 08-079-21-84 կադաստրային ծածկագրով հողամասին ամրակայված շենք շինություններին տրամադրվել է 2-րդ խճուղի թիվ 9 հասցեն (**հատոր 1-ին, գ.թ. 6**).

2) 11.12.2014 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրով Արթուր Բաղդասարյանը վերագրյալ հասցեի անշարժ գույքը վաճառել է Վաչագան Կյուրեղյանին (**անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի պատճենը ներկայացվել է վճռաբեկ բողոքին կից**).

3) անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրից ծագող՝ Վաչագան Կյուրեղյանի սեփականության իրավունքը 11.12.2014 թվականին ստացել է պետական գրանցում և տրվել անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման թիվ 16122014-08-0028 վկայականը (**անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման թիվ 16122014-08-0028 վկայականի պատճենը ներկայացվել է վճռաբեկ բողոքին կից**).

4) Ռուզաննա Սարգսյանի կողմից ընդդեմ Համայնքի ղեկավարի, երրորդ անձինք Արթուր Բաղդասարյանի և ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Շիրակի մարզային ստորաբաժանման ներկայացրած հայցի հիման վրա հարուցված վարչական գործի քննության արդյունքում Դատարանի կայացրած վճռով անվավեր է ճանաչվել ՀՀ Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշի համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումը, այսինքն՝ նշված վճիռը շոշափել է Վաչագան Կյուրեղյանի իրավունքներն ու պարտականությունները, սակայն վերջինս Դատարանի վճիռը վերաքննության կարգով չի բողոքարկել.

5) Դատարանի վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել միայն գործով երրորդ անձ Արթուր Բաղդասարյանը՝ վերաքննիչ բողոքում նշելով, որ անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման թիվ 16122014-08-0028 վկայականի համաձայն՝ Մեծ Մանթաշ, 2-րդ խճուղի թիվ 9 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ 11.12.2014 թվականի անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի հիմքով 16.12.2014 թվականին գրանցվել է Վաչագան Կյուրեղյանի սեփականության իրավունքը՝ 0,14հա հողամասի նկատմամբ, ուստի Դատարանի կայացրած վճռով կարող է շոշափվել Վաչագան Կյուրեղյանի իրավունքներն ու սույն գործով դատավարությանը մասնակից չդառնալով՝ վերջինս զրկվել է իր իրավունքները պաշտպանելու համար փաստեր, ապացույցներ և դիրքորոշում հայտնելու հնարավորությունից, ինչն իր հերթին կարող էր ազդեցություն ունենալ Դատարանի կողմից համապատասխան բովանդակությամբ դատական ակտ կայացնելու վրա (**հատոր 2-րդ, գ.թ. 75-78**).

6) երրորդ անձ Արթուր Բաղդասարյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կայացրած որոշումը Վաչագան Կյուրեղյանի

նը վճռաբեկության կարգով բողոքարկել է որպես դատավարությանը մասնակից չդարձված անձ:

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի կողմից իր իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը բողոքարկելու իրավունքի իրացման առանձնահատկությունների վերաբերյալ կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար: Միաժամանակ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ **առերևույթ առկա է** մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, ինչը, սակայն սույն բողոքի քննության արդյունքում չհաստատվեց ստորև ներկայացվող հիմնավորումներով:

Անդրադառնալով այն իրավական հարցին, թե ի՞նչ կարգով դատավարությանը մասնակից չդարձված անձը կարող է իրացնել իր իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը բողոքարկելու իրավունքը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ վարչական դատավարության մասնակիցներն են՝ երրորդ անձինք:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ երրորդ անձինք այն ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք են կամ մարմինները, որոնց իրավունքները շոշափվում են կամ անմիջականորեն կարող են շոշափվել գործի քննության արդյունքում ընդունվելիք դատական ակտով, ինչպես նաև այն մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք, որոնց լիազորություններին առնչվում է կամ կարող է առնչվել ընդունվելիք դատական ակտը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե դատական ակտը անխուսափելիորեն և ուղղակիորեն տարածվելու է նաև որոշակի անձանց կամ մարմինների վրա, ապա վարչական դատարանը պարտավոր է այդ անձանց (մարմիններին) ներգրավել դատավարության մեջ որպես երրորդ անձ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում արդեն իսկ անդրադարձել է դատավարությանը մասնակից չդարձված անձանց ինստիտուտին՝ այն դարձնելով գնահատման առարկա: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մասնա-

վորապես նշել է, որ օրենսդիրը գործին մասնակից չդարձված անձանց վերապահում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքներ և նրանց համար սահմանում պարտականություններ միայն այն դեպքում, երբ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը կայացվել է նրանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ (տե՛ս, *Լատուրա Մկրտչյանն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/4107/05/08 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 11.08.2009 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ մի կողմից՝ օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածում սահմանել է, որ վարչական դատարանը պարտավոր է սեփական նախաձեռնությամբ դատավարության մեջ որպես երրորդ անձ ներգրավել այն անձանց, որոնց իրավունքները շոշափվելու են գործի քննության արդյունքում ընդունվելիք դատական ակտով, այսինքն՝ ընդունվելիք դատական ակտն անխուսափելիորեն և ուղղակիորեն տարածվելու է այդ անձանց վրա: Մյուս կողմից՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածում նախատեսելով դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմքերը՝ օրենսդիրը որպես վարչական դատարանի վերոնշյալ դատավարական պարտականության կատարման նկատմամբ վերահաս դատական ատյանի կողմից իրականացվող հսկողության միջոց սահմանել է, որ դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե այն շոշափում է դատավարության մասնակից չդարձված անձանց իրավունքները և պարտականությունները (տե՛ս, «Բուրգեր Քինգ Քորպորեյշն» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության աշխատակազմի մտավոր սեփականության գործակալության թիվ ՎԴ/0475/05/15 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 02.12.2016 թվականի որոշումը):

Փաստորեն, օրենսդիրը, սահմանելով, որ վարչական դատարանը պարտավոր է դատավարության մեջ որպես երրորդ անձ ներգրավել այն անձանց կամ մարմիններին, որոնց վրա անխուսափելիորեն և ուղղակիորեն տարածվելու է գործի քննության արդյունքում կայացված դատական ակտը, միևնույն ժամանակ սահմանել է այդ կանոնը խախտելու իրավական հետևանքը, որը դատական ակտի անվերապահ բեկանումն է:

Այսպես. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետի համաձայն՝ դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե դատական ակտը շոշափում է դատավարության մասնակից չդարձված անձանց իրավունքները և պարտականությունները: Ըստ այդմ, դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի դատական պաշտպանության իրավունքն իրացնելու նպատակով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով ամրագրվել է դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի, ինչպես նաև նույն օրենսգրքի 131-րդ հոդվածով նախատեսված միջանկյալ դատական

ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն՝

1) դատավարության մասնակիցները.

2) դատավարության մասնակից չդարձված անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում նշված անձինք վերաքննիչ դատարանում օգտվում են երրորդ անձանց իրավունքներից և կրում են նրանց համար սահմանված պարտականությունները:

Նույնաբովանդակ կարգավորում է նախատեսվել նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով, որի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը վճռաբեկ դատարանում բողոքարկելու իրավունք ունեն դատավարության մասնակից չդարձված անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում նշված անձինք վճռաբեկ դատարանում օգտվում են երրորդ անձի իրավունքներից և կրում նրանց համար սահմանված պարտականությունները:

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն եզրահանգում է, որ դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի կողմից բողոքարկման իր իրավունքն իրացնելու յուրաքանչյուր դեպքում որոշիչ է այն հարցի պարզումը, թե որ դատարանի՝ առաջին ատյանի, թե վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված դատական ակտով է շոշափվում տվյալ անձի իրավունքները և պարտականությունները:

Նշված դատողության համար Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի հետևյալ իրավակարգավորումները:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 155-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտը չի կարող բողոքարկվել վճռաբեկ դատարան, եթե այն **նույն հիմքերով չի բողոքարկվել վերաքննիչ դատարանում**, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված դեպքի:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատավարության մասնակից չդարձված այն անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է վերաքննիչ դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ, իրավունք ունեն վճռաբեկ բողոք բերելու՝ սկսած այն օրվանից՝ երեք ամսվա ընթացքում, երբ իմացել են կամ կարող էին իմանալ նման դատական ակտի կայացման մասին:

Այսինքն, օրենքով սահմանված իրավակարգավորման համաձայն՝ այն դեպքում, երբ դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափվում են առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտով, ապա տվյալ անձը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետի հիմքով կարող է իրացնել առաջին ատյա-

նի դատական ակտը բողոքարկելու իր իրավունքը, իսկ Վերաքննիչ դատարանի կողմից նշված հիմքով իրականացված բողոքի քննության արդյունքով կայացված դատական ակտն ընդհանուր կարգով բողոքարկել ՀՀ վճռաբեկ դատարան: Այլ կերպ ասած, եթե անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը կայացվել է առաջին ատյանի դատարանի կողմից, ապա վերջինս, որպես դատավարության մասնակից չդարձված անձ, տվյալ դատարանի դատական ակտը պետք է բողոքարկի վերաքննության կարգով, քանի որ վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն անփոփոխ թողնելու պարագայում, անձն այլևս ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետի հիմքով չի կարող բողոքարկել վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը: Միևնույն ժամանակ, եթե անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը կայացվել է վերաքննիչ դատարանի կողմից, ապա վերջինս, որպես դատավարության մասնակից չդարձված անձ, տվյալ դատական ակտը կարող է բողոքարկել վճռաբեկության կարգով:

Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում վերլուծության ենթարկել հետևյալ հնարավոր իրավիճակները.

1) առաջին ատյանի դատարանը կայացրել է դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտ, որը մեկ այլ անձի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում թողնվել է անփոփոխ: Քանի որ այդ դեպքում անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը կայացվել է առաջին ատյանի դատարանի կողմից (վերաքննիչ դատարանն ընդամենն այն անփոփոխ է թողել), անձն իրավունք ունի առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը բողոքարկել վերաքննության կարգով: Իսկ այդ բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը կարող է բողոքարկվել ՀՀ վճռաբեկ դատարան: Քննարկվող իրավիճակում առանց առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերաքննության կարգով բողոքարկելու՝ անձը չի կարող վճռաբեկության կարգով բողոքարկել վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը.

2) առաջին ատյանի դատարանը կայացրել է դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի իրավունքներն ու պարտականությունները չշոշափող դատական ակտ, որը մեկ այլ անձի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ամբողջությամբ բեկանվել և փոփոխվել է, և վերաքննիչ դատարանը կայացրել է դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտ: Այդ դեպքում առաջին ատյանի դատարանի ամբողջությամբ բեկանված դատական ակտն այլևս գոյություն չունի, ուստի քննարկվող իրավիճակում անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը կայացվել է ոչ թե առաջին ատյանի դատարանի, այլ՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից: Նման պայմաններում դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի կողմից կարող է բողոքարկվել ոչ թե

առաջին ատյանի դատարանի, այլ՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը.

3) առաջին ատյանի դատարանը կայացրել է դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտ, որը մեկ այլ անձի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում մասնակիորեն է բեկանվել և փոփոխվել: Այդ դեպքում դատավարությանը մասնակից չդարձված անձն իրավունք ունի վճռաբեկության կարգով բողոքարկել վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու մասով: Նկարագրված դեպքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ենթակա է գնահատման այն հարցը, թե վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում մասնակիորեն բեկանված և փոփոխված դատական ակտն ինչ ծավալով է միջամտում գործին մասնակից չդարձված անձի իրավունքներին ու պարտականություններին:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի կողմից բողոքարկման իրավունքն իրացնելու յուրաքանչյուր դեպքում պետք է որոշակի լինի, թե որ ատյանի դատարանի կայացրած դատական ակտով են շոշափվում տվյալ անձի իրավունքներն ու պարտականությունները, քանի որ եթե անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափվող դատական ակտը կայացրել է առաջին ատյանի դատարանը, ապա վերջինս, որպես դատավարության մասնակից չդարձված անձ, տվյալ դատարանի դատական ակտը կարող է բողոքարկել միայն վերաքննության կարգով, իսկ եթե անձի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափող դատական ակտը կայացրել է վերաքննիչ դատարանը, ապա՝ վերջինս, որպես դատավարության մասնակից չդարձված անձ, տվյալ դատական ակտը կարող է բողոքարկել վճռաբեկության կարգով:

Ըստ այդմ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետը կարող է կիրառելի լինել, և այդ հիմքով դատական ակտը ենթակա կլինի անվերապահ բեկանման միայն այն պարագայում, եթե դատավարությանը մասնակից չդարձված անձի կողմից բողոքարկման իրավունքն իրացվել է վերը նշված իրավական դիրքորոշումներին համապատասխան:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վարչական գործը հարուցվել է Ռուզաննա Սարգսյանի հայցի հիման վրա, որով վերջինս պահանջել է անվավեր ճանաչել Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումը և որպես անվավերության հետևանք՝ անվավեր ճանաչել Արթուր Բաղդասարյանի սեփականության իրավունքի գրանցման գրառումը Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշ Համայնքի 2-րդ խճուղի թիվ 9 հասցեով տնատիրության՝ տան և հողամասի նկատմամբ:

Դատարանը, հաստատելով, որ վիճարկվող որոշման ընդունմամբ թույլ է տրվել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի խախտում, հայցվորը վարչական վարույթին մասնակից չի դարձվել, դրանով իսկ խախտվել է նույն օրենքի 4-րդ և 5-րդ գլուխներով նա-

խատեսված հայցվորի բոլոր իրավունքները, նույն օրենքի 37-րդ հոդվածի համաձայն չի ապահովվել փաստական հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումը, ինչի արդյունքում 02.11.2012 թվականի որոշումն ընդունելիս Համայնքի ղեկավարն ըստ էության վարչական վարույթ չի իրականացրել՝ քննարկում չի կատարել և հայցվորին գրկել է ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականատիրոջ իր իրավունքներից, բավարարել է Ռուզաննա Սարգսյանի հայցը՝ անվավեր ճանաչելով Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումը:

Վերաքննիչ դատարանը, մասնակի վերահաստատելով Դատարանի իրավական դիրքորոշումը, փաստել է, որ Դատարանը վիճարկվող որոշումն ամբողջությամբ անվավեր ճանաչելիս խախտել է նաև Արթուր Բաղդասարյանի սեփականության իրավունքը, քանի որ Մեծ Մանթաշ համայնքի վիճարկվող տնամերձ հողամասն ունի երկու սեփականատեր և այդ հողամասն իր հերթին բաժանվել է 2 առանձին միավորների: Այսինքն՝ հայցվորը հանդիսանում է Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշ համայնքի թիվ 2 խճուղի թիվ 9 հասցեի 0,07հա մակերեսով տնամերձ հողամասի սեփականատեր, իսկ մյուս մասի սեփականատերն է Արթուր Բաղդասարյանը: Արդյունքում՝ Վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքը բավարարել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 30.05.2016 թվականի վճիռը բեկանել և փոփոխել է՝ Ռուզաննա Սարգսյանի հայցը բավարարել է մասնակի. Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումն անվավեր է ճանաչվել Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշ համայնքի 2-րդ խճուղի թիվ 9 հասցեում գտնվող գույքային միավորների 1/2 մասով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում, որպես դատավարությանը մասնակից չդարձված անձ, վճռաբեկության կարգով բողոքարկելով Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը, Վաչագան Կյուրեղյանը, որպես մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտման առերևույթ առկա լինելու փաստարկ, պնդել է, որ Վաչագան Կյուրեղյանը մասնակից չի դարձվել դատավարությանը, ուստի Վերաքննիչ դատարանի որոշումը ենթակա է բեկանման:

Դատավարությանը մասնակից չդարձված անձանց կողմից դատական ակտի բողոքարկման ինստիտուտի վերաբերյալ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով Վաչագան Կյուրեղյանի բողոքի հիմքին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Նախ՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ Վաչագան Կյուրեղյանը, որպես դատավարությանը մասնակից չդարձված անձ, իրավունք ունի բողոքարկելու այն դատական ակտը, որով շոշափվում են նրա իրավունքներն ու պարտականությունները: Ըստ այդմ, Վերաքննիչ դատարանի որոշումը, որպես դատավարությանը մասնակից չդարձված անձ, վճռաբեկության կարգով բողոքարկելու համար Վաչագան Կյուրեղյանը նախևառաջ պետք է հիմնավորի, որ իր իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ դատական ակտը կայացրել է հենց Վերաքննիչ դատարանը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև տվյալ դեպքում բողոքաբերը վճռաբեկ բողոքով պնդել է, որ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը կայացվել է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտմամբ, քանի որ Վաչագան Կյուրեղյանը մասնակից չի դարձվել դատավարությանը, այդուհանդերձ բողոքի քննության արդյունքում նշված հիմքի առկայությունը չհաստատվեց: Մասնավորապես, սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումն ամբողջությամբ անվավեր է ճանաչվել, այսինքն՝ Վաչագան Կյուրեղյանի իրավունքներն ու պարտականությունները շոշափվել են Դատարանի վճռով: Վերաքննիչ դատարանը գործով երրորդ անձ Արթուր Բաղդասարյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարել է մասնակի՝ Դատարանի 30.05.2016 թվականի վճիռը բեկանել և փոփոխել է՝ Ռուզաննա Սարգսյանի հայցը բավարարել է մասնակի: Համայնքի ղեկավարի 02.11.2012 թվականի թիվ 42-Ա որոշումն անվավեր է ճանաչվել Շիրակի մարզի Մեծ Մանթաշ համայնքի 2-րդ խճուղի թիվ 9 հասցեում գտնվող գույքային միավորների՝ Ռուզաննա Սարգսյանին պատկանող **1/2 մասով** միայն:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն բողոքի քննությամբ չի հաստատվում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայության, այն է՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտման առերևույթ առկա լինելու հանգամանքը, ուստի բողոքը ենթակա է մերժման:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը բավարար չէ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար: Հետևաբար սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտն անփոփոխ թողնելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որոնք իրենց նպատակին չեն ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ

եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ Վաչագան Կյուրեղյանի կողմից վճռաբեկ բողոքի համար պետական տուրքը վճարված լինելու պարագայում պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված՝ նկատի ունենալով, որ վերջինիս բողոքը ենթակա է մերժման:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 12.05.2017 թվականի որոշումը թողնել անփոփոխ:
2. Վճռաբեկ բողոքի համար պետական տուրքի հարցը համարել լուծված:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԱՎԴ4/0028/01/16

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՈՎԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի սեպտեմբերի 18-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Նարեկ Մայիսի Խաչատրյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 28-ի որոշման դեմ պաշտպան Վ. Ջուռնաչյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ քննչական կոմիտեի Վայոց ձորի մարզային քննչական վարչությունում 2015 թվականի հոկտեմբերի 22-ին հարուցվել է թիվ 37105115 քրեական գործը, իսկ 2015 թվականի հոկտեմբերի 25-ին՝ թիվ 37105215 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներով:

2015 թվականի հոկտեմբերի 30-ին Նարեկ Մայիսի Խաչատրյանը ձերբակալվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի հոկտեմբերի 30-ի որոշմամբ անչափահաս Ն. Խաչատրյանի օրինական ներկայացուցիչ է ներգրավվել վերջինիս մայրը՝ Մանե Խաչատրյանը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ թիվ 37105215 քրեական գործը միացվել է 37105115 քրեական գործին:

Նախաքննության մարմնի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ Ն. Խաչատրյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 8-րդ կետերով:

Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ մեղադրյալ

Ն.Խաչատրյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով, որը հետագայում երկարացվել է:

Նախաքննության մարմնի՝ 2016 թվականի սեպտեմբերի 21-ի որոշմամբ մեղադրյալ Ն. Խաչատրյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել և լրացվել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 8-րդ կետերով ու 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով:

2016 թվականի հոկտեմբերի 12-ին Ն. Խաչատրյանի վերաբերյալ քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 29-ի դատավճռով Ն.Խաչատրյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 8-րդ կետերով, 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով և նույն օրենսգրքի 89-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի կիրառմամբ՝ դատապարտվել ազատազրկման՝ 10 (տասը) տարի ժամկետով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 8-րդ կետերով, և ազատազրկման՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ և 90-րդ հոդվածների կիրառմամբ՝ Ն.Խաչատրյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 10 (տասը) տարի ժամկետով: Պատժի կրման սկիզբը հաշվվել է 2015 թվականի հոկտեմբերի 30-ից:

3. Ամբաստանյալ Ն.Խաչատրյանի պաշտպան Վ.Զուռնաչյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի հունիսի 28-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 29-ի դատավճիռը՝ թողել անփոփոխ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ Ն.Խաչատրյանի պաշտպան Վ. Զուռնաչյանը վճռաբեկ բողոք է բերել, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2019 թվականի փետրվարի 20-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 29-ի դատավճռով Ն. Խաչատրյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 8-րդ կետերով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով՝ այն բանի համար, որ նա. «(...) 2015 թվականի հոկտեմբերի 20-ին՝ ժամը 10:30-ից 13:00-ի սահմաններում, գյուղատնտեսական աշխատանքներ կատարելու պատրվակով, սակայն ուրիշի գույքը հափշտակելու նախնական դիտարկությամբ գնացել է Եղեգնաձոր քաղաքի Իսակովի 25 հասցեում

միայնակ բնակվող, 91-ամյա Վարդուշ Սիմոնյանի տուն և նրանից որոշակի վճարի դիմաց խնդրել է կատարել այգեգործական աշխատանք: Վարդուշ Սիմոնյանի առաջարկով մտել է առանձնապես խոհանոց, որտեղ նրա կրած ոսկյա ականջօղերը վերջինիս կյանքի համար վրանգավոր բռնություն գործադրելով՝ նրան ապօրինաբար կյանքից զրկելու դիտավորությամբ հափշտակելու նպատակով, բռնել է ուսի հափվածից, ուժգնությամբ քաշել, զցել է գեպոնին, գլուխը հարվածել բեքոնյա հատակին, ինչի հետևանքով Վարդուշ Սիմոնյանը կենսական կարևոր նշանակության օրգան համարվող գլխի երեք փարբեր շրջաններին ներդրված առանձին բուֆ, կոշտ ներգործության արդյունքում ստանալով կյանքի համար վրանգավոր առողջության ծանր վնաս՝ բաց բուֆ գանգուղեղային վնասվածք, մահացել է: Այնուհետև, Նարեկ Խաչատրյանը Վարդուշ Սիմոնյանի ականջներից հանելով՝ հափշտակել է վերը նշված՝ բաց կարմրավուն գույնի քարերով ոսկյա ականջօղերը և հեռացել՝ հետագայում դրանք 32.000 ՀՀ դրամով վաճառելով ոսկյա իրերի առուվաճառքով զբաղվող Հրահապ Սիմոնյանին: Բացի այդ, Նարեկ Խաչատրյանը 2015թ. հոկտեմբերի 24-ին՝ ժամը 14:00-ից 18:30-ի սահմաններում, դարձյալ այգեգործական աշխատանքներ կատարելու պատրվակով, սակայն իրականում ուրիշի գույքն ավազակային հարձակմամբ հափշտակելու նախնական դիտավորությամբ, գնացել է Վայոց ձորի մարզի Վերնաշեն գյուղի 6-րդ փողոցի 6-րդ տան հարևանությամբ գտնվող, 76-ամյա Գոհար Բարսեղյանին պատկանող հողամաս և նրանից որոշակի վճարի դիմաց խնդրել է կատարել այգեգործական աշխատանք, ինչին վերջինս համաձայնել է: Նրա առաջարկով բարձրացել է ծառը՝ խնձոր քաղելու, և վերևից նկատելով Գոհար Բարսեղյանի ականջներին կարմրավուն գույնի քարերով ոսկյա ականջօղեր՝ դրանք վերջինիս կյանքի համար վրանգավոր բռնություն գործադրելով՝ նրան ապօրինաբար կյանքից զրկելու դիտավորությամբ հափշտակելու նպատակով, իջել է ծառից, վերցրել խնձորենուն հենած բահը և որպես զենք օգտագործվող այդ առարկայի մեքաղյա հափվածով թիկունքից ուժգին հարվածել է Գոհար Բարսեղյանի գլխի աջ գագաթ-քունքածոծրակային շրջանին, պատճառել կյանքի համար վրանգավոր առողջության ծանր վնաս՝ բաց բուֆ գանգուղեղային վնասվածք, որը բերելով գլխուղեղի կենսական կարևորագույն ֆունկցիաների սուր խանգարման՝ հանգեցրել է Գոհար Բարսեղյանի մահվանը: Այնուհետև, Նարեկ Խաչատրյանը բերանքսիվայր ընկած Գոհար Բարսեղյանի ականջներից հանելով՝ հափշտակել է վերը նշված ոսկյա ականջօղերը և հեռացել, որոնք հետագայում 28.000 ՀՀ դրամով վաճառել է ոսկյա իրերի առուվաճառքով զբաղվող Սպարտակ Վարդանյանին: Բացի այդ, Նարեկ Խաչատրյանը, նախազգուշացված լինելով սուր մարտություն կատարելու համար նախապեսված քրեական պատասխանատվության մասին և զհրակցելով, որ իր տրամադրած տեղեկությունը կեղծ է, ավազակային հարձակմամբ զուգորդված Վարդուշ Սիմոնյանի և Գոհար Բարսեղյանի սպանության դեպքերի հետ առնչություն չունեցող Սմբար Զաքարյանին անհիմն մեղադրել է այդ՝ առանձնապես ծանր հանցագործությունների կատարման մեջ՝ դրանց վերաբերյալ բազմիցս գրավոր հաղորդելով իր կողմից տրված ցուցմունք-

ների արձանագրություններում»¹:

6. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2016 թվականի մարտի 11-ի որոշման համաձայն. «(...) 2015 թվականի հոկտեմբերի 31-ին Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանին է ներկայացվել Մանե Աղվանի Խաչատրյանի, Նորիկ Մայիսի Խաչատրյանի և Նարեկ Մայիսի Խաչատրյանի նկատմամբ «Ներքին դիտում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառում անցկացնելու թույլտվություն ստանալու (...) միջնորդություն հարուցելու մասին գաղտնագրված որոշումը, որը դատարանի՝ գաղտնագրված որոշմամբ բավարարվել է (...)»²:

7. 2015 թվականի հոկտեմբերի 31-ին ՀՀ ոստիկանության Եղեգնաձորի բաժնում Մանե, Նորիկ և Նարեկ Խաչատրյանների նկատմամբ իրականացվել է «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում³:

8. Առաջին ատյանի դատարանը, Ն.Խաչատրյանին մեղավոր ճանաչելով նրան մեղսագրված արարքների կատարման մեջ, իր հետևությունները, ի թիվս այլնի, հիմնավորել է. ««Ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման տեսաձայնագրությունը զննելու մասին կազմված արձանագրությամբ, համաձայն որի՝ սենյակում իրար դեմ դիմաց նստած են եղել Նարեկ Խաչատրյանը, նրա մայր Մանե Խաչատրյանը, իսկ եղբայր Նորիկ Խաչատրյանը՝ բազմոցին: Նարեկ Խաչատրյանը պատասխանել է մոր հարցերին (...)»⁴:

8.1 Առաջին ատյանի դատարանն իր դատական ակտում փաստել է. «(...) [Առաջին ատյանի դատարանը], անդրադառնալով ամբաստանյալի պաշտպանի այն պնդմանը, որ ներքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը և դրա վերաբերյալ կազմված զննության արձանագրությունը հանդիսանում են անթույլատրելի ապացույցներ, քանի որ ձեռք են բերվել օրենքի կոպիտ խախտմամբ, այն է՝ ամբաստանյալ Ն.Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցչի առանձին և կոնֆիդենցիալ տեսակցելու իրավունքի խախտմամբ, գտնում է, որ չեն խախտվել ամբաստանյալի և նրա օրինական ներկայացուցչի իրավունքները՝ հաշվի առնելով նաև ներքին դիտում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման բնույթը, որը նախատեսված է օրենքով, հետևաբար նշված ապացույցը թույլատրելի է (...)»⁵:

9. Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը և դրա վերաբերյալ կազմված զննության արձանագրությունն անթույլատրելի ապացույցներ ճանաչելու մասին պաշտպանի պնդմանը, փաստել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը հաշվի առնելով (...) «Ներքին դիտում» օպերատիվ-հետա-

¹ Տես քրեական գործ, հատոր 11-րդ, թերթեր 76-101:

² Տես քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթ 54:

³ Տես քրեական գործ, հատոր 6-րդ, թերթ 53:

⁴ Տես քրեական գործ, հատոր 17-րդ, թերթեր 87-129:

⁵ Տես նույն տեղում:

խուզական միջոցառման բնույթը, որը նախատեսված է օրենքով, գտնում է, որ նախաքննության մարմնի կողմից օրենքով սահմանված կարգով Մանե Աղվանի Խաչատրյանի, Նորիկ Մայիսի Խաչատրյանի և Նարեկ Մայիսի Խաչատրյանի նկատմամբ իրականացված «Ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը և դրա վերաբերյալ կազմված զննության արձանագրությունը չի կարող համարվել քննչական գործողության կատարման կարգի կոպիտ խախտմամբ ձեռք բերված, քանի որ տվյալ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում ստացված տվյալները չեն հանդիսացել փաստաբանական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, որը կարող էր համարվել որպես ապացույց չթույլատրվող նյութ, հետևաբար ամբաստանյալի և նրա օրինական ներկայացուցչի իրավունքները չեն խախտվել և տվյալ ապացույցն առաջին արդյանի դատարանի կողմից նույնպես հիմնավորված կերպով ճանաչվել է թույլատրելի: (...)⁶:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

10. Բողոքի հեղինակի կարծիքով, «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացնելու ընթացքում խախտվել է Ն.Խաչատրյանի իրավունքը՝ առանձին, կոնֆիդենցիալ և անարգել տեսակցելու օրինական ներկայացուցչի՝ Մ.Խաչատրյանի հետ: Հետևապես, «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը և դրա վերաբերյալ կազմված զննության արձանագրությունն անթույլատրելի ապացույցներ են, չէին կարող օգտագործվել և դրվել Ն.Խաչատրյանի մեղադրանքի հիմքում, քանի որ ձեռք են բերվել օրենքի կոպիտ խախտմամբ, ինչը սակայն, անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

10.1 Բացի այդ, բողոքաբերը նշել է, որ գործում առկա ապացույցների համակցությունը բավարար չէր հաստատված համարելու Ն.Խաչատրյանի կողմից իրեն մեղսագրված հանցագործությունների կատարումը:

11. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի որոշումը, ճանաչել ու հոչակել Ն.Խաչատրյանի անմեղությունը՝ հանցակազմի բացակայության հիմքով, և կայացնել արդարացման դատավճիռ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

12. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ կասկածյալի (մեղադրյալի) և օրինական ներկայացուցչի տեսակցության ժամանակ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելու իրավաչափության և դրա արդյունքում ստացված փաստական տվյալների՝ որպես ապացույց օգտագործելու

⁶ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 18-րդ, թերթեր 103-153:

թույլատրելիության վերաբերյալ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

1. «Ներքին դիրքում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը՝ որպես միջամտություն մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի նկատմամբ.

13. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. կասկածյալ Նարեկ Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի նկատմամբ «*ներքին դիրքում*» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելիս արդյո՞ք տեղի ունեցել է միջամտություն մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի նկատմամբ:

14. ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և հաղորդակցության այլ ձևերի ազատության և գաղտնիության իրավունք:

2. Հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Հաղորդակցության գաղտնիությունը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի որոշմամբ, բացառությամբ երբ դա անհրաժեշտ է պետական անվտանգության պաշտպանության համար և պայմանավորված է հաղորդակցվողների՝ օրենքով սահմանված առանձնահատուկ կարգավիճակով»:

14.1 «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա) 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

14.2 Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի շրջանակներում Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը որոշակի նախադեպային դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ խոսակցությունների կամ պատկերների տեսաձայնային ամրագրման սարքերի միջոցով գաղտնալուծում ընկնում է Եվրոպական

կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի գործողության ներքո նաև այն դեպքում, երբ անձին գաղտնի վերահսկել են ազատությունից զրկելու վայրերում: Այսպես, օրինակ, այս մոտեցումը կիրառվել է այն դեպքերում, երբ ձայնագրող սարքերն օգտագործվել են ոստիկանության բաժանմունքի խցում⁷, տեսանկարահանումն իրականացվել է ոստիկանական բաժանմունքում⁸, տեսաձայնային հսկողության միջոցները տեղադրվել են անձի խցում և այցելությունների համար նախատեսված տարածքում⁹:

Այցելությունների համար նախատեսված սենյակում քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից խոսակցությունների գաղտնալսման առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ անվտանգության ապահովման նկատառումներով դա միանգամայն իրավաչափ է, սակայն *այլ նպատակով* խոսակցությունների պարբերաբար ձայնագրումը հակասում է այցելության համար նախատեսված սենյակների հիմնական նշանակությանը, այն է՝ ապահովել կալանավորված անձի և ազգականի մասնավոր կյանքը, որը ներառում է մերձավորի հետ հարաբերություններում արված հայտարարությունների գաղտնիությունը: Ուստի, քրեակատարողական հիմնարկի՝ այցելությունների համար նախատեսված սենյակում տեղի ունեցած խոսակցությունները կարող են ներառվել «մասնավոր կյանք» և «նամակագրություն» հասկացությունների մեջ¹⁰:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի գնահատմամբ, մինչդեռ տեսանկարահանումը կալանքի տակ գտնվող անձինք, ովքեր առաջին տեսակցության հնարավորություն են ստանում իրենց մերձավորների հետ, կարող են ակնկալել որոշակի գաղտնիություն, որը ներառում է հաղորդակցության ազատության որոշակի աստիճան, և չեն կարող ենթադրել, որ իրենց խոսակցությունները այցելության համար նախատեսված սենյակում կարող են ձայնագրվել՝ ապացույցներ հավաքելու նպատակով: Նշված հանգամանքներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, այցելությունների համար նախատեսված սենյակում խոսակցությունների ձայնագրումը և դրանց հետագա օգտագործումը դիտարկելով որպես անձնական կյանքին միջամտություն, գտել է, որ այս դեպքում պետք է գնահատել, թե արդյոք միջամտությունն արդարացված է եղել Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի լույսի ներքո, այն է՝ արդյոք միջամտությունը նախատեսված է եղել օրենքով, հետապնդել է իրավաչափ նպատակ և անհրաժեշտ է եղել ժողովրդավարական հասարակությունում՝ այդ նպատակին հասնելու հա-

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *P.G. and J.H v. The United Kingdom* գործով 2001 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44787/98:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Perry v. The United Kingdom* գործով 2003 թվականի հուլիսի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 63737/00:

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Allan v. The United Kingdom* գործով 2002 թվականի նոյեմբերի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 48539/99:

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Wisse c. France* գործով 2005 թվականի դեկտեմբերի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 71611/01, 29-րդ կետը:

մար¹¹: Ընդ որում, անդրադառնալով օրենքով նախատեսված լինելու պահանջին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս նշել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի իմաստով, օրենքով նախատեսված լինելու պահանջի որակական պայմանները ներառում են օրենքի կանխատեսելիությունը, այսինքն՝ անձը պետք է հնարավորություն ունենա կանխատեսելու իր վարքագծի հնարավոր հետևանքները, ինչպես նաև օրենքի համապատասխանությունը իրավունքի գերակայությանը¹²: Ինչ վերաբերում է ժողովրդավարական հասարակության մեջ անհրաժեշտ լինելու պահանջին, ապա դա ենթադրում է, որ միջամտությունը պետք է համապատասխանի գերակա սոցիալական անհրաժեշտությանը և համաչափ լինի հետապնդվող իրավաչափ նպատակին¹³:

15. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Ներքին դիպուկը բնակարանում հատուկ և այլ տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ կամ առանց դրանց անձին (անձանց) հետևելն ու առանձին դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքի վերահսկումն է, ինչպես նաև դիպուկ արդյունքների ամրագրումը տեսանկարահանման, ձայնագրման, լուսանկարահանման, էլեկտրոնային և այլ կրիչների միջոցով կամ առանց դրանց:

2. Սույն օրենքում բնակարան հասկացությունը օգտագործվում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված իմաստով»:

15.1 Վերոնշյալ նորմի մեկնաբանմանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Գոռ Սարգսյանի վերաբերյալ որոշմամբ և նշել, որ «(...) [Օ]պերատիվ-հետախուզական գործունեությունն իրավապահ մարմինների կողմից օրենքով իրենց վերապահված լիազորությունների շրջանակներում իրականացվող պետական գործունեության ինքնուրույն տեսակ է, որը նպատակ է հետապնդում բացահայտել, կանխել և խափանել հանցագործությունները, ինչպես նաև հայտնաբերել հանցագործությունը նախապատրաստող, կատարող և կատարած անձանց:

(...) [Ո]րոշ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման դեպքում միջամտություն է տեղի ունենում մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների: Այդ պարագայում, իրականացվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների շրջանակներում հարկավոր է հաշվի առնել նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վերաբերյալ պետության կողմից ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայով (...) ստանձնած պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորությունները՝ մշտապես պահպանելով հանրային շահի և անհատի շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռությունը»¹⁴:

¹¹ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Wisse c. France* վճիռը, 30-31-րդ կետերը:

¹² Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Matheron v. France* գործով 2005 թվականի մարտի 29-ի վճիռը, գանգատ թիվ, 29-րդ կետը:

¹³ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Campbell v. The United Kingdom* գործով 1992 թվականի մարտի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 13590/88, 44-րդ կետը:

¹⁴ Տես Վճռաբեկ դատարանի՝ Գոռ Սարգսյանի վերաբերյալ 2019 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ

15.2 Մինևույն ժամանակ, նույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը, *Գոռ Սարգսյանի* գործի փաստական հանգամանքների հաշվառմամբ արձանագրել է, որ «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել է ՀՀ ոստիկանության պաշտոնատար անձի աշխատասենյակում, որպիսի պայմաններում Գ.Սարգսյանի անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի նկատմամբ միջամտություն տեղի չի ունեցել, ինչը բնորոշ է «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմանը: Այսպես, Գ.Սարգսյանը գտնվելով ոստիկանության պաշտոնատար անձի աշխատասենյակում՝ չի ունեցել և չէր էլ կարող ունենալ ողջամիտ ակնկալիք՝ իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության ապահովման երաշխիքի վերաբերյալ: Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ նրա նկատմամբ չէր կարող իրականացվել մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքը սահմանափակող «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը¹⁵:

16. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- 2015 թվականի հոկտեմբերի 30-ին Նարեկ Խաչատրյանը ձերբակալվել է: Նույն օրն անչափահաս կասկածյալ Ն.Խաչատրյանի օրինական ներկայացուցիչ է ներգրավվել վերջինիս մայրը՝ Մանե Խաչատրյանը¹⁶,

- 2015 թվականի հոկտեմբերի 31-ին ՀՀ ոստիկանության Եղեգնաձորի բաժնում անչափահաս Ն.Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի տեսակցության ժամանակ նրանց նկատմամբ իրականացվել է «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը¹⁷:

17. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 13-15.2-րդ կետերում մեջբերված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործի փաստական հանգամանքները տարբերվում են *Գոռ Սարգսյանի* գործի փաստական հանգամանքներից: Այսպես, ի տարբերություն *Գոռ Սարգսյանի* գործի, որտեղ մեղադրյալի և հանրային իշխանություն կրող ոստիկանության պաշտոնատար անձի միջև տեղի ունեցած շփումները հանրային իրավահարաբերությունների տիրույթում էին, ուստի և մասնավոր կյանքի գաղտնիության երաշխիքով պաշտպանված լինել չէին կարող՝ հաշվի առնելով, որ *Գոռ Սարգսյանը* չէր կարող ունենալ ողջամիտ ակնկալիք իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության ապահովման երաշխիքի վերաբերյալ, սույն գործով «ներքին դիպրում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառման իրականացման պայմանները և իրավիճակն այլ է: Այսպես, *Նարեկ Խաչատրյանը*, «ներքին դիպրում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառման ժամանակ, տեսակցություն է ունեցել իր մոր՝ օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի հետ: Այսինքն՝ թեև սույն գործով ևս «ներքին դիպրում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառումն իրակա-

ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 17-17.2-րդ կետերը:

¹⁵ Տե՛ս նույն որոշման 19-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս սույն որոշման 1-ին կետը:

¹⁷ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

նացվել է ոստիկանության բաժնում, սակայն դրա ընթացքում մեղադրյալն իր մոր հետ շփվելիս կարող էր ունենալ ողջամիտ ակնկալիք՝ մասնավոր կյանքի գաղտնիության ապահովման երաշխիքի վերաբերյալ: Այլ կերպ, նշված գործերով հաղորդակցության ազատության աստիճանն էականորեն տարբեր է և, ի տարբերություն իր պաշտոնեական լիազորություններն իրականացնող ոստիկանության աշխատակցի հետ *Գոռ Սարգսյանի* ունեցած շփման, *Նարեկ Խաչատրյանը* մոր հետ ունեցած տեսակցության ժամանակ կարող էր ենթադրել, որ իրենց գրույցն ունի մասնավոր բնույթ, ուստի և ենթակա է պաշտպանության՝ մասնավոր կյանքի գաղտնիության երաշխիքով: Նշված մոտեցումը համապատասխանում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ սույն որոշման 14.2-րդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումներին՝ այն առումով, որ մերձավորների հետ տեսակցությունների ժամանակ անձինք կարող են ակնկալել որոշակի գաղտնիություն, որի սահմանափակման իրավաչափության հարցը ենթակա է գնահատման՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով պետության ստանձնած նեգատիվ և պոզիտիվ պարտավորությունների համատեքստում: Այսինքն՝ մեղադրյալ Ն.Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի նկատմամբ իրականացված *«ներքին դիտում»* օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրավաչափությունը ևս ենթակա է գնահատման՝ Եվրոպական կոնվենցիայի այդ հոդվածի շրջանակներում:

17.1 Մինևնույն ժամանակ, վերոգրյալի հիման վրա, հաշվի առնելով, որ կասկածյալ Ն.Խաչատրյանն իր մոր հետ տեսակցության ընթացքում կարող էր ունենալ ողջամիտ ակնկալիք՝ իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության երաշխիքի վերաբերյալ, մինչդեռ *«ներքին դիտում»* օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացմամբ քրեական հետապնդման մարմնի կողմից վերահսկվել է դրա ընթացքում մեղադրյալի և իր մոր միջև տեղի ունեցած գրույցը, ապա Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պաշտպանության առարկան կազմող՝ մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքն առերևույթ միջամտության է ենթարկվել իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացմամբ: Այսինքն՝ իրականացված *«ներքին դիտում»* օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ շոշափվել են մասնավոր կյանքի գաղտնիությամբ պաշտպանվող՝ մեղադրյալի իրավունքներն ու օրինական շահերը:

18. Նման պայմաններում, ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ կասկածյալ Նարեկ Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի նկատմամբ *«ներքին դիտում»* օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելիս տեղի ունեցել է միջամտություն մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի նկատմամբ:

II. Անչափահաս կասկածյալի (մեղադրյալի) և նրա ներկայացուցչի տեսակցության նկատմամբ իրականացվող «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրավաչափությունը.

19. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավա-

կան հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ կասկածյալ Նարեկ Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի նկատմամբ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել և դրա արդյունքները որպես ապացույց օգտագործվել են օրենսդրության պահանջներին համապատասխան:

20. Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների (Պեկինյան կանոններ) համաձայն՝ «15.1 Դատաքննության ամբողջ ընթացքում անչափահասն իրավունք ունի ներկայացվելու իր դատապաշտպանի կողմից կամ դիմելու իրավական անվճար օգնության, եթե այդպիսի օգնության տրամադրումը նախատեսված է տվյալ երկրի օրենսդրությամբ:

15.2 Ծնողները կամ խնամակալը իրավունք ունեն մասնակցելու դատաքննությանը, և անչափահասների շահերից ելնելով իշխանության իրավասու մարմինը կարող է պահանջել նրանց մասնակցությունը: Սակայն իշխանության իրավասու մարմինը կարող է մերժել նրանց մասնակցությունը, եթե կան հիմքեր ենթադրելու, որ դա անհրաժեշտ է անչափահասի շահերի համար»¹⁸:

Վերոնշյալ կանոնների մեկնաբանության համաձայն՝ «Եթե դատապաշտպանի մասին դրույթը և անվճար իրավական օգնությունն անհրաժեշտ է անչափահասին իրավական օգնությամբ ապահովելու համար, ուրեմն ծնողների կամ խնամակալի մասնակցությունը, ինչպես նշված է 15.2 կանոնում, պետք է դիտել որպես ընդհանուր հոգեբանական, զգացմունքային աջակցություն անչափահասին, ինչպես ֆունկցիա, որը պետք է կատարվի քննության ամբողջ ընթացքում»¹⁹:

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Կասկածյալը և մեղադրյալն իրավունք ունեն մեղադրանքից պաշտպանվել ինչպես անձամբ, այնպես էլ պաշտպանի և օրինական ներկայացուցչի միջոցով: (...):»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Պաշտպանը, նպատակ ունենալով պարզելու մեղադրանքը հերքող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատասխանատվությունը բացառող կամ պարփոժը և դատավարական հարկադրանքի միջոցները մեղմացնող հանգամանքները, նրա օրինական շահերը պաշտպանելու, կասկածյալին և մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար, սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով, իրավունք ունի՝

(...)

2) առանձին, խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ), անարգել տեսակցել իր պաշտպանյալի հետ՝ առանց տեսակցությունների թվի և տևողության

¹⁸ Տե՛ս Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Պեկինյան կանոններ)՝ հաստատված ՄԱԿ-ի 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի թիվ 40/33 բանաձևով:

¹⁹ Տե՛ս Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների (Պեկինյան կանոններ) մեկնաբանություն, www.arlis.am Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգում:

սահմանափակման. (...)»:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ «(...) [Կ]ասկաճյալի, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչը, սույն օրենսգրքով, սահմանված կարգով, իրավունք ունի՝

(...)

3) առանձին, կոնֆիդենցիալ, անարգել տեսակցել դատավարության ներկայացվող մասնակցի հետ՝ քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվությամբ»:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Կալանավորվածներին պահելու վայրի վարչակազմը պարտավոր է՝

(...)

5) պաշտպանին և օրինական ներկայացուցչին անարգել թույլատրել ներկայանալ կալանավորված անձին, ապահովել նրանց առանձին, խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ) տեսակցելու հնարավորությունը՝ առանց դրանց թվի և տնտեսության սահմանափակման. (...)»:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 441-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Անչափահասների հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի քննությանը մասնակցում է անչափահաս կասկաճյալի կամ մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչը»:

22. Անչափահասների նկատմամբ արդարադատությունը պարտավորեցնում է տարբերակված մոտեցում դրսևորել անչափահաս կասկաճյալների (մեղադրյալների) նկատմամբ՝ հաշվի առնելով նրանց կողմից իրենց իրավունքներն ինքնուրույն պաշտպանելու դժվարությունները: Մասնավորապես, չափահասների համեմատ անչափահասներն ավելի խոցելի են: Հետևապես, քրեական դատավարությունում առանձնակի զգոնություն է պահանջվում՝ նրանց ֆիզիկական և հոգեկան բարօրությանը համարժեք պաշտպանություն ապահովելու համար: Այդ պատճառով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքին անչափահասների գործերով սահմանում է լրացուցիչ երաշխիքներ՝ ուղղված նրանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի արդյունավետ պաշտպանության ապահովմանը: Այսպես, անչափահասների հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի քննությանն օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը նրանց տարիքային, սոցիալ-հոգեբանական և այլ առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք է: Ավելին, հաշվի առնելով երեխայի առանձնահատուկ խոցելիությունը, նրա հասունության աստիճանը և մտավոր ու հուզական կարողությունները՝ անչափահասների գործերով վարույթին պարտադիր է նաև պաշտպանի մասնակցությունը, ինչը չի բացառում օրինական ներկայացուցչի մասնակցության լրացուցիչ երաշխիքը: Նրանք իրենց մասնակցությամբ փոխլրացնում են միմյանց՝ ապահովելով խոցելի խմբերի շարքին դասվող՝ անչափահասի իրավական պաշտպանությունն ու հոգեբանական աջակցությունը: Միևնույն ժամանակ, նրանց պարտադիր մասնակցության միջոցով նաև ապահովվում է միջազգային իրավական փաստաթղթերով նախատես-

ված՝ երեխայի լավագույն շահերի առաջնային պաշտպանությունը²⁰:

22.1 Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, քրեադատավարական օրենքը կարևորելով պաշտպանի և օրինական ներկայացուցչի հետ տեսակցության իրավունքը, այն դիտարկելով անձի արդար դատաքնության և վերջինիս բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ պաշտպանության իրավունքի համատեքստում, որոշակի պահանջներ է ներկայացնում այդ տեսակցությանը՝ երաշխավորելով դրա պատշաճ կազմակերպումը: Այդ նպատակով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է պաշտպանի և օրինական ներկայացուցչի հետ տեսակցությանը ներկայացվող առանձին նույնական կարգավորումներ: Այսպես, օրենսդիրը նախատեսում է նման տեսակցությունների համար նույնաբնույթ այնպիսի պահանջներ, ինչպիսիք են՝

- առանձին, այսինքն՝ մեկուսացված, առանց որևէ այլ անձի ներկայության: Եշված չափանիշի կարևորությունն արտահայտվում է նրանում, որ կասկածյալին (մեղադրյալին) առանց որևէ անձի ներկայության իր պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի հետ ազատ հաղորդակցվելու, այդ թվում՝ իր պաշտպանության իրականացման հետ կապված առանձին հարցեր քննարկելու իրավունք է վերապահվում,

- կոնֆիդենցիալ, այսինքն՝ խորհրդապահական, գաղտնիության պայմաններում իրականացվող տեսակցություն: Այս պահանջն անձի արդար դատաքնության իրավունքի ապահովման հիմնարար երաշխիքներից է. բոլոր այն դեպքերում, երբ ապահովված չէ կոնֆիդենցիալ հանդիպման հնարավորությունը, ողջամտորեն վտանգի տակ է դրվում արդար դատաքնության տարրերից՝ անձի պաշտպանության իրավունքը²¹,

- անարգել, այսինքն՝ անխոչընդոտ, անխափան, առանց այդ իրավունքի իրացման անհարկի սահմանափակման:

Ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կասկածյալի (մեղադրյալի) հետ պաշտպանի և օրինական ներկայացուցչի տեսակցությանը ներկայացվող վերոնշյալ պահանջներից յուրաքանչյուրն ունի առանցքային նշանակություն և միտված է կասկածյալի (մեղադրյալի) իրավունքների լիարժեք պաշտպանությանը: Այդ պայմաններում, նկատի ունենալով նաև ինչպես պաշտպանի, այնպես էլ օրինական ներկայացուցչի հետ կասկածյալի (մեղադրյալի) տեսակցությանը ներկայացվող պահանջների նույնականությունը, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ այդ տեսակցության նկատմամբ միջամտության իրավաչափությունը պետք է որոշվի Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում՝ գնահատելով միջամտության համապատասխանությունն

²⁰ Տե՛ս «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որի համաձայն՝ «Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին»:

²¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ S. v. Switzerland գործով 1991 թվականի նոյեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 12629/87, 13965/88, 48-րդ կետը:

օրենքին, միջամտությամբ հետապնդվող նպատակի իրավաչափությունը և դրա անհրաժեշտությունը ժողովրդավարական հասարակությունում:

23. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «[Ներքին դիպոմ] (...) օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները կարելի է անցկացնել միայն այն դեպքերում, երբ անձը, ում նկատմամբ պետք է դրանք անցկացվեն, կասկածվում է ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության կատարման մեջ, և եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող մարմնի կողմից սույն օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է»:

23.1 Վերոնշյալ իրավադրույթի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը Գոռ Սարգսյանի վերաբերյալ որոշմամբ նշել է. «(...) [Օ]պերատիվ-հետախուզական գործունեության բնույթից ելնելով՝ իրավասու մարմիններն առաջադրված խնդիրները լուծելու նպատակով, համապատասխան միջոցառման տեսակն ընտրելիս և այն իրականացնելիս, անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության դեպքում՝ համաչափության սկզբունքին համահունչ պետք է ապահովվեն նաև արդար դատաքննության, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու և այլ հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների համարժեք պաշտպանությունը:

Այդ համատեքստում, հարկ է վկայակոչել մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներն այն մասին, որ «երբ (...) հավասարակշռության էր բերվում մի կողմից՝ զաղտնի հսկողության միջոցների օգնությամբ անվտանգությունը պաշտպանելու՝ պատասխանող պետության շահը, իսկ մյուս կողմից՝ դիմումատուի անձնական կյանքը հարգելու իրավունքի իրացման նկատմամբ միջամտության լրջությունը, իրավասու ազգային մարմիններն ունեն սեփական հայեցողության որոշակի լուսանցք՝ պատշաճ այն միջոցների ընտրության հարցում, որոնք կօգտագործվեն ազգային անվտանգության պաշտպանության օրինական նպատակին հասնելու համար»:

(...) Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կոնկրետ տեսակն ընտրելիս, ելնելով անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող միջամտության բնույթից, պետությանը վերապահված սեփական հայեցողության լուսանցքի տիրույթի փարբերակման գաղափարն արտացոլված է նաև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասում: Մասնավորապես, օրենսդիրը որոշ խումբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման համար նախատեսելով լրացուցիչ չափանիշներ՝ սահմանափակել է դրանք ընտրելու իրավակիրառողի հայեցողության լուսանցքը: Այդպիսի միջոցառումների շարքին է դասվում «ներքին դիպոմ» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, որի նպատակն անձին (անձանց) բնակարանում հետևելն ու առանձին դեպքերի և իրադարձությունների օբյեկտիվ ընթացքը վերահսկելն է, դրա արդյունքներն ամրագրելը՝ առանց այդ դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքն ուղղորդելու կամ դրանք նախապես ծրագրելու:

(...) [Ն]շված միջոցառումը ոչ միայն պետք է իրականացվի դրա բնույթին

և նպատակային նշանակությանը համապատասխան, այլ նաև այն դեպքում, երբ բացակայում են անձի իրավունքների և ազատությունների ոլորտ նվազ միջամտության եղանակով նույն տեղեկությունների ձեռքբերման այլ միջոցներ, այդ թվում՝ քրեական գործով վարույթի շրջանակում քրեական դատավարության օրենսգրքով կոնկրետ տեղեկությունների ձեռքբերման համար նախատեսված միջոցները»²²:

24. Սույն որոշման 20-23.1-ին կետերում ներկայացված իրավանորմերի և իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ քրեական դատավարությունում որոշ մասնակիցների (կասկածյալ/մեղադրյալ և պաշտպան/օրինական ներկայացուցիչ) տեսակցության համար արդար դատաքննության իրավունքի ապահովման նպատակով երաշխավորված պաշտպանության ուժեղացված ռեժիմը, Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում, կարող է հաղթահարվել այնպիսի ծանրակշիռ փաստական տվյալների առկայության դեպքում, որոնք մի կողմից բացառելով այդ շփումների նկատմամբ անհարկի միջամտությունը, մյուս կողմից պաշտպանելով դրանց հիմնական բովանդակությունը, կհիմնավորեն այդ շփումների նկատմամբ իրականացվող միջամտության իրավաչափությունը: Մասնավորապես, քրեադատավարական միջոցների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կիրառմամբ ուժեղացված պաշտպանության ներքո գտնվող այդ շփումների նկատմամբ իրականացվող միջամտությունը կարող է արդարացվել ինչպես օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքերի, այնպես էլ ծանրակշիռ փաստական տվյալների առկայության դեպքում, որոնք առերևույթ կհիմնավորեն և օբյեկտիվ դիտորդի համար համոզիչ կերպով կփաստարկեն այդ շփումների ընթացքում քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման հատկանիշների ենթադրյալ առկայությունը: Հակառակ մոտեցման պարագայում, եթե ուժեղացված պաշտպանության ներքո գտնվող շփումները ենթարկվեն անհարկի միջամտության, դրանց պաշտպանությանն ուղղված քրեադատավարական երաշխիքները կկորցնեն իրենց իմաստը և կդառնան առարկայազուրկ:

Նշված մոտեցումն ընկած է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հիմքում: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի գնահատմամբ, փաստաբանները չեն կարող իրենց առջև դրված կարևոր խնդիրը լուծել, եթե չերաշխավորվի վստահորդների հետ նրանց շփումների գաղտնիությունը: Դա հիմնված է իրենց միջև առկա վստահության հարաբերությունների վրա, ինչից անուղղակիորեն կախված է նաև արդար դատաքննության իրավունքը²³: Միևնույն ժամանակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Միացյալ Թագավորության դեմ գործերից մեկով, գնահատելով կալանավորված անձի՝ իր փաստաբանին ուղարկված

²² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գոռ Սարգսյանի* վերաբերյալ 2019 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 17-17.2-րդ կետերը:

²³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Michaud v. France* գործով 2012 թվականի դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12323/11, 118-րդ և 119-րդ կետեր:

կամ վերջինից ստացված նամակները քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի կողմից բացելու իրավաչությունը՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ նման միջամտության անհրաժեշտ լինելու տեսանկյունից, փաստել է, որ դա թույլատրելի է միայն այն բացառիկ դեպքերում, երբ իշխանությունները ողջամիտ հիմքեր ունեն ենթադրելու, որ քննարկվող արտոնությունը չարաշահվել է, քանի որ նամակի բովանդակությունը վտանգում է կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ այլ անձանց անվտանգությունը, կամ հանցագործության տարրեր է պարունակում: Իսկ ողջամիտ կասկածը կարող է կախված լինել գործի հանգամանքներից և ենթադրում է այնպիսի փաստերի կամ տեղեկությունների առկայություն, որոնք օբյեկտիվ դիտորդին կհամոզեն, որ հաղորդակցման արտոնյալ ուղին չարաշահվել է²⁴:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի ներքո պաշտպանության ենթակա կասկածյալ/մեղադրյալ և պաշտպան/օրինական ներկայացուցիչ շփումների կապակցությամբ պետությունը՝ ի դեմս քրեական հետապնդման մարմինների, պետք է մի կողմից իր ունեցած նեգատիվ պարտավորության շրջանակներում ձեռնպահ մնա այդ շփումներին անհարկի միջամտելուց, մյուս կողմից՝ իր պոզիտիվ պարտավորության շրջանակներում երաշխավորի այդ շփումների պատշաճ կազմակերպումը՝ ապահովելով անձի հիմնարար իրավունքների լիարժեք պաշտպանությունը: Ինչ վերաբերում է հնարավոր հանցավոր գործողություններին հակազդելու քրեադատավարական գործառույթին, ապա այդ դեպքում՝ ա) կասկածյալ/մեղադրյալ և պաշտպան/օրինական ներկայացուցիչ շփումների նկատմամբ իրականացվող միջամտության հիմնավորվածության կշիռը պետք է համարժեք լինի այդ շփումների համար օրենսդրությամբ սահմանված ուժեղացված պաշտպանության կշռին, բ) միջամտության ծավալը պետք է լինի նվազագույն, սահմանափակված լինի հնարավոր հանցավոր գործողությունների կատարման շրջանակով՝ ձեռնպահ մնալով դրանից դուրս՝ կասկածյալի/մեղադրյալի և պաշտպանի/օրինական ներկայացուցչի գրույցը վերահսկելուց և նրանց շփումների հիմնական բովանդակությունը գաղտնագերծելուց:

25. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- ՀՀ ոստիկանության Եղեգնաձորի բաժնում անչափահաս Ն.Խաչատրյանի և վերջինիս մոր՝ օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի տեսակցության ժամանակ նրանց նկատմամբ իրականացվել է «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը, որի տեսաձայնագրությունը գննելու մասին արձանագրությունը դրվել է Առաջին ատյանի դատարանի մեղադրական դատավճռի հիմքում՝ այն հիմնավորմամբ, որ նշված միջոցառումն իրականացվել է օրենքի պահանջներին համապատասխան և չի հանգեցրել անչափահաս Ն.Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցչի իրավունքների խախտման²⁵,

²⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Campbell v. The United Kingdom* գործով վճռի 48-րդ կետը:

²⁵ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

- Վերաքննիչ դատարանը, 2018 թվականի հունիսի 28-ի որոշմամբ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, փաստել է, որ «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը և դրա վերաբերյալ կազմված զննության արձանագրությունը չեն կարող համարվել քննչական գործողության կատարման կարգի կոպիտ խախտմամբ ձեռք բերված, քանի որ տվյալ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացման ընթացքում ստացված տվյալները չեն հանդիսացել փաստաբանական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, որոնք կարող էին համարվել որպես ապացույց չթույլատրվող նյութ²⁶:

26. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 20-24-րդ կետերում մեջբերված իրավադրոյթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը և դրա վերաբերյալ կազմված զննության արձանագրությունը թույլատրելի ապացույց համարելով՝ ստորադաս դատարանները պատշաճ գնահատման չեն ենթարկել այն, որ անչափահաս Ն.Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի տեսակցության ժամանակ նրանց նկատմամբ իրականացված «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացումը Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի իմաստով չի համապատասխանել օրենքով սահմանված պահանջներին: Մասնավորապես, նշված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ իրականացված միջամտությունը՝

- խախտել է նշված անձանց միջև տեսակցության կոնֆիդենցիալության՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով և ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված կարևոր երաշխիքը: Այսինքն՝ ոչ իրավաչափ միջամտություն է տեղի ունեցել կասկածյալի մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքին, քանի որ վերահսկվել է գաղտնիության պայմաններում իր օրինական ներկայացուցչի հետ ունեցած տեսակցությունը, որի ընթացքում կասկածյալն ունեցել է ողջամիտ ակնկալիք, որ այն իրականացվում է խորհրդապահական կարգով,

- եղել է ոչ իրավաչափ՝ հաշվի առնելով, որ բացակայել են կասկածյալի և օրինական ներկայացուցչի կողմից իրենց շփման ընթացքում քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման մասին վկայող փաստական տվյալներ: Այդ համատեքստում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով իրականացված «ներքին դիպրում» օպերատիվ հետախուզական միջոցառումը չի իրականացվել իր բնույթին և նպատակային նշանակությանը համապատասխան: Մասնավորապես, տվյալ պարագայում գործով չեն ներկայացվել փաստարկված տվյալներ այն մասին, որ 2015 թվականի հոկտեմբերի 31-ի դրությամբ, արդեն իսկ սկսված նախաքննության պայմաններում, երբ կասկածյալը ձերբակալվածի կարգա-

²⁶ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ կետը:

վիճակում գտնվել է ոստիկանության բաժնում, առկա է եղել հետախուզական-որոնողական բնույթի տվյալ միջոցառման իրականացման անհրաժեշտություն: Ավելին, չի հիմնավորվել, որ «ներքին դիպուկ» օպերատիվ հետախուզական միջոցառման իրականացմամբ առկա է եղել քննիչի դատավարական գործունեությանն աջակցելու անհրաժեշտություն, որ քրեադատավարական գործիքակազմը բավարար չի եղել քրեական հետապնդման խնդիրների արդյունավետ իրացման համար²⁷:

Արդյունքում, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անչափահաս Ն.Խաչատրյանի և վերջինիս մոր՝ օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի տեսակցության ժամանակ «ներքին դիպուկ» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ իրականացված ոչ իրավաչափ միջամտությունն անհարկի սահմանափակել է կասկածյալի հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության իրավունքը:

27. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման անցկացման ընթացքում ստացված տվյալները չեն կազմել փաստաբանական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ թեև ստացված տեղեկությունները չեն կազմել փաստաբանական գաղտնիք, սակայն պաշտպանված են եղել պաշտպանի հետ մեղադրյալի տեսակցությանը ներկայացվող՝ սույն որոշման 22.1-րդ կետում վկայակոչված նույնական պահանջներով: Հետևաբար, օրինական ներկայացուցչի հետ տեսակցության նկատմամբ *mutatis mutandis* կիրառելով պաշտպանի հետ տեսակցությանը ներկայացվող պահանջները, որպես անչափահաս կասկածյալի (մեղադրյալի) պաշտպանության իրավունքի իրացման երաշխիք, կասկածյալ Ն.Խաչատրյանի և վերջինիս մոր՝ օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի տեսակցության ժամանակ «ներքին դիպուկ» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ձեռքբերված տվյալները որպես ապացույց օգտագործվել չէին կարող:

28. Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ վերոնշյալ հանգամանքները պատշաճ ուշադրության չարժանացնելը, և իրականացված «ներքին դիպուկ» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները Ն.Խաչատրյանի նկատմամբ կայացված մեղադրական դատական ակտի հիմքում դնելը, հանգեցրել են վարույթի արդարացիության և ըստ այդմ՝ Ն.Խաչատրյանի արդար դատաքննության իրավունքի, ինչպես նաև հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության իրավունքի խախտման: Այլ կերպ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ն.Խաչատրյանի և Մ.Խաչատրյանի տեսակցության ընթացքում «ներքին դիպուկ» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման ժամանակ կատարված տեսաձայնագրությունը՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի ուժով անթույլատրելի է և չէր կարող դրվել մեղսագրվող արարքում Ն.Խաչատրյանի մեղավորությունը հիմնավորող ապա-

²⁷ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գոռ Սարգսյանի* վերաբերյալ 2019 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 17.1-րդ կետը:

ցույցների զանգվածում: Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ «թունավոր ծառի պտուղների» սկզբունքի կիրառմամբ, որպես ածանցյալ ապացույց անթույլատրելի է նաև «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման տեսաձայնագրության զննության արձանագրությունը²⁸:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ մեղադրյալ Ն.Խաչատրյանի և նրա օրինական ներկայացուցիչ Մ.Խաչատրյանի նկատմամբ «ներքին դիպրում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն իրականացվել է և դրա արդյունքները որպես ապացույց օգտագործվել են օրենսդրության պահանջներին համապատասխան, հիմնավոր չէ:

29. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները թույլ են տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ, 17-րդ, 77-րդ, 105-րդ և 106-րդ հոդվածների պահանջների խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ կարող էին ազդել գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ինչը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի, հիմք է դատական ակտը բեկանելու և գործը Վերաքննիչ դատարան նոր քննության ուղարկելու համար: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ գործի նոր քննության ընթացքում, Վերաքննիչ դատարանը պետք է սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ գնահատի քրեական գործում առկա այլ ապացույցները և հանգի համապատասխան հետևության՝ անդրադառնալով նաև բողոքաբերի կողմից սույն որոշման 10.1-րդ կետում բարձրացված՝ մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցների բավարարության հարցին:

30. Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով, որ չեն վերացել Նարեկ Խաչատրյանին կալանքի տակ պահելու հիմքերն ու պայմանները, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը պետք է թողնել անփոփոխ:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Նարեկ Մայիսի Խաչատրյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ

²⁸ Տե՛ս *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Արմեն Սարգսյանի վերաբերյալ 2009 թվականի սեպտեմբերի 16-ի թիվ ԵԲԲԴ/0295/01/08 որոշումը:

մասի 1-ին և 8-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 28-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Ամբաստանյալ Նարեկ Մայիսի Խաչատրյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը թողնել անփոփոխ:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դադարում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

29.06.2020թ.
ք. Երևան

Քաղաքացիական գործ
թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի
ենթակայությունը որոշելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապայմանությունը և ենթակայության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները.

26.03.2009թ. «ՆՈՐԱՇԵՆ 2007» սպառողական կոպերատիվի (այսուհետ նաև՝ Կոոպերատիվ) (ի դեմս նախագահ՝ Արմեն Թադևոսյանի) և Վյաչեսլավ Ստեփանյանի միջև կնքվել է «Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի նախնական և նախավճարի» պայմանագիր, որի 1.2 կետի համաձայն՝ Կոոպերատիվը պարտավորվել է ավարտել շինարարությունը, գրանցել և շահագործման հանձնել և հիմնական պայմանագրով Վյաչեսլավ Ստեփանյանին ի սեփականություն փոխանցել երրորդ անձանց իրավունքներով չձանրաբեռնված և հետևյալ չափանիշներին համապատասխանող գույք. «գտնվելու վայրը՝ ք. Երևան, Աջափնյակ համայնք, Գ. Չաուշի 14/3 հասցեի հողատարածքի վրա գտնվող գույքային համալիր, 5-րդ հարկ, 89,9 քմ մակերեսով 2 սենյականոց բնակարան»: Այնուհետև 01.04.2009թ. Կոոպերատիվի և Վյաչեսլավ Ստեփանյանի միջև կնքվել է նախավճարի պայմանագիր, որի 1.1 կետի համաձայն՝ Վյաչեսլավ Ստեփանյանը Կոոպերատիվին կանխիկ տվել է 13.485.000 (տասներեք միլիոն չորս հարյուր ութսունհինգ հազար) ՀՀ դրամ նախավճար՝ որպես Երևան քաղաքի Աջափնյակ համայնքի Գ. Չաուշի 14/3 հասցեում կառուցվող բազմաբնակարան շենքի 5-րդ բնակելի հարկում գտնվող 89,9քմ ընդհանուր տարածքի և հողամասի համապատասխան բաժնային մասի առուվաճառքի կատարման ապահովում:

27.10.2009թ. Կոոպերատիվի և Սաթիկ Տոնոյանի միջև կնքվել է «Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի նախնական և նախավճարի» պայմանագիր, որի 1.2 կետի համաձայն՝ Կոոպերատիվը պարտավորվել է ավարտել շինարարությունը, գրանցել և շահագործման հանձնել և հիմնական պայմանագրով Սաթիկ Տոնոյանին ի սեփականություն փոխանցել երրորդ անձանց իրավունքներով չձանրաբեռնված և հետևյալ չափանիշներին համապատասխանող գույք. «գտնվելու վայրը՝ ք. Երևան, Աջափնյակ համայնք, Գ. Չաուշի 14/3 հասցեի հողատարածքի վրա գտնվող գույքային համալիր, 10-րդ հարկ, 89,9 քմ, 3 սենյականոց բնակարան»: Նույն պայմանագրի 3.1 կետի համաձայն՝ «Տարածքի արժեքը կազմում է հարդարված վիճակում, կատարվում են բոլոր կոմունիկացիաները/մուտքի դուռ, եվրոպատուհաններ, հատակի հարթեցում, միջնորմեր/ 13.485.000 (տասներեք միլիոն չորս հարյուր ութսունհինգ հազար) ՀՀ դրամ»: Նույն պայմանագրի 3.2 կե-

տի համաձայն. «Պայմանագրի կնքման պահին նախնական ներդրումը կազմում է Տարածքի արժեքը, վճարված է ամբողջությամբ»:

20.04.2009թ. Կոոպերատիվի և Վյաչեսլավ Ստեփանյանի միջև կնքվել է նախավճարի պայմանագիր, որի 1.1 կետի համաձայն՝ Վյաչեսլավ Ստեփանյանը Կոոպերատիվին կանխիկ տվել է 15.000.000 (տասնհինգ միլիոն) ՀՀ դրամ նախավճար՝ որպես Երևան քաղաքի Աջափնյակ համայնքի Գ. Չաուչի 14/3 հասցեում կառուցվող բազմաբնակարան շենքի առաջին հարկում գտնվող առևտրի սրահից 130,5քմ ընդհանուր տարածքի և հողամասի համապատասխան բաժնային մասի առուվաճառքի կատարման ապահովում:

ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ-ի ղեկավարի 05.12.2011թ. թիվ ԱԲ-7989 տեղեկանքի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Չաուչի փողոցի 14/3 շենքի թիվ 44 բնակարանը (91,1քմ) Կոոպերատիվը 14.05.2010թ. թիվ 2408 առուվաճառքի պայմանագրով օտարել է Արա Գրիգորյանին, որն այն օտարել է Սիմա Ղուկասյանին 01.07.2010թ. թիվ 3393 առուվաճառքի պայմանագրով, որը բնակարանն օտարել է «Նորաշեն» ԲՀԿ-ին 14.10.2011թ. թիվ 3850 նվիրատվության պայմանագրով, որն էլ այն օտարել է ներկայիս սեփականատեր Նարինե Բարսեղյանին 07.11.2011թ. թիվ 3943 նվիրատվության պայմանագրով: Ք. Երևան, Գ. Չաուչի փողոցի 14/3 շենքի թիվ 89 բնակարանը (91,1 քմ) Կոոպերատիվը 24.06.2010թ. թիվ 3118 առուվաճառքի պայմանագրով օտարել է Սիմա Ղուկասյանին, որը բնակարանն օտարել է «Նորաշեն» ԲՀԿ-ին 14.10.2011թ. թիվ 3843 նվիրատվության պայմանագրով, որն էլ օտարել է ներկայիս սեփականատեր Նազանի Գրիգորյանին 07.11.2011թ. թիվ 3943 նվիրատվության պայմանագրով:

21.02.2012թ. Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան է մուտքագրվել հայցվորներ Վյաչեսլավ Ստեփանյանի և Սաթիկ Տոնոյանի կողմից ներկայացված հայցադիմումն ընդդեմ Կոոպերատիվի, Արա Գրիգորյանի, Սիմա Ղուկասյանի, «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի, Նարինե Բարսեղյանի, Նազանի Գրիգորյանի, ՀՀ ֆինանսների նախարարության և «Պրոմթեյ Բանկ» ՍՊԸ-ի, որով վերջիններս պահանջել են.

«- անվավեր ճանաչել օրենքի պահանջների խախտմամբ ք. Երևան, Գ. Չաուչի փողոց, 14/3 շենքի թիվ 44 հասցեի 91,1 քմ մակերեսով բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի և Արա Գրիգորյանի միջև 14.05.2010թ. կնքված առուվաճառքի պայմանագիրը, Արա Գրիգորյանի և Սիմա Ղուկասյանի միջև 01.07.2010թ. կնքված թիվ 3393 առուվաճառքի պայմանագիրը, Սիմա Ղուկասյանի և «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի միջև 14.10.2011թ. կնքված պայմանագիրը, «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի և ներկայիս սեփականատեր Նարինե Բարսեղյանի միջև 07.11.2011թ. թիվ 3943 նվիրատվության պայմանագիրը և որպես անվավերության հետևանք վավեր ճանաչել ք. Երևան, Գ. Չաուչի 14/3 հասցեում կառուցված բազմաբնակարան շենքի 5-րդ հարկի թիվ 44 բնակարանը ձեռք բերելու նպատակով 27.10.2009թ.-ին Կոոպերատիվի և Սաթիկ Տոնոյանի միջև կնքված անշարժ գույքի նախնական և նախավճարի պայմանագիրը,

- անվավեր ճանաչել օրենքի խախտմամբ ք. Երևան, Գ. Չաուչի փողոց, 14/3

շենքի թիվ 89 հասցեի 91,1 քմ մակերեսով բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի և Սիմա Ղուկասյանի միջև 24.06.2010թ. կնքված թիվ 3118 առուվաճառքի պայմանագիրը, Սիմա Ղուկասյանի և «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի միջև 14.10.2011թ. կնքված պայմանագիրը, «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի և ներկայիս սեփականատեր Նազանի Գրիգորյանի միջև 07.11.2011թ. թիվ 3943 նվիրատվության պայմանագիրը և որպես անվավերության հետևանք վավեր ճանաչել ք. Երևան, Գ. Չաուչի փողոցի 14/3 հասցեում կառուցված բազմաբնակարան շենքի 10-րդ հարկի թիվ 89 բնակարանը ձեռք բերելու նպատակով 26.03.2009թ. Կոոպերատիվի և Վյաչեսլավ Ստեփանյանի միջև կնքված անշարժ գույքի նախնական և նախավճարի և դրանից հետո 01.04.2009թ. կնքված և նոտարական վավերացում ստացած նախավճարի պայմանագիրը,

- մասնակի անվավեր ճանաչել օրենքի պահանջների խախտմամբ 08.12.2009թ. ՀՀ ֆինանսների նախարարության և Կոոպերատիվի միջև կնքված անշարժ գույքի գրավի /հիփոթեքի մասին/ թիվ 2 պայմանագիրը, համաձայն որի՝ «Պրոմեթեյ Բանկ» ՍՊԸ-ից 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ԱՄՆ դոլար վարկ ստանալու նպատակով գրավադրվել է ք. Երևան, Գ. Չաուչի 14/3 բազմաբնակարան շենքի 809,3 քմ տարածքը և 0,1256 հա մակերեսով հողամասը և որպես հետևանք՝ վավեր ճանաչել ք. Երևան, Գ. Չաուչի փողոցի 14/3 հասցեի առաջին հարկում գտնվող առևտրի սրահից 130,5 քմ տարածք ձեռք բերելու նպատակով 20.04.2009թ. Կոոպերատիվի և հայցվոր Վյաչեսլավ Ստեփանյանի կողմից կնքված և նոտարական վավերացում ստացած նախավճարի պայմանագիրը»:

Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր՝ Ա. Սմբատյան) 23.02.2012թ. որոշմամբ հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ:

Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 13.11.2012թ. որոշմամբ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի վարույթը կասեցվել է մինչև նույն դատարանի վարույթում քննվող թիվ ԵԱԴԴ/0137/01/11 քրեական գործով վերջնական որոշում կայացնելը:

16.04.2014թ. Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավոր Ա. Սմբատյանի՝ այլ դատարան տեղափոխվելու հիմքով թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը վերամակագրվել է նույն դատարանի դատավոր Ա. Մխիթարյանին:

Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր՝ Ա. Մխիթարյան) 29.06.2015թ. որոշմամբ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 կասեցված վարույթով քաղաքացիական գործն ընդունվել է վարույթ:

15.06.2018թ. Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավոր Ա. Մխիթարյանի՝ այլ դատարան տեղափոխվելու հիմքով թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը վերամակագրվել է Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավա-

սության առաջին ատյանի դատարանի դատավոր Ա. Կուբանյանին:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր՝ Ա. Կուբանյան) 30.08.2018թ. որոշմամբ գործն ընդունվել է վարույթ:

26.12.2018թ. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավոր Ա. Կուբանյանի՝ այլ դատարան տեղափոխվելու հիմքով թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը վերամակագրվել է նույն դատարանի դատավոր Ա. Պետրոսյանին:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի (դատավոր՝ Ա. Պետրոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 14.01.2019թ. որոշմամբ գործն ընդունվել է վարույթ:

Այնուհետև, Դատարանը 14.05.2020թ. որոշում է կայացրել թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը ՀՀ սնանկության դատարանի քննությանը փոխանցելու մասին՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

««Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 12.12.2019 թվականի ՀՀ օրենքի 72-րդ հոդվածի 10-րդ մասը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններում հարուցված՝ սույն օրենքի 3-րդ հոդվածին համապատասխանող գործերը սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, փոխանցվում են դատարան (Հայաստանի Հանրապետության սնանկության դատարան): Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 28.03.2014 թվականի վճռով Կոոպերատիվը ճանաչվել է սնանկ: (...): Դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ սույն գործով հայցի առարկան կազմող պահանջները, հայցի առարկայի օբյեկտը, քաղաքացիական գործին մասնակցող անձանց շրջանակը, սնանկ ճանաչված պարտապանի՝ սույն քաղաքացիական գործով գործին մասնակցող անձ հանդիսանալը բավարար է արձանագրելու այն իրողությունը, որ գործով կայացվելիք վերջնական դատական ակտը հանգեցնելու է պարտապանի գույքի և գույքային իրավունքների ու պարտականությունների ծավալի փոփոխության, իր մեջ բովանդակում է պարտապանի մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրի առնչությամբ ծագած վեճ, որպիսի պայմաններում քաղաքացիական գործն իր հատկանիշներով դասվում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի փոփոխված խմբագրությամբ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված գործերի շարքին, և սույն քաղաքացիական գործով վեճը կարող է ազդել պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա, որպիսի հարցը լուծելու բացառիկ իրավասությունը տրված է մասնագիտացված դատարանին՝ ի դեմս սնանկության գործը քննող դատավորի»:

25.05.2020թ. թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը մակագրվել է Սնանկության դատարանի դատավոր Լ. Կատվայանին:

09.06.2020թ. որոշմամբ Սնանկության դատարանը գործի ենթակայության շուրջ ծագած վեճը լուծելու նպատակով գործն ուղարկել է Վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

« (...) Օրենսդիրն ամրագրել է որոշակի վեճերով ծագած քաղաքացիական գործերի շրջանակ, որոնք ենթակա են քննության սնանկության վարույթի շրջանակներում՝ սնանկ ճանաչված պարտապանի սնանկության գործը վարող դատավորի կողմից: Մասնավորապես, այդպիսիք են՝

1. սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների վերաբերյալ ծագած վեճերով քաղաքացիական գործերը,

2. երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի վերաբերյալ ծագած վեճերով քաղաքացիական գործերը,

3. պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած վեճերով քաղաքացիական գործերը:

Սույն գործում առկա փաստերի համաձայն՝ ՀՀ, Երևան քաղաքի Գ. Չաուշի 14/3 շենքի թիվ 44 հասցեի անշարժ գույքը ներառված չէ թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 սնանկության գործով սնանկ ճանաչված պարտապան Կոոպերատիվի գույքի կազմում /հիմք՝ ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ աշխատակազմի տեղեկատվական կենտրոն ստորաբաժանման ղեկավարի 28.04.2014 թվականի թիվ ԿԽ-1/1520/ գրություն/, այսինքն՝ սույն քաղաքացիաիրավական վեճը սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների վերաբերյալ ծագած վեճ չէ, հետևաբար վերոգրյալ վեճը չի ներառվում վերոթվարկյալ առաջին խումբ վեճերով ծագած քաղաքացիական գործերի շրջանակի մեջ, ավելին հայցվորներ Վյաչեսլավ Ստեփանյանը և Սաթիկ Տոնոյանը չեն հանդիսանում նաև թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 սնանկության գործով պահանջատերեր, ուստի սույն քաղաքացիական գործը չի դասվում նաև պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված պայմանագրերի առնչությամբ ծագած վեճերի շրջանակին:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ դատարանը գտնում է, որ սույն քաղաքացիաիրավական վեճը չի առնչվում սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքին և իրավունքներին, սույն քաղաքացիական գործը չի դասվում նաև վերոթվարկյալ երկրորդ՝ երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի վերաբերյալ ծագած վեճերի, երրորդ խումբ վեճերով ծագած քաղաքացիական գործերի շրջանակին, ուստի թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը վարույթ ընդունելու իրավական հնարավորությունը բացակայում է»:

Թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը Վճռաբեկ դատարանում ստացվել է 22.06.2020թ.:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Սույն գործով առաջին աստիճանի դատարանների միջև քաղաքացիական գործի ենթակայության շուրջ ծագած վեճը լուծելու համար գտնում եմ, որ անհրաժեշտ է անդրադառնալ և եզրահանգումներ անել հետևյալ իրավական հարցադրումների կապակցությամբ.

1) *արդյո՞ք 17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի*

մեջ մտնում է 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատարարության օրենսգրքի գործողության շրջանակներում հարուցված և քննվող քաղաքացիական գործերը կարող են ըստ ենթակայության հանձնվել Սնանկության դատարանին,

2) արդյո՞ք Սնանկության դատարանը մինչև Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելից իրավասու է հանձնված գործի ենթակայության վերաբերյալ անհամաձայնության հիմքով գործն ուղարկել Վճռաբեկ դատարանի նախագահին այն դեպքում, երբ տվյալ գործը հարուցվել է և քննվում է 17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտնում է 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատարարության օրենսգրքի գործողության շրջանակներում,

3) ինչպես մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով, այնպես էլ՝ 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտնած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով սահմանված են արդյո՞ք այնպիսի հանգամանքներ, որոնց բացակայությունը՝ գործի քննությամբ պարզելուց հետո միայն առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանները կարող են վարույթ ընդունած քաղաքացիական գործերն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնելու մասին հարց քննարկել,

4) կարող են արդյո՞ք «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.) կարգավորումները կիրառվել մինչ այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելը Սնանկության դատարանի վարույթում գտնվող սնանկության գործի հետագա վարման կամ առանձին դատավարական գործողությունների կատարման գործընթացում,

5) որո՞նք էին մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով սահմանված այն պահանջները, որոնց վերաբերյալ քաղաքացիական գործում փաստերի առկայությունը կարող էր միայն թույլ տալ առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարաններին՝ վարույթ ընդունած քաղաքացիական գործերն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կատարել իրավաչափ եզրահանգում,

6) որո՞նք են 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտնած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով սահմանված այն պահանջները, որոնց վերաբերյալ քաղաքացիական գործում փաստերի առկայությունը կարող է միայն թույլ տալ առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարաններին՝ վարույթ ընդունած քաղաքացիական գործերն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կատարել իրավաչափ եզրահանգում:

Դիրքորոշումներ 1-ին հարցադրման վերաբերյալ.

17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության

օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Նախկին օրենսգիրք) 1-ին հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության դատարաններում (այսուհետ՝ դատարաններ) քաղաքացիական գործերով դատավարության կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, նույն օրենսգրքով, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքով և դրանց համապատասխան ընդունված այլ օրենքներով: Այլ օրենքներում (բացառությամբ սնանկության վարույթը կարգավորող օրենքների) պարունակվող քաղաքացիական դատավարության իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն նույն օրենսգրքին:

Նախկին օրենսգրքի՝ «Առարկայական ընդդատությունն ընդհանուր իրավասության դատարանին» վերտառությամբ 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական բոլոր գործերն ընդդատյա են առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Նախկին օրենսգրքի՝ «Տարածքային ընդդատությունը» վերտառությամբ 12-րդ գլխի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը՝ ընդդատության կանոնների պահպանմամբ իր վարույթ ընդունած գործը պետք է քննի ըստ էության, թեկուզև այն հետագայում դարձել է ընդդատյա այլ դատարանի:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը գործը հանձնում է այլ դատարանի քննության՝

1) եթե գործը տվյալ դատարանում քննելիս պարզվել է, որ այն վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ.

2) (...)

3) գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության այլ դեպքերում:

Վերոգրյալ իրավանորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ Նախկին օրենսգրքի գործողության ժամանակահատվածում ՀՀ դատարաններում քաղաքացիական գործերով դատավարության կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, նույն օրենսգրքով, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքով և դրանց համապատասխան ընդունված այլ օրենքներով: Ընդ որում, այլ օրենքներում պարունակվող քաղաքացիական դատավարության իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն Նախկին օրենսգրքին: Միակ բացառությունն այս կանոնից նախատեսված է սնանկության վարույթը կարգավորող օրենքների համար:

Նախկին օրենսգիրքը, կարգավորելով քաղաքացիական դատավարության կարգով քննության ենթակա գործերի շրջանակը, քաղաքացիաիրավական բնույթի բոլոր վեճերի ընդդատությունը վերապահել է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին: Ընդ որում, Նախկին օրենսգիրքը, գործածելով «առարկայական ընդդատություն» և «տարածքային ընդդատություն» եզրույթները, սահմանափակվել է առարկայական ընդդատության վերաբերյալ միայն նույն օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի կարգավորմամբ: Նշվածով հանդերձ՝ Նախկին օրենսգրքում առանձին գլխով առավել հանգամանալից կարգավորված են տարածքային ընդդատության կանոնները: Մասնավորապես, օրենսդիրը ոչ միայն սահմանել էր այդ կանոններից յուրաքանչյուրին առաջադրվող պայմանները, այլև նախատեսել էր որոշակի հետևանքներ այդ կանոնների խախտմամբ

հայցադիմումը վարույթ ընդունելու պարագայում՝ նման իրավիճակում Նախկին օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով իմպերատիվ կերպով պարտավորեցնելով դատարանին գործը հանձնել այլ դատարանի քննությանը, եթե գործը տվյալ դատարանում քննելիս պարզվել է, որ այն վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ: Միաժամանակ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետում օրենսդիրը սահմանել էր, որ **դատարանը գործը հանձնում է այլ դատարանի քննության՝ գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինության այլ դեպքերում**՝ առանց բացահայտելու նման դեպքերի հնարավոր շրջանակը կամ սահմանելու այդպիսի լիազորության կիրառման համար անհրաժեշտ՝ ուղղորդող պայման (պայմաններ), ինչպես դա առկա է նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում:

Վերոգրյալն ուղղակիորեն փաստում է նշված իրավակարգավորման անորոշությունը և իրավակիրառման գործընթացում խնդրահարույց բնույթը: Նշված նկատառումով, ելնելով քննարկվող իրավակարգավորման մեջ պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից՝ հարկ է նշել, որ օրենսդիրն այս դեպքում, որպես միակ ուղղորդող չափանիշ, սահմանել է **գործը հարուցված դատարանում քննելու անհնարինությունը**: Այս կապակցությամբ կարևորվում է հետևյալ հարցադրման պարզաբանումը. արդյո՞ք այդ անհնարինությունը բացառապես պետք է պայմանավորված լինի տարածքային ընդդատության որևէ կանոնի կիրառելիությամբ, թե նման անհնարինություն կարող է ծագել նաև առարկայական ընդդատության կանոնի կիրառման կամ դրա փոփոխության արդյունքում:

Համակարգային մեկնաբանության ենթարկելով Նախկին օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի և նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի իրավադրույթները՝ պետք է նշել, որ օրենսդիրը հստակ կարգավորել է տարածքային ընդդատության կանոնի խախտմամբ վարույթ ընդունված և գործի քննության ընթացքում տարածքային ընդդատության փոփոխության դեպքերը՝ առաջին դեպքում նախատեսելով գործը հանձնելու դատարանի իմպերատիվ լիազորություն, իսկ երկրորդ դեպքում պարտավորեցնելով շարունակել գործի քննությունն այն հարուցված դատարանում: Հետևաբար կարելի է փաստել, որ Նախկին օրենսգրքը սպառնիչ կերպով կարգավորել է տարածքային ընդդատության կանոններով պայմանավորված գործերի հանձնման կամ հետագա քննության հարցը և նույն օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով նախատեսված իրավիճակը որևէ կերպ չի կարող ենթադրել տարածքային ընդդատության կանոնի խախտման կամ փոփոխության հիմքով գործը հանձնելու իրավական հնարավորությունը: Ինչպես արդեն իսկ նշվեց, թեև օրենսդիրը չի բացահայտել Նախկին օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով հնարավոր իրավիճակները, սակայն դատական պրակտիկայում այդպիսին կարող են դիտարկվել այն դեպքերը, երբ գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինությունը պայմանավորված է տվյալ դատարանի՝ գործը քննելու իրավասություն ունեցող բոլոր դատավորների կողմից ինքնաբացարկ հայտնելու փաստով կամ վերադաս դատարանի կողմից դատական ակտի բեկանման դեպքում տվյալ դատարանի բոլոր դատավորների՝

գործի քննությանը մասնակցություն ունենալու հանգամանքով: Ընդ որում, վկայակոչված երկու դեպքում էլ օբյեկտիվորեն առկա է գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարինություն, այդ անհնարինությունը որևէ կերպ պայմանավորված չէ ընդդատության կանոնի խախտմամբ կամ փոփոխությամբ: Ընդհակառակը, նման անհնարինությամբ պայմանավորված՝ գործն այլ դատարան ուղարկելու արդյունքում տեղի է ունենում տարածքային ընդդատության այնպիսի փոփոխություն, որը փաստորեն չի համապատասխանում տվյալ գործի տարածքային ընդդատության վերաբերյալ օրենսդրի կողմից սահմանված ընդհանուր կամ հատուկ կանոնին: Վերոգրյալից հետևում է, որ Նախկին օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի վկայակոչմամբ գործն այլ դատարան ուղարկելու հիմքը որևէ աղերս չէր կարող (չի կարող) ունենալ տարածքային ընդդատության կանոնների հետ՝ անկախ այն հանգամանքից, որ օրենսդրական շարադրանքի պայմաններում տեղ է գտել Նախկին օրենսգրքի «Տարածքային ընդդատությունը» վերտառությամբ գլխում: Նման պայմաններում քննարկելով այն հարցը, թե արդյոք այն կարող է վերաբերել առարկայական ընդդատության կանոնին՝ պետք է արձանագրել հետևյալը.

Նախկին օրենսգրքը նախատեսում էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական դատավարության կարգը սահմանվում է նաև այլ օրենքներով: Որպես այլ՝ այդպիսի օրենք՝ կիրառման ենթակա է(եր) «Սնանկության մասին» օրենքը, ընդ որում՝ նշված օրենքում պարունակվող քաղաքացիական դատավարության իրավունքի նորմերը կարող էին չհամապատասխանել Նախկին օրենսգրքի դրույթներին:

«Սնանկության մասին» օրենքում 17.06.2016թ. ընդունված և 23.07.2016թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-105-Ն օրենքով կատարված փոփոխությունների և լրացումների արդյունքում «Սնանկության գործերի առարկայական ընդդատությունը» վերտառությամբ 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը շարադրվել է հետևյալ բովանդակությամբ. «Սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում»: Ընդ որում, նշված փոփոխությունը և լրացումը նախատեսող օրենքի նախագծի ընդունման հիմնավորումներում, որպես այդպիսի փոփոխության անհրաժեշտությունը հիմնավորող փաստարկ, նշված է. «Գործնականում հաճախ է հանդիպում, երբ պարտապանին վերաբերող վեճերը քննվում են տարբեր դատարաններում, օրինակ, երբ պարտապանը վիճարկում է գործարքների անվավերությունը, գույքային պահանջներ է ներկայացնում և այլն: Նման դեպքերում սնանկության գործը մնում է առկախված: Պարտապանին վերաբերող բոլոր քաղաքացիական գործերը մեկ վարույթում քննելը կարող է այն ավելի արդյունավետ դարձնել»¹: Շարադրվածից հետևում է, որ օրենսդրական այս փոփոխության նախաձեռնման և իրականացման նպատակը պարտապանին վերաբերող քա-

¹ <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=8199&Reading=0>

ընթացիական գործերը մեկ վարույթում կենտրոնացնելն է, որը պետք է ապահովի արդարադատության արդյունավետությունը: Փաստորեն, քննարկվող կարգավորմամբ սահմանվել է առարկայական ընդդատության՝ Նախկին օրենսգրքի կարգավորումը լրացնող նոր կարգավորում, որը նախատեսում է, որ որոշակի քաղաքացիական գործեր ենթակա են քննության սնանկության գործի շրջանակում: Ընդ որում, եթե նոր հարուցվելիք գործերի պարագայում արդեն իսկ կանխորոշված էր դրանց առարկայական ընդդատությունը, ապա արդեն իսկ հարուցված գործերի պարագայում նոր կանոնի կիրառելիությունը պարզաբանման անհրաժեշտություն ունի: Մասնավորապես, վերջին դեպքում ստացվում է, որ դատարանի վարույթում առկա է Նախկին օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխանող քաղաքացիական գործ, որը միաժամանակ համապատասխանում է «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-105-Ն օրենքով սահմանված՝ առարկայական ընդդատության չափանիշներին: Այլ կերպ ասած՝ առաջանում է տվյալ գործը սնանկության վարույթից դուրս քննելու օբյեկտիվ անհնարիություն, որն էլ կարող է որակվել որպես Նախկին օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով նախատեսված՝ **«գործը տվյալ դատարանում քննելու անհնարիության այլ դեպք»:** Հետևաբար կարելի է արձանագրել, որ Նախկին օրենսգրքի գործողության շրջանակներում հարուցված և քննվող այն քաղաքացիական գործերը, որոնք «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-105-Ն օրենքի ուժով ենթակա են քննության սնանկության վարույթում, Նախկին օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի հիմքով կարող են հանձնվել սնանկության գործը քննող դատարանին, տվյալ պարագայում՝ Սնանկության դատարանին:

Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

09.02.2018թ. ընդունված և 09.04.2018թ. ուժի մեջ մտած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Գործող օրենսգիրք) 1-ին հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենսգիրքը սահմանում է **Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում (այսուհետ՝ առաջին ատյանի դատարան),** Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանում (այսուհետ՝ վերաքննիչ դատարան) և Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատում (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան) քաղաքացիական գործերով դատավարության իրականացման կարգը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքով սահմանված կանոնները կիրառելի են **Հայաստանի Հանրապետության սնանկության դատարանում (այսուհետ՝ սնանկության դատարան)** սնանկության գործի վարման և դրա շրջանակում առանձին քաղաքացիական գործերի քննության նկատմամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

Գործող օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քաղաքացիական

գործերը ենթակա են քննության առաջին ատյանի դատարանում, բացառությամբ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Գործող օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործն ըստ տարածքային ընդդատության կամ ըստ ենթակայության ստացած դատարանը յոթնօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում այն վարույթ ընդունելու կամ գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին, եթե համաձայն չէ գործի տարածքային ընդդատությանը կամ ենթակայությանը:

Նույն հոդվածի՝ մինչև 21.11.2019թ. խմբագրությամբ գործող 4-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածով սահմանված կարգը կիրառվում է նաև **վարչական դատարանի կողմից** վերահասցեագրված գործի նկատմամբ:

Նույն հոդվածի՝ 21.11.2019թ. խմբագրությամբ գործող 4-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածով սահմանված կարգը կիրառվում է նաև **վարչական կամ սնանկության դատարանի** կողմից համապատասխանաբար վերահասցեագրված հայցադիմումի կամ հանձնված գործի նկատմամբ:

Գործող օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ **առաջին ատյանի դատարանի վարույթում գտնվող գործերը առաջին ատյանի դատարանում** քննվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության 1998 թվականի հունիսի 17-ի օրենսգրքի նորմերով:

Ի տարբերություն Նախկին օրենսգրքի՝ 09.02.2018 թվականին ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունմամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության համակարգ ներդրվեց նաև նոր գործիքակազմ, այն է՝ գործի հարուցման կամ քննության փուլերում տվյալ գործի ընդդատության կամ ենթակայության շուրջ ծագած վեճը լուծելու իրավական ընթացակարգ՝ նման լիազորություն վերապահելով Վճռաբեկ դատարանի նախագահին: Ընդ որում, եթե մինչև 21.11.2019թ. խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը հնարավորություն չէր տալիս լուծելու քաղաքացիական գործեր քննող ընդհանուր իրավասության դատարանների և Սնանկության դատարանի միջև ծագած՝ գործի ենթակայության վերաբերյալ վեճը, ապա 21.11.2019թ. խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին օժտել է նաև նշված ենթակայության վեճը լուծելու իրավասությամբ՝ համապատասխանաբար գործի ենթակայության վերաբերյալ անհամաձայնություն ունենալու դեպքում նման հարցով գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու լիազորություն վերապահելով նաև գործը ստացած Սնանկության դատարանին:

Նկատի ունենալով, որ Սնանկության դատարանի՝ գործի ենթակայության շուրջ ծագած վեճով Վճռաբեկ դատարանի նախագահին դիմելու և նման վեճը լուծելու Վճռաբեկ դատարանի նախագահի լիազորության առկայության հարցը կարող է որոշակիորեն խնդրահարույց համարվել Նախկին օրենսգրքի գործողության ժամանակահատվածում հարուցված և քննվող գործերի պարագայում՝ Նախկին օրենսգրքում համապատասխան լիազորությունների և ընթացակարգե-

րի բացակայության հիմքով, հարկ է անդրադառնալ և պարզաբանել հետևյալ հարցադրումը.

արդյո՞ք այն դեպքում, երբ Նախկին օրենսգրքի գործողության ժամանակահատվածում հարուցված և Նախկին օրենսգրքի կանոններով քննվող գործը հանձնվել է Սնանկության դատարանին, և Սնանկության դատարանն անհամաձայնություն ունի գործի ենթակայության վերաբերյալ, Սնանկության դատարանը պետք է ղեկավարվի Նախկին օրենսգրքով, որը ենթակայության վեճի լուծման ընթացակարգ և ըստ այդմ՝ համապատասխան լիազորություններ չի նախատեսում, թե նոր՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի կանոնով, որը սահմանում է, որ գործն ըստ ենթակայության ստացած դատարանը յոթնօրյա ժամկետում որոշում է կայացնում այն վարույթ ընդունելու կամ գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին, եթե համաձայն չէ գործի ենթակայությանը:

Ընդ որում, նշված խնդիրը հարկ է դիտարկել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում 21.11.2019թ. ուժի մեջ մտած լրացման համատեքստում՝ համակարգային վերլուծության ենթարկելով Գործող օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը և նույն օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Գործող օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 4-րդ մասի վերլուծությունից ուղղակիորեն հետևում է, որ Նախկին օրենսգրքի դրույթները կիրառելի են միայն 09.02.2018թ. ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ **առաջին ատյանի դատարանի** վարույթում գտնվող և **առաջին ատյանի դատարանում** քննվող գործերի նկատմամբ, որպիսին Գործող օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասը դիտարկում է միայն **Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին**: Նույն հոդվածի 2-րդ մասում տարբերակված կերպով գործածելով «Սնանկության դատարան» եզրույթը՝ օրենսդիրը որևէ կերպ այն չի ներառել նույն օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորման մեջ, ինչից հետևում է, որ Նախկին օրենսգրքով գործի քննությունն իրականացնելու պայմանը հասցեագրված է **միայն Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին**: Ավելին, Գործող օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 4-րդ մասը գործածում է նաև «**վարույթում գտնվող**» արտահայտությունը, որպիսի իրավիճակը բացառվում է այն դեպքում, երբ Սնանկության դատարանին Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանից գործ է փոխանցվում: Նման իրավիճակում գործը դեռևս չի գտնվում Սնանկության դատարանի վարույթում, հետևաբար Գործող օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորումն այդպիսի իրավիճակում կիրառելի չէ: Միաժամանակ նկատի ունենալով Գործող օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումը, որը նախատեսում է, որ նույն օրենսգրքով սահմանված կանոնները կիրառելի են **Հայաստանի Հանրապետության սնանկության դատարանում (այսուհետ՝ սնանկության դատարան)** սնանկության գործի վարման և դրա շրջանակում առանձին քաղաքացիական գործերի քննության նկատմամբ, Սնանկության դատարանը փոխանցված քաղաքացիական գործի ընդունելու-

թյան հարցը լուծելիս, հիմք ընդունելով Գործող օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավանորմը, իրավասու է ծագած ենթակայության վեճը լուծելու համար գործն ուղարկել Վճռաբեկ դատարանի նախագահին: Վճռաբեկ դատարանի նախագահն էլ վերը շարադրված պատճառաբանությունների հիմքով իրավասու է Գործող օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի կիրառմամբ լուծելու իրեն հասցեագրված ենթակայության վեճը:

Դիրքորոշումներ 3-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

Մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ «պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից՝ կարճվում կամ ավարտվում են պարտապանից **գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջով** քաղաքացիական, վարչական կամ արբիտրաժային տրիբունալի վարույթում գտնվող գործերը, և պարտապանի դեմ պարտատերերի պահանջները կարող են ներկայացվել սնանկության վարույթի շրջանակներում՝ սույն օրենքով սահմանված ժամկետներում և կարգով»:

Նույն կարգավորումն առկա է նաև 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետում:

15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի գ) կետի համաձայն՝ «(...) դատարանը պարտապանին սնանկ ճանաչելու, դիմումը մերժելու կամ դիմումն առանց քննության թողնելու, ինչպես նաև գործի վարույթը կարճելու մասին անհապաղ տեղեկացնում է՝

(...),

Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանին՝ Հայաստանի Հանրապետության բոլոր դատարաններին ծանուցելու համար,

(...)»:

Նույն կարգավորումն առկա է նաև մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի գ) կետում:

«Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ «Առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե՝

(...),

օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում»:

09.04.2018թ. ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ «Դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե՝ վեճը ենթակա չէ դատարանում քննության»:

Օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝

«Սույն օրենսգիրքն ուժի մեջ մտնելու պահից ուժը կորցրած ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի համաձայն՝ «Առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե՝

տանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության 1998 թվականի հունիսի 17-ի օրենսգրքը:

Մինչև սույն օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը ներկայացված հայցադիմումների, դիմումների և բողոքների վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս կիրառվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության 1998 թվականի հունիսի 17-ի օրենսգրքի նորմերը:

Սույն օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ առաջին ատյանի դատարանի վարույթում գտնվող գործերն առաջին ատյանի դատարանում քննվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության 1998 թվականի հունիսի 17-ի օրենսգրքի նորմերով»:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններն իրենց վարույթում քննվող քաղաքացիական գործերով պատասխանողների սնանկ ճանաչված լինելու վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանից ծանուցում ստանալու կամ Օրենսգրքով թույլատրելի ցանկացած այլ աղբյուրից տեղեկատվություն ստանալու դեպքում առաջին հերթին իրենց վարույթում գտնվող քաղաքացիական գործերով պետք է քննարկման առարկա դարձնեն գործի վարույթը՝ «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով սահմանված կարճելու հիմքի առկայության հարցը: Միաժամանակ հարկ է նշել, որ սովյալ հիմքի առկայության դեպքում քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու իրավական հնարավորություններն առկա են ինչպես 09.04.2018թ. ուժը կորցրած ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին կետում, այնպես էլ՝ Օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետում:

«Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի բովանդակության ուսումնասիրությունից հետևում է, որ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննվող այն քաղաքացիական գործի վարույթն է ենթակա կարճման, որով հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված է **գումարի բռնագանձման պահանջ կամ գույք հանձնելու պահանջ**: Հետևաբար «Սնանկության մասին» օրենքի վկայակոչված հիմքով քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու անհրաժեշտություն կարող է ծագել հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

ա) քաղաքացիական գործով պատասխանողը դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով սնանկ է ճանաչվել,

բ) քաղաքացիական գործով սնանկ ճանաչված պատասխանողի դեմ ներկայացված է գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ գումարի բռնագանձման պահանջի դեպքում առավել քան հստակ է դատական գործերի շրջանակը, իսկ գույք հանձնելու պահանջի մասով իրավակիրառ պրակտիկայում հնարավոր է առաջանան որոշակի տարրընկալումներ, ինչպես նաև նկատի ունենալով դատական գործերը մեկ դատարանից մեկ այլ դատարան անհարկի հանձնելը, գործերի քննության անհարկի ձգձգումները կանխելու կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը, և այդ հանգամանքների հնարավոր ազդեցությունը գործի ողջամիտ ժամկետում

քննության իրավունքի ապահովման գործընթացի վրա՝ գտնում են, որ հարկ է վերլուծել «Սնանկության մասին» օրենքի վերը նշված հոդվածի իմաստով «գույք հանձնել» եզրույթի հասկացությունը:

Պարտապանի գույքի կազմում ներառման ենթակա գույքի շրջանակը հստակ սահմանված է մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Հիշյալ կարգավորումը որոշակի փոփոխությունների է ենթարկվել 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով: Մասնավորապես՝ մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Պարտապանի գույքի կազմում է ներառվում պարտապանին պատկանող ցանկացած գույք, իրավունք կամ այլ ակտիվ, ներառյալ՝ մտավոր սեփականության օբյեկտ: Ի ապահովումն պարտապանի՝ սույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված մորատորիում չտարածելու մասին դատարանին ծանուցած ապահովված իրավունքով պարտատիրոջ առջև ստանձնած պարտավորության համար ապահովված իրավունքի առարկան (այդ թվում՝ երրորդ անձին պատկանող) չի ընդգրկվում պարտապանի գույքի կազմում, բացառությամբ դրա իրացումից ստացված միջոցների, որոնք պարտապանի գույքի կազմում են ընդգրկվում սույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված դեպքում»:

15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «պարտապանի գույքի կազմում է ներառվում պարտապանին պատկանող ցանկացած գույք, իրավունք կամ այլ ակտիվ, ներառյալ՝ մտավոր սեփականության օբյեկտ կամ այլ գույքային իրավունքներ, ինչպես նաև երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկաները: Ապահովված իրավունքի այն առարկան (այդ թվում՝ երրորդ անձին պատկանող), որի վերաբերյալ դատարանը սույն օրենքի 39.2-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ընդունել է ապահովված պարտատիրոջ պահանջի չափը հաստատելու և ապահովված իրավունքի առարկայի իրացում թույլատրելու մասին որոշում, չի ընդգրկվում պարտապանի գույքի կազմում, բացառությամբ դրա իրացումից ստացված միջոցների, որոնք պարտապանի գույքի կազմում ընդգրկվում են սույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված դեպքում»:

Հետևաբար, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ թեպետ 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում ընդլայնվել է պարտապանի գույքի կազմում ներառման ենթակա գույքի կազմի շրջանակը, այդ թվում՝ երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկաների ներառման ենթակա լինելու առումով, այդուհանդերձ, հարկ է նկատի ունենալ, որ ինչպես մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի, այնպես էլ՝ 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումը վերաբերում է պատասխանողին պատկանող գույքին:

Այս մեկնաբանությունն առավել ամրապնդվում է «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (ներկայումս գործող խմբագրությամբ) սահմանված այն լրացուցիչ պահանջով, որ հարուցված քաղաքացիական գործն իր ազդեցությունը պետք է ունենա սնանկության գործով պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է արձանագրել, որ վերը նշված իրավակարգավորումների բովանդակային վերլուծությունից հետևում է, որ «գույք հանձնել» եզրույթը վերաբերում է պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող, ինչպես նաև «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակության մեջ բացահայտված գույքին, այլ ոչ թե պարտապանի մոտ գտնվող ցանկացած գույքին:

Դիրքորոշումներ 4-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

«Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.) թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի՝ «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «սույն օրենքն ուժի մեջ է մտնում 2020 թվականի ապրիլի 15-ից և տարածվում է սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո հարուցված սնանկության գործերի վրա: Մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը հարուցված սնանկության գործերը վարվում են մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի նորմերով»:

«Սնանկության մասին» օրենքի՝ սնանկության գործերի քննության կարգը սահմանող 1-ին հոդվածի համաձայն՝

«1. Սնանկության գործերի վարումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով և սույն օրենքով սահմանված կարգով:

2. Եթե սույն օրենքով սահմանված են այլ կանոններ, քան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, ապա սնանկության գործի քննությունն իրականացվում է սույն օրենքով սահմանված կանոններով»:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ Օրենսգրքի գործողության ոլորտը սահմանող 1-ին հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն՝

«սույն օրենսգրքով սահմանված կանոնները կիրառելի են Հայաստանի Հանրապետության սնանկության դատարանում (այսուհետ՝ սնանկության դատարան) սնանկության գործի վարման և դրա շրջանակում առանձին քաղաքացիական գործերի քննության նկատմամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

Քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է գործի քննության կամ առանձին դատավարական գործողության կատարման ժամանակ գործող օրենքով»:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները վերլուծելով «Նորմատիվ իրավական

ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի իրավակարգավորման լույսի ներքո՝ կարելի է հստակորեն արձանագրել, որ Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով մեծածավալ փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել «Սնանկության մասին» օրենքում, և Օրենքի «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող հոդվածով տրվել են այն անհրաժեշտ իրավական լուծումները, որոնք հնարավորություն են տալիս տարանջատել մինչև Օրենքի ընդունումը հարուցված և Օրենքի ընդունումից հետո հարուցված սնանկության վարույթների նկատմամբ հետագա կիրառելի իրավակարգավորումների շրջանակը: Այսինքն՝ հստակ ընդգծվել է այն սահմանագիծը, թե սնանկության գործերի որ խմբի նկատմամբ է գործում 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի կարգավորումները (այդ թվում՝ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով), և սնանկության գործերի որ խմբի նկատմամբ է շարունակում գործել մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի կարգավորումները (այդ թվում՝ 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով):

Վերոգրյալ իրավական վերլուծության արդյունքում հստակ է այն, որ մինչև 2020 թվականի ապրիլի 15-ը հարուցված սնանկության գործերի վարման գործընթացում կիրառելի չէ 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի իրավակարգավորումները: Հետևաբար, առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանները քաղաքացիական գործերը 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով Սնանկության դատարան ըստ ենթակայության ուղարկելիս, ի թիվս այլ հանգամանքների, պետք է պարզեն Սնանկության դատարանում վարվող սնանկության գործը հարուցվել է մինչև 15.04.2020 թվականը (օրենքի ուժի մեջ մտնելը), թե հարուցվել է 15.04.2020 թվականից հետո: Սա է այն սահմանագիծը, որ առաջին ատյանի դատարանները պետք է նկատի ունենան կիրառելի իրավունքի նորմերն ընտրելու գործընթացում:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ ի թիվս 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի մյուս կարգավորումների, նույն օրենքի՝ «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 10-րդ մասը կիրառելիս պետք է այն դիտարկել համակարգային, այն է՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորման լույսի ներքո և շրջանակներում:

Մինչև 15.04.2020 թվականը հարուցված սնանկության գործերի վարման գործընթացում 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով սահմանված իրավակարգավորումները կիրառելը, այդ թվում՝ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կիրառման իմաստով, ուղղակի կհակասի նույն օրենքի՝ «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորմանը:

Դիրքորոշումներ 5-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

Մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում»:

Առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններն իրենց վարույթում գտնվող քաղաքացիական գործերը **մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով** սահմանված իրավակարգավորման հիման վրա կարող են ըստ ենթակայության ուղարկել Սնանկության դատարան հետևյալ հանգամանքների հաշվառմամբ և պարզմամբ.

1) պետք է բացառված լինի քաղաքացիական գործի վարույթը «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի հիմքով կարճելու իրավական հնարավորությունը,

2) քաղաքացիական գործով վեճը պետք է ծագած լինի սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ,

3) սնանկության գործով պարտապանը պետք է հանդիսանա առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննվող քաղաքացիաիրավական վեճով պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի իրավակարգավորումների լույսի ներքո մեկնաբանելով մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ կարելի է փաստել, որ միայն վերը նշված երեք պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ գործը Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնված լինելու դեպքում է հնարավոր արձանագրել, որ գործն ըստ ենթակայության ուղարկված առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը չի հանդիսանում այն պատշաճ դատարանը, որը տվյալ գործով պետք է իրականացնի հետագա քննություն:

Դիրքորոշումներ 6-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

Մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը սահմանելիս Օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել ապահովել սնանկության գործընթացի արդյունավետությունը, այդ թվում՝ ապահովել սնանկության գործի վարման ամբողջականությունը, գործով բացահայտել հնարավոր բոլոր պարտատերերին և նրանց պահանջները, սնանկության վարույթով անցնող ցանկացած գույքի վերաբերյալ հարցի քննարկում կազմակերպել միայն սնանկության վարույթում, ինչը կապահովի սնանկության վարույթի

արդյունավետությունը և սնանկության վարույթի մասնակիցների իրավունքների ամբողջական իրացումը, քաղաքացիական և սնանկության գործերի ողջամիտ ժամկետում քննությունը, բացառելով հանդերձ նույն գույքի կամ իրավունքի վերաբերյալ տարբեր դատարաններում քննվող գործերի, ինչպես նաև դատական ակտերի առկայությունը և այլն:

Օրենսդրի այս կամքն իր ցայտուն արտահայտումն է ստացել տեղի ունեցած օրենսդրական փոփոխություններում, որպիսի իրավիճակում ուշադրության է արժանի «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքը (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.):

Այսպես. 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի նոր խմբագրությամբ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերով քաղաքացիական գործերը, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի, քննում է սնանկության գործը վարող դատավորը նույն սնանկության գործի շրջանակում՝ որպես առանձին քաղաքացիական գործեր (այսուհետ՝ առանձին քաղաքացիական գործեր):

Նշված նոր իրավակարգավորման բովանդակության բացահայտման արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ օրենսդրի սահմանած նոր իրավակարգավորումն ենթադրում է քաղաքացիական գործերի առավել լայն շրջանակի քննություն սնանկության վարույթի շրջանակում, մասնավորապես՝ այն քաղաքացիական գործերը, որոնք կապված են սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերի հետ (բացառությամբ սնանկության գործերով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի):

Այդուհանդերձ, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը սահմանել է նաև 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորման շրջանակներում Սնանկության դատարանի կողմից քննության ենթակա (այդ թվում՝ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններից ըստ ենթակայության ստացված) գործերի շրջանակը որոշելու համար անհրաժեշտ իրավակարգավորումները, որոնց վերաբերյալ իրավական վերլուծությունները մանրամասնորեն շարադրված են «Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վե-

րաբերյալ» հատվածում: Այսինքն՝ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններում հարուցված քաղաքացիական գործերի փաստական հանգամանքների՝ 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորմանը համապատասխանելն ինքնին բավարար չէ քաղաքացիական գործն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնելու մասին եզրահանգում կատարելու համար:

Առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններն իրենց վարույթում գտնվող քաղաքացիական գործերը **15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով** սահմանված իրավակարգավորման հիման վրա կարող են ըստ ենթակայության ուղարկել Սնանկության դատարան հետևյալ հանգամանքների հաշվառմամբ և պարզմամբ.

1) պետք է բացառված լինի քաղաքացիական գործի վարույթը «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի հիմքով կարճելու իրավական հնարավորությունը,

2) սնանկության գործը պետք է հարուցված լինի «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելու հետո,

3) քաղաքացիական գործով վեճը պետք է ծագած լինի սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի,

4) քաղաքացիական գործով ծագած վեճը պետք է ազդեցություն ունենա Սնանկության դատարանում հարուցված և վարվող սնանկության գործով պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի իրավակարգավորումների լույսի ներքո մեկնաբանելով 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասը՝ անհրաժեշտ է փաստել, որ միայն վերը նշված չորս պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ գործը Սնանկության դատարանի քննությանը հանձնված լինելու դեպքում է հնարավոր արձանագրել, որ գործն ըստ ենթակայության ուղարկած առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը չի հանդիսանում այն պատշաճ դատարանը, որը տվյալ գործով պետք է իրականացնի հետագա քննություն:

Սույն քաղաքացիական գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ Դատարանի 14.01.2019թ. որոշմամբ վարույթ է ընդունվել թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը (հայցադիմումը դատարան է ներկայացվել 21.02.2012 թ.-ին), որի շրջանակներում Վյաչեսլավ Ստեփանյանը և Սաթիկ Տոնոյանը հայցադիմում են ներկայացրել ընդդեմ Կոոպերատիվի, Արա Գրիգորյանի, Սիմա

Ղուկասյանի, «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի, Նարինե Բարսեղյանի, Նազանի Գրիգորյանի, ՀՀ ֆինանսների նախարարության և «Պրոմթեյ Բանկ» ՍՊԸ-ի՝ պահանջելով.

«- անվավեր ճանաչել օրենքի պահանջների խախտմամբ ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոց, 14/3 շենքի թիվ 44 հասցեի 91,1 քմ մակերեսով բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի և Արա Գրիգորյանի միջև 14.05.2010թ. կնքված առուվաճառքի պայմանագիրը, Արա Գրիգորյանի և Սիմա Ղուկասյանի միջև 01.07.2010թ. կնքված թիվ 3393 առուվաճառքի պայմանագիրը, Սիմա Ղուկասյանի և «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի միջև 14.10.2011թ. կնքված պայմանագիրը, «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի և ներկայիս սեփականատեր Նարինե Բարսեղյանի միջև 07.11.2011թ. թիվ 3943 նվիրատվության պայմանագիրը և որպես անվավերության հետևանք վավեր ճանաչել ք. Երևան, Գ. Չաուշի 14/3 հասցեում կառուցված բազմաբնակարան շենքի 5-րդ հարկի թիվ 44 բնակարանը ձեռք բերելու նպատակով 27.10.2009թ.-ին Կոոպերատիվի և Սաթիկ Տոնոյանի միջև կնքված անշարժ գույքի նախնական և նախավճարի պայմանագիրը,

- անվավեր ճանաչել օրենքի խախտմամբ ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոց, 14/3 շենքի թիվ 89 հասցեի 91,1 քմ մակերեսով բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի և Սիմա Ղուկասյանի միջև 24.06.2010թ. կնքված թիվ 3118 առուվաճառքի պայմանագիրը, Սիմա Ղուկասյանի և «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի միջև 14.10.2011թ. կնքված պայմանագիրը, «Նորաշեն» ԲՀԿ-ի և ներկայիս սեփականատեր Նազանի Գրիգորյանի միջև 07.11.2011թ. թիվ 3943 նվիրատվության պայմանագիրը և որպես անվավերության հետևանք վավեր ճանաչել ք. Երևան Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 հասցեում կառուցված բազմաբնակարան շենքի 10-րդ հարկի թիվ 89 բնակարանը ձեռք բերելու նպատակով 26.03.2009թ. Կոոպերատիվի և Վյաչեսլավ Ստեփանյանի միջև կնքված անշարժ գույքի նախնական և նախավճարի և դրանից հետո 01.04.2009թ. կնքված և նոտարական վավերացում ստացած նախավճարի պայմանագիրը,

- մասնակի անվավեր ճանաչել օրենքի պահանջների խախտմամբ 08.12.2009թ. ՀՀ ֆինանսների նախարարության և Կոոպերատիվի միջև կնքված անշարժ գույքի գրավի /հիփոթեքի մասին/ թիվ 2 պայմանագիրը, համաձայն որի՝ «Պրոմթեյ Բանկ» ՍՊԸ-ից 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ԱՄՆ դոլար վարկ ստանալու նպատակով գրավադրվել է ք. Երևան, Գ. Չաուշի 14/3 բազմաբնակարան շենքի 809,3 քմ տարածքը և 0,1256 հա մակերեսով հողամասը և որպես հետևանք՝ վավեր ճանաչել ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 հասցեի առաջին հարկում գտնվող առևտրի սրահից 130,5 քմ տարածք ձեռք բերելու նպատակով 20.04.2009թ. Կոոպերատիվի և հայցվոր Վյաչեսլավ Ստեփանյանի կողմից կնքված և նոտարական վավերացում ստացած նախավճարի պայմանագիրը»:

14.05.2020թ. Դատարանը որոշում է կայացրել գործն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարան ուղարկելու մասին: Քաղաքացիական գործը Սնանկության դատարանի քննությանը ենթակա լինելու Դատարանի եզրահանգումը հիմնավորվել է Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի 72-րդ հոդվածի 10-րդ մասի վկայակոչմամբ և կիրառմամբ, որը սահմանում է, որ «Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրա-

վասության դատարաններում հարուցված՝ սույն օրենքի 3-րդ հոդվածին համապատասխանող գործերը սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, փոխանցվում են դատարան»։ Մասնավորապես, Դատարանը, արձանագրելով, որ Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 28.03.2014թ. վճռով Կոոպերատիվը սնանկ է ճանաչվել, եզրահանգել է, որ սույն քաղաքացիական գործով առկա են 15.04.2020թ. խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված հիմքերը, ուստի սույն քաղաքացիական գործը պետք է հանձնել Սնանկության դատարանի քննությանը։

Սնանկության դատարանը նույնպես թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի ենթակայության հարցը քննարկել և իր անհամաձայնությունը հիմնավորել է Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի իրավակարգավորումների լույսի ներքո՝ միաժամանակ արձանագրելով, որ թեև Կոոպերատիվը սնանկ է ճանաչվել, այդուհանդերձ առկա չեն 15.04.2020թ. խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված նախապայմանները։

Հարկ է նախ և առաջ արձանագրել, որ համաձայն www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգի տվյալների՝ թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 գործով Կոոպերատիվը Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 28.03.2014թ. վճռով ճանաչվել է սնանկ։

Միաժամանակ հարկ է արձանագրել, որ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 գործը հարուցվել է և նշված գործի քննությունը Դատարանում շարունակվել է Նախկին օրենսգրքով սահմանված կարգով, հետևաբար սույն որոշման «**Դիրքորոշումներ 1-ին հարցադրման վերաբերյալ**» կետում արտահայտված իրավական վերլուծությունների հիմքով առկա էր նշված գործը սնանկության հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրությամբ նախատեսված պայմանների առկայության պարագայում Սնանկության դատարան փոխանցելու իրավական հնարավորություն։ Վերոգրյալով հանդերձ՝ նկատի ունենալով, որ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 գործը ստացած Սնանկության դատարանն իր անհամաձայնությունն է հայտնել գործի ենթակայության վերաբերյալ և այն ուղարկել է Վճռաբեկ դատարանի նախագահին, հարկ է նաև արձանագրել, որ սույն որոշման «**Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վերաբերյալ**» կետում արտահայտված իրավական վերլուծությունների հիմքով առկա է նաև Սնանկության դատարանի՝ գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու և գործի ենթակայության վերաբերյալ վեճը Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից լուծելու իրավական հնարավորությունը։

Նման պայմաններում սույն որոշման **3-6 կետերում** արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում անդրադառնալով գործի փաստական հանգամանքներին՝ գտնում եմ, որ դատարանների միջև ծագած ենթակայության վեճը լուծելու համար հարկ է պարզել հետևյալ հանգամանքները՝

ա) *արդյո՞ք բացառված է թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի վարույթը «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի*

հիմքով կարճելու իրավական հնարավորությունը,

բ) թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 գործի ենթակայության հարցը լուծելիս կիրառման ենթակա է մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը, թե 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորումը,

գ) կիրառելի իրավակարգավորման շրջանակներում առկա են արդյո՞ք թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 գործը Սնանկության դատարանին հանձնելու համար անհրաժեշտ նախապայմանները:

Թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործով ներկայացված հայցապահանջների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ թեև սնանկ ճանաչված Կոոպերատիվը հանդես է գալիս որպես պատասխանող, սակայն վերջինիցս գումարի բռնագանձման կամ նրան պատկանող գույք հանձնելու պահանջ ներկայացված չէ: Մասնավորապես, թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործով քննության են առնվում անշարժ գույքի առուվաճառքի, նվիրատվության և գրավի պայմանագրերն անվավեր ճանաչելու և որպես հետևանք՝ անշարժ գույքի նախնական և նախավճարի պայմանագրերը վավեր ճանաչելու վերաբերյալ պահանջներ, մինչդեռ ինչպես հետևում է «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի կարգավորումից, նշված իրավանորմի հիմքով քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու պարտադիր պայման է այն, որ սնանկ ճանաչված պատասխանողի դեմ ուղղակիորեն ներկայացված լինի գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջ: Հետևաբար բացառվում է «Սնանկության մասին» օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի հիմքով թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու իրավական հնարավորությունը:

Անդրադառնալով սույն գործի ենթակայության հարցը լուծելիս կիրառման ենթակա օրենսդրության հարցին՝ հարկ է նշել, որ Կոոպերատիվը սնանկ է ճանաչվել Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 գործով **28.03.2014թ.** վճռով, այսինքն՝ մինչև 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը (15.04.2020թ.), որպիսի պարագայում սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում կիրառման ենթակա են մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի կարգավորումները: Հետևաբար թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի՝ Սնանկության դատարանին ենթակայության հարցը պետք է պարզել և գնահատել մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումների լույսի ներքո: Մինչդեռ թե՞ Դատարանը, և թե՞ Սնանկության դատարանը թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 գործի ենթակայության վերաբերյալ իրենց հիմնավորումները և անհամաձայնությունը շարադրելիս սխալ եզրահանգման են եկել կիրառման ենթակա օրենսդրության վերաբերյալ՝ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12

գործի ենթակայության հարցը քննարկելով 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորման լրյսի ներքո այն դեպքում, երբ սույն որոշման իրավական և փաստական հանգամանքների վերլուծություններից հետևում է, որ կիրառման ենթակա է մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորումը:

Անդրադառնալով թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործով հայցադիմումով ներկայացված պահանջների բնույթին՝ հարկ է արձանագրել, որ սնանկ ճանաչված Կոոպերատիվը սույն գործով հանդես է գալիս որպես պատասխանող: Միաժամանակ սույն գործով ներկայացված են 3 առանձին գույքային միավորների նկատմամբ հիմնական և դրանցից բխող ածանցյալ պահանջներ, որոնք այս կամ այն կերպ կարող են առնչվել վերջինիս գույքային իրավունքներին (մասնավորապես՝ գործով կայացվելիք եզրափակիչ դատական ակտի արդյունքում հնարավոր է տեղի ունենա սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքային իրավունքների փոփոխություն՝ հնարավոր գույքային միավորների արտահոսքի կամ ներհոսքի եղանակով):

Սնանկության դատարանն իր անհամաձայնությունը թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի ենթակայության վերաբերյալ հիմնավորելիս փաստարկել է միայն ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 շենքի թիվ 44 բնակարանի՝ պարտապան Կոոպերատիվի գույքային զանգվածում ներառված չլինելու հանգամանքը, որը հիմնավորվում է նաև գործում առկա՝ ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ-ի ղեկավարի 05.12.2011թ. թիվ ԱԲ-7989 տեղեկանքով: Սնանկության դատարանը, սակայն, անտեսել է, որ սույն գործով վեճի առարկա հանդիսանում են նաև ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 շենքի թիվ 89 հասցեի բնակարանը և ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 հասցեի առաջին հարկում գտնվող առևտրի սրահից 130,5 քմ տարածքը: Մասնավորապես, հայցվորները վիճարկում են ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 շենքի թիվ 89 հասցեի բնակարանի կապակցությամբ կնքված գործարքները և որպես հետևանք՝ ներկայացրել են նշված բնակարանի կապակցությամբ կնքված անշարժ գույքի նախնական և նախավճարի պայմանագիրը վավեր ճանաչելու պահանջ: Թեև Սնանկության դատարանը որևէ դատողություն չի ներկայացրել վերոնշյալ հասցեի գույքի՝ թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 սնանկության գործով պարտապանի գույքային զանգվածի մեջ ներառված չլինելու կապակցությամբ, այդուհանդերձ, գործում առկա ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ-ի ղեկավարի 05.12.2011թ. թիվ ԱԲ-7989 տեղեկանքով հիմնավորվում է, որ նշված հասցեի նկատմամբ գրանցված է այլ անձի՝ Նազանի Գրիգորյանի սեփականության իրավունքը: Հետևաբար ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 շենքի թիվ 89 հասցեի բնակարանը ևս չէր կարող ներառված լինել թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 սնանկության գործով պարտապանի գույքային զանգվածի մեջ:

Սույն գործով, սակայն, մասնակիորեն վիճարկվում է նաև 08.12.2009թ. ՀՀ ֆինանսների նախարարության և Կոոպերատիվի միջև կնքված «Անշարժ գույքի գրավի (հիփոթեքի) մասին թիվ 2» պայմանագիրը, որի 1.2 կետի համաձայն՝ գրա-

վատուն՝ Կոոպերատիվը, Հիմնական պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով գրավադրել է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող՝ ՀՀ, ք. Երևան, Աջափնյակ համայնքի Գ. Չաուշի 14/3 բազմաբնակարան բնակելի շենքի թիվ 101 հասցեում գտնվող 809,3 քմ մակերեսով տարածքը և 0,1256 հա մակերեսով հողամասի նկատմամբ 809,3/9816 սեփականատիրոջ բաժեմասը: Նույն պայմանագրի 1.3 կետի համաձայն՝ գրավի առարկան Կոոպերատիվին՝ գրավատուին, պատկանում է սեփականության իրավունքով՝ համաձայն ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ-ի կողմից 02.12.2009թ. տրված թիվ 2677960 անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման վկայականի: Սույն գործով հայցվորների կողմից մասնակիորեն վիճարկվում է նաև վերոնշյալ գրավի (հիփոթեքի) պայմանագիրը և որպես նշված պայմանագրի անվավերության հետևանք՝ ներկայացված է նաև ք. Երևան, Գ. Չաուշի փողոցի 14/3 հասցեի առաջին հարկում գտնվող առևտրի սրահից 130,5 քմ տարածք ձեռք բերելու նպատակով 20.04.2009թ. Կոոպերատիվի և հայցվոր Վյաչեսլավ Ստեփանյանի կողմից կնքված նախավճարի պայմանագիրը վավեր ճանաչելու պահանջ: Համաձայն վերոնշյալ գրավի (հիփոթեքի) պայմանագրի՝ նույն գրավի առարկա գույքը Կոոպերատիվին պատկանում է սեփականության իրավունքով: Սնանկության դատարանը, սակայն, չի վկայակոչել որևէ փաստարկ կամ հղում չի կատարել որևէ ապացույցի, որը հաստատում է նշված գույքը թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 սնանկության գործով պարտապանի գույքային զանգվածի մեջ ներառված չլինելու հանգամանքը: Հետևաբար, նկատի ունենալով, որ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործում առկա ապացույցով ուղղակիորեն հիմնավորվում է վիճարկվող գրավի (հիփոթեքի) պայմանագրի առարկա գույքի՝ սնանկ ճանաչված Կոոպերատիվին պատկանելիության փաստը, ինչը «Սնանկության մասին» օրենքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նշված գույքը պարտապանի գույքի կազմում ներառելու հիմք է, միաժամանակ հաշվի առնելով, որ Սնանկության դատարանը, բացառելով վեճի առարկա կոնկրետ հասցեի՝ պարտապանի գույքային զանգվածի մեջ ներառված լինելու հանգամանքը, որևէ բացառություն չի ներկայացրել գրավի առարկա հանդիսացող գույքի մասով, գործում առկա չէ հակառակ փաստը հիմնավորող որևէ ապացույց, ապա պետք է փաստել, որ նշված պայմանագրի վիճարկման և որպես դրա հետևանք՝ գործարքը վավեր ճանաչելու պահանջների մասով թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործով ծագած վեճն առնչվում է թիվ ԵԱԴԴ/0037/04/13 սնանկության գործով պարտապանի գույքային իրավունքներին: Փաստորեն՝ սույն գործով ներկայացված հիմնական հայցապահանջներից մեկը և դրա ածանցյալ պահանջը համապատասխանում են մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ գործն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարան ուղարկելու համար անհրաժեշտ պայմաններին: Հետևաբար, անկախ այն հանգամանքից, որ սույն գործով ներկայացված մյուս երկու հիմնական և ածանցյալ պահանջների պարագայում բացակայում է գործը Սնանկության դատարանին հանձնելու հիմքը, այդուհանդերձ, վերոթվարկյալ պահանջների մեկ միասնական՝ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի

շրջանակներում քննության հանգամանքը պայմանավորում է նշված գործի՝ ամբողջությամբ Սնանկության դատարանին ենթակայությունը:

Վերոշարադրյալից հետևում է, որ թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը համապատասխանում է մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ գործն ըստ ենթակայության Սնանկության դատարան ուղարկելու համար անհրաժեշտ պայմաններին, հետևաբար այն ենթակա է Սնանկության դատարանի քննությանը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործը ենթակա է Սնանկության դատարանին:
2. Սույն որոշումը և թիվ ԵԱԴԴ/0150/02/12 քաղաքացիական գործի նյութերն ուղարկել Սնանկության դատարան:
3. Որոշման օրինակն ուղարկել Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

08.07.2020թ.
ք. Երևան

Քաղաքացիական գործ
թիվ ՍնԴ/0063/02/19

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործի
ենթակայությունը որոշելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապայմանությունը և ենթակայության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները.

Աննա Բաբայանի սնանկության գործով կառավարիչ Վազգեն Մարտիրոսյանը 20.05.2019թ. հայցադիմում է ներկայացրել ՀՀ սնանկության դատարան ընդդեմ «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ի, պատասխանողի կողմում երրորդ անձ Աննա Բաբայանի՝ որոշակի գործողություն կատարելուն, այն է՝ Աննա Բաբայանի սնանկության հատուկ հաշվին 42.110 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 20.573.682,70 ՀՀ դրամ «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ին փոխանցել պարտավորեցնելու պահանջի մասին:

ՀՀ սնանկության դատարանի (դատավոր՝ Լ. Կատվայան) (այսուհետ նաև՝ Դատարան) 21.05.2019թ. որոշմամբ հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ: Դատարանը, մասնավորապես, արձանագրել է. ««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետով օրենսդիրն ամրագրել է այն քաղաքացիական գործերի շրջանակը, որոնք ենթակա են քննության սնանկության վարույթի շրջանակներում՝ հիմքում դնելով ներքոնշյալ երկու նախապայմանի միաժամանակյա առկայությունը.

1. քաղաքացիաիրավական վեճը պետք է առնչվի սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքին և իրավունքներին,

2. սնանկության գործով պարտապանը պետք է քաղաքացիական գործով հանդես գա որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ սույն քաղաքացիական գործով պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձը հանդիսանում է թիվ ԵԴ/0275/04/18 սնանկության գործով պարտապան, իսկ սույն քաղաքացիաիրավական վեճն առնչվում է թիվ ԵԴ/0275/04/18 սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքին և իրավունքներին, ուստի դատարանը գտնում է, որ քաղաքացիական գործը ենթակա է վարույթ ընդունելու»:

Այնուհետև, 21.05.2020 թվականին Դատարանը որոշում է կայացրել գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

««Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կա-

տարելու մասին» 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն ՀՀ օրենքի եզրափակիչ մասի և անցումային դրույթների 72-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններում հարուցված՝ նույն օրենքի 3-րդ հոդվածին համապատասխանող գործերը նույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, փոխանցվում են դատարան:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը շարադրվել է նոր խմբագրությամբ, որի 3-րդ մասի համաձայն՝ սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերով քաղաքացիական գործերը, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի, քննում է սնանկության գործը վարող դատավորը նույն սնանկության գործի շրջանակում՝ որպես առանձին քաղաքացիական գործեր (այսուհետ՝ առանձին քաղաքացիական գործեր):

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնների խախտմամբ դատարանի կողմից վարույթ ընդունված գործերը դատարանն իր որոշմամբ հանձնում է Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ ընդհանուր իրավասության դատարան) քննությանը:

Սույն գործում առկա փաստերի համաձայն՝ սույն քաղաքացիաիրավական վեճի հայցվոր կողմ է հանդիսանում Աննա Բաբայանի սնանկության գործով կառավարիչ Վազգեն Մարտիրոսյանը:

... սնանկության վարույթի շրջանակներում քննության ենթակա օրենսդիրի ամրագրած որոշակի վեճերով ծագած քաղաքացիական գործերի շրջանակում չեն ներառվում այն հայցերը, որոնք ներկայացվել են սնանկության գործով կառավարչի կողմից:

Տվյալ դեպքում, դատարանի գնահատմամբ թիվ Սնդ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը դատարանի վարույթ է ընդունվել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնների խախտմամբ, որպիսի պայմաններում դատարանը գտնում է, որ սույն քաղաքացիական գործը պետք է հանձնել Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը»:

11.06.2020 թվականին թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը մակագրվել է Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Էդ. Ամալյանին:

24.06.2020 թվականի որոշմամբ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասու-

թյան դատարանը գործի ենթակայության շուրջ ծագած վեճը լուծելու նպատակով գործն ուղարկել է Վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«(...) Դատարանը գտնում է, որ սույն գործը Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը ենթակա չէ, քանի որ ՀՀ սնանկության դատարանը հայցադիմումը վարույթ է ընդունել ընդդատության կանոնների պահպանմամբ, իսկ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 107-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մինչև սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելը սահմանված կարգով հարուցված և դատարանի վարույթում գտնվող սնանկության վերաբերյալ գործերի քննությունը շարունակվում է սույն օրենքով սահմանված կարգով:

Վերը նշվածից ելնելով՝ Դատարանը գտնում է, որ սույն գործը Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը ենթակա չէ, և այն պետք է ուղարկել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահին՝ գործի ենթակայությունը որոշելու համար»:

Թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը Վճռաբեկ դատարանում ստացվել է 01.07.2020թ.:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Սույն գործով առաջին ատյանի դատարանների միջև քաղաքացիական գործի ենթակայության շուրջ ծագած վեճը լուծելու համար գտնում եմ, որ անհրաժեշտ է անդրադառնալ և եզրահանգումներ անել հետևյալ իրավական հարցադրումների կապակցությամբ.

1) սնանկության վարույթին առնչվող քաղաքացիաիրավական վեճերի ենթակայության ինչպիսիք պայմաններ և առանձնահատկություններ են նախատեսված մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով և 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով.

2) կարող են արդյոք «Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.) կարգավորումները կիրառվել մինչ այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելը Սնանկության դատարանի վարույթում գտնվող սնանկության գործի կամ առանձին քաղաքացիական գործի հետագա վարման կամ առանձին դատավարական գործողությունների կատարման գործընթացում,

3) իրավասու է արդյոք Սնանկության դատարանը գործն ըստ ենթակայության ուղարկել առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը:

Դիրքորոշումներ 1-ին հարցադրման վերաբերյալ.

Մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը)

ժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ ծագած բոլոր քաղաքացիաիրավական վեճերը, որտեղ պարտապանը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ, քննվում են նույն սնանկության գործի շրջանակում:

Վկայակոչված իրավակարգավորումը «Սնանկության մասին» օրենքում ներդրվել է Ազգային ժողովի կողմից 17.06.2016թ. ընդունված և 23.07.2016թ. ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-105-Ն օրենքով: Ընդ որում, նշված փոփոխությունը և լրացումը նախատեսող օրենքի նախագծի ընդունման հիմնավորումներում, որպես այդպիսի փոփոխության անհրաժեշտությունը հիմնավորող փաստարկ, նշված է. «Գործնականում հաճախ է հանդիպում, երբ պարտապանին վերաբերող վեճերը քննվում են տարբեր դատարաններում, օրինակ, երբ պարտապանը վիճարկում է գործարքների անվավերությունը, գույքային պահանջներ է ներկայացնում և այլն: Նման դեպքերում սնանկության գործը մնում է առկախված: Պարտապանին վերաբերող բոլոր քաղաքացիական գործերը մեկ վարույթում քննելը կարող է այն ավելի արդյունավետ դարձնել¹: Շարադրվածից հետևում է, որ օրենսդրական այս փոփոխության նախաձեռնման և իրականացման նպատակը պարտապանին վերաբերող քաղաքացիական գործերը մեկ վարույթում կենտրոնացնելն է: Օրենսդիրը, մասնավորապես, նպատակ է հետապնդել ապահովել սնանկության գործընթացի արդյունավետությունը, այդ թվում՝ ապահովել սնանկության գործի վարման ամբողջականությունը, գործով բացահայտել հնարավոր բոլոր պարտատերերին և նրանց պահանջները, սնանկության վարույթով անցնող ցանկացած գույքի վերաբերյալ հարցի քննարկում կազմակերպել միայն սնանկության վարույթում, ինչը կապահովի սնանկության վարույթի արդյունավետությունը և սնանկության վարույթի մասնակիցների իրավունքների ամբողջական իրացումը, քաղաքացիական և սնանկության գործերի ողջամիտ ժամկետում քննությունը, բացառելով հանդերձ նույն գույքի կամ իրավունքի վերաբերյալ տարբեր դատարաններում քննվող գործերի, ինչպես նաև դատական ակտերի առկայությունը և այլն:

Մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորման վերլուծությունից հետևում է, որ քաղաքացիաիրավական վեճը սնանկության վարույթում ենթակա է քննության միայն հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում

1) քաղաքացիական գործով վեճը պետք է ծագած լինի սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների առնչությամբ,

2) սնանկության գործով պարտապանը պետք է հանդիսանա առաջին

¹ <http://parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=8199&Reading=0>

ադյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննվող քաղաքացիաիրավական վեճով պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ:

«Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից ընդունված 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.) «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածը շարադրվել է նոր խմբագրությամբ: Մասնավորապես, 15.04.2020թ. խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերով քաղաքացիական գործերը, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի, քննում է սնանկության գործը վարող դատավորը նույն սնանկության գործի շրջանակում՝ որպես առանձին քաղաքացիական գործեր (այսուհետ՝ առանձին քաղաքացիական գործեր):

Նշված նոր իրավակարգավորման բովանդակության բացահայտման արդյունքում կարելի է արձանագրել, որ օրենսդրի սահմանած նոր իրավակարգավորումն ենթադրում է քաղաքացիական գործերի առավել լայն շրջանակի քննություն սնանկության վարույթի շրջանակում, մասնավորապես՝ այն քաղաքացիական գործերը, որոնք կապված են սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերի հետ (բացառությամբ սնանկության գործերով կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի):

Նոր իրավակարգավորումը, սակայն, նախատեսում է բացառություն այն դեպքերի համար, երբ քաղաքացիական գործը հարուցվել է սնանկության գործով կառավարչի հայցի հիման վրա: Նման հայցով հարուցվող քաղաքացիական գործի պարագայում այն սնանկության գործը վարող դատավորի կողմից նույն սնանկության գործի շրջանակում քննելու ենթակայության պայմանը չի գործում և այդպիսի գործը կարող է հարուցվել ենթակայության ընդհանուր կանոններին համապատասխան: Այլ կերպ ասած՝ սնանկության գործով կառավարչի կողմից հայցերը պետք է ներկայացվեն և քննվեն սնանկության վարույթի շրջանակից դուրս:

Այսիսով, 15.04.2020թ. խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորումից հետևում է, որ քաղաքա-

ցիաիրավական վեճը սնանկության վարույթում ենթակա է քննության միայն հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

1) քաղաքացիական գործով վեճը պետք է ծագած լինի սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պարկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտապիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի,

2) քաղաքացիական գործով ծագած վեճը պետք է ազդեցություն ունենա Սնանկության դատարանում հարուցված և վարվող սնանկության գործով պարտավորների պահանջների բավարարման հնարավորության վրա:

Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

«Սնանկության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.) թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի՝ «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «սույն օրենքն ուժի մեջ է մտնում 2020 թվականի ապրիլի 15-ից և տարածվում է սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո հարուցված սնանկության գործերի վրա: Մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը հարուցված սնանկության գործերը վարվում են մինչև սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի նորմերով»:

«Սնանկության մասին» օրենքի՝ սնանկության գործերի քննության կարգը սահմանող 1-ին հոդվածի համաձայն՝

«1. Սնանկության գործերի վարումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով և սույն օրենքով սահմանված կարգով:

2. Եթե սույն օրենքով սահմանված են այլ կանոններ, քան Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, ապա սնանկության գործի քննությունն իրականացվում է սույն օրենքով սահմանված կանոններով»:

«Հ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ Օրենսգրքի գործողության ոլորտը սահմանող 1-ին հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն՝

«սույն օրենսգրքով սահմանված կանոնները կիրառելի են Հայաստանի Հանրապետության սնանկության դատարանում (այսուհետ՝ սնանկության դատարան) սնանկության գործի վարման և դրա շրջանակում առանձին քաղաքացիական գործերի քննության նկատմամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

Քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է գործի քննության կամ առանձին դատավարական գործողության կատարման ժամանակ գործող

օրենքով»:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 28-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Նորմատիվ իրավական ակտի գործողությունը տարածվում է դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո գործող հարաբերությունների վրա, եթե այլ բան նախատեսված չէ Սահմանադրությամբ, օրենքով կամ տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով»:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Նորմատիվ իրավական ակտի նորմը մեկնաբանվում է՝ հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, այն նորմատիվ իրավական ակտի դրույթներից, ի կատարումն որի ընդունվել է այդ ակտը, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից, իսկ այդպիսի սկզբունքներ սահմանված չլինելու դեպքում՝ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղի սկզբունքներից»:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները վերլուծելով «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի իրավակարգավորման լույսի ներքո՝ կարելի է հստակորեն արձանագրել, որ Ազգային ժողովի կողմից 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով մեծածավալ փոփոխություններ և լրացումներ են կատարվել «Սնանկության մասին» օրենքում, և օրենքի «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող հոդվածով տրվել են այն անհրաժեշտ իրավական լուծումները, որոնք հնարավորություն են տալիս տարանջատել մինչև օրենքի ընդունումը հարուցված և օրենքի ընդունումից հետո հարուցված սնանկության վարույթների նկատմամբ հետագա կիրառելի իրավակարգավորումների շրջանակը: Այսինքն՝ հստակ ընդգծվել է այն սահմանագիծը, թե սնանկության գործերի որ խմբի նկատմամբ են գործում 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի կարգավորումները (այդ թվում՝ 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով), և սնանկության գործերի որ խմբի նկատմամբ են շարունակում գործել մինչև 15.04.2020 թվականը (մինչև թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը) գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի կարգավորումները (այդ թվում՝ 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով):

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ ի թիվս 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի մյուս կարգավորումների, նույն օրենքի՝ «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 10-րդ մասը կիրառելիս պետք է այն դիտարկել համակարգային, այն է՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորման լույսի ներքո և շրջանակներում:

Մինչև 15.04.2020 թվականը հարուցված սնանկության գործերի վարման գործընթացում 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի

խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքով սահմանված իրավակարգավորումները կիրառելը, այդ թվում՝ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կիրառման իմաստով, ուղղակի կհակասի նույն օրենքի՝ «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորմանը:

Ինչ վերաբերում է սնանկության կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերի հիման վրա հարուցված գործերի ենթակայությանը, ապա ինչպես արդեն իսկ նշվեց, 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած իրավակարգավորումը նման հայցով հարուցվող քաղաքացիական գործի պարագայում այն սնանկության գործը վարող դատավորի կողմից նույն սնանկության գործի շրջանակում քննելու ենթակայության պայմանը չի գործում և այդպիսի գործը կարող է հարուցվել ենթակայության և ընդդատության ընդհանուր կանոններին համապատասխան: Ընդ որում, 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածը որևէ հատուկ կարգավորում չի նախատեսել սնանկության կառավարիչների կողմից մինչև նշված օրենքի ուժի մեջ մտնելն արդեն իսկ հարուցած հայցերով գործերի ենթակայության կամ դրանք ընդհանուր իրավասության դատարաններին հանձնելու վերաբերյալ: Հետևաբար, հաշվի առնելով 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի «Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ» սահմանող 72-րդ հոդվածի 1-ին մասի և «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի 28-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումը և նկատի ունենալով, որ սնանկության կառավարիչների հայցերի հիման վրա հարուցվող գործերի ենթակայության հատուկ պայմանը սահմանվել է 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով, հարկ է արձանագրել, որ նշված կանոնը գործում է 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո սնանկության կառավարիչների կողմից հարուցվող հայցերի նկատմամբ՝ միաժամանակ այն պայմանով, որ սնանկության գործը, որին առնչվող որևէ իրավական վեճով հայց է ներկայացնում սնանկության կառավարիչը, ևս վերագրյալ իրավական դիրքորոշումների հիմքով պետք է հարուցված լինի 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Դիրքորոշումներ 3-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Դատարանը տարածքային ընդդատության կանոնների պահպանմամբ իր վարույթ ընդունած գործը պետք է քննի ըստ էության, թեկուզև այն հետագայում դարձել է ընդդատյա այլ դատարանի:

2. Դատարանը գործը հանձնում է այլ դատարանի քննությանը, եթե գործը քննելիս պարզվել է, որ այն վարույթ է ընդունվել սույն օրենսգրքի 24-րդ կամ 138-րդ հոդվածով սահմանված կանոնների խախտմամբ:

3. Դատարանը գործը հանձնում է սնանկության դատարանի քննությանը,

եթե գործը քննելիս պարզվել է, որ այն ենթակա է քննության սնանկության դատարանում:

4. Սույն օրենսգրքի 21-րդ կամ 22-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործը հանձնվում է այլ դատարանի քննությանը, եթե պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ:

5. Գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին կայացվում է որոշում:

15.04.2020թ. խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնների խախտմամբ դատարանի կողմից վարույթ ընդունված գործերը դատարանն իր որոշմամբ հանձնում է Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ ընդհանուր իրավասության դատարան) քննությանը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վկայակոչված կարգավորումների վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրն ընդհանուր իրավասության դատարանին իր վարույթում գտնվող գործն այլ դատարանի քննության հանձնելու իրավական հնարավորություն վերապահել է հետևյալ երկու դեպքերում՝

ա) եթե բացահայտվել է, որ գործը վարույթ է ընդունվել տարածքային ընդդատության կանոնի խախտմամբ.

բ) եթե բացահայտվել է, որ գործը ենթակա է քննության սնանկության դատարանում:

Ընդ որում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը որևէ կարգավորում չի նախատեսում Սնանկության դատարանի՝ իր վարույթում գտնվող գործն ընդհանուր իրավասության դատարանի փոխանցելու իրավական հնարավորության վերաբերյալ:

Նման կարգավորում չէր նախատեսում նաև մինչև 15.04.2020թ. գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքը, և միայն 12.12.2019թ. ընդունված (ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ.) թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով օրենսդիրն իրավունք է վերապահում Սնանկության դատարանին «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործը որոշմամբ հանձնել Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ ընդհանուր իրավասության դատարան) քննությանը: Այսինքն՝ Սնանկության դատարանը 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց՝ 15.04.2020 թվականից հետո, իրավասու է գործն հանձնել ընդհանուր իրավասության դատարանին: Այդուհանդերձ, այդ իրավասության իրականացման համար օրենսդիրը սահմանել է որոշակի նախապայման, այն է՝ գործը պետք է հարուցված լինի «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնների խախտմամբ: Հետևաբար, հաշվի առնելով, որ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածը փոփոխվել ու լրացվել է 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով,

որն ուժի մեջ է մտել 15.04.2020թ., ապա գործնականում քննարկվող իրավիճակը հնարավոր է միայն 15.04.2020 թվականից հետո Սնանկության դատարան ներկայացված և ենթակայության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործերի պարագայում՝ սույն որոշման «Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վերաբերյալ» կետում շարադրված ամփոփիչ դիրքորոշումների հաշվառմամբ:

Սույն քաղաքացիական գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ Դատարանի **21.05.2019թ.** որոշմամբ վարույթ է ընդունվել **Աննա Բաբասյանի սնանկության գործով կառավարիչ Վազգեն Մարտիրոսյանի** հայցադիմումն ընդդեմ «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ի, պատասխանողի կողմում երրորդ անձ Աննա Բաբասյանի՝ որոշակի գործողություն կատարելուն, այն է՝ Աննա Բաբասյանի սնանկության հատուկ հաշվին 42.110 ԱՄՆ դոլարին համարժեք 20.573.682,70 ՀՀ դրամ «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ին փոխանցել պարտավորեցնելու պահանջի մասին: Դատարանը նշված որոշմամբ, վկայակոչելով մինչև 15.04.2020թ. գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, արձանագրել է, որ սույն քաղաքացիական գործով պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձը հանդիսանում է թիվ ԵԴ/0275/04/18 սնանկության գործով պարտապան, իսկ սույն քաղաքացիաիրավական վեճն առնչվում է թիվ ԵԴ/0275/04/18 սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքին և իրավունքներին: Ուստի Դատարանը գտել է, որ քաղաքացիական գործը ենթակա է վարույթ ընդունման:

21.05.2020 թվականին Դատարանը որոշում է կայացրել գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին: Դատարանը, վկայակոչելով և կիրառելով 15.04.2020թ.-ից գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ և 5-րդ մասերը, պատճառաբանել է, որ սույն քաղաքացիաիրավական վեճի հայցվոր կողմ է հանդիսանում Աննա Բաբասյանի սնանկության գործով կառավարիչ Վազգեն Մարտիրոսյանը, հետևաբար թիվ Սնդ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը դատարանի վարույթ է ընդունվել [15.04.2020թ.-ից գործող խմբագրությամբ] «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կանոնների խախտմամբ, որպիսի պայմաններում այն պետք է հանձնել Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը թիվ Սնդ/0063/02/19 քաղաքացիական գործի ենթակայության վերաբերյալ իր անհամաձայնությունը հիմնավորել է՝ նշելով, որ Սնանկության դատարանը հայցադիմումը վարույթ է ընդունել ընդդատության կանոնների պահպանմամբ, որպիսի պարագայում գործը չէր կարող հանձնվել ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Հարկ է արձանագրել, որ www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգի տվյալների՝ թիվ ԵԴ/0275/04/18 գործով պարտապան Աննա Բաբասյանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը դատարան է ներկայացվել 28.03.2018թ. և դատարանի որոշմամբ վարույթ է ընդունվել 29.03.2018թ.:

Միաժամանակ սույն գործով հայցադիմումը Դատարան է ներկայացվել

20.05.2019թ. և վարույթ է ընդունվել 21.05.2019թ.: Այսինքն՝ սույն գործը հարուցվել է մինչև 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը (15.04.2020թ.), հետևաբար սույն գործով քաղաքացիաիրավական վեճի ենթակայության հարցը պետք է լուծել մինչև 15.04.2020թ. գործող «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավակարգավորման լույսի ներքո: Մասնավորապես, Դատարանը, նշված իրավանորմի կիրառմամբ, Աննա Բաբայանի սնանկության գործով կառավարիչ Վազգեն Մարտիրոսյանի հայցադիմումը վարույթ ընդունելիս, արձանագրել է, որ հայցադիմումը վարույթ ընդունելու պահին առկա են եղել վկայակոչված իրավանորմով սահմանված պայմանները, այն է՝ սնանկ ճանաչված պարտապանը գործով պատասխանողի կողմում երրորդ անձ է, և սույն վեճը վերաբերում է թիվ ԵԴ/0275/04/18 սնանկության գործով պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքին և իրավունքներին: Դատարանը հետագայում գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելիս որևէ եզրահանգում չի կատարել նշված պայմանների կապակցությամբ, որևէ կերպ չի փաստարկել այդ պայմանների խախտմամբ հայցադիմումը վարույթ ընդունված լինելու հանգամանքը կամ դրանց՝ գործի քննության ընթացքում փոփոխության հանգամանքը, այլ վկայակոչելով 15.04.2020թ.-ից գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ և 5-րդ մասերը, կարևորելով հայցը սնանկության կառավարչի կողմից ներկայացված լինելու հանգամանքը, եզրահանգել է, որ գործը ենթակա է ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Մինչդեռ, ինչպես արդեն իսկ շարադրվել է սույն որոշման «Դիրքորոշումներ 3-րդ հարցադրման վերաբերյալ» կետում, 15.04.2020թ.-ից գործող խմբագրությամբ «Սնանկության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նախատեսված՝ սնանկության կառավարիչների կողմից ներկայացվող հայցերի կապակցությամբ սահմանված ենթակայության պայմանը կիրառելի է միայն նման կարգավորումը նախատեսող 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո հարուցված հայցերի նկատմամբ և այդ պայմանի խախտմամբ գործը կարող է հանձնվել ընդհանուր իրավասության դատարանին, եթե հայցը հարուցվել է և Սնանկության դատարանի կողմից վարույթ է ընդունվել 12.12.2019թ. ընդունված թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ նույն օրենքով սահմանված ենթակայության պայմանի խախտմամբ՝ միաժամանակ այն պայմանով, որ սնանկության գործը, որին առնչվող իրավական վեճով է հայց ներկայացրել սնանկության կառավարիչը, ևս վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների հիմքով պետք է հարուցված լինի 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Այնինչ՝ տվյալ պարագայում Աննա Բաբայանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը դատարան է ներկայացվել 28.03.2018թ. և դատարանի որոշմամբ վարույթ է ընդունվել 29.03.2018թ., սույն գործով հայցը հարուցվել է 20.05.2019թ. և վարույթ է ընդունվել 21.05.2019թ.: Այսինքն՝ թե՛ Աննա Բաբայանի սնանկության վերաբերյալ գործը, թե՛ Աննա Բաբայանի սնանկության կառավարչի հայցադիմումի հիման վրա սույն գործը հարուցվել են մինչև 12.12.2019թ. թիվ

ՀՕ-294-Ն օրենքի ուժի մեջ մտնելը, հետևաբար 15.04.2020թ. ուժի մեջ մտած՝ 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով նախատեսված ենթակայության վերաբերյալ կարգավորումները կիրառելի չեն նշված վարույթների նկատմամբ, մասնավորապես՝ սույն գործով հայցադիմումը չէր կարող վարույթ ընդունված համարվել 12.12.2019թ. թիվ ՀՕ-294-Ն օրենքով սահմանված ենթակայության պայմանի խախտմամբ և այդ հիմքով հանձնվել ընդհանուր իրավասության դատարանին, ինչը, սակայն, անտեսվել է Դատարանի կողմից:

Միաժամանակ, նկատի ունենալով, որ Դատարանը սույն գործն ընդհանուր իրավասության դատարանին հանձնելու իր որոշումը բացառապես հիմնավորել է հայցը սնանկության կառավարչի կողմից հարուցված լինելու հանգամանքով, որպիսի հանգամանքը որևէ նշանակություն ունենալ չի կարող սույն գործի ենթակայության հարցը լուծելիս, վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանին ըստ ենթակայության հանձնելու համար գործում բացակայում են անհրաժեշտ փաստական և իրավական ամբողջական հիմքերը, ուստի թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը պետք է հանձնել Սնանկության դատարանի քննությանը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործը ենթակա է Սնանկության դատարանին:
2. Սույն որոշումը և թիվ ՍնԴ/0063/02/19 քաղաքացիական գործի նյութերն ուղարկել Սնանկության դատարան:
3. Որոշման օրինակն ուղարկել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

10.08.2020թ.
ք. Երևան

Քրեական գործ
թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործով
ընդդատության վեճը լուծելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապայմությունը և ընդդատության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները.

2018 թվականի հուլիսի 16-ին Հ.Նազարյանը հանցագործության վերաբերյալ հաղորդում է ներկայացրել ՀՀ ոստիկանության Արագածոտնի մարզային վարչության Աշտարակի բաժին:

26.07.2018թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի հատկանիշներով հարուցվել և վարույթ է ընդունվել թիվ 29161918 քրեական գործը:

15.10.2018թ. Հարություն Մուրադի Վարդանյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չեռանալու մասին ստորագրությունը և հայտարարվել հետախուզում:

Նախաքննության մարմնի՝ 10.12.2018թ. որոշմամբ թիվ 29161918 քրեական գործի վարույթը կասեցվել է մինչև մեղադրյալ Հարություն Մուրադի Վարդանյանի գտնվելու վայրը պարզվելը:

24.06.2019թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ և 133-րդ հոդվածների հատկանիշներով հարուցվել և վարույթ է ընդունվել թիվ 12195219 քրեական գործը, որը նախաքննություն կատարելու նպատակով՝ նույն օրն ուղարկվել է ՀՀ ՔԿ Երևան քաղաքի քննչական վարչության էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների քննչական բաժին:

2019թ. հունիսի 24-ին 12195219 քրեական գործն ընդունվել է վարույթ:

Նախաքննության մարմինը 23.08.2019թ. որոշում է կայացրել թիվ 12195219 քրեական գործով Սյուզաննա Մելքոնյանի նկատմամբ՝ վերջինիս արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին:

Նախաքննության մարմնի՝ 23.08.2019թ. որոշմամբ Հարություն Մուրադի Վարդանյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ: Նույն օրը նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չեռանալու մասին ստորագրությունը և հայտարարվել հետախուզում:

2019թ. օգոստոսի 24-ին թիվ 12195219 քրեական գործի վարույթը կասեցվել է մինչև մեղադրյալ Հ.Վարդանյանին հայտնաբերելը:

2019թ. հոկտեմբերի 2-ին ՀՀ ՔԿ տարածքային քննչական վարչությունների գործունեության վերահսկողության գլխավոր վարչությունից ՀՀ ՔԿ Արագածոտնի մարզային քննչական վարչությունում ստացվել է թիվ 12195219 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով՝ Արագածոտնի մարզային քննչական վարչությունում քննված և վարույթը կասեցված թիվ 29161918 քրեական գործին միացնելու և մեկ վարույթում նախաքննությունը շարունակելու համար:

2019թ. հոկտեմբերի 2-ին թիվ 29161918 քրեական գործի վարույթը վերսկսվել է:

03.10.2019թ. որոշմամբ թիվ 12195219 քրեական գործը միացվել է թիվ 29161918 քրեական գործին և նախաքննությունը շարունակվել է 29161918 համարով:

2019թ. հոկտեմբերի 28-ին Հարություն Մուրադի Վարդանյանին թիվ 29161918 և թիվ 12195219 քրեական գործերով առաջադրված մեղադրանքները փոփոխվել և լրացվել են. Հարություն Վարդանյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 118-րդ հոդվածով ներգրավվել է որպես մեղադրյալ:

2019թ. հոկտեմբերի 31-ին թիվ 29161918 քրեական գործի վարույթը կասեցվել է մինչև մեղադրյալ Հ.Վարդանյանի գտնվելու վայրը պարզվելը:

2019թ. նոյեմբերի 11-ին՝ Հարություն Վարդանյանին հայտնաբերելու հիմքով, թիվ 29161918 քրեական գործի վարույթը վերսկսվել է:

28.11.2019թ. որոշմամբ թիվ 29161918 քրեական գործի նյութերով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով հարուցվել է թիվ 29107219 քրեական գործը:

2019թ. նոյեմբերի 29-ին Հարություն Մուրադի Վարդանյանին առաջադրված մեղադրանքները փոփոխվել ու լրացվել են և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 118-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

2019թ. դեկտեմբերի 24-ին թիվ 29161918 քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ Արագածոտնի մարզի դատախազությունից ուղարկվել է Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

2019թ. դեկտեմբերի 26-ին քրեական գործը վարույթ է ընդունվել դատավոր Է.Կարապետյանի կողմից:

Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ, 49-րդ և 298-րդ հոդվածների կանոններով, 10.01.2020թ. որոշում է կայացրել թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործն ըստ ընդդատության Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան ուղարկելու վերաբերյալ:

Որոշման մեջ մասնավորապես նշվել է.

«(...) Համաձայն քրեական գործում առկա նյութերի՝ Հարություն Մուրադի

Վարդանյանը 2018 թվականի հուլիսի 16-ին, իր գործընկերներ Ռոման Շադյանի և Հակոբ Սահակյանի հեռախոսահամարներից զանգահարել է Հ.Ն.-ի հեռախոսահամարին և սպառնացել տարածել նրա մասին արատավորող տեղեկություններ, ամուսնուն հայտնել անհավատարմության ու դավաճանության մասին, իսկ հիշյալ գործողությունները չկատարելու դիմաց պահանջել, հարկադրել է կամ իր հետ ունենալ սեռական հարաբերություն, կամ վճարել որոշակի գումար, որի համար նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Համաձայն քրեական գործով մեղադրական եզրակացության՝ Հարություն Մուրադի Վարդանյանը 2018 թվականի հուլիսի 16-ին Ռոման Շադյանի՝ 077-03-07-24 և Հակոբ Սահակյանի՝ 077-26-67-03 հեռախոսահամարներից Հ.Ն.-ի բջջային հեռախոսահամարին է զանգահարել Երևան քաղաքից: Առկա է նաև բջջային կապի օպերատորի կողմից տրված տեղեկություններն այն մասին, որ նշված ժամանակահատվածում 077-03-07-24 և 077-26-67-03 հեռախոսահամարները սպասարկվել են Երևան քաղաքում գտնվող ավեհավաքների կողմից:

Բացի այդ, քրեական գործով վկաներ՝ Ռոման Շադյանը և Հակոբ Սահակյանը հայտնել են, որ 2018թ. հուլիսի 16-ին Հարություն Վարդանյանի հետ միասին Երևան քաղաքում կատարել են շինարարական աշխատանքներ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմը ձևական է և հանցանքն ավարտված է համարվում սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելու այս կամ այն եղանակով հարկադրելու պահից:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմը նույնպես ձևական է և հանցանքն ավարտված է համարվում գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքը կամ գույքային բնույթի այլ գործողություններ կատարելու սպառնալիքով զուգորդված պահանջ ներկայացնելու պահից:

Այսպիսով, դատարանը արձանագրում է, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով ենթադրյալ հանցագործությունները կատարել է Երևան քաղաքի վարչական տարածքում:

Դատարանն արձանագրում է նաև, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով առաջադրված մեղադրանքով ենթադրյալ հանցանքը կատարվել է Երևան քաղաքում, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված ենթադրյալ հանցանքը՝ Արցախի Հանրապետության տարածքում և նշված ենթադրյալ արարքներից թեկուզ մեկը չի կատարվել ՀՀ Արագածոտնի մարզի վարչական տարածքում:

(...) Հաշվի առնելով, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 118-րդ հոդվածով ենթադրյալ հանցանքների կատարման վայր է հանդիսացել Երևան քաղաքի վարչական տարածքը, դատարանը գտնում է, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 118-րդ հոդվածով և 235-րդ հոդվածի

4-րդ մասով ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործը պետք է ուղարկել ըստ ընդդատության՝ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան: (...)»:

Թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է 23.01.2020թ.:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (դատավոր՝ Ն.Բաղդասարյան) (այսուհետ՝ նաև Դատարան) 06.07.2020թ. որոշում է կայացրել թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործն ըստ ընդդատության Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան ուղարկելու մասին:

Դատարանը, վկայակոչելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ, հոդվածը և վերլուծելով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011թ. հուլիսի 13-ի՝ թիվ ԵԿԴ/0211/01/10, որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, որոշման մեջ մասնավորապես նշել է.

«(...) Քրեական օրենսգրքով չթույլատրված վերջին արարքը ավարտվել է Արցախի Հանրապետությունում, ամբաստանյալ Հարություն Վարդանյանը հաշվառված է Արցախի Հանրապետության Շահումյանի շրջանի Չարեքտար գյուղում, սակայն ըստ իր հայտարարության՝ Հայաստանում գտնվելու ընթացքում փաստացի բնակվում է հորաքրոջ տանը՝ Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղի 1-ին փողոցի թիվ 56 տանը:

Նկատի ունենալով, որ ամբաստանյալ Հարություն Վարդանյանը Հայաստանի Հանրապետությունում հաշվառում չունի, հորաքրոջ տանը՝ Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղի 1-ին փողոցի թիվ 56 տանն՝ ըստ իր հայտարարության բնակվում է ժամանակավորապես, սակայն նրա վերջին բնակության վայրի վերաբերյալ որևէ փաստական տվյալ առկա չէ. Դատարանը գտնում է, որ գործն ըստ ընդդատության պետք է ուղարկել ՀՀ Արագածոտնի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ որի դատական տարածքում ավարտվել է քրեական գործով մինչդատական վարույթը: (...)»:

Թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործն Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է 22.07.2020թ.:

Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (դատավոր՝ Է.Կարապետյան) 28.07.2020թ. որոշում է կայացրել ընդդատության վերաբերյալ ծագած վեճը լուծելու նպատակով գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին:

Դատարանը, վկայակոչելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ, 292-րդ հոդվածները և վերլուծելով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2011թ. հուլիսի 13-ի՝ թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, որոշման մեջ մասնավորապես նշել է.

«(...) Այսպիսով, Դատարանը վերահաստատում է 2020թ. հունվարի 10-ի որոշմամբ արտահայտած դիրքորոշումն այն մասին, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի

1-ին մասով և 118-րդ հոդվածով առաջադրված մեղադրանքով ենթադրյալ հանցանքի կատարման վայր է հանդիսացել Երևան քաղաքի վարչական տարածքը, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքով՝ Արցախի Հանրապետության տարածքը և նշված ենթադրյալ արարքներից թեկուզ մեկը չի կատարվել ՀՀ Արագածոտնի մարզի վարչական տարածքում, ուստի ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործը ընդդատյա է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Անդրադառնալով «Քրեական գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին» Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշմանը, Դատարանը արձանագրում է, որ համաձայն նշված որոշման՝ դատական նիստում ամբաստանյալ Հ.Վարդանյանը հայտնել է, որ առանց հաշվառման, ժամանակավորապես բնակվում է հորաքրոջ տանը՝ Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղի 1-ին փողոցի թիվ 56 հասցեում, սակայն նշված հասցեում ժամանակավորապես բնակվելու վերաբերյալ տվյալ պահին որևէ փաստաթուղթ ներկայացնել չի կարող: Մեղադրող Վ.Մելքոնյանը հայտնել է, որ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ամբաստանյալի վերջին բնակության վայրն է հանդիսանում Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղի 1-ին փողոցի թիվ 56 տուն հասցեն՝ նպատակահարմար է քրեական գործը, ըստ ընդդատության, ուղարկել Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարան:

Դատարանը, անդրադառնալով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից վկայակոչված՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթներին, արձանագրում է, որ նշված նորմով կարգավորվում է բացառապես այլ պետության տարածքում կատարված հանցանքի վերաբերյալ գործերով տարածքային ընդդատության հարցերը, իսկ տվյալ դեպքում Հարություն Մուրադի Վարդանյանին մեղսագրվում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանրորեն վտանգավոր արարքներ, որոնց ենթադրյալ կատարման վայր է հանդիսացել Երևան քաղաքի վարչական տարածքը:

Բացի այդ, եթե նույնիսկ սույն քրեական գործի տարածքային ընդդատության հարցը ենթակա է կարգավորման ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կանոններով, ապա Դատարանն արձանագրում է, որ Հ.Վարդանյանը հայտնել է, որ առանց հաշվառման, ժամանակավորապես բնակվում է հորաքրոջ տանը՝ Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղում, և մեղադրող Վ.Մելքոնյանը հայտնել է, որ նպատակահարմար է քրեական գործն ըստ ընդդատության ուղարկել Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարան: 06.07.2020թ. դատական նիստի արձանագրության համաձայն՝ Հարություն Վարդանյանը հայտնել է, որ շուրջ երկու ամիս է բնակվում է Արցախի Հանրապետությունում, սակայն դատական նիստերին մասնակցելու համար վերադառնում և բնակվում է Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղ, տուն 29 հասցեում, կցանկանար դատական նիստերը տեղի ունենար Կոտայքի մարզի դատարանում: Հայտնել

է նաև, որ փաստացի բնակվում է Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղի 1-ին փողոցի տուն 29 հասցեում և հնարավոր է տեխնիկական վրիպակի արդյունքում Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 2020թ. հունիսի 6-ի որոշմամբ Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղի 1-ին փողոցի տուն 29 հասցեի փոխարեն նշվել է տուն 56:

Ինչ վերաբերվում է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանի վերջին բնակության վայրի վերաբերյալ որևէ փաստական տվյալ առկա չէ, ապա Դատարանն արձանագրում է, որ Հ.Վարդանյանի վերաբերյալ քրեական գործով կազմված մեղադրական եզրակացության եզրափակիչ մասի համաձայն՝ Հ.Վարդանյանի փաստացի բնակության վայր նշվել է Կոտայքի մարզ, գ.Քաղսի, տուն 29: Բացի այդ, Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ «Քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին» 24.01.2020թ. որոշումը և դատական ծանուցագիրը Հարություն Մուրադի Վարդանյանին ուղարկվել է Կոտայքի մարզի Քաղսի գյուղ, տուն 29 հասցեով, առկա է ծանուցումը ստանալու վերաբերյալ տեղեկություն և Հ.Վարդանյանը 2020թ. ապրիլի 27-ին ներկայացել է նշանակված դատական նիստին: (...)»:

Վերոգրյալի հիման վրա, Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը գտել է, որ սույն քրեական գործով երկու ընդհանուր իրավասության դատարանների միջև առկա է ընդդատության մասին վեճ, որի լուծումը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի համաձայն, վերապահված է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահին, և, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 41-րդ, 47-51-րդ հոդվածներով, քրեական գործի տարածքային ընդդատության վերաբերյալ վեճը լուծելու նպատակով քրեական գործն ուղարկել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահին:

Թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործը Վճռաբեկ դատարանում ստացվել է 30.07.2020թ.-ին:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պայրճառաբանությունները և եզրահանգումը.

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք (...) նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև Օրենսգիրք) 24-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ ոչ ոքի չի կարելի գրել իր գործն այն դատա-

րանում և այն դատավորի կողմից քննելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանն այն վերապահված է օրենքով:

Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանները քննում են բոլոր քրեական գործերը (...):

Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա են այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնք կատարվել են համապատասխան առաջին ատյանի դատարանի դատական տարածքում: Տևող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ այն ավարտվել է: Շարունակվող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ կատարվել է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված վերջին արարքը:

Օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ երկու կամ ավելի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերն առաջին ատյանի տարբեր դատարաններին ընդդատյա լինելու դեպքում դրանք միացնելիս գործը քննում է այն դատարանը, որի դատական տարածքում ավարտվել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթը:

Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, պարզելով, որ ստացված գործն ընդդատյա չէ իրեն, այն ուղարկում է ըստ ընդդատության:

Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը հետազոտում է գործի նյութերը և քրեական գործը վարույթ ընդունելու պահից 15 օրվա ընթացքում կայացնում հետևյալ որոշումներից մեկը՝ (...) գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին (...):

Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական գործի տարածքային ընդդատությունը կարող է փոխվել բոլոր մեղադրյալների համաձայնությամբ, եթե տվյալ գործով քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանցից շատերը բնակվում են տվյալ առաջին ատյանի դատարանի դատական տարածքից դուրս:

Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանների միջև ընդդատության մասին վեճերը լուծում է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի նախագահը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» հասկացությունը մեկնաբանելիս նշել է, որ. «Այն երկրներում, որտեղ օրենքը կոդիֆիկացված է, դատական համակարգի կազմակերպումը չի կարող թողնվել դատական մարմինների հայեցողությանը, սակայն դա չի նշանակում, որ դատարաններն օժտված չեն համապատասխան ազգային օրենսդրությունը մեկնաբանելու որոշակի ազատությամբ» (*Տեն Եվրոպական դատարանի՝ Gorgiladze v. Georgia գործով 2009 թվականի հոկտեմբերի 20-ի վճիռը, գանգապ թիվ 4313/03, 69-րդ կետ*):

Միննույն ժամանակ, դատական մատչելիության իրավունքի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ. «Ներպետական դատական ատյանները դատավարական կանոնները կիրառելիս պետք է ձեռնպահ

մնան դրանց չափազանցված ձևականացումից, որն իր ազդեցությունը կունենա դատավարության արդարացիության վրա» (*Տես Եվրոպական դատարանի՝ Walchli v. France գործով 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռը, գանգապ թիվ 35787/03, 29-րդ կետը*):

Անդրադառնալով արդար դատաքննության բաղադրատարրը համարվող՝ «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի» չափանիշներին՝ Եվրոպական դատարանը՝

- սահմանել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ տրիբունալը ցանկացած դեպքում պետք է լինի «օրենքի հիման վրա ստեղծված»: Տվյալ արտահայտությունն արտացոլում է օրենքի գերակայության սկզբունքը, որը ներհատուկ է Կոնվենցիայով և դրա Արձանագրություններով սահմանված պաշտպանության համակարգին (*Jorgic v. Germany, § 64, Richert v. Poland, § 41*): Անկասկած, օրենքի հիման վրա չստեղծված մարմինը զուրկ կլիներ ժողովրդավարական հասարակությունում անհատական բողոքներ քննելու համար պահանջվող լեգիտիմությունից (*Lavents v. Latvia, § 114, Gorgiladze v. Georgia, § 67, Kontalexis v. Greece, § 38*):

- ամրագրել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով «օրենք» հասկացությունը ներառում է, մասնավորապես, դատական մարմինների ստեղծումը և դրանց իրավասությունը կարգավորող օրենսդրությունը (*Lavents v. Latvia, § 114, Richert v. Poland, § 41, Jorgic v. Germany, § 64*), ինչպես նաև ներպետական օրենսդրության ցանկացած այլ դրույթ, որի խախտման դեպքում մեկ կամ մի քանի դատավորների մասնակցությունը գործի քննությանը կհակասեր օրենքին (*Panjikidze and others v. Georgia, § 104, Gorgiladze v. Georgia, § 68*): «Օրենքի հիման վրա ստեղծված» արտահայտությունը ներառում է ոչ միայն տրիբունալի գոյության իրավական հիմքը, այլև տրիբունալի կողմից դրա գործունեությունը կարգավորող նորմերը պահպանելը (նույն տեղում) և տրիբունալի կազմը յուրաքանչյուր գործով (*Posokhov v. Russia, § 39, Fatullayev v. Azerbaijan, § 144, Kontalexis v. Greece, § 42*):

-արձանագրել է, որ համապատասխանաբար, եթե ներպետական օրենսդրական դրույթներին համապատասխան՝ ամբաստանյալի գործն ընդդատյա չէ տվյալ տրիբունալին, ապա 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով այդպիսի տրիբունալը չի համարվում «օրենքի հիման վրա ստեղծված» (*Richert v. Poland, § 41, Jorgic v. Germany, § 64*): (*Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի վերաբերյալ ուղեցույց, Արդար դատաքննության իրավունք (քրեաիրավական հայեցակետ), կետեր 46-48*):

Սահմանադրական դատարանը դատական մատչելիության իրավունքի կապակցությամբ նշել է, որ. «Ընթացակարգային որևէ առանձնահատկություն չի կարող մեկնաբանվել որպես Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման հիմնավորում:» (*Տես ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2016 թվականի մարտի 10-ի թիվ ՍԴՈ-1257 որոշումը, 7-րդ կետը*):

2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշմամբ, անդրադառնալով քրեական գործերի պատշաճ ընդդատության հարցերին, Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «(...) Գործերի պատշաճ ընդդատությունը, որպես արդար դատաքննության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ, հիմնարար իրավական արժեք է: Դրա հիմնարար բնույթը բխում է արդար դատաքննության ինստիտուցիոնալ տարրից՝ անկախ, անկողմնակալ, իրավասու և օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունից: Իսկ այդ պարտականությունն իր հերթին, ըստ էության, ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող այնպիսի նորմատիվ ակտերում, ինչպիսիք են ՀՀ Սահմանադրությունը (19-րդ հոդված), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (14-րդ հոդված) և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան (6-րդ հոդված):

Ավելին, Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին» թիվ (2010) 12 Հանձնարարականում (հաստատվել է 2010թ. նոյեմբերի 17-ին) ևս ընդգծվում է, որ դատարանում գործերի բաշխումը պետք է կատարվի օբյեկտիվ, նախապես սահմանված չափանիշի հիման վրա՝ երաշխավորելու համար անկախ և անկողմնակալ դատավոր ունենալու իրավունքը: Այդ գործընթացի նկատմամբ կողմերը կամ գործով շահագրգռված այլ անձինք ներգործություն ունենալ չեն կարող (տես նշված Հանձնարարականի 24-րդ կետը):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, կենսագործելով պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական արժեքը, սահմանում է, որ «Ոչ ոք չի կարող զրկվել իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանն այն վերապահված է օրենքով» (24-րդ հոդված, 5-րդ մաս):

Պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական նշանակությունն այն է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանի որոշման հստակ կանոնների առկայությունը և դրանց կանխատեսելի գործադրումն անհրաժեշտ պայման են կողմնակի դիտորդի մոտ այնպիսի համոզմունք ձևավորելու համար, որ տվյալ կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանը և դատավորը նախատրամադրվածություն չունեն, և տվյալ գործը վարույթ ընդունելիս սուբյեկտիվիզմն ու կամայակայությունը բացառված են եղել:

Այսպիսով, քրեական գործերի ընդդատության որոշման հստակ, կամայականությունը բացառող կանոնների առկայությունը և գործադրումը պարտադիր նախապայման են արդարադատության մատչելիության պատշաճ երաշխավորման համար (...):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումներն ուղղակիորեն առնչվում են նաև քրեական գործերի ընդդատության ինստիտուտին, որի վերաբերյալ կարգավորումները սահմանված են Օրենսգրքի 6-րդ գլխում:

Մասնավորապես, Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ քրեական գործերի ընդդատության ընդհանուր կանոնն այն է, որ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա են այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնք կատարվել են տվյալ առաջին ատյանի դատարանի դատական տարածքում:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասով կանոնակարգումներ են սահմանել տևող և շարունակվող հանցագործությունների համար, մասնավորապես՝ սահմանվել է, որ տևող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ այն ավարտվել է, իսկ շարունակվող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ կատարվել է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված վերջին արարքը:

Բացի այդ, տվյալ հոդվածի 3-րդ մասով ամրագրված են այլ պետության տարածքում կատարված հանցանքի վերաբերյալ քրեական գործի ընդդատությունը որոշելու կարգը, ըստ որի՝ այլ պետության տարածքում կատարված հանցանքի վերաբերյալ գործն ընդդատյա է այն դատարանին, որի դատական տարածքում է գտնվում մեղադրյալի բնակության վերջին վայրը, իսկ եթե չի հաջողվել պարզել այն, ապա այն դատարանին, որի դատական տարածքում ավարտվել է քրեական գործով մինչդատական վարույթը:

Դրանից բացի, Օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված է, որ երկու կամ ավելի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերն առաջին ատյանի տարբեր դատարաններին ընդդատյա լինելու դեպքում դրանք միացնելիս գործը քննում է այն դատարանը, որի դատական տարածքում ավարտվել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթը:

Սույն գործով առաջին ատյանի դատարանների միջև քրեական գործի ընդդատության շուրջ ծագած վեճը լուծելու համար գտնում են, որ անհրաժեշտ է անդրադառնալ և եզրահանգումներ անել հետևյալ իրավական հարցադրումների կապակցությամբ.

- 1) Որո՞նք են հանդիսանում սույն քրեական գործով Հ.Վարդանյանին մեղսագրված հանցանքների կատարման վայրերը,
- 2) Արդյո՞ք սույն քրեական գործի տարածքային ընդդատությունը որոշելիս կիրառելի են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դրույթները:

Դիրքորոշումներ 1-ին հարցադրման վերաբերյալ.

Սույն քրեական գործի մեղադրական եզրակացության համաձայն՝ Հարություն Վարդանյանին մեղսագրվել են հետևյալ ենթադրյալ հանցագործությունները.

«(...) Հարություն Վարդանյանը 2018 թվականի հունիս ամսին Երևան քաղաքի բնակչուհի Հ.Ն.-ի բնակարան կահույք տեղափոխելու ընթացքում, ծանոթացել է վերջինիս հետ, որից հետո իր ցանկություններին հազուրդ տալու, Հ.Ն.-ի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու կամ նրանից որոշակի գումար հափշտակելու նպատակով 2018 թվականի հուլիսի 16-ին, իր գործընկերներ Ռոման Շա-

դյանի և Հակոբ Սահակյանի հեռախոսահամարներից զանգահարել է իր կողմից նախապես պարզված՝ Հ.Ն.-ի հեռախոսահամարին և սպառնացել տարածել նրա մասին արատավորող տեղեկություններ, ամուսնուն հայտնել անհավատարմության ու դավաճանության մասին, իսկ հիշյալ գործողությունները չկատարելու դիմաց պահանջել, հարկադրել է կամ իր հետ ունենալ սեռական հարաբերություն, կամ վճարել որոշակի գումար:

Բացի այդ, Հարություն Վարդանյանը 2019 թվականի հունիսի 14-ին՝ ժամը 01:00-ի սահմաններում, որպես հաճախորդ գտնվելով Երևան քաղաքի Տիգրան Մեծի պողոտայի 3-րդ նրբանցքի 9/4 հասցեում գործող «Արիան» բար-ռեստորանում, իր կողմից պատվիրված խմիչքի գումարը վճարելու հարցի կապակցությամբ վիճաբանել է վերը նշված բար-ռեստորանի տնօրեն, Հնդկաստանի Հանրապետության քաղաքացի Ռաջինդեր Կումար Ումրաո Դասի հետ, որի ընթացքում ձեռքերով հարվածներ է հասցրել վերջինիս մարմնի տարբեր հատվածներին՝ նրա առողջությանը պատճառելով «ձախ ակնակապճի արյունազեղման, վերին շրթունքի լրծաթաղանթի պատռվածքի ձևով» թեթև վնասի հատկանիշներ չպարունակող մարմնական վնասվածքներ:

Բացի այդ, Հարություն Վարդանյանը, խախտելով «Ձեռքի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջները, իր հագին եղած հագուստի գրպանում ապօրինի կերպով կրել է քրեագիտական փորձաքննության թիվ 3084-19 եզրակացության համաձայն՝ ինքնաշեն եղանակով պատրաստված, նշանակետը խոցելու համար հարվածող-փշրող, սառը զենք հանդիսացող կոփազենք (կաստետ), որը հայտնաբերվել և վերցվել է 2019 թվականի նոյեմբերի 11-ին՝ ժամը 15:33-ին, Արցախի Հանրապետության ոստիկանության Շահումյանի բաժնում՝ նույն բաժնի ոստիկանության ծայառոտների կողմից, նրա անձնական խուզարկությամբ:(...):»:

Անդրադառնալով վերը թվարկված ենթադրյալ հանցագործությունների կատարման վայրերին՝ հարկ է արձանագրել, որ քրեական գործով կազմված մեղադրական եզրակացության ուսումնասիրությունից հետևում է, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանը 2018 թվականի հուլիսի 16-ին Ռոման Շադյանի և Հակոբ Սահակյանի բջջային հեռախոսահամարներից Հ.Ն.-ի բջջային հեռախոսահամարին զանգահարել և ենթադրյալ հանցավոր արարքները կատարել է Երևան քաղաքից:

Վերոգրյալի կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով, այնպես էլ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմերը ձևական են և կատարման պահից համարվում են ավարտված, հետևաբար՝ Հարություն Մուրադի Վարդանյանին վերագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 140-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 182-րդ հոդվածի 1-ին մասով ենթադրյալ հանցագործությունների կատարման վայր պետք է համարել Երևան քաղաքի վարչական տարածքը:

Հարկ է նաև արձանագրել, որ Հարություն Մուրադի Վարդանյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով մեղազարկված ենթադրյալ հանցանքը կատարվել է Երևան քաղաքում, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ

մասով նախատեսված ենթադրյալ հանցանքը՝ Արցախի Հանրապետության տարածքում:

Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վերաբերյալ.

Անդրադառնալով Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դրույթին առ այն, որ այլ պետության տարածքում կատարված հանցանքի վերաբերյալ գործն ընդդատյա է այն դատարանին, որի դատական տարածքում է գտնվում մեղադրյալի բնակության վերջին վայրը, իսկ եթե չի հաջողվել պարզել այն, ապա այն դատարանին, որի դատական տարածքում ավարտվել է քրեական գործով մինչդատական վարույթը, անհրաժեշտ է նշել, որ այն սույն դեպքում կիրառելի չէ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Նախ, Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասը՝ որպես քրեական գործերի տարածքային ընդդատության ընդհանուր կանոն և իբրև քրեական գործերի դատական տարածքի պատկանելիությունը որոշելու հիմնական չափանիշ՝ նախանշում է հանցանքի կատարման վայրը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասով կարգավորվում են բացառապես այլ պետության տարածքում կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի ընդդատությունը որոշելու հարցերը: Ընդ որում՝ հարկ է նշել, որ հիշյալ կարգավորումը կիրառելի է միայն այն դեպքում, երբ անձին մեղսագրված հանցագործությունները կատարվել են միմիայն այլ պետության տարածքում, իսկ երբ մեղսագրվող արարքներից գեթ մեկ հանցավոր արարքը կատարվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, տվյալ հանգամանքն ինքնին բավարար է բացառելու նշված կանոնի կիրառման հնարավորությունը:

Տվյալ քրեական գործի դեպքում՝ անկախ այն հանգամանքից, որ Հ.Վարդանյանին մեղսագրված հանրորեն վտանգավոր և հակաիրավական արարքներից վերջինը կատարվել է Արցախի Հանրապետությունում, այնուամենայնիվ՝ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված ընդհանուր կանոնի ուժով և այն փաստի հաշվառմամբ, որ նույն քրեական գործի շրջանակներում նշված ենթադրյալ հանցագործությանը նախորդել են այլ ենթադրյալ հանցավոր արարքներ, որոնք կատարվել են Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ տվյալ պայմաններում սույն քրեական գործի ընդդատությունը որոշելու հարցում կիրառելի չեն Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթները:

Վերը շարադրվածի հետ մեկտեղ՝ անդրադառնալով Օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորմանը, ըստ որի՝ երկու կամ ավելի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերն առաջին ատյանի տարբեր դատարաններին ընդդատյա լինելու դեպքում դրանք միացնելիս գործը քննում է այն դատարանը, որի դատական տարածքում ավարտվել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթը, ապա տվյալ պայմաններում այն ևս կիրառելի չէ, քանզի, ինչպես արձանագրվեց նախորդիվ, սույն դեպքում կիրառման է ենթակա Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի ընդհանուր կանոնը, որի պայմաններում ստացվում է, որ

Հ. Վարդանյանին մեղսագրված՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարված հանցավոր արարքներն իրականացվել են բացառապես Երևան քաղաքի դատարանի դատական տարածքում և տվյալ իրավիճակում առկա չէ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորման դաշտի ներքո գտնվող առաջին ատյանի տարբեր դատարաններին ընդդատյա լինելու հանգամանք:

Սույն որոշման «**Դիրքորոշումներ 1-ին հարցադրման վերաբերյալ**» և «**Դիրքորոշումներ 2-րդ հարցադրման վերաբերյալ**» կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործի փաստական հանգամանքները՝ գտնում եմ, որ քրեական գործն ընդդատյա է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, այն հանգամանքների հաշվառմամբ, որ ենթադրյալ հանցանքների կատարման վայրը, բացի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքից հանդիսանում է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքը, որ Հ. Վարդանյանին մեղսագրված արարքներից և ոչ մեկը չեն կատարվել Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում, ինչպես նաև այն, որ միաժամանակ ՀՀ տարածքում և ՀՀ տարածքից դուրս կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ քննվող քրեական գործի ընդդատության հարցի որոշման տեսանկյունից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով այլ կանոն չի նախատեսվել, իսկ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասով և 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իրավադրույթները սույն դեպքում կիրառելի չեն:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածով՝

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործն ընդդատյա է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:
2. Սույն որոշումը և թիվ ԱՐԱԴ/0090/01/19 քրեական գործն ուղարկել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:
3. Որոշման օրինակն ուղարկել Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Արմենուհի ԲԱԴԻՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գրիգորի ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գոռ ԹՈՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Հովիկ ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*